

NÂBÎ'NİN 30 GAZELİNİN (1-30) ŞERHİ

Bülent YAYLA
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Prof. Dr. A. İrfan AYPAY
Haziran 2015
Afyonkarahisar

**T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

NÂBÎ'NİN 30 GAZELİNİN (1-30) ŞERHİ

**Hazırlayan
Bülent YAYLA**

**Danışman
Prof. Dr. A. İrfan AYPAY**

AFYONKARAHİSAR 2015

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "NÂBÎ'NİN 30 GAZELİNİN (1-30) ŞERHİ" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

11 / 06 / 2015

Bülent YAYLA

İmza

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı: Prof. Dr. A. İrfan AYPAY

.....

Jüri Üyeleri: Doç. Dr. Zehra GÖRE

.....

Yard. Doç. Dr. H. Feridun GÜVEN

.....

Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Bülent YAYLA'nın "NÂBÎ'NİN 30 GAZELİNİN (1-30) ŞERHİ" başlıklı tezi 11 / 06 / 2015 tarihinde, saat 13.00 'te Lisansüstü Eğitim ve Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ

MÜDÜR

ÖZET

NÂBÎ'NİN 30 GAZELİNİN (1-30) ŞERHİ

Bülent YAYLA

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

Haziran 2015

Danışman: Prof. Dr. A. İrfan AYPAY

Eski Türk Edebiyatı çalışmaları arasında, şerh yöntemiyle ilgili araştırmaların ve şerh çalışmalarının arttığı görülmektedir. İster klasik ister modern yöntemlerle yapılsın; metin şerhi, bir metni anlama ve anlamlandırma çabasıdır. Yöntemle ilgili çalışmaların gerekli ve faydalı olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Ancak bu çalışmaların çoğu teorik planda kalmakta veya birkaç metne uygulanmaktadır. Bu teorik çalışmalar, değerli hocalarımız tarafından en azından belli başlı eserlere kapsamlı şekilde uygulansa; şerh alanında yol gösterecek çok eser ortaya çıkar.

Bu tezin konusu, Nâbî'nin 30 gazelinin (1-30) şerh edilmesidir. Amacımız bu otuz gazelden yola çıkarak Nâbî'nin fikri-edebî yönünü, şiirinin belirgin özelliklerini ortaya koymak ve şairin edebiyat tarihindeki yerinin tespit edilmesine katkı sağlamaktır. Beyitler önce orijinal diliyle sonra günümüz Türkçesiyle nesre çevrilmiştir. Yabancı kelimeler ve gerekli görülen kavramlar açıklandıktan sonra; kelimeler arasındaki anlam ilişkileri, mazmunlar ve edebi sanatlar ele alınmıştır. Beyitler arasındaki anlam ilişkisi belirtilerek her gazelin sonunda kısa bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nâbî, gazel, şerh, hikemî tarz.

ABSTRACT

ANNOTATION of NÂBÎ'S 30 GAZELLES

Bülent YAYLA

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT of TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE**

June 2015

Advisor: Prof. Dr. A. İrfan AYPAY

Among the studies on old Turkish literature, it is seen that the number of studies by means of interpretation or interpretation studies have increased. Text annotation, whether done with classic or modern methods, is an effort to understand the texts or interpret the texts. It is an inevitable fact that the studies with this method are necessary and beneficial. However, most of these studies are theoretical or are applied to only a few texts. If these theoretical studies are applied to at least some basic texts in a more comprehensive way by some prominent researchers, then a variety of texts will blossom on interpretation field in the near future.

The topic of this thesis is the interpretation of thirty gazelles of Nâbi. And the aim of this thesis is to reveal Nâbi's intellectual and literary aspects and the distinct features of his poem and to contribute the field to determine the place of the poet in Turkish Literature on the basis of these thirty gazelles of him. The couplets have been converted to prose first in their original language and then in contemporary Turkish. After the unknown words and necessary concepts have been clarified, the meaning relations among the words, the propositions and the literary arts have been focused on. A brief evaluative summary has been provided at the end of each gazelle in addition to the summary of the meaning relations among the couplets.

Keywords: Nâbi, gazelle, annotation (interpretation), hikemi style.

ÖNSÖZ

Nâbî, 17.yüzyılın önemli bir Divan şairidir. Devrinin siyaset, toplum ve kültürünü çok iyi bilen şair, çağdaşı olan İran şairlerini de takip etmiş, özellikle Şevkit-i Buhârî ve Sâib-i Tebrizî'den etkilenmiştir. Nâbî tarzı olarak da anılan hikemî şiirin en önemli temsilcisi sayılan şair, kendinden sonraki şairleri de etkilemiştir. Koca Râgıp Paşa'dan Ziya Paşa'ya kadar pek çok şair, düşünce merkezli şiirlerinde Nâbî'yi örnek almıştır.

Bu tez çalışmasında Nâbî'nin 30 gazelinin (1-30) açıklamasının yapılması; bu açıklamalarda yabancı kelimelerin sözlük karşılıklarının verilmesi, beyitlerin bugünkü dille nesre çevrilmesi ve her beyitte kelimeler arasındaki anlam ilişkisinin açıklanması, konu-tema ile ilgili bilgilerin (Divan şiirinde kullanılışı) eklenmesi, mazmunlar ve edebi sanatların gösterilmesi amaçlanmıştır.

Nâbî'nin gazellerindeki anlam ve muhteva özelliklerinin tespit edilmesi, şerh edilen bu gazellerin Nâbî'yi daha iyi anlamaya katkı sağlaması, şairin edebiyat tarihindeki yerinin daha iyi belirlenmesinde faydalı olacaktır.

Bu tezi hazırlarken bilgi, tecrübe ve emeğini esirgemeyen, yardım ve desteğini hep hissettiğim danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ali İrfan AYPAY'a teşekkürü bir borç bilerek kendilerine minnetlerimi arz ederim.

Bülent YAYLA

Afyonkarahisar 2015

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YEMİN METNİ	iii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

NÂBÎ'NİN HAYATI, YAŞADIĞI DEVRİN ÖZELLİKLERİ, EDEBÎ KİŞİLİĞİ, ÜSLUBU VE ESERLERİ

1. NÂBÎ'NİN HAYATI	3
2. YAŞADIĞI DEVRİN ÖZELLİKLERİ	4
3. EDEBÎ KİŞİLİĞİ	6
4. ÜSLÛBU.....	9
5. ESERLERİ	16

İKİNCİ BÖLÜM

NÂBÎ'NİN 30 GAZELİNİN (1-30) ŞERHİ

HARFÜ'L- ELİF

1. GAZEL: Nûr-ı Hüdâdur âyîne-i cân-ı enbiyâ	18
2. GAZEL: Maşrık-fürûz-ı feyzdür envâr-ı evliyâ	29
3. GAZEL: Terk-i matlabdur bu matlabgâhda matlab bana	37

4. GAZEL:	Hat 'azl-i hüsn virmedi ey nâzenin sana	45
5. GAZEL:	Nedür ey şûh bu bîhûde gazab n'oldı sana	51
6. GAZEL:	Olaldan zevk-yâb-ı âb-ı sahrâ meşreb-i deryâ	57
7. GAZEL:	Firûzân oldı gülşende dilâ pirâhen-i mînâ	62
8. GAZEL:	Ruhında bâdeden yârun ki âb u tâb olur peydâ	67
9. GAZEL:	Nice mümkün ki tahallûf ide te'sîr-i du'â	74
10. GAZEL:	Rind-i mey-nûşem ki sâgar sâgar-ı güldür bana	79
11. GAZEL:	Olalı mesken dilâ çâh-ı zenehdânı bana	87
12. GAZEL:	Muhâsebe kalemi itmedi o gûne vefâ	94

HARFÜ'L- BÂ

13. GAZEL:	Dâgum nemek-âlây-ı hasân eyleme yâ Rab	99
14. GAZEL:	Hûşum keder-âmîz-i cünûn eyleme yâ Rab	106
15. GAZEL:	Va'de-i hâtır-firîbün düzd-i hâb itdün bu şeb	114
16. GAZEL:	Siper dûşında hâle şu'lesin şemsîr ider meh-tâb	122
17. GAZEL:	Hubân olurlar encümen-âşûb şeb-be-şeb	129
18. GAZEL:	Derûn-ı gamzede de neş'e-i şarâb garîb	135
19. GAZEL:	İtse sencîde kimi haslet-i nîkû-yı edeb	144
20. GAZEL:	Şaraba şerm virür âb-ı cân-fezâ-yı Haleb	151
21. GAZEL:	Zülf-i siyâhı salsa 'izâr üzre bî-nikâb	160

HARFÜ'T- TÂ

22. GAZEL:	Dâmânını bast itmededür hırmen-i rahmet	168
23. GAZEL:	Reng-i günâhı eyleyen ebrû-yı mağfîret	173
24. GAZEL:	Bî-hâr cürm olurdu gül-i rûy-ı mağfîret	179
25. GAZEL:	Bî-cünbiş-i dest ü leb-i destûr-ı 'inâyet	185
26. GAZEL:	Kâsid görünür gerçi ki dükkân-ı kanâ'at	192
27. GAZEL:	Pîşânî-i şevkun kadem-i râh-ı necât	201
28. GAZEL:	Zâhir ü bâtına bak hây ile hûyı seyr it	206
29. GAZEL:	Evvel dilüni sîh-i sadâkatde kebâb it	215

30. GAZEL: Ne dâde-i mahlûka ne sîm ü zere minnet	221
SONUÇ	230
KAYNAKÇA	232

GİRİŞ

Şerh kelimesi sözlükte "1. Açma, yarma 2. Bir kitabın ibâresini yine o lisanda veya bir lisan-ı âherde tafsîl ve îzah ederek müşkilâtını açma: (Sûdî, Sa'dî'nin Gülistan'ını ve Dîvân-ı Hâfız'ı şerh etmiştir.) 3. Bir kitabın ibâresini kelime be-kelime açub îzah ederek yazılan kitab 4. İzah, tafsîl, açık anlatma: (Bunu bana şerh ediniz, anlayamadım.)"¹ 5. "Keşf itmek ve bayân itmek"² anlamlarına gelir. **Metin şerhi, anlaşılması zor olan metinlerin okuyucunun anlayabileceği şekilde açıklanması demektir.** Şerhin esas amacı okuyucunun işini kolaylaştırmak ve metnin anlam çerçevesini çizmektir.

Şerh geleneği, dinî metinlerin tercüme ve açıklaması ile başlamış, manzum metinlerin açıklanmasıyla gelişmiştir. Kur'an tefsiri, ayet ve hadis mealleri, tasavvuf, menkıbe ve peygamber kıssaları ile başlayan şerh çalışmaları ileriki dönemlerde Mesnevî ve divan şerhleri ile devam etmiştir. Divan edebiyatının hüküm sürdüğü dönemlerde Divan şiirleri de şerh edilmiştir. Cumhuriyet'ten sonraki dönemde şerh ve tahlil çalışmaları sayı bakımından artmış, klasik ve modern bakış açısıyla yeni şerh metodları uygulanmıştır. Şerh metodu veya metin çözümleme yöntemi adı altında yapılan çalışmaların sayısı ve niteliği gün geçtikçe artmaktadır. Hangi yöntemle yapılırsa yapılsın; **şerh, bir metni anlama ve anlamlandırma çabasıdır.**

Bu şerh çalışmasında tek bir metoda bağlı kalınmadı. Klasik şerh metoduna uyulmakla beraber, Ziya Aşar'ın DAM (Düşünce Alanı Merkezli) adını verdiği metin çözümleme yönteminden de çokça yararlanılmıştır. Bunun sebebi Nâbî'nin şiirinin düşüncüyü öne çıkaran "hikemî şiir" olmasıdır. Yeri geldiğinde lirik tarzdaki gazeller hikaye düzleminde de ele alınmıştır.

Bu şerh çalışmasında izlenen yol (sırasıyla):

1- Gazel metni başta bütün olarak verildi. Sonra beyitler tek tek ele alındı.

¹ Şemseddin Sâmî; *Kâmus-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, İstanbul, H.1317, s.773.

² Ahterî Mustafa Efendi; *Ahterî-i Kebîr*, Matbaa-i Âmire, H.1293, s.535.

2- Her bir beyit önce tamlama ve söz gruplarını bozmadan, orijinal diliyle (Osmanlıca); sonra günümüz Türkçesiyle, cümle bütünlüğüne dikkat edilerek nesre çevrildi.

3- Beyitte geçen yabancı kelimeler ve gerekli görülen kavramlar açıklandı.

4- Kelimeler arasındaki anlam ilişkileri ve çağrışımlar ele alındı.

5- Beyitte öne çıkan edebi sanatlar açıklandı.

6- Beyitlerde görülen mazmunlar açıklandı.

7- Beyitte ele alınan konu ve temanın Divan şiirindeki yeri, ele alınış biçimi örnekleriyle anlatıldı.

8- Beytin anlamını daha net ortaya koymak için metinler arasılıktan faydalandı. Konu-tema, mazmun ve ifade yönünden benzer beyitlerden varsa şairin diğer eserlerinden yoksa başka şairlerin beyitlerinden örnek beyitler sunuldu.

9- Beytin gazel içindeki diğer beyitlerle ilişkisi ve metin bütünlüğündeki yeri ele alındı.

10- Her gazelin sonunda o gazelle ilgili genel bir değerlendirme yapıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

NÂBÎ'NİN HAYATI, YAŞADIĞI DEVRİN ÖZELLİKLERİ, EDEBÎ KİŞİLİĞİ, ÜSLUBU VE ESERLERİ

1. NÂBÎ'NİN HAYATI

Asıl adı Yusuf olan Nâbî, 1642 yılında Urfa'da doğmuştur. Babası Seyyid Mahmud oğlu Mustafa'dır. Hacı Gaffarzâdeler soyundan olan Nâbî'nin büyük dedesi Seyyid Muhammed Bakır ve onun da babası Şeyh Ahmed-i Nakşibendî'dir. Nâbî'nin çocukluğu, gençliği ve Urfa'da yaşadığı dönem hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Genç yaşta arzuhalcilik yapan şairin yazmadaki başarısından yola çıkarak iyi bir eğitim aldığını tahmin edebiliriz. "Gençliğinde ciddi bir eğitim aldığı sanılan şairin Yakup Kalfa adındaki Kadirî şeyhine bağlı olduğu rivâyet edilir. Şairin yazma konusundaki mahareti, mutasarrıfın dikkatini çekmiş ve mutasarrıf tarafından devlet merkezi olan ve "her tâlibin matlubuna ereceği" İstanbul'a gönderilmiştir."³

Yirmi dört yaşlarında (1076/1665) İstanbul'a gönderilen şair, IV.Mehmed'in padişah olduğu yıllarda Musâhib Mustafa Paşa'ya intisap ederek kısa zamanda onun divan kâtibi olur. Padişahın av gezintilerine de paşayla birlikte katılan şair, kısa sürede kendisine iyi bir çevre edinir. Nâbî, Lehistan Seferi'ne (1082/1671) katılarak Kamanîçe'nin fethini anlatan Fetihnâme-i Kamanîçe'yi yazar. IV.Mehmet'in şehzâdeleri Mustafa ve Ahmed'in sünnet düğününe katılan şair Surnâme'yi yazar. 1678 yılında kalabalık bir heyetle Hacca giden Nâbî, Hac yolculuğunu Tuhfetü'l Harameyn adlı eserinde anlatmıştır.

Hac dönüşünde Musâhib Mustafa Paşa'ya kethüda olan şair, 1685'te Kapudan-ı Deryâlık göreviyle İstanbul'dan uzaklaşan paşa ile Mora'ya gider. "Nâbî'yi himaye eden Musâhib Mustafa Paşa, Boğazhisar Muhafızlığı görevinde iken vefat edince Nâbî, İstanbul'da duramaz. Uzun yıllar kalacağı Halep'e gider. Burada evlenerek devletin de yardımıyla rahat bir hayat sürer. 1694'te şairin oğlu Ebulhayr

³ Ali Fuat Bilkan; *Nâbî Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s.1.

Mehmet Çelebi dünyaya gelir. Bundan yedi yıl sonra 1701'de şair dönemin sosyal-kültürel tahlilini yaptığı Hayrinâme adlı eserini yazar. Nâbî'nin Halep'te çok az şiir yazdığı bilinmektedir."⁴

Çorlulu Ali Paşa'nın sadrazamlığa gelmesiyle Nâbî için Halep'te zor günler başlar. Ali Paşa, Nâbî'ye bağlanan maaşı ve tahsis edilen evi şairin elinden alır. Halep'e Beylerbeyi tayin edilen Baltacı Mehmed Paşa, bir süre sıkıntı çeken şaire evini ve maaşını geri verip onu zor durumdan kurtarır. 1710 yılında Baltacı Mehmed Paşa yeniden sadrazam olunca Nâbî'yi Halep'ten İstanbul'a getirir. Nâbî'nin İstanbul'a dönüşü, kültür ve sanat çevrelerince sevinçle karşılanır.

İstanbul'a döndükten sonra Darphane Eminliği, Başmukabelecilik ve Mukabele-i Suvâri makamlarına getirilen şair, iki yıl sonra, 12 Nisan 1712'de vefat eder. Mezarı Üsküdar'daki Karacaahmet Mezarlığı'ndadır. Nâbî, yaşadığı dönemde devrin otoritesi kabul edildiği gibi ölümünden sonrada hikemi tarzın en büyük ustası olarak anılmaya devam etmiştir.

2. YAŞADIĞI DEVRİN ÖZELLİKLERİ

17. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun içerde isyan, ihtilal ve kanlı olaylar; dışarıda başarısız savaşlar ve itibar kaybı yaşadığı karışık bir dönemdir. Kanunî Sultan Süleyman döneminde en geniş topraklara sahip olan ve en güçlü devrini yaşayan Osmanlı Devleti, 16.yüzyılın ikinci yarısında gerilemeye başlamış; sağlam bir devlet teşkilatı, zengin bir maliyesi ve güçlü bir ordusu bulunduğu için bu gerileme pek sezilememişti. 17.yüzyıl devletteki duraklama ve gerilemenin açıkça görüldüğü, acı tablonun bütün çıplaklığıyla ortaya çıktığı bir dönemdir. Dönemin aydınları da bunu sezmiş ve devleti bu kötü gidişten kurtarma yolları aramışlardı. Koçi Bey, Risâle'sinde bu durumu çok net bir şekilde anlatmıştır.

Haluk İpekten, 17.yüzyılda devletin içine düştüğü buhranın sebeplerini şu şekilde özetlemiştir:⁵ (Dipnotta verilen kaynaktan özet olarak aktarılmıştır.)

⁴ Ali Fuat Bilkan, a.g.e., s.7-8.

⁵ Haluk İpekten; *Nef'i Hayatı Sanatı Eserleri Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Akçağ Yay., Ankara, 2013, s.10.

1. Osmanlı devlet teşkilatının kuruluşuna göre memleketin tek hakimi padişahı. Padişah zayıf olduğunda her şeyin buna bağlı olarak bozulacağı tabiidir.

2. Padişahın zayıf oluşu, devlet idaresinde ikinci derecede kudret sahibi olan sadâret makamının daima cahil ve yetersiz insanların eline geçmesine sebep olmuştur.

3. 17.yüzyılda saray kadınları ve harem ağaları da devletin kötüye gidişini hızlandırmıştır.

4. Saltanat makamının zayıflığı, devlet idaresinin günden güne bozulması, devlet büyüklerinin yetersizliği, asker ulufelerinin ödenmesindeki gecikmeler ve ordunun da kuvvetli kumandanlardan mahrum kalması sonucu askerin disiplini iyice bozulmuştur.

5. Devlet idaresinin bozulması, hazineye önemli gelir kaynağı olan yeni toprak kazançlarının durması ve buralardan gelen vergilerin kesilmesi, memleket içinde vergilerin toplanmasındaki düzensizlik, sarayın ölçsüz masrafları, muhteşem düğünler, padişahların sürekli av merakı, sık sık padişah değiştiği için cülus bahşişlerinin artması, hazinenin durumunu sarsmış ve memlekette kıtlık başlamıştır.

6. Vergilerin ağırlığı, hayat pahalılığı ve adaletsizlikler halkın yer yer kıpırdanmasına sebep olmuş; İstanbul'da yeniçeri ayaklanmaları, Anadolu'da celali isyanları başlamıştır.

7. Ulema sınıfının taassubu, eğitim-öğretimin ihmal edilmesi bilim ve teknolojiye geri kalınmasına sebep olmuştur.

Sosyal, siyasi ve askerî alanlardaki gerilemelere rağmen 17.yüzyıl, edebiyatımızın çok geliştiği bir dönemdir. Hemen hemen bütün türlerde büyük sanatçılar ve şairler yetişmiştir. Bu devir hem nesir hem de şiir alanında önemli eserlerin verildiği bir dönem olmuştur.

Şiirde Nefî (ö.1635), Sabrî (ö.1645), Âlî (ö.1648), Fehîm-î Kadîm(ö.1648), Şeyhülislâm Bahâyî (ö.1653), Cevrî (ö.1654), Vecdî (ö.1661), İsmetî (ö.1664), Nâilî-i Kadîm (ö.1666), Nedîm-i Kadîm (ö.1670), Neşâtî (ö.1674), Nâbî (ö.1712), Nâdirî (ö.1626), Atâî (ö.1635) ve Haletî (ö.1631) bu yüzyılın önemli ustalarıdır. **Nesir alanında** ise Veysî (ö.1627), Nergisî (ö.1635), Koçi Bey (ö.1650?) , Kâtib Çelebi (ö.1657), Evliyâ Çelebi (ö.1682) önemli eserler vermişlerdir.

3. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Nâbî'nin edebî yönünü ve şiir anlayışını en iyi özetleyen ifade **hikemî tarz**dır. Arapça bir kelime olan hikmet; bilgelik, bilinmeyen neden, felsefe, bilim, bir olayın gerçekleşmesinde Allah'ın insanlarca bilinmeyen gizli amacı, atasözü, özdeyiş anlamlarına gelir. Hikemî tarz, düşünceyi ön plana çıkararak sanat anlayışıdır.

"Nâbî edebiyatımıza fikri getiren şairdir. Sebki Hindî'nin hemen hemen bütün şairlerce benimsendiği bir devirde Nâbî'nin, şiirde duygu ve hayal unsurlarını bir yana iterek, oldukça sade bir dille fikir ve düşüncelerini şiire sokması, söyleyeceklerini yüksekte, öğüt vericesine söylemesiyle yeni bir çağır açmıştır. Aşk şiirleri olan gazellerde bile Nâbî, devrin bozukluklarını dile getirmiş, sosyal konularda fikirlerini söylemiştir."⁶

Hikemî şiir; sanatçının hayatı, hadiseleri, eşya ve tabiatı anlamlandırma çabasını konu edinir. Bu yüzden hikemî şiirde felsefenin temel konuları olan ahlak anlayışı, metafizik, evrenin yaratılışı, varlık, varlığın öncesi ve sonrası karşımıza çıkıyor. Ancak bu konular, Batı felsefesi ekseninde değil İslâmî düşünce etrafında işlenmiştir. Çünkü Müslüman bir toplumda düşüncenin temel belirleyicisi dindir. Nâbî de yaratılış, varlık, eşya ve tabiat ilişkisini dinî-tasavvufî yönden ele alır.

"Nâbî, şiirlerinde gösterdiği dinî, felsefî, âşıkâne edanın yanında divan mesnevi, tarih, münşeat gibi değişik türlerde eser vermiş üretken bir sanatçıdır. Gelenekselin dışında yeni şiir tarzı için gözlerini önce İran'a çeviren Nâbî, orada kendi durgun ve akılcı mizacına uygun olan ve düşünmeyi, düşündürmeyi ön plana alan şiiri bulmuştur. O zamanda bu tarzın İran'daki temsilcisi Tebrizli Sâib'dir. Nâbî Sâib'in etkisinde kalır. Osmanlı coğrafyasında, şiirde düşünceye önem veren hakîmâne söyleyiş biçimi, yüzyılın ikinci yarısında Nâbî'yle değişik ve yeni bir anlatım gücü kazanır."⁷

Hikemî şiirde daha çok düşündürücü ve yol gösterici konulara yer verildiği için açık, kısa ve özlü bir anlatım beklenir. Bu yüzden hikemî şiirde atasözü, deyim ve halk söyleyişlerinden faydalanılır. Ayrıca düşünceyi kolay kavratmak için somut benzetme ve istiârelere, kişileştirmelere çokça başvurulur. Hikemî tarzın bütün bu özelliklerine rağmen Nâbî'nin şiir dilinin çok sade olduğunu söylemek zordur. Külfetli bir dil kullanılmasının nedenleri arasında devrin sanat anlayışını, şairin yetiştiği ve yaşadığı kültürel ortamı, Sebki Hindî akımının etkisini sayabiliriz.

"Hikemî şiir kavramını, önce İran'da Feridüddin Attar ortaya atmış ve dinî şiirlerini hikemî şiir olarak adlandırmıştır. 17.yüzyılda, hikemî şiirin İran'daki temsilcileri Şevket-i Buhârî ve Sâib-i Tebrîzî'dir. Nâbî de özellikle Sâib'den etkilenerek hikemî tarza yönelmiştir.

⁶ İpekten, a.g.e., s.31.

⁷ Mine Mengi vd.; "Nâbî'nin Edebî Kişiliği ve Hikmet Anlayışı", XVII. Yüzyılda Türk Edebiyatı, Anadolu Üniv. Web-Ofset Tesisleri, Eskişehir, 2011, s.85.

Hikemî şiirin Osmanlı sahasındaki kullanım alanı İran şiirine göre daha genişleyerek sosyal konuları da içine almıştır. Önce değişik Divan şiirlerinde örneğin Fuzûlî ve Bağdatlı Ruhî'de yer yer gördüğümüz bu tarz, Nâbî ile güçlenerek esas yapısını kazanmıştır."⁸

Nâbî, yaşadığı çağı ve toplumu çok iyi kavramış bilge bir şairdir. Şiirlerinde hikemî tarzın düşünce boyutu yanında eleştirel bir boyut da vardır. Devletin ve toplumun yanlışlarını bireyin zaaflarıyla birlikte işleyen şair **eleştiri ve nasihatlerini yüksek perdeden** ve yapıcı şekilde dile getirmiştir. Döneminde kimsenin kolay kolay eleştirmeye cesaret edemeyeceği kurumları, kurumların mensuplarını ve yapılan yanlışları nezaket sınırlarını aşmadan ama çok net şekilde ortaya koymuştur. Bu eleştirilerden adalet dağıtması gereken yargı mensupları, yüksek mevkiilerde görev yapan memurlar, ağalar, paşalar, ulemâ sınıfı, sahte dindarlar hatta askerler bile payını almıştır. Mine Mengi'nin şairin Hayriyye adlı mesnevisinden seçtiği aşağıdaki beyitlere baktığımızda bunu açıkça görebiliriz.

"**İlmi yok** ekseri bî-mezheb ü dîn
Çeşm-i mahsûlde vü **rüşvetde** hemîn

Elde endâzesi keyl ü mîzân
Eylemiş **mahkeme-i şer'i dükân**

...
'**Askerinün** hele hâli ma'lûm
Yakışur anlar olursa mazlûm

Anlara **zulm** medâr olmuşdur
Cem'-i emvâle ş'âr olmuşdur

Mansıbı akçe ile almışdur
Bahr-ı deynün dibine dalmışdur

...
Ağalar zâlim ü aç u 'uryân
Virmede her biri mâl almada cân

Zulm tahsiline çekmiş gurbet
Zikridür akça vü fikri hidmet

...
Paşanuñ deyni ise gâyeti yok
Sarf-ı yek-rûzesine tâkati yok
Añlamaz anı mübâşirler ise
Cevr iderler neye kâdirler ise

...

⁸ Mengi, a.g.e., s.81.

Olmaz kes iki 'âlemde felâh
Ki sata **sâhte takvâ** vü salâh

Oldı **âlât-ı ma'âş-ı dünyâ**
'Asrda **hırka vü tesbîh ü ridâ**"⁹

Mine Mengi, Nâbî'nin hikemî şiir yazmadaki amacını şöyle açıklar:

"Şiirin, kişisel ve toplumsal aksaklıkları okuyucuya gösterip okuyanı uyarabilmesi, doğru yola yöneltebilmesi için hikmet-âmiz olması lâzımdır. Nâbî, bir gün şiir yazmaya heves edebileceğini düşündüğü oğluna, nasıl şiir yazması gerektiğini anlatırken bu konuda şunları söyler:

Hikmet-âmiz gerekdür eş'âr
Ki me'âli ola irşâda medâr ...

Şair bir gazelinde de şiiri hikmet sırlarının ifade aracı olarak görür. Şiire düşkünlüğünü bununla izah eder.

Teveccüh itmez idüm şi're Nâbiyâ bu kadar
Beyân-ı sırrı hikem olmayaydı mazmûnı

Şiirin özünde okuyanı uyarma, okuyucuya yol gösterme amacı yatınca, Nâbî, şiirde her şeyden önce anlam arar.

Söyleme şi'ri tehî ma'nâdan
Ağûnı çekme balıksuz mâdan"¹⁰

Yaşadığı dönemden Tanzimat'a kadar pek çok şairi etkilemiş olan şairin adı, hikemî tarzla birlikte Nâbî tarzı olarak da anılır. Nâbî ile aynı dönemde yaşayan Rami Mehmed Paşa (ö. 1708) ve sonraki dönemde Sâbit(ö. 1712), Nâbî'nin en yakın takipçileridir. Nâbî'den sonra hikemî tarzın en güçlü sesi 18.yüzyıl şairi Koca Ragıp Paşa'dır(ö. 1763). Azmizâde Haletî de (ö. 1631) rubâî ustası olarak şiirde düşünceyi ön plana çıkarmış şairlerdendir. Seyyid Vehbi (ö. 1736), Râşid(ö. 1892), Sâmi (ö. 1734), Âsım (ö. 1760), Münif (ö. 1743), Haşmet (ö. 1768), Fitnat Hanım (ö. 1780), Sümbülzade Vehbî (ö. 1809), Sürûrî (ö. 1814), Keçecizâde İzzet Molla (ö. 1829), gibi çoğu 18.yüzyılda yaşamış şairler Nâbî'nin yolundan gitmişlerdir. Hatta Tanzimat şairlerinden Nâmık Kemal ve Ziyâ Paşa'nın da düşünce ağırlıklı şiirlerinden yola çıkarak, Nâbî'den etkilendiklerini söyleyebiliriz.

⁹ Mengi; *Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, AKM Yayınları, Ankara, 1987, s.12-21.

¹⁰ Mengi, a.g.e., s.34-35.

4. ÜSLÛBU

Bir şairin üslubunu sanat anlayışından ayrı düşünmek, elbette mümkün değildir. Burada üslup konusunda ayrı bir başlık açmamızın sebebi Nâbî'nin şiirinde görülen orijinal yönleri ve belirgin özellikleri bir başlık altında dile getirmektir.

Nâbî'nin ilk otuz gazelini önce şekil bakımından inceledik. Otuz gazeli (1-30) şekil yönüyle ele aldığımızda şöyle bir tablo ortaya çıkar:

	Beyit Sayısı	Gazelin Vezni	Gazelin Kafiye ve Redifi
1. Gazel	9	Mef'ûlü/ Fâ'ilâtü/ Mefâ'ilü/ Fâ'ilün	-ân-ı enbiyâ
2. Gazel	9	Mef'ûlü/ Fâ'ilâtü/ Mefâ'ilü/ Fâ'ilün	-âr-ı evliyâ
3. Gazel	7	Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün	-b bana
4. Gazel	5	Mef'ûlü/ Fâ'ilâtü/ Mefâ'ilü/ Fâ'ilün	-în sana
5. Gazel	5	Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilün	-b n'oldu sana
6. Gazel	5	Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün	-b-i deryâ
7. Gazel	5	Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün	-en-i mînâ
8. Gazel	5	Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün	-âb olur peydâ
9. Gazel	7	Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilün	îr-i du'â
10. Gazel	5	Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün	-ldür bana
11. Gazel	5	Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün	ân-ı bana
12. Gazel	6	Mefâ'ilün/ Fe'ilâtün/ Mefâ'ilün/ Fe'ilün	â kafiye -redif yok
13. Gazel	7	Mef'ûlü/ Mefâ'ilü/ Mefâ'ilü/ Fe'ülün	-ân eyleme yâ Rab
14. Gazel	7	Mef'ûlü/ Mefâ'ilü/ Mefâ'ilü/ Fe'ülün	-ün eyleme yâ Rab
15. Gazel	7	Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün	-âb itdün bu şeb
16. Gazel	5	Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün	-îr ider meh-tâb
17. Gazel	5	Mef'ûlü/ Fâ'ilâtü/ Mefâ'ilü/ Fâ'ilün	-ûb şeb-be-şeb
18. Gazel	7	Mefâ'ilün/ Fe'ilâtün/ Mefâ'ilün/ Fe'ilün	âb garîb
19. Gazel	7	Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilün	-û -yı edeb
20. Gazel	7	Mefâ'ilün/ Fe'ilâtün/ Mefâ'ilün/ Fe'ilün	-â-yı Haleb
21. Gazel	5	Mef'ûlü/ Fâ'ilâtü/ Mefâ'ilü/ Fâ'ilün	-âb kafiye-redif yok
22. Gazel	5	Mef'ûlü/ Mefâ'ilü/ Mefâ'ilü/ Fe'ülün	-en-i rahmet
23. Gazel	6	Mef'ûlü/ Fâ'ilâtü/ Mefâ'ilü/ Fâ'ilün	-û-yı mağfîret
24. Gazel	7	Mef'ûlü/ Fâ'ilâtü/ Mefâ'ilü/ Fâ'ilün	-û -yı mağfîret
25. Gazel	7	Mef'ûlü/ Mefâ'ilü/ Mefâ'ilü/ Fe'ülün	-ûr-ı inâyet
26. Gazel	9	Mef'ûlü/ Mefâ'ilü/ Mefâ'ilü/ Fe'ülün	-ân-ı kanâ'at
27. Gazel	5	Mef'ûlü/ Mefâ'ilü/ Mefâ'ilü/ Fe'ülün	-ât it
28. Gazel	7	Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilün	ûy-ı seyr it
29. Gazel	7	Mef'ûlü/ Mefâ'ilü/ Mefâ'ilü/ Fe'ülün	-âb it
30. Gazel	8	Mef'ûlü/ Mefâ'ilü/ Mefâ'ilü/ Fe'ülün	-ere minnet

Bu 30 gazelden 12 tanesi 5 beyitli, 12 tanesi 7 beyitli, 3 tanesi 9 beyitli, 2 tanesi 6 beyitli, 1 tanesi 8 beyitlidir. Gazellerin çoğunlukla beş (5) veya yedi (7) beyitten oluştuğu görülmektedir. **Gazellerdeki beyit sayısı ile gazelde işlenen konu veya tema arasında anlamlı bir ilişki olduğu** görülmektedir. Lirik tarzdaki gazellerin genellikle 5 beyitli, felsefi kavramları dinî bir bakış açısıyla ele alan gazellerin 7 beyitli, dinî muhtevâlî gazellerin 9 beyitli olduğu görülmektedir. Nâbî'nin lirik şiirlerindeki beyit sayısının hikemî tarzda yazdığı gazellerdeki beyit sayısından az (5 beyit) olması 17. yüzyılın genel özelliğine ve Sebki Hindî anlayışına uygun düşmektedir. Nâbî, Sebki Hindî'nin dışında kalmış bir şair olsa da devrin şiir ve sanat anlayışından mutlaka etkilenmiştir. A. İrfan Aypay, Kütahyalı Şair Mahvî'yi anlattığı sempozyum bildirisinde bu dönemle (17.yüzyıl) ilgili şu tespitleri yapmıştır:

" ... Gazelleri genellikle 5 beyitlidir. Bir oranlama yapacak olursak 56'sı (% 81) 5, 8'i (% 11.6) 6, 4'ü (% 5.7) 7, 1'i (% 1.4) 7 beyitlidir. Bütün bu rakamlar Mahvî'nin şuurlu bir şekilde az beyitli gazeller yazdığını, devrinin anlayışına uyduğunu göstermektedir. Nefî'de 5 beyitli gazellerin çokluğu dikkat çeker, 83 gazeli (% 61) 5 beyitlidir ki Metin Akkuş bunu Sebki Hindî etkisine bağlar. Nailî de gazellerinin çoğunu, tam 245 gazelini (% 63) 5 beyitli yazmıştır. Fehim'in 293 gazelinin 134'ü (% 45) 5, 103'ü (% 35) 7 beyitlidir. Neşatî'de bu sayı çok daha fazladır, 123 gazel (% 89). Gerek gazel gerekse beyit sayısındaki bu azalmayı, şairlerin az şiir söylemeleriyle izah etmek mümkündür. Ama bunun bir anlayış olabileceğini de düşünmeliyiz. Şiirin dilinde ve muhtevasında yapılmaya çalışılan giriftlik ve yoğunluk, sanatçıların çok yazmasını engellemiş olmalıdır."¹¹

Kafiye ve redif yönüyle incelediğimizde gazellerin tamamına yakınının redifli olduğunu, sadece iki gazelde (12. ve 21. gazel) redif bulunmadığını görüyoruz. Rediflerin tamamının "kafiye + kelime halinde redif" şeklinde olduğunu görüyoruz. Redifler, kullanıldığı gazelin düşünce alanı merkezini teşkil etmektedir. Bu sayede gazellerin tamamına yakını yek-âhenk özelliktedir. Redifsiz iki gazelden birincisi (12.gazel) -â sesi ile, diğeri (21.gazel) -âb sesleri ile kafiyelenmiştir.

Üslubun en basit tanımı, şairin ifade tarzı, dili kullanma şekli yani "nasıl" anlattığıdır. Şairin nasıl anlattığı, her şeyden önce "ne" anlattığına bağlıdır. Yani işlenen konu veya temanın tabiatı, ifade şeklini etkiler. Söz gelimi aşktan söz eden lirik bir şiir ile çalışkanlık ve dürüstlüğü öğütleyen didaktik bir şiirin üslubu aynı

¹¹ A. İrfan AYPAY; Mahvî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divançesi- (Kütahyalı Şairler Sempozyumu I), Kütahya, Haziran 1998 s.230-231.

olmaz. Birçok gazelin muhtevasını gazelin kelime halindeki redifinden anlamak mümkündür. Nâbî'nin şiirinde duygu ve hayal yerine düşünce ön plandadır. Gazelerde çoğunlukla âşıkâne duygular yerine rahmet, inayet, dua, edeb, kanâat gibi düşünceye dayalı kavramlar ve felsefi yaklaşımlar işlenmiştir. Bu sebeple **Nâbî'nin şiiri akla ve mantığa hitap eder**. Düşünceyi daha kolay kavratmak veya şiirin temasını belirginleştirmek için **zıtlıklardan çokça faydalandığını görüyoruz**. Bu zıtlıkları sadece didaktik gazelerde değil, lirik tarzda yazılmış gazelerde de sıkça görmek mümkündür. Zıtlıklardan faydalanmak için bazen kavramlar, bazen varlıklar bazen de olaylar karşılaştırılır. Karşılaştırmanın sonucundan mantıksal bir çıkarıma ulaşılır ve anlam daha da belirginleşir.

"Oldı **târîkî-i şeb âhumla** kat kat lîk sen
Tal'atünle kangı bezmi **mâh-tâb** itdün bu şeb" g.15, b.2

Gecenin karanlığı âhımla kat kat arttı. Fakat sen, bu gece yüzünle hangi bezmi ay ışığı gibi aydınlattın?

Beytin birinci mısrasında aşığın, sevgilinin yokluğunda çektiği **âhı** ve bu âhın neticesinde gecenin **karanlığının** kat kat artmasına karşılık; ikinci mısradaki sevgilinin **yüzü** ve bu yüzün ağyâr bezmini mehtap gibi **aydınlattığı** söylenmiştir.

"Belki eylerdüm sana şâyeste hıdmette kusûr
Ben günâh eylerdüm ammâ **sen sevâb** itdün bu şeb" g.15, b.3

Belki ben, sana layıkıyla hizmet etmekte kusur edip günah işlerdim. Ama sen bu gece (bir bezmi aydınlatmakla) hayırlı (sevap) bir iş yaptın.

Bu beyitte aşık, **ben** zamiriyle; sevgili ise **sen** zamiriyle karşılanmış. Aşığın kusur eyleyip **günah** işlemesine karşılık sevgili **sevap** işlemiştir.

Bazı gazelerde ise birbirine zıt kavramlar felsefi düşünceleri kavratmak için, karşılaştırılmıştır.

"Kâlâ-yı **nûra zulmet** olur bâ'is-i revâc
Ârâyîş-i **günâh** iledür kûy-ı **mağfiret**" g.23, b.2

Karanlık, ışığın sermayesinin kıymetlenme sebebidir. Mağfiret köyü, günah ile süslenmiştir.

Bu beyitte, "her şey zıddıyla bilindir" kaidesine ışığın değerinin karanlık ile anlaşıldığı gibi, mağfiretin kıymetinin de günah ile ortaya çıkacağı söylenmiş.

Şairin tavrı ve amacı, üslubun en belirleyici unsurudur. Şairin tek amacı, okuyucuya estetik haz verip onu duygulandırmak ise şair, okuyucuyu kendi duygu ve hayal dünyasına çekmek için dili tamamen sanatsal işlevde kullanır. Sözü daha etkili kılmak için söz ve anlam sanatlarına sıkça başvurur. Bunun aksine şair, bir düşünceyi açıklamayı ya da bir mesaj vermeyi amaçlamışsa sözü (lafız) değil; anlamı ön plana çıkarmak ister. Amaç öğretmek, açıklamak, bilgi vermek veya nasihat etmek olursa bu amacın gerçekleşebilmesi için, şairin ister istemez sade bir dil ve yalın anlatım kullanması gerekir.

Nâbî'nin şiirinde bir düşünceyi açıklama, bir kavramı en kolay yoldan öğretme, bir davranışın doğruluğunu veya yanlışlığını anlatma, nasihat etme ve eleştirme amacı vardır. Bunun için kapalı anlatım yerine açık bir anlatım, sıra dışı imgeler ve alışılmamış bağdaştırmalar yerine halk söyleyişleri ve deyimler kullanılmıştır.

"Dâgum nemek-âlây-ı hasân eyleme yâ Rab
Bâğum sipeh ârây-ı hazân eyleme yâ Rab" g.13, b.2

Yâ rab! Yarama tuz bulaştırıp acıtma. Yâ Rab! (Gönül) bahçemi (soldurup) sonbahar ordusuyla süsleme.

Yukarıdaki beyitte "**yaraya tuz basmak**" deyiminin çağrışım yoluyla kullanıldığını görüyoruz. Nâbî gazellerinde bazen doğrudan bazen de bir terkip içinde, halk arasında yaygın olan deyimleri kullanmıştır. Aşağıdaki beyitlerde zindan eylemek, temennâ eylemek, ayrılığın zehrini tatmak, bir ümide gönül bağlamak, emel kadehini ters çevirmek, uykusunu çalmak, gönül (dil) düşürmek -tevriyeli olarak- dile düşürmek deyimlerini görüyoruz.

Olalı mesken dilâ çâh-ı zenehdânı bana
Künc-i **zindân eyledi** sahn-ı gülistânı bana g.11, b.1

Var iken la'l-i lebün gayrı **temennâ eylemem**
Hızr eger sunsa pey-â-pey âb-ı hayvânı bana g.11, b.3

Olinca **zehr-çeş-i firkati** muhâsebenün
O zahme itdi telâfî mukâbeyleyle Hudâ g.12, b.2

Dil-bend-i ümîd olduğum evkât-ı neşâtı
Hem-reng-i sabâh-ı ramazân eyleme yâ Rab g.13, b.4

Teh-cür'adan olmaz yine ümmîd güsiste
Birden **kadeh-i kâmi nigûn eyleme** yâ Rab g.14, b.3

Va'de-i hâtır-firîbün **düzd-i hâb itdün** bu şeb
Târ u pûd-ı câme-hâbum sûz u tâb itdün bu şeb g.15, b.1

Dilün düşürme sakın meh-ruhân-ı kem sâle
Ki câhilân arasında kalur kitâb garîb g.18, b.5.

Nâbî'nin şiiri mesaj verme, öğretme, eleştirme kaygısıyla yazıldığı için; sık sık örnekleme, somutlama, benzetme, istiâre, kişileştirme gibi düşünceyi geliştirme yöntemlerine başvurulmuştur. **Soyut bir kavramı en kolay yoldan anlatmanın yolu, soyut olan düşünce veya kavramı somut bir varlık ile özdeşleştirmektir.** Bunu gerçekleştirmek için en başta teşbih, istiâre ve teşhis sanatlarına başvurulur. Bazen de bir mısradaki düşünce, beytin diğer mısrası ile açıklanır. Bu durumda da leff ü neşr sanatının sıkça kullanıldığını görürüz.

"İmtiyâzun **sebebin asıldan** istersen eger
Hâke bak dîde-i 'ibretle **sebûy**ı seyr it" g.28, b.3

Eğer sebebin asıldan farkını anlamak istersen; ibret gözüyle toprağa bak, testiye seyret.

Toprak asıldır, varlığı sebebe muhtaç değildir. Testi ise sebeptir. Testi sonradan ortaya çıkmıştır, geçicidir ve varlığı "asl"a (toprak) bağlıdır. Yani Allah asıldır, ezeli ve ebedidir. Bu dünya ise sonradan ortaya çıkmış, geçici ve fani bir varlıktır. Dünya ve içindekilerin varlığı "asl" olan Allah'a bağlıdır. Yukarıdaki beytin birinci mısrasında verilen "sebeb" ve "asl" kavramları ikinci mısradaki örnekleme yoluyla leff ü neşr sanatından faydalanılarak anlatılmıştır. Birinci mısradaki asl kavramı ikinci mısradaki toprak ile, sebeb kavramı da sebû ile **somutlaştırılarak** anlatılmıştır. (Somutlaştırma yöntemi için bkz.¹²)

Nâbî'nin bazı beyitlerde kendi düşüncesini kendisinin açıkladığını görüyoruz. Beyitteki bir mısrayı aynı beytin diğer mısrası ile, çoğu zaman somut bir örnekleme ile açıkladığını görüyoruz. Aşağıdaki beyte bakalım.

"Mülk içinde melekûtı göreyüm dersen eger
Lafzda ma'niye bak nâfede bûyü seyr it" g.28, b.3

Eğer varlık içinde (o varlığa) hükmedeni göreyim dersen; sözde manaya bak, ceylan göbeği derisinde kokuyu hisset.

¹² Ali Yıldırım, "Nedim'in şiirlerinde Somutlaştırma", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Elazığ, 2002, Sayı: 2, s. 211-218.

Yukarıdaki beyitte, mülk içinde melekûtün nasıl görüleceği **somut örnek üzerinde**, lafızda gizlenen manaya ve ceylan göbeği derisinde gizlenen misk kokusunu hisset, ifadesiyle açıklanmış.

Mehmet Sarı, **örnekleme yöntemi** hakkında "Şair asıl vermek istediğinin anlaşılması için okuyucunun daha önceden bildiği ve gördüğü nesnelere, olaylardan, bilgilerden faydalanarak, onlarla ilgi kurarak, onları örnek göstererek anlatır."¹³ der.

"Olur mu gevher-i 'irfân müyesser herkese Nâbî
Ne mümkündür k'ola gencîne divârın altında

beytinde "Her duvarın altında hazine bulunmadığı gibi, her insana da irfan nasip olmaz" derken asıl anlatmak istediği " her insana irfan nasip olmaz" temasını "her duvarın altında hazine bulunmaz" sözündeki duvar ve hazine örnekleriyle vermeye çalışır."¹⁴

Hikemî şiirin temel amacı mesaj vermek, nasihat etmek olduğu için, nasihat içerikli gazellerin yüklemeleri emir kipiyle çekimlenmiştir. Bu sebeple nasihat verilen şiirlerde üst perdeden bir hitap ve okuyucunun düşüncesini doğrudan etkileme vardır.

Nâbî neye geldün **ne turursun** bu makâma
Var bârgeh-i Hâlik'a **kesb-i derecât it** g.27, b.5

Ey Nâbî! Ne duruyorsun, buraya niçin geldin? Yaratıcının huzuruna var, (ahiretteki) derecelerini kazan (artır).

Evvel dilünü sîh-i sadâkatde **kebâb it**
Bu meykededen sonra **temennâ-yı şarâb it** g.29, b.5

Önce dilini doğruluk şişinde kebab et, sonra bu meyhaneden şarap iste.

Nâbî, Divan şiiri geleneğiyle yetişmiş olsa da dönemindeki ve kandinden önceki şairlere pek benzemez. O, ne Fuzûlî'nin lirizmini ne de döneminin anlaşılması güç hayallerle dolu Sebki Hindî şiirini taklit etmiştir. Gelenekten ve döneminin İran şairlerinden yararlanan Nâbî, kendine has bir şiir tarzı kurmayı başarmıştır.

¹³ Mehmet Sarı, "Divan Şiirinde Örnekleme Yoluyla Anlatım", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Kocatepe Akademi Yayınları, Afyonkarahisar, 2013, s.32.

¹⁴ Sarı, a.g.e., s.41.

İncelenen gazellerde dikkat çeken ifadeler:

Sad kârvân-ı **gürsine-i 'aşkı** sîr ider
Râh-ı Hudâ'da rîze-i esrâr-ı evliyâ
*Evliya sırlarının kırıntısı, Allah yolundaki yüz tane **aşka acıkmış kervanı** tok eder (doyurur). (g.2, b.2)*

Çeşm-i 'amâ-yı cehli ider sürme-rîz-i nûr
Keyfiyyet-i ta'alluk-ı dîdâr-ı evliyâ
*Evliyânın dîdârına bağlılığın keyfiyeti, **cehlin (bilgisizliğin) kör gözüne ışıktan sürme çeker.** (g.2, b.4)*

Terk itdürür çemende bu feryâdı 'âkibet
Ey 'andelîb güldeki **çîn-i cebîn** sana
*Ey bülbül! Sonunda güldeki **alın kırışığı**, sana çemende bu feryadı terk ettirir. Burada alın kırışığı güle ait olumsuz bir durum olarak belirtilmiştir. (g.4, b.4)*

Yazar emvâcdan geh râst geh kec hatt-ı gûn-â-gûn
'Aceb ta'lîmgâh olmuş sabâya **mekteb-i deryâ**
***Deniz okulu**, sabâ rüzgarına acayip eğitim yeri olmuş. Sabâ rüzgarı, dalgalardan bazen eğri bazen düz, türlü türlü yazı yazar. (g.6, b.3)*

Reg-i efsürdedür cisminde gûyâ **pençe-i mercân**
Ki teb-lerzeyle ânunçün giçer her rûz u şeb deryâ
*Mercan pençesi, denizin bedeninde **kasılmış damar** gibidir. Bu yüzden denizin her gecesi ve gündüzü, sıtma titremesiyle geçer. (g.6, b.4)*

Nice mümkün ki tahallûf ide te'sîr-i du'â
Halka-i sıdkdan oldukça cehân **tîr-i du'â**.
***Dua oku**, doğruluk halkasından (yalansız bir ağız) fırladığı müddetçe, duanın tesirinin geri bırakılması (kabul edilmemesi) mümkün değildir. (g.9, b.1)*

Olmasa olmaz idi tâk-ı kabûle peyvend
Lafz-ı âmîndeki nûn **halka-i zencîr-i du'â**
*Amin sözündeki **nun harfî, dua zincirinin halkası olmasaydı**; duanın kabul tâkına (kemerine) ulaşması mümkün olmazdı. (g.9, b.3)*

Yek-lokma-i rûhânî ile nefsümi sîr it
Hasret-keş-i bûs-ı leb-i nân eyleme yâ Rab
*Yâ Rab! Nefsîmi tek bir ruhanî lokma ile doyur, **ekmeğin dudağını öpme hasreti çeken** (bir kişi) eyleme. (g.13, b.6)*

Engüştü kimün degdi diyü gabgab-ı yâre
Destüm **zenâh-i fikre sûtün eyleme** yâ Rab
Yâ Rab! Sevgilinin gerdanına kimin eli değdi diye (düşünmekten), elimi fikrin
çenesine direk eyleme. (g.14, b.2)

Nesîm-i 'âfiyetün desti şell olur Nâbî
Meded-res olmasa tedbîrine safâ-yı Haleb
Ey Nâbî! Halep'in safası, tedbirine yardımcı olmasa; senin afiyet nesiminin
eli çolak olurdu. (Halep'te olmasan sağlıklı olamazdın.) (g.20, b.7)

Akdâm-ı küşt-gîr-i kühenden muhâldür
Olmak güşâde 'ukde-i zânû-yı mağfîret
Mağfîret dizinin bağını açmak tecrübeli bir pehlivanın ayaklarını açmaktan
daha imkansızdır.

İncelediğimiz otuz (1-30) gazelden çoğu yek-âhenk gazeldir. Beyitler arasında büyük ölçüde konu-anlam-söyleyiş birliği vardır. Bunun en önemli sebebi, **gazelin düşünce alanı merkezini redif olan kavramın oluşturmasıdır**. Redif olan kelime farklı beyitlerde değişik anlamlarda kullanılsa da beyitler arasında söyleyiş ve konu bütünlüğüne katkı sağlamaktadır.

5. ESERLERİ

Nâbî, çeşitli şekil ve türlerde eser vermiş bir divan şairidir. Altısı manzum, dördü mensur olmak üzere toplam on eseri vardır. Mensur eserleri başarılı olsa da Nâbî, esas şöhretini manzum eserleriyle kazanmıştır.

Manzum Eserleri:

1) Türkçe Divan: Nâbî'nin en önemli ve en ünlü eseridir. Türkçe Divan'da 29 kaside, 888 gazel, 1 terkihibent, 5 tahmis, 156 tarih, 10 mesnevi, 114 kıt'a, 218 rubâî, 61 matla, 74 müfred, 186 muamma ve 30 lugaz bulunmaktadır.

2) Farsça Divançe: Nâbî'nin Türkçe Divanı içerisinde bulunan Farsça Divançesinde 33 gazel, 20 tahmis, 2 tarih, 2 manzume olmak üzere toplam 57 şiir

vardır. Türkçe Divanda yer aldığı için bu eseri müstakil bir eser saymayan araştırmacılar da vardır.

3) Hayriyye: Nâbî'nin 1701 yılında Halep'te yazdığı ünlü bir eserdir. Didaktik tarzdaki bu mesneviyi şair, oğlu Ebul-hayr Mehmet'e doğru yolu göstermek ve nasihat vermek için yazmıştır. Her ne kadar şair eserinde oğluna hitap etse de aslında mesajı bütün toplumdur. Şairin olgunluk döneminde yazdığı bu eser, dönemin sosyal yapısını hiciv yoluyla ve eleştirel bir dille anlatır.

4) Hayr-âbâd: Şairin Halep'te 1705 yılında yazdığı ikinci mesnevidir. Aşk temalı bu eser, Feridüttin Attar'ın İlâhinâme'sinden etkilenilerek yazılmıştır.

5) Surnâme: 1675 yılında IV.Mehmet'in şehzâdeleri Mustafa ve Ahmet'in on beş gün süren sünnet düğününe katılan şair, Surnâme'yi yazar. Dönemin sosyal ve kültürel yapısını yansıtan önemli bir surnâme örneğidir.

6) Tercüme-i Hadis-i Erbain: İranlı şair Molla Câmî'nin Kırk Hadis Tercümesinin Türkçeye manzum çevirisidir.

Mensur Eserleri:

1) Fetihnâme-i Kamanîçe: Mensur bir gazavatnâmedir. 1671 yılında IV.Mehmet'in Lehistan'a yaptığı sefere Musâhip Mustafa Paşa ile birlikte Nâbî de katılmıştır. Bu eser Kamanîçe'nin fethini anlatır.

2) Tuhfetü'l-Harameyn: Nâbî'nin Hac yolculuğundaki izlenimlerini anlatır.

3) Zeyl-i Siyer-i Veysî: Veysî'nin Hz.Muhammed'in doğumundan Bedir Savaşı'na kadar olan olayları anlatan siyerine Nâbî, Mekke'nin alınışını sanatlı bir dille anlatan bölüm eklemiştir.

4) Münşeat: Nâbî'nin sanatlı bir dille yazdığı resmî ve özel mektuplardan oluşan mensur eseridir.

İKİNCİ BÖLÜM

NÂBÎ'NİN 30 GAZELİNİN (1-30) ŞERHİ

HARFÜ'L- ELİF*

1. GAZEL

Mefûlü / Fâilâtü / Mefâilü / Fâilün

- 1- Nûr-ı Hudâdur âyîne-i cân-ı enbiyâ
Ahkâm-ı şerdür güher-i kân-ı enbiyâ
- 2- Çirk-i dalâli âb-ı hidâyetle mahv ider
Hâsiyyet-i vücûd-ı Hudâ-dân-ı enbiyâ
- 3- 'Âlem kalurdu zulmet-i gafletde itmese
İmdâd nûr-ı sâye-i eyvân-ı enbiyâ
- 4- Pişânî-i bihişte urur dâğ-ı imtinân
Nakş-ı kudûm-ı südde-i dîvân-ı enbiyâ
- 5- Her kim olursa pey-siper-i ittibâ' olur
Ser-menzilinde nâ'il-i ihsân-ı enbiyâ
- 6- Efsûs 'ömr-i telh-mezâkân-ı 'âleme
Cibrîl iken nevâle-keş-i hân-ı enbiyâ
- 7- Hem-seng-i istikâmet-i mîzân-ı haşrdur
Vezn-i şerî'at itmede mîzân-ı enbiyâ
- 8- İtmez kabul seddine dâd u siteddedür
Bâzâr-ı rüsthîzde dükkân-ı enbiyâ
- 9- Nâbî egerçi her biri bir nûr-ı mahzdur
Ammâ ki pişvâları sultân-ı enbiyâ

1. Beyit:

Nûr-ı Hudâdur âyîne-i cân-ı enbiyâ
Ahkâm-ı şer'dür güher-i kân-ı enbiyâ

* Bu bölümdeki gazel metinleri, Ali Fuat Bilkan'ın 1993 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde doktora tezi olarak hazırladığı Nâbî'nin Türkçe Divanı'ndan (Karşılaştırmalı Metin) alınmıştır. (s.391-398)

Âyîne-i cân-ı Enbiyâ, nûr-ı Hudâdur. Güher-i kân-ı enbiyâ, ahkâm-ı şer'dür.

Peygamberlerin can aynası, Allah'ın nurudur. Peygamberler ocağının mücevheri, şer'in (dinin) hükümleridir.

nûr: Aydınlık, parlıltı, kaynağını başkasından alan ışık. Işığın kaynağı bizzat kendisi olursa, "ziyâ" kelimesi kullanılır.

âyîne-i cân: Can aynası, gönül, kalp.

ahkâm-ı şer': Şer'î hükümler, dinin temel kuralları.

güher: (gevher) Akıl ve edep. Asıl ve nesep. Elmas, cevher, mücevher, inci. Bir şeyin kühü ve esası. Hakikat.

kân: Bir şeyin menbaı. Kuyu, kaynak. Maden ocağı. Bir keyfiyetin bol olarak bulunduğu kimse.

Nûr ve âyîne kelimeleri bir araya gelince **tecelli mazmunu** ortaya çıkar. Çünkü ışık ve ayna olunca ortaya bir yansıma ve parlama yani "tecellî" meydana gelir. Aynanın ışığı yansıtması için temiz ve saf olması gerekir. Bu açıdan da ayna "gönül" kavramını çağrıştırır. Cân kelimesi burada gönül anlamıyla kullanılmıştır. Harun Tolasa, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası'nda "Can üzerine yapılan teşbih ve mecazların bir haylisi, bu unsurun çok kere, gönülle bir arada zikredilmesi sebebiyle, her iki unsur için de müşterektir."¹⁵

Peygamberler "ismet" sıfatıyla masum oldukları için gönül aynaları saftır. Bu yüzden Allah'ın en güçlü şekilde tecelli ettiği yer peygamberlerin kalbidir. Bunu ayrıca Allah'ın peygamberlerine vahiy gönderme yoluyla, onların gönlünde tecelli etmesi olarak da düşünebiliriz.

Divan şiirinde gönül-ayna ilişkisi detaylı biçimde ve değişik anlam münasebetleriyle işlenmiştir. Bu beyitte ayna, tecelli kavramıyla ilgili olarak ele alınmıştır. M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divanı'nın Tahlili'nde "Gönül-ayna tasavvuru divanda oldukça fazla yer alır. Bu ilginin sebebi ayna ile ilgili telakkiler ve aynanın kırılma, görüntüleri aksettirme özelliğidir. Gönlün tecelli yeri olması da bu tasavvurun önemli bir sebebidir. Belâ oklarının sîne de açtığı düşünülen pencerelerden sevgilinin cemâlinin görünmesi, gönülün ayna olarak kabulündendir:

¹⁵ Harun Tolasa; *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, s.330.

Kılsa aceb mi dilde tecellî cemâl-i dost
Sinemde zahm-ı tîr-i belâ açdı revzeni"¹⁶

"Nûr" kelimesi de özenle seçilmiştir. "Ziyâ" kelimesi de ışık anlamındadır ama nûr ile ziyâ farklıdır. Ziyâ, kaynağı kendinden olan ışığa denir. Nûr ise başka bir kaynağın ışığıyla aydınlanıp parlamadır. Sözelimi Güneş'in ışığı ziyâ, Ay'ın parlaması ise nûr kavramıyla ifade edilir. Peygamberler, Allah'tan gelen ışığı insanlara yansıtırlar. Işığın gerçek kaynağı ise Allah'tır. Peygamberler, Allah'tan aldıkları ışık ile insanlığın yolunu aydınlatırlar.

İkinci mısradaki "güher" kelimesi peygamberlerin sözlerini ifade eder. Peygamberin ağzı "kâ'n-ı güher" olunca, bu ağızdan dökülenler de elmas ve inci gibi kıymetli sözler olur. Bu anlamı güçlendiren "ahkâm-ı şer' ifadesidir. Çünkü peygamberin sözleri, dinin hükümleri niteliğindedir. İslâm'da dinin esasını Kur'andan sonra belirleyen sünnettir. Sünnet ise fiilî ve kavli (sözlü) olarak ikiye ayrılır.

Âyîne-i cân-ı enbiyâ (peygamberlerin gönül aynası), Nûr-ı Hudâ'ya **teşbih** edilmiştir. Âyîne-i cân-ı enbiyâ ifadesinde, cân (gönül), aynaya benzetilerek ayrıca bir **teşbih** yapılmıştır. Güher-i kân-ı enbiyâ (peygamberler ocağının mücevheri) ifadesinde ise **açık istiâreye** başvurulmuştur. Kendisine benzetilen (peygamber ocağının mücevheri) söylenmiş, benzeyen (peygamber sözleri) söylenmemiş.

2. Beyit:

Çirk-i dalâli âb-ı hidâyetle mahv ider
Hâssiyyet-i vücûd-ı Hudâ-dân-ı enbiyâ

Hâssiyyet-i vücûd-ı Hudâ-dân-ı enbiyâ, çirk-i dalâli âb-ı hidâyetle mahv ider.

Peygamberlerin Allah'ı bilen varlığının tesiri, dalâlet (sapkınlık) pisliğini hidâyet (doğru yola erişme) suyu ile (yıkayıp) yok eder.

çirk: Kir, pas, murdarlık, necaset. Yaradaki kan ve irin.

dalâlet: Sapıklık, sapma, doğrudan, iman ve İslâm yolundan ayrılma.

hâssiyyet: Hususi, fayda, kuvvet ve menfaat, tesir, keyfiyet.

hidâyet: Doğruluk, doğru yola erişme, dalâletten ve batıl yoldan uzaklaşma.

Hudâ-dân: Allah'ı bilen, Allah'ı tanıyan.

¹⁶ M. Nejat Sefercioğlu; *Nev'i Divanı'nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, s.291.

Beyitte enbiyânın özelliği, dalâlet - hidâyet ve çirk - âb kelimeleri arasındaki zıtlıktan yola çıkılarak anlatılmış. Soyut kavramlar olan dalâlet ve hidâyet, somutlaştırılıp su ve pislik örnekleme üzerinde anlatılmış. Birinci mısradaki çirk-i dalâl (sapkınlık pisliği) ifadesinde dalâlet, çirke; âb-ı hidâyet (hidâyet suyu) ifadesinde ise, hidâyet suya **teşbih** edilmiş. Teşbih yönü ise pisliği yok etme, yıkayıp temizleme özelliğidir. Ayrıca gerçek manada tezat sanatı olmasa da, her şey zıddıyla bilinir kâidesince "dalâlet-hidâyet, çirk-âb" kavramları arasındaki zıtlık beytin anlamını çok güçlendirmiş.

Beyitte peygamberliğin temel misyonu olan (irşad ve tebliğ) yani insanlığı doğru yola ve kurtuluşa götürme anlatılmış. Dalâlet kavramı sapıklığı, küfür içinde olmayı, cehaleti, kötülüğü ve yanlış yolda olmayı ifade etmiş. Hidâyet kavramı ise insanları cehâlet ve küfürden kurtarıp doğru yola, temiz bir hayata ulaştırma anlamında kullanılmıştır.

3. Beyit:

'Âlem kalurdı zulmet-i gafletde itmese
İmdâd nûr-ı sâye-i eyvân-ı enbiyâ

Nûr-ı sâye-i eyvân-ı enbiyâ imdâd itmese 'âlem, zulmet-i gafletde kalurdı.

Peygamberler köşkünün gölgesinin ışığı yardım etmese bütün dünya, gaflet karanlığında kalırdı.

zulmet: Karanlık. Mec: Sıkıntı, cehalet, yokluk.

gaflet: Dikkatsizlik, endişesizlik, hiçbir şeyden haberi olmama, nefesine uyup Allah'ı ve emirlerini unutma. Allah'tan habersizlik.

sâye: Gölge, himâye, sahip çıkma koruma, yardım etme.

imdâd: Yardım, yardıma yetişme. Vâdeyi uzatma, mühlet verme.

eyvân: Köşk, büyük salon, sofa, dîvanhâne.

Beyit, gaflet ve nur kavramları üzerine kurulmuş. Birinci mısradaki zulmet-i gaflet (gaflet karanlığı) ifadesinde gaflet, zulmete (karanlığa) **teşbih** edilmiş. Benzetme yönü ışığın olmaması, mecaz anlamda bilgisizlik ve Allah'tan uzak olmaktır. Gaflet, olup bitenden haberi olmama, duyarsızlık, cehalet, günaha dalma, yanlış yolda gitme, Allah'tan uzak bir hayat yaşama yönleriyle karanlık olarak nitelendirilmiştir. Âlem kelimesi bu beyitte "herkes, bütün insanlar" anlamında

anlaşılabileceği gibi "dünya, kâinat" anlamında da anlaşılabilir. Bu açıdan **tevriyeli** bir ifade olduğunu söyleyebiliriz. Nûr-ı sâye-i evvân-ı enbiyâ (Peygamberler köşkünün gölgesinin ışığı) ifadesinde "saye ve nûr" kelimeleri birinci anlamları ile düşünüldüğünde **tezat** sanatı ortaya çıkar. Yani gölge ve ışık aynı varlığa ait olunca tezat olur. Ancak burada "sâye" kelimesini "himâye, yardım" manasında anlamak daha doğru olur. Fakat "nûr ve zulmet" kavramlarının ikisi de "âleme" ait olduğu için burada tam bir **tezat** olduğunu söyleyebiliriz.

4. Beyit:

Pîşânî-i bihişte urur dâğ-ı imtinân
Nakş-ı kudûm-ı südde-i dîvân-ı enbiyâ

Nakş-ı kudûm-ı südde-i dîvân-ı enbiyâ, pîşânî-i bihişte dâğ-ı imtinân urur.

Peygamberler meclisinin eşiğindeki (peygamberlerin) ayak izleri, cennetin alnına memnuniyet damgası vurur.

pîşânî: Alın, cebin. Bir şeyin ön yüzü.

pîşânî-i bihişt: Cennetin alnı, giriş kapısı.

dâğ: Yara, kızgın demirle vurulmuş işaret, damga.

imtinân: Minnet, kendine minnet etmek, memnun olmak, birisinin çok iftiharla sahip olduğu şeye nâil olmak.

nakş-ı kudûm: Ayakların izi.

südde-i dîvân-ı enbiyâ: Peygamberler meclisinin kapı eşiği.

Bu beyitte cennetin peygamberler meclisine ev sahipliği yapmaktan memnun olduğu, minnet altında kaldığı ifade ediliyor. Çünkü cenneti şerefliendiren, cennetin kendisiyle iftihar etmesine sebep olan şey peygamberler meclisinin cennette toplanmasıdır. Peygamberler ile cennet arasındaki kıymet farkı, **alın** ve **ayak** kelimeleri ile somutlaştırılmış; peygamberlerin ayak izleri, cennetin alnına şeref damgası olarak düşünülmüş. Alın, kişinin şerefini temsil eder. Suçsuzluğumuzu ifade etmek için, benim alnım ak, deriz. Ayak ise değeri düşük olmayı temsil eder. Ayak takımı, başların ayak ayakların baş olması gibi deyimleri bu manada örnek gösterebiliriz.

"Nakş-ı kudûm" ifadesindeki ayak izi, "dâğ-ı imtinân"a (memnuniyet damgasına) **teşbih** edilmiş. Yani bir peygamber cennete girerken cennetin eşiğine bastığında meydana gelen ayak izi, cennetin alnındaki bir memnuniyet damgası olarak ifade edilmiş. Şaire göre peygamberlerin cennette toplanması cenneti değerli ve şerefli kılıyor. Ayrıca "pîşânî-i bihişt" (cennetin alnı) ifadesinde **teşhis** (kişileştirme) sanatı var.

5. Beyit:

Her kim olursa pey-siper-i ittibâ' olur
Ser-menzilinde nâ'il-i ihsân-ı enbiyâ

Her kim pey-siper-i ittibâ' olur(sa), ser-menzilinde nâ'il-i ihsân-ı enbiyâ olur.

Her kim peygamberlere uyup onların siperinin arkasına saklanırsa (yani peygamberlerin yolundan giderse), **dünya ve âhirette onlardan iyilik, lütuf ve bağışlama görür.**

pey-siper: Siper arkasına saklanmak.

ittibâ': Tabi olma, arkasından gitme, itaat etme, tebâiyet ve imtisâl.

menzil: İnilen yer, konulacak yer, durulacak mekan, dünya, ev, mesafe.

ihsân: İyilik, lütuf, bağışlama, cömertlik yapma, Allah'ı görür gibi ibadet etme, güzel bilmek, güzel eylemek.

Bu beyitte "peygamberlerin siperinin arkasına saklanma" ifadesi, peygamberlerin izinde bir hayat yaşamak anlamına gelir. Siper, tehlikeden veya saldırıdan korunmak içindir. Burada siper ifadesi insanlığı kötülüklerden, çirkinliklerden, tehlikelerden koruyacak ve kurtaracak olanın peygamber yolu olduğu anlatılıyor. Menzil ifadesi insan için söz konusu olan bu dünya ve âhret mekanlarını ifade ediyor. Peygamberin şefaatinde nail olmak anlamında düşünürsek kastedilen şeyin ahiret yurdu olduğu anlaşılır. Ser-menzil durulacak yer, temelli kalınacak mekandır. Dünya bir misafirhane, ahiret yurdu ise esas menzilizdir. Burada dikkat çeken, enbiyanın ihsanına nail olma yerinin temelli kalacağımız yer olan ahiret yurdu olmasıdır. Çünkü esas mükafat yeri orasıdır.

6. Beyit:

Efsûs 'ömr-i telh-mezâkân-ı 'âleme
Cibrîl iken nevâle-keş-i hân-ı enbiyâ

Nevâle-keş-i hân-ı enbiyâ Cibril iken 'âlemin telh-mezâkânı olan ömre efsus.

Peygamberlerin sofrasına nevâle taşıyan Cebrail (As) iken dünyanın acı zevklerinin tadıldığı bu (fâni) ömre yazık.

efsûs: Yazık! Hay! Eyvah! gibi bir teessür edatı.

telh mezâk: Acı zevk, acı tat.

âlem: Bütün cihan, kâinat, dünya, her şey, herkes.

nevâle: Bahşiş, kısmet, tâli', nasip, yiyecek, bir tek porsiyon.

-keş: Çekmek fiilinin emir kökü. Birleşik kelimelerde "çeken" anlamı veren bir kelime. Cefâ-keş: cefâ çeken. Nevâle-keş: Yiyecek-içecek, azık çeken.

hân: Yemek sofrası, üstüne yemek konulan tepsi.

Dünyanın acı zevkleri ifadesini, ömür kelimesi ile birlikte düşündüğümüzde aklımıza ölüm ve ayrılık kavramları geliyor. Bir ayette şöyle buyruluyor: "Her nefis ölümü tadacaktır."¹⁷ Bir hadis-i şerifte ise "Dünyanın lezzetlerini acılaştırın ölümü sıkça hatırlayın."¹⁸ buyrulmaktadır. Yukarıdaki ayet ve hadiste dikkati çeken ölümün "acı" ve "tatmak" kavramları ile ilişkilendirilmesidir. Bu beytin anlamını yukarıdaki ayet ve hadisın anlamı ile birlikte düşündüğümüzde, beyit daha anlamlı hale geliyor. Ayrıca "efsus" kelimesi bir duruma üzülmeye ve hayıflanmaya (yazık, ne yazık ki, eyvahlar olsun) anlamında kullanılır. Beytin bu kelime ile başlaması da ayrıca dikkat çekicidir. Daha beytin ilk kelimesinde üzücü bir şeyden bahsedileceği belli edilmiş. Âlem kelimesi beytin bağlamında, "dünya" anlamında kullanılmış. Tasavvufi anlamda düşündüğümüzde bu dünya zaten rahat yeri değildir. Dünya bir gurbet diyarı ve acı çekme yeridir. İnsan bu dünyada acı çekerek olgunlaşıp, cennete lâîk hale gelir. Cebrâil(As) vahiy meleğidir. Enbiyâ ile Cibril kelimeleri bir arada olunca akla "vahiy" gelir. Beyitte Cebrâil(As), peygamberlerin sofrasına "nevâle" taşıyan varlık olarak anlatılıyor.

¹⁷ Kur'an, Ankebut Sûresi, Ayet 57. (Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, TDV Yayınları, Ankara, 2005.)

¹⁸ Tirmizî, Zühd, 4(nr. 2307); Nesâî, Cenâiz, 3(nr. 1823); İbn Mâce, Zühd, 31(nr. 4257); Hâkim, el-Müstedrek, 4/321, <http://gizliilimler.tr.gg/>, 18/01/2015.

"Cibril-i Emin, Cibril-i Ruh, Ruh-ul-Kuds, Ruh-ı Kudsi, Hümâ-yı Kudsi, Tuti-i Kuds, Bülbül-i Kudsi, Ruh-ul-emin, Cebrail, Cibril isimleri altında zikredilen ve diğer isimleri zikredilecek meleklerle nispetle en çok tesadüf edilen bu melek, beyitlerde kanatları, uçuşu, makamı, Hz.Muhammed'e Allah kelamını yani vahyi getirmesi, onunla tekellümde bulunması, Hz.İbrahim'e ateşe atılması esnasında yardım teklif etmesi, Hz.Meryem'i nefesle gebe bırakması ve en büyük bir melek olması bakımlarından ele alınmaktadır. ... Cebrail'in bu beyitte ve gerekse diğer beyitlerde görüldüğü gibi bülbüle, tutiye ve hümaya teşbihi **onun Allah kelamını taşıması** , Peygambere talim etmesi, herkese gelmeyip geldiğine de manevi bir devleti getirmesi gibi haller dolayısıyladır."¹⁹

Bu dünyada vahye uygun yaşayan kimselerin öbür dünyada ödüllendirileceği düşüncesi de beyitten çıkarılabilir. Telh, mezâk, nevâle kelimeleri anlamca ilişkili olduğu için, **tenâsüb** vardır.

7. Beyit:

Hem-seng-i istikâmet-i mîzân-ı haşrdur
Vezn-i şerî'at itmede mîzân-ı enbiyâ

Mîzân-ı enbiyâ, vezn-i şerî'at itmede hem-seng-i istikâmet-i mîzân-ı haşrdur.

Peygamberlerin ölçüsü, din hükmü koymada, (Allah'ın koyduğu) haşır ölçüleri ile aynı istikâmette (konulmuş) bir taş gibidir.

hem-seng: Aynı istikamette konulmuş taş. Duvar örecek şekilde dizilen taş.

istikâmet: doğruluk, yön, cihet, namuslu hareket, itidal üzere bulunmak.

mîzân: Terazî, ölçü, tartı, akıl, idrak, muhakeme, mahşerde herkesin amellerini adaletle tartacak olan ölçü.

şerî'at: Doğru yol, hak din yolu, büyük ve geniş cadde, nur, aydınlık, dinin bütün hükümleri.

Bu beyitte peygamberlerin din kurallarını belirlemedeki rolü ifade ediliyor. Peygamberlerin ortaya koyduğu dini ölçüler, Allah'ın koyduğu ölçüler ile aynı istikâmettedir. Yani peygamberlerin emir ve yasakları Allah'ın emir ve yasakları

¹⁹ Tolasa, a.g.e., s.32.

gibidir. Ehl-i sünnete göre edille-i şer'iyye dörttür: Kitap, sünnet, icmâ-ı ümmet, kıyas-ı fukaha. Buradan da anlaşılacağı üzere din(şerî'at) kuralı koymada kitaptan sonra sünnet, yani peygamberin söz ve fiilleri gelir. Kur'an-ı Kerîm'de "O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir."²⁰ buyruluyor. Beytin anlamı bu ayetin meali ile tam örtüşüyor. Ayrıca matla beytindeki "ahkâm-ı şer' ifadesi de aynı manaya geliyor. Birinci beytin ikinci mısrasında "Ahkâm-ı şer'dür güher-i kân-ı enbiyâ" ifadesiyle peygamberlerin inci gibi sözlerinin dinin hükümlerini oluşturduğu söylenmişti. Bu beyitte de "vezn-i şeriat itmek" ifadesiyle dinle ilgili ölçü-kural koymak anlatılmış. Birinci beyitteki düşüncenin burada tekrar edildiğini görüyoruz. İstikâmet-şerîat, mîzân-haşr kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Çünkü istikâmet doğru yolda ve doğru inançta olmak; şeriat ise din yolu, Allah'ın koyduğu kurallar demektir. Amellerin tartıldığı mizan terazisi haşr meydanında kurulacaktır. Ayrıca vezn ile mîzân aynı kökten kelimeler olduğu için **iştikak** sanatı vardır.

8. Beyit:

İtmez kabul seddine dâd u siteddedür
Bâzâr-ı rüsthîzde dükkân-ı enbiyâ

Dükkân-ı enbiyâ, bâzâr-ı rüsthîzde dâd u siteddedür, seddine kabul itmez.

Peygamberlerin dükkanı, mahşer pazarında alışveriştedir, kapanmayı kabul etmez.

sedd: Tıkmak, kapamak, mâni olmak, baraj, perde, rıhtım, tümsek.

dâd u sited: Alış veriş.

rüsthîz: Mahşer, kıyamet.

Peygamberlerin dükkanı hiç kapanmayacak, kıyamete kadar hatta kıyametten sonra mahşerde bile açık kalacaktır. Rüsthîz (mahşer, kıyamet) ifadesi, peygamberler dükkanının açık olacağı zamanın genişliğini vurgulamak için kullanılmıştır. Harun Tolasa, bu kavramın kullanılmasını şöyle açıklıyor: "Bu dünyanın sonu ve ahiretin başlangıcı olan kıyamet, haşr, mahşer ise bir hayli beyitte **zaman genişliği ifadesine matuf** olarak görünür. Bir şeyin süresi ve devamı için "haşre dek,

²⁰ Kur'an, Necm Sûresi, Ayet 3-4.

haşre değın, ta mahşer, kıyamete dek" sözlerinin kullanılması da bu cümledendir. "Kıyamete kalmak, kıyamet kopmak, kıyamet kapısı açmak" gibi tabirler de birincisinde bir şeyin ele geçmesinin **imkansızlığına**, ikincisinde bir şeyin tesirinin şiddetine, üçüncüsünde ölüm haline işaret olmak üzere bazı beyitlerde kullanılmaktadır."²¹

Ancak peygamberler dükkanı dünya malının parayla satıldığı bir yer değil, insanlara dünya ve âhirette mutluluk verecek değerlerin (doğruluk, adâlet, iyilik vb.) dağıtıldığı bir yerdir. Peygamberler bu dünyada insanların mutluluğu için çalıştıkları gibi, mahşerde de kendi izinden gidenlere şefaathçi olacaklardır. Bâzâr, dükkân, dâd u sited kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Bâzâr-ı rüsthîz ifadesinde pazar, mahşer yerine **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü olarak da "dâd u sited" (alışveriş) yapılması söylenmiş. Pazarda terazi olur, mahşerde mizan vardır. Pazar yerleri çok kalabalık olur, mahşer meydanı en kalabalık yerdir. Hatta Türkçemizde bir yerin çok kalabalık olduğunu ifade etmek için "mahşer yeri gibi" ifadesini kullanırız. Pazarda alışveriş yapılır. Mahşerde dünyadaki niyet ve amellerimizin karşılığında ahiret hayatını kazanacağız.

9. Beyit:

Nâbî egerçi her biri bir nûr-ı mahzdur
Ammâ ki pişvâları sultân-ı enbiyâ

Nâbî! Egerçi her biri bir nûr-ı mahzdur ammâ ki pişvâları sultân-ı enbiyâ(dur).

Ey Nâbî! Her ne kadar peygamberlerin her biri bir saf ışık (nurdan yaratılmış bir varlık) olsa da hepsinin önderi peygamberler sultanı Hz. Muhammed (sav)'dir.

egerçi: Her ne kadar, öyle olsa da.

nûr-ı mahz: Sâfi ve halis nur, saf ışık.

pişvâ: Reis, baş, hâkim, muktedâ, imam, önder.

Bütün peygamberler Allah katında yüce kimseler oldukları halde Hz.Muhammed hepsinin önderidir. En son gelmiş olsa da o, peygamberlerin

²¹ Tolasa, a.g.e., s.48.

sultanıdır. Çünkü her peygamber kendi kavmine gönderildiği halde Hz. Muhammed bütün insanlığa gönderilmiştir. Ondan sonra insanlığa başka bir peygamber gönderilmeyecektir. Pişvâ, sultân kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

Divan şairlerinin hemen hepsi Hz. Muhammed hakkında nâ'tlar yazmış; bir vesileyle ondan bahsetmiş, hayatını, savaşlarını, sözlerini ve mucizelerini anlatarak şiirimizi zenginleştirmişlerdir. İlk yaratılan ruh olması, alemlere rahmet olması, kendinden önceki peygamber ve kutsal kitapların haber vermesi, bütün peygamberlerin imamı olması gibi yönlerden övülerek üstün vasıfları Divan şiirinin önemli bir konusu olmuştur.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Matla beyti, gazelin temasını açık bir şekilde ortaya koyuyor. Bu gazelde peygamberlerin misyonu ve insanlık âlemi için önemi dile getirilmektedir. Bütün beyitlerde konu, dil, ifade, söyleyiş güzelliği ve sanat değeri bakımından bütünlük görülmektedir. Bu gazel hem yek-âhenk hem de yek-âvâz özellikte bir gazeldir.

Gazelde peygamberliğin insanlık için önemi anlatılıyor. Şiirde sanat kaygısının geri planda olduğunu, lafızdan çok manaya önem verildiğini açıkça görmekteyiz. Hikemî tarzda yazılan şiirlerde mananın önemsendiğini, sözün ikinci planda kaldığını görüyoruz. Ancak hikemî tarzın en büyük ustası olan Nâbî, manayı inceltmiş, düşüncelerini kabalıktan, kuruluktan ve salt didaktik olmaktan kurtarıp zarif şekilde ifade etmiştir. Bu şiir, Nâbî'nin üslubunu büyük ölçüde yansıtmaktadır.

2. GAZEL

Mef 'ülü / Fâilâtü / Mefâilü / Fâilün

- 1- Maşrık-fürûz-ı feyzdür envâr-ı evliyâ
Ser-mâye-i şuhûddur âsâr-ı evliyâ
- 2- Sad kârvân-ı gürsine-i 'aşkı sîr ider
Râh-ı Hudâ'da rîze-i esrâr-ı evliyâ
- 3- Dil-hastegân-ı 'aşka virür neş'e-i hayât
Kemter gidâ-yı dârû-yı ahbâr-ı evliyâ
- 4-Çeşm-i 'amâ-yı cehli ider sürme-rîz-i nûr
Keyfiyyet-i ta'alluk-ı dîdâr-ı evliyâ
- 5- İdrâk-ı çeşm mertebesinden ziyâdedür
Şân-ı bülend-zirve-i dîvâr-ı evliyâ
- 6- Çekmek sa'âdet-i dü cihânın esâsıdur
Behr-i rızâ-yı Bârî Hudâ bâr-ı evliyâ
- 7- Ancak yine mürettib-i bâzâr-ı kevndür
Kıymet-şinâs-ı gevher-i güftâr-ı evliyâ
- 8- Vech-i kerîm-i hüsn-i ilâhîden özgeye
Olmaz güşâde dîde-i bîdâr-ı evliyâ
- 9- Ümmîd odur ki koymayalar pâ-y-mâl-i ye's
Nâbî-i zârı feyz-i meded-kâr-ı evliyâ

1. Beyit:

Maşrık-fürûz-ı feyzdür envâr-ı evliyâ
Ser-mâye-i şuhûddur âsâr-ı evliyâ

Envâr-ı evliyâ, maşrık-fürûz-ı feyzdür. Âsâr-ı evliyâ, ser-mâye-i şuhûddur.

Evliyânın nurları, feyzin (ilim, irfan ve bereketin) **doğduğu yeri parlatandır. Evliyanın eserleri** (izleri), **görülen âlemin sermayesidir.**

maşrık: Güneşin doğduğu yön, gündoğusu, doğu.

fürüz: Parlatan, nurlandıran.

feyz: Bolluk, bereket. İlim, irfan, mübareklik, ihsan, fazl. Suyun çoğalıp taşması. Bir haberin yayılması. Maşrık-fürüz-ı feyz: Feyzin doğduğu yeri aydınlatan.

şuhûd: Şahitler, görenler, görme işi, görünen alem.

evliyâ: Velînin çoğulu, velîler. Velînin kelime anlamı sahip, mâlik, küçük bir çocuğun sorumluluğunu üstlenmiş kimse demektir. Metindeki anlamı ise kerâmet sahibi, ermiş kimse demektir. Evliyâullah da denen bu kimseler hayatlarını ibadet, zühd ve takvâ üzere yaşayan Allah dostlarıdır.

Bu gazelde evliyânın faziletleri sayılarak evliyaya övgüler sıralanmıştır. Bu beyitte evliyânın insanları aydınlatan bir feyz kaynağı ve doğru yolu gösteren rehberler olduğu ifade edilmiştir. Beyitte evliyalar ufuk aydınlatan bir ışık kaynağı olarak anlatılmıştır. Yani veli kimseler, insanlara iyi örnek olurlar, insanları doğruya ve güzele yönlendirirler. Buradaki ışık ve aydınlatmak kavramları gerçek anlamından öte mecaz anlamıyla öne çıktığı için **kinayeli** bir anlatım vardır.

2. Beyit:

Sad kârvân-ı gürsine-i 'aşkı sîr ider
Râh-ı Hudâ'da rîze-i esrâr-ı evliyâ

Rîze-i esrar-ı evliya, râh-ı Hudâ'da sad kârvân-ı gürsine-i 'aşkı sîr ider.

Evliya sırlarının kırıntısı, Allah yolunda yüz tane aşka acıkmış kervanı tok eder (doyurur).

sad: Yüz sayısı.

gürsine-i 'aşk: Aşka aç olan kimse. İlâhî aşka doymamış, ilâhî aşkın peşinde koşan kimse, sâlik.

sîr etmek: Doyurmak, açlığını gidermek, tok etmek.

râh-ı Hudâ: Allah yolu, Allah'a ulaşmak için gidilen yol, tarikat, seyr-i süluk.

rîze-i esrâr-ı evliyâ: Evliyanın sırlarının kırıntısı.

Evliyanın sırlarının çokluğu, yüz tane aşka aç olan kervanı doyurması ile ifade edilmiş. Beyitte aç olan kervandan söz ediliyor. Bu kervanın yolcularının açlıkları aşkadır. Evliyâ ise aşk yolunda çok mesafe almış kimsedir. Evliyânın kat ettiği mesafe ve aşk yolunda erdiği sırlar, çok fazladır. Bu sırların kırıntıları bile, Allah yolunda giden ve aşka aç olan kimselerin gönüllerini doyurmaya yeter. Kırıntı kelimesi evliyânın erdiği sırların çokluğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Yani bir sofradaki kırıntılar bile başkalarını doyurmaya yetiyorsa bu, sofranın ne kadar zengin

olduğunu gösterir. Gürsine ve sîr (aç-tok) kelimeleri arasında **tezat** vardır. Gürsine (aç), sîr etmek (doyurmak) ve rîze (kırıntı) kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Ayrıca râh ve kârvân kelimeleri arasında da anlam ilgisi bulunduğu için **tenâsüb** vardır. Açlık, doyurma, kırıntı kelimelerinin gerçek anlamları geçerli olmakla birlikte beyitte mecaz anlam ön plana çıkıyor. Aşka acıkmış kimselerin evliyanın sırları ile doyması, mecaz anlamda aşıkların gönüllerinin aşka doyması demektir. Aşkın kendisi soyut bir kavram olduğu için beyitte kastedilen mecaz anlamdır. Bu yüzden beyitte **kinayeli** bir anlatım vardır.

3. Beyit:

Dil-hastegân-ı 'aşka virür neş'e-i hayât
Kemter gıdâ-yı dârû-yı ahbâr-ı evliyâ

Kemter gıdâ-yı dârû-yı ahbâr-ı evliyâ, dil-hastegân-ı 'aşka neş'e-i hayât virür.

Evliyâ haberleri ilacının azıcık gıdası, aşkın gönül hastalarına hayat neşesi (yaşama sevinci - hayat kaynağı) **verir.**

dil-hastegân-ı 'aşk: Aşkın gönül hastaları, aşk derdi çekenler.

neş'e-i hayât: Hayat neşesi, yaşama sevinci. Hayatın yeniden meydana gelmesi, hayat kaynağı.

dârû: İlaç, deva.

kemter: Başka şeylere göre daha az olan, eksik, pek aşağı, noksan, azıcık.

ahbâr- ı evliya: Evliyanın verdiği haberler.

Beyitte "dil-hastegân" ve "dârû" kavramları öne çıkıyor. Hasta gönül ifadesinde gönül kavramı **teşhis** edilmiştir. Çünkü insana ait bir özellik olan hastalanma, soyut bir kavram olan gönle verilmiştir. Evliyanın vereceği haberler ise "gıdâ" ve "dârû"ya **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü aşkın gönül hastalarına hayat neşesi vermesidir. Hasta gönüllerin gıdaya ve ilaca ihtiyacı vardır. O ilaç da ahbâr-ı evliyâdır. "Gönül soyut bir kavram olduğu için gönlün hastalığı da soyuttur. Bu hastalık aşk derdidir. Aşk derdi çeken hasta gönüllere hayat neşesi veren ise evliyâ haberlerinin ilacının azıcık gıdasıdır. Neş'enin bir anlamı sevinç, diğer bir anlamı da bir şeye kaynaklık etmek, bir şeyin yeniden meydana gelmesi, neş'et etmek anlamları

vardır. Yani beyti "Evliyanın haberleri aşkın hasta gönüllerine yeniden yaşama gücü verir." şeklinde de anlayabiliriz. Birden fazla gerçek anlam bulunduğu için **tevriyeli** bir anlatım olduğunu söyleyebiliriz. Evliyâlar, ilâhî aşkı bulmuş kimselerdir; verdikleri haberlerle hasta gönüllü aşıkların dertlerine derman ve hayat neşesi olurlar. Beyitte geçen "hastegân- hayât- dârû" kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

Gönlün hasta olması Divan şiirinde alışılmış bir telakkidir. Ancak gönlün hastalığı çoğunlukla "bîmar" kelimesiyle ifade edilir. Nev'î'de ve Ahmet Paşada gönlün hastalığı, "dil-i bîmar" ifadesiyle anlatılır. Harun Tolasa, gönül-hasta münasebetini şöyle anlatıyor: "Gönül ile hasta münasebeti, bazı yerlerde hasta sorulması adeti üzerine teessüs eder. Sevgilinin hayali sık sık gelmekte ve sanki hatırını sormaktadır. ... Gönül için hasta hayali, daha çok **ilaç ve şifa meselesi** üzerine hatırlanır. Gönül hastadır, çünkü sevgilinin ilaç, şifa, tabip, tiryak, dâr-ı şifa olan dudaklarına muhtaçtır."²²

4. Beyit:

Çeşm-i 'amâ-yı cehli ider sürme-rîz-i nûr
Keyfiyyet-i ta'alluk-ı dîdâr-ı evliyâ

Keyfiyyet-i ta'alluk-ı dîdâr-ı evliyâ, çeşm-i 'amâ-yı cehli sürme-rîz-i nûr ider.

Evliyânın dîdârına bağlılığın keyfiyeti, cehlin (bilgisizliğin) kör gözüne ışıktan sürme saçar.

çeşm-i 'amâ-yı cehl: Cehaletin kör gözü, hakikati göremeyen kişi, marifetullahtan yoksun kimse.

sürme-rîz-i nûr: Işıktan bir sürme saçan.

keyfiyyet: Bir şeyin esası, iç yüzü, nasıl olduğu, kalitesi.

ta'alluk: Bağlılık, münasebet, alakalı oluş, ait olma, sevmek.

dîdâr: Mülakat, görünme, çehre, yüz. Görme gücü. Açık, meydanda.

Evliyâyâ alâka duyup onların yolundan gitmek, cehaletin kör gözüne ışıktan sürme çeker. Yani evliyânın hayatını kendine rehber edinen kimseler cehaletten kurtulur. Kör göze ışıktan sürme çekmenin anlamı gözün açılması, yani görür hale

²² Tolasa, a.g.e., s.312.

gelmesidir. Burada sözü edilen göz elbette gönül gözüdür. Evliyanın yolundan gidenlerin gönül gözleri açılır ve hakikati görmeye başlar.

Bu beyitteki "çeşm-i 'amâ-yı cehl" ifadesindeki **cehl** kelimesi ile **nûr** kelimesi arasında **tezat** var. Çünkü ikisi de aynı varlığa (göze) ait. Burada cehalet kavramı hem bilgisizlik hem karanlık anlamında, nûr kelimesi ise hem ışık hem de bilgi ve marifet anlamında kullanılmıştır. Nûr kelimesinin gerçek anlamından çok mecaz anlamı belirgindir. Uzak anlamı kastedildiği için **kinayeli** bir anlatım vardır. Gözün görmesi için ışık gerekir. Işık yoksa görme de yoktur. Ayrıca soyut bir kavram olan "cehl", cehaletin kör gözü ifadesinde, insan özelliği yüklenerek **kişileştirilmiştir**.

5. Beyit:

İdrâk-ı çeşm mertebesinden ziyâdedür
Şân-ı bülend-zirve-i dîvâr-ı evliyâ

Şân-ı bülend-zirve-i dîvâr-ı evliyâ, idrâk-ı çeşm mertebesinden ziyâdedür.

Evliyâ duvarının şanı yüce zirvesi, gözün idrak (görme-algılama) seviyesinden yüksektir.

idrâk-ı çeşm mertebesi: Gözün görme ve algılama yeteneğinin üst sınırı.

ziyâde: Artan, fazla kalan. Çok bol, fazladan.

şan-ı bülend-zirve: Şanı yüce zirve.

Beyitte "idrâk-ı çeşm mertebesi" ön plana çıkıyor. İnsan aciz bir varlık olduğu için yetenekleri de sınırlıdır. Bilmenin, duymanın ve görmenin bir sınırı vardır. Allah veli kullarına bazı ikramlarda bulunarak onların bazı sınırları geçmesine izin verir. Bu sayede harikulade dediğimiz olaylar vuku bulabilir. İşte bu sıra dışı olayları anlamak ve algılamak akıl ile mümkün olmayabilir. Evliyânın şanı o kadar yüksektir ki göz onu göremez, akıl algılamakta zorlanır. Evliyâ kimselere Allah, harikulâde özellikler vermiştir. İnsanın bu kerametleri aklı ile kavrayıp izah etmesi imkansızdır. Bunu anlatmak için "idrâk-i çeşm" ifadesi kullanılmıştır. Bülend, mertebe, ziyade, zirve kelimelerinin hepsi de seviye ve yükseklikle ilgilidir. Anlamca ilgili bu kelimeler arasında **tenâsüb** vardır.

6. Beyit:

Çekmek sa'âdet-i dü cihânın esâsıdır
Behr-i rızâ-yı Bârî Hudâ bâr-ı evliyâ

Behr-i rızâ-yı Bârî Hudâ (olan) bâr-ı evliyâyı çekmek, sa'âdet-i dü cihânın esâsıdır.

Allah'ın rızasını kazanmak ümidiyle evliyânın yükünü çekmek (onlara hizmet etmek), **iki dünyanın mutluluğunun esasıdır.**

sa'âdet-i dü cihân: İki dünya (dünya ve ahiret) mutluluğu.

behr-i rızâ: Rızayı kazanma, Allah'ın rızasını elde etme.

Bârî Hudâ: Düzgün, tertipli ve güzel yaratan. Kâinatı mükemmel bir ölçüye göre var eden yaratıcı.

bâr: Yük, zahmet, eziyet, sıkıntı. Defa, kere. Yemiş, meyve. Masrafa neden olan ve sıkıntı veren şey. Kale duvarı. bâr-ı evliyâ: Evliyanın yükü.

Bu beyitte önceki beyitlerde olduğu gibi, evliyânın Allah katında makbul kimseler oldukları belirtilmiş ve onlara hizmet edip saygı göstermenin kişiye hem dünyada hem de ahirette mutluluk getireceği ifade edilmiş. Beytin anlam merkezini sa'âdet-i dü cihân (iki dünya mutluluğu) oluşturuyor. Bunun şartının da evliyaya hizmet olduğu söylenmiş. Beyitte evliyanın yükünü çekmek ifadesinde bâr (yük), kelimesi mecaz anlamıyla kullanıldığı için **kinayeli** bir anlatım vardır.

7. Beyit:

Ancak yine mürettib-i bâzâr-ı kevndür
Kıymet-şinâs-ı gevher-i güftâr-ı evliyâ

Kıymet-şinâs-ı gevher-i güftâr-ı evliyâ, ancak yine mürettib-i bâzâr-ı kevndür.

Evliyâ sözleri cevherinin kıymetini bilen, yine sadece kâinat (varlık) pazarının düzenleyicisidir. (Evliyanın sözlerinin gerçek değerini ancak Allah bilir.)

güftâr-ı evliyâ: Evliyanın sözleri.

mürettib: Tertip eden, nizama ve sıraya koyan. Matbaada harfleri dizen kişi.

mürettib-i bâzâr-ı kevn: Varlık pazarının tertip edicisi, kainatı kudretiyle çekip çevirerek idare eden.

kıymet-şinâs: Kıymetini bilip değerini hesap eden kişi.

Bu beyitte evliyânın mücevher gibi sözlerinin gerçek kıymetini ancak "mürettib-i bâzâr-ı kevn" (kâinat-varlık pazarının düzenleyicisi) olan Allah'ın bileceği söyleniyor. Burada kâinat (varlık alemi), değerli mücevheratın satıldığı bir pazara **teşbih** edilmiştir. Bu pazarın değerli ürünü ise "gevher-i güftâr-ı evliyâ", yani evliyanın mücevher gibi sözleridir. Bu ifadede evliyanın güftarı (sözleri), gevhere **teşbih** edilmiş. Benzetme yönü olarak da kıymetli olması söylenmiş. Ancak buradaki değerlilik kavramı maddi değil, manevidir. Beyitte üzerinde durulan temel düşünce evliyânın sözlerinin değerli oluşudur. Bu sözleri değerli kılan ise (önceki beyitlerle birlikte düşündüğümüzde) marifet yani Allah bilgisidir.

8. Beyit:

Vech-i kerîm-i hüsn-i ilâhîden özgeye
Olmaz güşâde dîde-i bîdâr-ı evliyâ

Dîde-i bîdâr-ı evliyâ, vech-i kerîm-i hüsn-i ilâhîden özgeye güşâde olmaz.

Evliyânın uyanık olan (kalp) gözü, Kerîm olan Allah'ın ilâhî güzelliğinden başka bir yöne (yüze) açılmaz (bakmaz).

vech-i kerîm-i hüsn-i ilâhî: İlâhî güzelliğin cömert yüzü. Cemâlî sıfatlar.

güşâde olmak: Açılmak, düğümün gevşemesi, uyanmak.

dîde-i bîdâr:Uyumayan, uyanık göz. Kalp (gönül) gözü.

Bîdar kelimesinin anlamı, uyumayan uyanık demektir. Burada sözü edilen uyanıklık maddi değil manevi anlamda yani kalbin, gönlün uyanık olmasıdır. Kalbin uyanık olması, her an Allah'ı anma ve Allah ile irtibatı kesmemek demektir. İnsan, nefsinin hevâsı doğrultusunda hareket ettikçe Allah'tan uzaklaşır ve kalbî hayatı ölür. Kalp gözü açık kimseler hikmet nazarı ile baktıkları için her yerde ve her şeyde Allah'ı görürler. Beyitte evliyânın kalp gözü açık, baktığı her şeyde yaratılış hikmeti ve yaratıcının sanatını gören, ilâhî güzelliklerle sermest kimseler oldukları ifade ediliyor. Evliyanın daima uyanık olan gözü, ilahi güzellikten başkasına bakmaz ifadesinde **mecâz-ı mürsel** var. Çünkü bakan göz değil, kişidir. Yani benzetme amacı güdülmeyen evliya yerine, evliyanın gözü ilahi güzellikten başkasına bakmaz denilmiş. Parça-bütün ilişkisi ile ad aktarması yapılmıştır.

9. Beyit:

Ümmîd odur ki koymayalar pâ-y-mâl-i ye's
Nâbî-i zârî feyz-i meded-kâr-ı evliyâ

Ümmîd odur ki feyz-i meded-kâr-ı evliyâ, Nâbî-i zârî pâ-y-mâl-i ye's koymayalar.

Ümidim odur ki evliyânın yardım eden feyzi, dermansız Nâbî'yi ye'sin (ümitsizliğin) ayakları altında bırakmasın.

pây-mâl-i ye's: Ümitsizliğin ayakları altında ezilmek.

feyz-i meded-kâr: İmdada, yardıma yetişen feyz. Bereket veren mübareklik.

Bu beyitte şair, ümitsizliğe düştüğünü ve evliyâdan yardım beklediğini ifade ediyor. Matla beytinden beri evliyânın faziletlerini anlatıp onları öven şair son beyitte dua niyetine onlardan yardım istiyor. Bu yardımı manevi anlamda ve âhirete dönük düşünmek gerekir. Ümmîd ve ye's kelimeleri arasında **tezat** vardır.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Müretteb dîvanlar genellikle tevhit-nâ't-münâcat konulu gazeller ile başlar. Nâbî dîvanı da ilk olarak bir nâ't ile başlamış. Bu gazel iki numaralı gazeldir. Nâbî ilk önce enbiyâyı ikinci gazelinde ise evliyâyı meth etmiştir. Bu gazel yek-âhenk ve yek-âvaz bir gazeldir. Beyitler arasında konu ve anlam bütünlüğünün yanı sıra söyleyiş bakımından da birlik vardır. Gazelin bütününde evliyânın faziletleri anlatılmış. Bu tür gazelerde sanat kaygısının ikinci planda olduğunu hatırlatmakta fayda vardır.

3. GAZEL

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

- 1- Terk-i matlabdur bu matlabgâhda matlab bana
Eyle lutfundan müretteb matlabum yâ Rab bana
- 2- Ben pür olsam ol tehîdür ol pür olsa ben tehî
Sâgar-ı meydür bu bezm-i gamda hem-meşreb bana
- 3- İtmege ahkâmın istihrâc devr-i 'işretün
Asmân-ı nahl-i gülde jâledür kevkeb bana
- 4- Kimse bilmez ol mehün teşrîfine rû-pûş olur
Rûz-ı rûşenden füzûn feryâd-resdür şeb bana
- 5- Günde bir âzâdelik şevki mukarrerdür hele
Tıflveş cây olsa bârî bir dahı mekteb bana
- 6- Zîb-i gûş itdüm sarîrinden bu râz-ı hâmenün
Bir devât u bir varakdur meşreb u mezheb bana
- 7- Leb midür Nâbî k'ola ney gibi lebrîz-i hevâ
Hâmeveş gevher-feşân ola olursa leb bana

1. Beyit:

Terk-i matlabdur bu matlabgâhda matlab bana
Eyle lutfundan müretteb matlabum yâ Rab bana

Bana bu matlabgâhda matlab, terk-i matlabdur. Yâ Rab! Matlabum lutfundan müretteb eyle.

**Bu isteme yerinde senden isteğim, bütün istekleri terk etmektir. Yâ Rab!
Bu isteğimi lutfundan bana ayır** (nasip et).

terk-i matlab: Arzu ve isteklerden vaz geçme. Meyil, tamah ve hırslarından arınma. Dünyevi emellerden sıyrılma.

matlabgâh: Talep etme, isteme yeri.

müretteb eylemek: Tertip edilmiş, düzene ve sıraya sokulmuş, yerli yerine konulmuş. Tayin edilmiş, bir şey veya bir kişi için ayrılmış.

Beytin düşünce alanının merkezinde "**terk**" kavramı var. Matlabgâh ile kastedilen dünyadır. Çünkü dünya hayatı istemekle ve isteklerimizin peşinden

koşmakla geçer. Dünyayı kalben terk etmek tasavvufta ilk aşamadır. Çünkü dünyayı insana cazip kılan mal-mülk edinip zenginleşme, makam- mevki sahibi olma, şöhret, şehvet, rahat yaşama arzusu gibi pek çok istek vardır. Nefsin bütün arzularını tasavvufta "mâsivâ" kavramı karşılar. Allah'tan gayrı ne varsa hepsine mâsivâ denir. Şair bu beyitte Allah'a ulaşma yolunda mâsivâdan kurtulma isteğini dile getirmiş.

Beyitteki "terk" isteği dünya ile sınırlı değil. Tasavvufta terk edilecek şeyler sırasıyla şunlardır: Terk-i dünya: Dünyayı cazip kılan ve yukarıda sözü edilen her şeyi (mâsivâ) terk etmek demektir. Bu mertebe geçilmeden diğer mertebelere erişilemez. Terk-i ukbâ: Ahirete dönük beklentilerden, cennet arzusu ve cehennem korkusundan sıyrılma demektir. Bu cenneti ve cehennemi küçümsemek anlamına gelmez. Allah'ın rızası dışında hiçbir şeyi istemeyen, kulluk şuuru ve ibadetlerde tam ihlası yakalama mertebesidir. Terk-i hestî: Varlığı terk etme demektir. Kendi varlığını sıfırlayıp hiçlik mertebesine eren kimseler, yegâne "var" olarak Allah'ı görür, ondan başka varlık kabul etmezler. Terk-i terk: Terk etmenin son noktası, terk etmeyi de terk etmektir. Yani terk ettiklerini de unutmaktır.

Beyitte "Terk-i matlabdur bu matlabgâhda matlab bana" ifadesinde **tezat** vardır. Çünkü "isteğim, istekleri terk etmektir" denilmiş. Ayrıca matlab kelimesi beyitte dört defa tekrar edilerek **tekrir** sanatı yapılmıştır. Allah'a yakarış bildiren "yâ Rab" ifadesinde **nidâ** vardır.

"Terk Allah'tan gayrı her şeyi bırakmak demektir. Tecrid ile birlikte ele alınır. Benliği terk eden kişiden halkın da Hakk'ın da hoşnut olacağı söylenir. Dünyayı terk eden âlemin beyi, padişahı olur. Terkin en son mertebesi "terki terk"tir.

Yerdür deyü yerinde yeri terk eyler isen
Gökler el üzre tutarlar seni mânend-i semâ"²³ Hayâlî Bey

2. Beyit:

Ben pür olsam ol tehîdür ol pür olsa ben tehî
Sâgar-ı meydür bu bezm-i gamda hem-meşreb bana

Bu bezm-i gamda bana hem-meşreb sâgar-ı meydür. Ben pür olsam ol tehîdür, ol pür olsa ben tehî.

²³ Cemal Kurnaz; *Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlili*, MEB Yayınları, İstanbul, 1996, s.113.

Bu gam toplantısında benim yoldaşım şarap kadehidir. Ben dolu olsam o boştur, o boş olsa ben doluyumdur.

pür: Dolu, içi dolu.

tehî: Boş, boşuna.

sâgar-ı mey: İçki bardağı, kadeh.

bezm-i gam: Gam meclisi, kederli toplantı. Bezm-i safânın zıddı.

meşreb: Huy, yaratılış, âdet, ahlak, gidiş yolu. İçilecek yer. Manevi haz ve feyz alınan yer ve yol.

hem-meşreb: Aynı meşrebde olan, yoldaş, yaratılış, düşünce ve davranış yönüyle aynı olan kimseler.

Bezm içkili, eğlenceli toplantı demektir. Bu toplantı bazen mesirelik kırlarda, bazen gül bahçesinde, bazen evlerde, bazen meyhanede (mecaz anlamda tekke) olur. Bezmin pek çok unsuru vardır. (Sâki, sâgar, mutrib, hânende, gazelhan, yârân vs.) Ancak beyitte "bezm-i gam" ifadesi var. Bu ifade daha çok meyhanedeki bezm için kullanılır. Çünkü gam çekenlerin mekanı meyhane, gam çekmenin ilacı da meydır. Ayrıca şair beyitte, bu bezimde yalnız olduğunu, kendisine yoldaşlık edenin sadece "sâgar-ı mey" olduğunu dile getiriyor. Buradan bezmin diğer unsurlarının bulunmadığını anlıyoruz. Bezm-i gam ifadesini gam çekme yeri olan dünya, dünya hayatı olarak anlamak da mümkündür. Çünkü tasavvuf anlayışına göre dünya, bir dert çekme yeridir. Bu dert aşk derdidir. Dertlilerin mekanı meyhane, ilacı ise mey yani ilâhî aşktır.

Beyitte şair, dertlerini ve sırlarını içki kadehine döktüğünü, "Ben doluysam o boştur, o doluyorsa ben boş." ifadesiyle anlatıyor. Burada kadeh ile şair arasında tersten işleyen bir denklem var. Kadehtekini içince kadeh boşalıyor ama şair doluyor. Pür dolu demektir, kadehin halk dilindeki bir adı da "dolu"dur. Kadeh bir kaptır. Onu kıymetli kılan içindekidir. Yani şairi dolu yapan kıymetlendiren şey içtiği meydır. Burada mey, ilâhî aşkı ifade ediyor. Bu durumda meyhane tekkedir. N. Sefercioğlu, bezm-gam-meyhane ilişkisini tasavvufi açıdan şöyle açıklıyor:

"İçki içilen yer olarak meyhâne, tasavvufî mânâda tekke ve dergâhtır. Bunun dışında âşığın gönlü, kalbi ve gözleri meyhane olarak hayal edilir. Bunun sebebi, gam ve keder ile gözyaşlarının şarap olarak düşünülmesi yanında âşığın gönlünün

hicran oruçlusu olması sebebiyle kapalı oluşudur."²⁴ Sâgar, mey, bezm, meşreb kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Ayrıca sâgar-ı mey, insana ait olan "hem-meşreb" özelliği yüklenerek **teşhis** edilmiştir. Ayrıca pür ve tehî kelimeleri arasında **tezat** vardır.

3. Beyit:

İtmege ahkâmın istihrâc devr-i 'işretün
Asmân-ı nahl-i gülde jâledür kevkeb bana

Devr-i 'işretün ahkâmın istihrâc itmege, asmân-ı nahl-i gülde bana kevkeb jâledür.

İçki içme zamanının geldiğine dair delil bulmada benim yıldızım, gül ağacının kubbesindeki çiğ tanesidir.

ahkâm istihrâc itmek: Hüküm çıkarma, somut bir olgudan yola çıkarak veya kıyas yoluyla mantıki bir sonuca (yargıya) varma.

devr-i 'işret: İşret devri, içki içme zamanı, bezm vakti.

asmân-ı nahl-i gül: Gül ağacının kubbesi, tepesi.

jâle: Çiğ tanesi, kırağı.

kevkeb: Yıldız.

Eskiden gündüz vakti içki içmek hem ayıp karşılanır hem de böyle bir yasak uygulanırdı. İçkiye düşkün kimseler akşamı sabırsızlıkla bekler ve akşamın olduğuna dair işaret olarak yıldızın çıkmasını isterlerdi. Devr-i işret ifadesi, "işret vakti" şeklinde anlaşılabilir gibi "işretin yani içkinin devr etmesi, kadehin elden ele dolaşması" şeklinde de anlaşılabilir. Her iki anlam da işretle ilgili olduğu için aynı kapıya çıkar. Şairin akşamı, dolayısıyla işret vaktini sabırsızlıkla bekleyişini Cahit Sıtkı'nın şu dizeleri çok net bir şekilde anlatmaktadır:

"Haydi Abbas, vakit tamam;
Akşam diyordun işte oldu akşam.
Kur bakalım çilingir soframızı;
Dinsin artık bu kalp ağrısı. "
(Cahit Sıtkı)²⁵

²⁴ Sefercioğlu, a.g.e., s.82.

²⁵ Cahit Sıtkı Tarancı; *Otuz Beş Yaş*, Can Yayınları, İstanbul, 1998.

Bir önceki beyitte gam toplantısı, kadeh ve meyden söz edilmişti. Bu beyitte mey içmek için acele etmekten bahsediliyor. Bir önceki beyit ile konu ve anlam bütünlüğü olduğunu söyleyebiliriz. Beyitte gül ağacının (dallarının oluşturduğu şemsiyeye benzeyen) şekli gök kubbeye, gül ağacının yapraklarındaki çiğ taneleri ise yıldızlara **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü şekil ve parlaklıktır. Sanki gül ağacının altında yatan birisi yukarıya baktığında gördüklerini yorumluyormuş gibi bir anlatım var bu beyitte. İçme vakti akşam başlar ama şair sabırsızlandığı için gül ağacındaki çiğ tanelerini yıldız kabul edip akşamın olduğunu ispatlamak istiyor. Çiğ taneleri sabahın serin saatlerinde görülür. Buradan şairin günün erken saatinde işretin başlamasını istediği şeklinde bir yorum çıkarabiliriz. Ayrıca nahl-gül-jâle ve asmân-kevkeb kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

4. Beyit:

Kimse bilmez ol mehün teşrîfine rû-pûş olur
Rûz-ı rûşenden füzûn feryâd-resdür şeb bana

Kimse bilmez; şeb, ol mehün teşrîfine rû-pûş olur. Şeb, bana rûz-ı rûşenden füzûn feryâd-resdür.

Kimse bilmez ki gece, o ayın (ay yüzlü güzelin) gelmesi için bir yüz örtüsüdür. Gece, benim feryadıma aydınlık gündüzden daha çok yetişir.

teşrîf: Şerefliendirmek, Yüksek yere çıkmak, bir yere buyurmak.

meh: Ay, kamer. Mec: Sevgili. Divan şiirinde Hz.Peygamberin remzi.

rû-pûş: Peçe, baş bezi vb. yüz örtüsü.

feryâd-res: Feryada yetişen, inlemelere cevap veren.

rûz-ı rûşen: Aydınlık gün, gündüzün aydınlığı.

füzûn: Artık, fazla, çok.

Meh, ay demektir. Ay tabii olarak gece doğar. Şair geceyi (şeb), bir yüz örtüsüne (rû-pûş) **teşbih** etmiştir. Meh, ay yüzlü sevgili anlamında kullanılınca **açık istiâre** ortaya çıkar. Bu beyti iki farklı şekilde anlamak mümkündür.

Birincisi: Ayın görünmesi, parlaması için geceye ihtiyaç vardır. Gece olmasının sebebi ayın ortaya çıkmasına bağlanırsa bir anlamda **hüs-n-i ta'lil** yapılmış olur. Çünkü gecenin oluş sebebi güzel ama uydurma bir sebebe bağlanmıştır.

İkincisi: Eskiden bizim toplumumuzda kadınlar örtüsüz (atkı, başbezi, kara çarşaf, yaşmak vs.) sokağa çıkmazdı. Meh, ay yüzlü güzel olunca; gecede o güzelin örtüdüğü yüz örtüsü olur. Önceki beyitte akşamın çabuk olması istenirken bu beyitte gecenin yani karanlığın başlaması isteniyor. Çünkü akşam olursa işret başlayacak; gece olursa ay, yani sevgili ortaya çıkacak. Beyitte "ayın doğması" ifadesinden hem geceleyin gökyüzünde ayın görünmesi hemde sevgilinin bezme gelmesi anlaşılabilir. Beyitte birden fazla anlamın olması ve uzak anlamın belirgin olmasıyla **tevriye** sanatı yapılmıştır.

Divan şiirinde geceyle ilgili önemli tasavvurlardan birisi de gecenin örtü, peçe, rû-pûş(yüz örtüsü) perde, hicâb olmasıdır. Çünkü "Karanlığın örtme, gizleme ve engel olma özellikleri akşam ile gecenin bu unsurlarla ilgisine sebep olur. Rüzgârın peçeyi kaldırmasıyla yüzün görünmesi, yüzün güneşe ve gündüze benzetilmesiyle gelinlerin yüzlerini peçe ile örtme geleneği, bu tasavvurda dikkati çeken hususlardır."²⁶

5. Beyit:

Günde bir âzâdelik şevki mukarrerdür hele
Tıflveş cây olsa bârî bir dahı mekteb bana

Tıflveş bir dahı mekteb bana cây olsa bârî, günde bir âzâdelik şevki mukarrerdür hele.

Bari mektep, bana çocuk gibi bir daha mekân olsaydı, günde bir kere de olsa serbest kalmanın sevinci olurdu.

âzâdelik şevki: Serbest kalmaktan duyulan neşe, hürriyet zevki.

mukarrer: Tahrir edilmiş, kararlaştırılmış. Kat'i, kesin, şüphesiz.

tıflveş: Çocuk gibi, çocukça.

cây: Yer, mekan, makam, mevki.

Bu beyitten şairin çocukluk günlerindeki gibi "âzadelik şevki"ni aradığını anlıyoruz. Âzade bağlarından kurtulmuş, serbest, hür, sâlim, müberrâ demektir. Mektep burada neşeli ve güzel vakit geçirilen bir yer olarak düşünülmüş. Çocukluk dönemi insanın dünya gâilesini bilmediği, neşeli, saf, temiz ve günahsız bir hayat

²⁶ Sefercioğlu, a.g.e., s.394.

demektir. Çocuklar mektebe gitse bile onların bir serbest, dinlenme zamanı vardır. Şair kendisinin böyle bir serbest zamanın ve özgürlüğünün olmadığını, devamlı surette gam çektiğini söylüyor. "Tıflveş cây olsa bârî bir dahî mekteb bana" ifadesinde **teşbih** vardır. Teşbih unsurlarından benzeyen (bana), kendisine benzetilen (tıfl), benzetme edatı (veş) ve benzetme yönünün (âzâdelik şevki) verildiği mufassal bir teşbih yapılmış.

6. Beyit:

Zîb-i gûş itdüm sarîrinden bu râzî hâmenün
Bir devât u bir varakdur meşreb u mezheb bana

Bana meşreb u mezheb, bir devât u varakdur. Bu râzî hâmenün sarîrinden zîb-i gûş itdüm.

Benim meşreb ve mezhebim bir divit ile kağıt yaprağıdır. Bu sırrı kalemin cızırtısından işittim.

zîb-i gûş itmek: Kulak verip işitmek, dinlemek.

sarîr: Cızırtı, gıcırtı, kalem (divit) cızırtısı.

râz: Sır, gizli bilgi.

devât u varak: kalem ve kağıt.

mezheb: Yol, gidilen yol, Tutum, çığır, gidiş yönü.

meşreb: Huy, yaratılış, Adet, ahlak. Gidiş, gidilen yol. İçmek, içilen yer. Manevi haz ve feyz alınan yer veya yol.

Eskiden yazı aleti divit idi. Kamıştan yapılan divit, kaba bir kağıda sürülünce cızırtı şeklinde bir sesi iştilir. Şair bu sesi kalemin sırlarını fısıldaması olarak düşünmüş. Burada kalem sırlarını söylediği, kağıt ve divit de şaire yoldaş oldukları için **teşhis** edilmiştir. Beyitte özetle "Şairin işi yazmaktır. Benim mezhebim yani yolum, yöntemim, görevim yazmaktır. Yazmak için de kalem ile kağıda ihtiyaç vardır. Ben bu sırrı kalemin cızırtısından anladım." denilmiştir. Hâme, devât, varak kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır.

7. Beyit:

Leb midür Nâbî k'ola ney gibi lebrîz-i hevâ
Hâmeveş gevher-feşân ola olursa leb bana

Nâbî! Ney gibi (k'ola) lebrîz-i hevâ leb midür? Bana leb olursa hâmeveş gevher-feşân ola.

Ey Nâbî! Ney gibi hevâ ile dolu olan dudak mıdır? (Yani dudak böyle olmamalıdır.) **Bence dudak, kalem gibi mücevher saçmalıdır.**

lebrîz-i hevâ: Hevâ ile dolu, taşacak kadar hevâ olan. Hevâ kelimesi iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Birincisi hava, nefes anlamındadır. İkincisi ise nefsin istığı, gelip geçici heves, nefsin zararlı ve günah olan arzuları demektir.

hâmeveş: Kalem gibi.

gevher-feşân: Mücevherler saçan, değerli sözler söyleyen.

Son beyitte şair "Dudak nasıl olmalıdır ve nasıl olmamalıdır?" sorusuna cevap veriyor. Dudağın ney gibi hevâ ile dolu olmaması gerektiğini; kalem gibi mücevher değerinde güzel sözler söylemesi gerektiğini söylüyor. Birinci mısradaki leb (dudak), nefesli bir çalgı olan neye **teşbih** ediliyor ve benzetme yönü olarak lebrîz-i hevâ (hevâ ile dolu) olması söylenmiş. İkinci mısradaki ise leb (dudak), hâmeye (kalem) **teşbih** edilmiş ve benzetme yönü olarak da gevher-feşân (inci gibi sözler saçması) söylenmiş. Divan şiirinde dudakla ilgili sayısız teşbih ve mecaz vardır. Ancak bu beyitte dudaktan güzel sözler dökülmesi yönüyle kaleme teşbih edilmiştir. Kıymetli sözler mücevhere benzetilmiş ama benzetme unsurlarından benzeyen söylenmeyip kendisine benzetilen söylenerek **açık istiâre** yapılmış.

Neyde elbette hevâ olur. Hevâ gerçek anlamda hava demektir. Ney üflemleri bir çalgıdır. Buradaki hevâ arzu-istek anlamında anlaşılabilir. Ancak buradaki hevâ "nefsin arzuladığı şey, malayani söz" demektir. Beyitte **tevriyeli** bir anlatım vardır. "Leb midür" sorusu cevap almak için değil de anlamı belirginleştirmek amacıyla sorulduğu için **istifham** sanatı yapıldığını söyleyebiliriz. Kısacası şair kendi kendine, boş sözleri ve nefsinin arzularını söyleme, bunun yerine inci-mücevher gibi kıymetli sözler söyle, demektedir. Gevher-feşân ifadesinde mücevher saçmaktan öte, mecaz anlamda güzel söz söylemek manası bulunduğu için **kinaye** sanatı vardır. Ayrıca dudak tasavvufta vuslatı, kesretten kurtulup vahdete ermeyi ifade eder. Bu durumda beyti "Kesretten kurtulup vahdete ermek için nefsin arzularını, boş ve kıymetsiz sözleri terk etmek gerekir." şeklinde anlayabiliriz.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Gazelin bazı beyitleri anlamca ilişkili olsa da gazelin bütün beyitleri arasında konu ve anlam bütünlüğü yoktur. Birinci beyitte mâsivâyı terk etme isteği, ikinci beyitte gam çekme yolundaki arkadaşının şarap kadehi olduğu, üçüncü beyitte akşamın çabuk olup işret vaktinin gelmesi isteği, dördüncü beyitte gecenin olmasıyla ay gibi sevgilinin görüleceği, beşinci beyitte çocukluk günlerinin neşesi, altıncı beyitte şairin yazma sırrı, son beyitte ise boş sözler ve nefsin arzuları yerine kıymetli sözler söylenmesi gerektiği anlatılmış. Gazelin bütününde rintçe bir bakış açısı var. Temadaki serbestlik söyleyişe de yansımış ve şiire akıcılık kazandırmış.

4. GAZEL

Mefûlü / Fâilâtü / Mefâîlü / Fâilün

- 1- Hat 'azl-i hüsn virmedi ey nâzenin sana
Oldu berât-ı tâze hat-ı anberîn sana
- 2- Müşkil tılışmdur dil-i âhen-sirişt-i yâr
Ey âh hall idersen eger âferin sana
- 3- Bir âftâbı eyledi ser-germ-i inkıyâd
Ey vakt-i subh bir nefes-i âteşîn sana
- 4- Terk itdürür çemende bu feryâdı 'âkibet
Ey 'andelîb güldeki çîn-i cebîn sana
- 5- Nâbî senünle eyleyelüm hisse dil-beri
Zevk-i visâl bana figân u enîn sana

1. Beyit:

Hat 'azl-i hüsn virmedi ey nâzenin sana
Oldu berât-ı tâze hat-ı anberîn sana

Ey nâzenin! Hat, sana 'azl-i hüsn virmedi; hat-ı anberîn, sana berât-ı tâze oldu.

Ey nazlı güzel! Yanağındaki ayva tüyleri, seni güzellikten ayırmadı; (aksine) anber kokulu ayva tüyleri, (senin güzelliğine) yeni bir ferman oldu.

hat: Sınır, çizgi , hudut. Yazı, el yazısı, Gençlerde yeni çıkan bıyık ve sakal, ayva tüyleri. Çizgi gibi uzanan hafif ve belirsiz yol.

'azl-i hüsn: Güzelliğini yitirmek, çirkinleşmek.

berât-ı tâze: Yeni verilmiş nişan, rütbe, imtiyaz ve taltif için verilen resmi belge. Yeni ferman.

anberîn: Anber kokulu, güzel kokulu. Anber ada balığının bağırsaklarında toplanan yumuşak, yapışkan ve misk gibi kokan, kül renginde bir maddedir.

Hat, beyitte ilk olarak ayva tüyü, gençlerin yüzünde çıkan yeni, ince ve sarı tüyler anlamında kullanılmıştır. Hat anber kokar, güzellik ve hoşluk verir, gönül alıcı bir özellik olarak kabul edilir. Ayrıca gençliği çağrıştırır, çünkü ayva tüyleri 14-15 yaşlarında iyice belli olur. Hattın makbul olanı da zaten budur. Beyitteki taze kelimesi bunu destekliyor. Hat, ikinci olarak yazı anlamında kullanılmıştır. Hat-ı anberîn (anber kokulu hat), berât-ı tâzeyeye (yeni ferman) **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü olarak sevgilinin güzelliğine bir delil olması ifade edilmiş. Hat, yanak sayfası üzerine yazılmış yazı olarak düşünülmüştür. Hem yazı hem de ayva tüyü anlamına geldiği için **tevriyeli** bir kullanım ortaya çıkar. Hat çizgi, satır yazı anlamına gelir. Berât kelimesi de rütbe, nişan, imtiyaz verildiğine dair ferman demektir. Ferman yazılı bir metindir. Bu durumda hat ve berât kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Beyitte şair sevgilisine, "Ey nazlı güzel! Yanağındaki ayva tüyleri seni güzellikten ayırmadı, üstelik bu tüyler seni daha da güzelleştirdi." diyor. Burada sevgilinin gençliği ve güzelliği anlatılıyor. "Ey nâzenin!" ifadesinde, sevgiliye seslenme bildiren bir ünlem kullanılarak **nidâ** yapılmıştır.

Bu beyitte güzellik unsuru olan hat, birincisi yazı, ferman, berat olması; ikincisi güzel kokması yönünden ele alınmıştır. M. N. Sefercioğlu, hat unsurunun teşbih ve mecazlara konu edilmesini şöyle açıklıyor: "Ayva tüylerinin bu unsurlarla ilgisinin başlıca sebebi yüzün kitap ve sayfa olarak tasavvuru ile hat kelimesinin taşıdığı yazı, çizgi, ferman (hatt-ı hümayun) anlamlarıdır. Ayva tüyleri, şekil ve renk bakımından bu kitabın veya sayfanın üzerindeki yazı ve çizgilere benzetilir."²⁷ Ayva tüylerinin anberle ilişkilendirilmesi de güzel koktuğu tasavvuruna dayanır.

²⁷ Sefercioğlu, a.g.e., s.192.

2. Beyit:

Müşkil tılısmdur dil-i âhen-sirişt-i yâr
Ey âh hall idersen eger âferin sana

Dil-i âhen-sirişt-i yâr, müşkil tılısmdur. Ey âh, hall idersen eger âferin sana!

Sevgilinin (demir gibi) **sert yaratılışlı gönlü, çözülmesi zor bir sırdır. Ey âh, eğer bu sırrı çözebilirsen aferin sana!**

müşkil tılısm: Herkesin bilip çözemediği gizli sır, definenin bulunmasını engelleyen şey, çözülmesi çok zor gizem.

dil-i âhen-sirişt: Demir yaratılışlı, sert tabiatlı ve merhametsiz gönül.

hall etmek: Çözme, çözülme. Karışık bir meselenin içinden çıkma. Karar verip bir sonuca ulaşma.

Beytin ana düşüncesi sevgilinin gönlünün sertliği ve aşığın sevgilinin gönlüne girmesinin zorluğudur. Tılsım, herkesin bilip çözemediği gizli bir şey, sır, fevkalade tesiri olan, definenin bulunmasına engel olan gizemli şey demektir. Bu beyitte sevgilinin gönlü açılması çok zor, demirden bir kapısı olan hazine gibi düşünülmüş. Tılsım çözümlü kapı açılırsa, aşık sevgilinin gönlüne girer ve hazineyi elde eder, yani maksadına ulaşır. Bu kapıyı açacak olan anahtar ise aşığın âhıdır. Beyitte **hazine mazzunu** vardır. Hazinelerin kapısı bir tılsım ile açılır. (Örnek: Ali Baba ve Kırk Haramiler masalındaki hazinenin kapısı, "Açıl susam, açıl!" sözüyle açılıyor.) Aşığın âhı bu tılsımı çözen hazine anahtarıdır. Yani aşık ancak âh çekerek sevgilinin merhametini kazanabilir. Bu beyitte, gönül hazineye benzetilmiş ama hazine söylenmemiş. Benzeyen verilip kendisine benzetilen verilmediği için **kapalı istiâre** olduğunu söyleyebiliriz.

"Dil-i âhen sirişt", demir gibi sert tabiatlı gönül demektir. Burada soyut bir kavram olan gönül, somutlaştırılmış ve demire **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü olarak da açılması, çözülmesi ve içine girilmesinin çok zor olması söylenmiş. Sevgili her zaman zalim ve acımasızdır. Sevgilinin gönlünün demir gibi sert olması ile kastedilen gerçek anlam değil, mecaz anlamdır. Bu açıdan baktığımızda **kinayeli** bir anlatım olduğunu söyleyebiliriz. Divan şiirinde aşığın gönlü için pek çok tasavvur vardır. Ancak sevgilinin gönlü için yapılan teşbih ve mecazlar tek bir noktada toplanır. Sevgilinin gönlü kişiliğinin bir sonucu olarak daima katıdır, serttir. Bu

yüzden sevgilinin gönlü için taş, demir, çelik benzetmeleri yapılır. N. Sefercioğlu "Sevgilinin gönlü için uygun görülen sıfatlar, onun kişiliğine uygun düşer. Sevgilinin gönlünün en belirgin özelliği sertliğidir. Bu sebeple taş, mermer ve çelik olarak vasıflandırılır."²⁸ Aşık ise daima dert çeker, inler ve âh eder. Aşığın ahları çok tesirli ve ateşlidir. Gerçek aşığın yakıcı âhları sevgilinin gönlünün demirden kapısını eritip açar ve aşık sevgilinin gönlüne girmeyi başarır. Ey âh ifadesinde **nidâ** vardır.

3. Beyit:

Bir âftâbı eyledi ser-germ-i inkıyâd
Ey vakt-i subh bir nefes-i âteşîn sana

Ey vakt-i subh! Bir nefes-i âteşîn sana bir âftâbı ser-germ-i inkıyâd eyledi.

Ey sabah vakti! Bir ateşli nefes, sana bir güneşi inkıyâd (boyun eğme)
sarhoşu yaptı.

âftâb: Güneş, pek güzel kişi, çok parlak çehre.

ser-germ: Kafası kızmış, öfkeli, neşeli, sarhoş.

inkıyâd: İtaat etme, boyun eğme, teslim olma.

vakt-i subh: Sabah vakti. Güneşin doğma zamanı.

nefes-i âteşîn: Ateş nefesli, nefesi eteş gibi olan.

Beyitte **şafak mazmunu** vardır. Şafak vaktinde tan yerinin kızılığı ve güneşin doğuşu tasvir edilmektedir. Sabah vakti bir sultan olarak, güneş de sultana (inkıyâd eden) boyun eğen bir köle olarak anlatılmış. "Güneşin kul veya köle olması, ya büyüklük dolayısıyla memduhu ya da güzellik dolayısıyla sevgiliyi medhetmek içindir."²⁹ Burada sultan sevgili oluyor. Sevgilinin güzellikte sultan olması, güneşin bile kendisine boyun eğmesi Divan şiirinde alışılmış bir durumdur. Sevgilinin mecaz anlamda Allah olduğu düşünülürse güneşin Allah'ın emrine boyun eğen itâtkâr bir hizmetçi olduğu anlamı çıkar. Güneşin boyun eğip itaat etmesi ifadesinde, güneş insan özelliği kazanarak **teşhis** edilmiştir. Vakt-i subh-âftâb ve germ-âftâb-âteşîn kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Ey vakt-i subh ifadesinde **nidâ** vardır.

²⁸ Sefercioğlu, a.g.e., s.243.

²⁹ Tolasa, a.g.e., s.415.

4. Beyit:

Terk itdürür çemende bu feryâdı 'âkibet
Ey 'andelîb güldeki çîn-i cebîn sana

Ey 'andelîb! Güldeki çîn-i cebîn, 'âkibet sana çemende bu feryâdı terk itdürür.

Ey bülbül! Sonunda güldeki alın kırışığı, sana çemende bu feryadı terk ettirir.

çemen: Yeşil ve kısa otlarla kaplı yer, ağaç ve çiçeklerle kaplı yeşillik, çayır. Divan şiirinde bağ için geçerli bütün özellikler çemen içinde geçerlidir. Bülbülün mekanı olarak, gül-bülbül ilişkisi anlatılırken kullanılır.

'âkibet: Bir şeyin sonu. Nihayet, netice, sonuç.

'andelîb: Bülbül, seher kuşu. Mec: Hz.Peygamber.

çîn-i cebîn: Alın kırışığı

Alın kırışığı, yaşlanma belirtisidir. Zor bir meselenin halli için çok fazla düşünme, kederlenme, surat asma ve kaş çatmanın bir göstergesi olarak düşündüğümüzde ise gülün, bülbüle yüz vermeyip mesafeli davranması anlamına gelir. Bülbül devamlı olarak gül için feryat eder. Amacı güle kavuşmaktır. Aşık da sevgili için âh eder. Beyitte sevgilinin asık suratı, çatık kaşları ve kırışık alını ile çekilmez bir hale geleceği sonunda aşığın ondan vazgeçeceği anlatılıyor. Kaş çatmak, surat asmak sevgilinin naz yapması demektir. Şair değişik bir ifadeyle, fazla naz aşık usandırır, demiş. Çünkü sevgiliden beklenen şuh edalı davranması ve her zaman güzel görünmesidir. Divan şiirini bülbülden ayrı düşünemeyiz. Şakımasıyla sevgiliye serenat yapan, feryatlarıyla aşk derdinden inleyen, durmadan sevgili peşinde koşan çilekeş aşıkların timsalidir bülbül. Güzel sesi de aşığın sevgili için söylediği güzel sözler, bir anlamda da şairin şiirleridir. Gülün tabiatında naz, aşığın tabiatında ise niyaz vardır. Bülbül hem gülün vefasızlığından hem dikenlerden (rakip) eziyet çeker ama bu eziyetler onun için lütuftur.

'Andelîb, gül ve feryâd kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır, ayrıca gül-bülbül efsanesi **telmi** edilmiştir. Ey 'andelîb ifadesinde de **nidâ** sanatı vardır. Birinci dizedeki çemen - feryâd dizilişne karşı ikinci dizede 'andelîb - gül dizilişi bulunduğu için beyitte **leff ü neşr** sanatı yapılmıştır.

5. Beyit:

Nâbî senünle eyleyelüm hisse dil-beri
Zevk-i visâl bana figân u enîn sana

Nâbî, senünle dil-beri hisse eyleyelüm. Zevk-i visâl bana, figân u enîn sana.

Nâbî, seninle gönül alan güzeli paylaşalım. Kavuşma zevki benim, feryat edip inleme senin olsun.

hisse eylemek: Paylaşmak, bölüşmek.

dil-ber: Gönül alan, kalbi çeken. Güzeli, dilber.

zevk-i visâl: Kavuşma zevki.

figân u enîn: Ağlayıp feryat etme, ızdırap çekmekten kaynaklanan inleme.

Nâbî kendisini başka bir kişi yerine koyup kendisiyle konuşuyor. Muhatabına sevgiliye kavuşma zevki benim, dert çekip feryat-figan etme senin payın olsun diyor. Sonuçta dert çekmek, feryat etmek Nâbî'ye (aşık) düşüyor. Aşığın payına düşen her zaman budur Divan şiirinde. Şair de bir anlamda sitemini dile getiriyor. Bu beyitte **tecrîd** sanatı var. Şair kendisini soyutlayıp başka birisiyle konuşuyormuş gibi kendisini muhatap alıyor. Ayrıca zevk ve figân u enîn kelimeleri arasında **tezat** var. Bu kavramların hepsi aynı kişiye (dilbere) aittir.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Beyitler tema olarak organik bir bütünlük göstermese de birbiriyle çok ilgisiz değildir. Çünkü genel olarak sevgilinin güzelliği, aşığa yüz vermeyip ona eziyet etmesi, bu yüzden de aşığın durmadan âh çekmesi anlatılıyor. Bu gazeldeki aşık ve sevgili tipi, Divan şiirinin alışılmış niteliklerine uygundur. Matla beytinde sevgilinin gençliği ve güzelliği, ikinci beyitte sevgilinin gönlüne girmenin zorluğu, üçüncü beyitte sabah vaktine benzetilen sevgiliye güzelliğinden ötürü güneşin boyun eğmesi, dördüncü beyitte ise sevgilinin fazla naz ve eziyetinin aşığı usandıracağı ifade edilmiş. Son beyitte ise sevgilinin visâlinin başkasına, feryat edip inlemenin yani dert çekmenin Nâbî'ye düştüğü ifade edilerek sevgiliye sitem edilmiştir. Sonuç olarak bu gazel, Divan şiirinin kalıplaşmış aşk anlayışını yansıtmaktadır. Bütün beyitlerde "ey" nidâsı ile farklı varlık ve kavramlara seslenen şair, bu yolla şiire coşku ve heyecan katmayı amaçlamıştır.

5. GAZEL

Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün

- 1- Nedür ey şûh bu bîhûde gazab n'oldı sana
Meşrebün düşmen-i nâz idi 'aceb n'oldı sana
- 2- Virmemişsin tutalum ruhsat-ı âgûş-ı visâl
Varmaga meclis-i ağıâra sebep n'oldı sana
- 3- Câme-hâb içre bırakdun beni ey mihr-i münîr
Turmadun çâk olıcak perde-i şeb n'oldı sana
- 4- Ne girersin araya yâre niyâz itdükçe
Kanı ey girye mürâ'ât-ı edeb n'oldı sana
- 5- Oldun ey hâme-i Nâbî katı çokdan hâmûş
Bilmem ey zezeme-pîrây-ı tarab n'oldı sana

1. Beyit:

Nedür ey şûh bu bîhûde gazab n'oldı sana
Meşrebün düşmen-i nâz idi 'aceb n'oldı sana

Ey şûh! Bu bîhûde gazab nedür, sana n'oldı? Meşrebün düşmen-i nâz idi, 'aceb sana n'oldı?

Ey işveli güzel! Bu sebepsiz öfke nedir, sana ne oldu? Senin huy ve âdetin nazlanmaya düşman idi, acaba sana ne oldu? (Neden böyle değıştin?)

bîhûde gazab: Boşuna öfkelenme

şûh: Neşeli, serbest tavırlı, işveli, nazlı, açık saçık, hayasız, oynak. Divan şiirinde sevgilinin şuh tavrı, aşığı çok kıskandırır. Çünkü sevgili rakiplere de aynı tavrı gösterir.

meşreb: Huy, yaradılış, adet, ahlak, düşünce yaşayış tarzı. İçmek, içme yeri.

Gazel, sevgiliye **bir soru ve sitem** ile başlamış. Şair, sevgiliye "Sen böyle değildin, ne oldu sana, neden böyle değıştin?" diye soruyor. Ayrıca sevgilideki değışikliklerin neler olduğu da söylenmiş. Sevgili önceden neşeli iken şimdi sebepsiz yere öfkelenmekte, eskiden naza düşman iken şimdi nazlanmaktadır. Şûh işveli, şenşakrak, serbest ve rahat tavırlı demektir. Yani şuhluk, öfkenin zıddı bir durumdur. Şuh ve gazab sıfatları aynı varlığa ait olunca **tezat** ortaya çıkar. Ey şûh! ifadesinde

bir seslenme, hitap bulunduğu için **nidâ** sanatı vardır. Bütün beyitlerde geçen ve gazelin redifi olan "n'oldı sana" ifadesinde **istifham** vardır. Redifteki soru ifadesi tek başına gazelin temasını vermeye yetiyor. Yani "Sen böyle değildin, neden değiştin?" diyerek sevgilideki değişimi ve bu değişimle ilgili duygularını ifade ediyor.

Aslında naz, sevgilinin en belirgin özelliklerinden biridir. Sevgilinin salınarak yürümesi, gülmesi, aşığa tepeden bakması, hatta zulmetmesi bile naz ve cilve kabul edilir. Sevgilinin tabiatı naz, aşığa düşen ise niyazdır. Çünkü sevgilinin nazı, aşkın iştiağını artırır. "Hande, nâz, cilve. Bu unsurlar içinde en önemlisi nâzdır. Diğer iki unsur da nâz ile bir bütünlük gösterilir. Sevgilinin tebessümü bile nâz iledir."³⁰ Gazap da sevgilinin tabiatında vardır. Çünkü divan şiirinde sevgili daima zalimdir hatta "tahammül mülkünü yıkan" merhametsiz bir kafirdir.

2. Beyit:

Virmemişsin turalum ruhsat-ı âgûş-ı visâl
Varmaga meclis-i ağıyâra sebep n'oldı sana

Ruhsat-ı âgûş-ı visâl virmemişsin turalum. Meclis-i ağıyâra varmaga sana sebep n'oldı?

Ağıyâra (rakiplere) **kavuşma kucaklaşması için izin vermediğini farz edelim. Yabancıların** (rakiplerin) **toplantısına gitmene ne sebep oldu?**

turalum: Farz edelim, öyle değil ama öyle olduğunu kabul edelim.

ruhsat: İzin, müsaade. Genişlik, kolaylık.

âgûş-ı visâl: Kavuşma kucaklaması, yakınlaşma.

meclis-i ağıyâr: Yabancıların toplandığı meclis. Rakiplerin toplanma yeri.

Matla beytinde başlayan sitem ve kıskançlığın sebebi bu beyitte açıklığa kavuşuyor. Aşığın siteminin sebebi sevgilinin rakiplere (ağıyara) yüz vermiş olmasıdır. Şair, "Yabancıların seni kucaklamasına izin verdin ama haydi buna izin vermediğini farz edelim. Peki yabancıların meclisine (bezmine) gitmenin sebebi ne?" diye soruyor.

³⁰ Sefercioğlu, a.g.e., s.243.

Ağyar gayrın çoğuludur ve başkaları, yabancılar, aşığın rakipleri yani sevgilinin diğer aşıkları demektir. Divan şiirinde aşk üçgenini aşık, ma'şuk ve rakip oluşturur. Ağyar kötü, dedikoducu ve zalimdir. Çünkü rakipler, aşığa sevgili hakkında daima yalan söyler. Sevgili, aşığa naz ederken rakiplere yüz verir, yakın davranır. Bu aşık için çok üzücüdür. "Varmaga meclis-i ağyâra sebep n'oldı sana" ifadesinde cevap istemeden **istifham** yapılmış. Burada amaç soruya cevap almak değil, sevgilinin yaptığı davranışı vurgulamaktır.

Harun TOLASA, Ahmet Paşa Divanı özelinde rakibin durumunu çok net bir şekilde özetlemiştir. Buradaki rakip tasavvuru Divan şiirinin bütünündeki rakip anlayışı ile birebir örtüşmektedir.

"Rakip, Ahmet Paşa Divanının, ehemmiyet itibariyle sıralanır ve padişah istisna edilirse, üçüncü şahıstır. Sevgili ve aşıktan sonra gelir. Ancak, onun şahsiyeti müstakil olarak işlenmez. Sadece aşkın açısından görünür. Yani onun hakkında ne söyleniyorsa aşık'a göre söylenmiş olur. Aşkın onu ele alışı ise, daima menfi yöndendir. Bu sebeple teşbih ve mecazlar bahsinde görüleceği gibi o, daima kötü, çirkin, zararlı ve yararsız, zalim bir kişidir. Bütün kötü huylar onda toplanmıştır. Fakat çoğu zaman, görürüz ki sevgili hiç de aşık gibi düşünmez. Böylelikle rakip düşüncesi aşkın kafasında iki planda kendini arzeder. Birincisi, aşıkla doğrudan münasebete girer. İkincisinde ise sevgili vasıtasıyla kendini hissettirir. Aşık asıl üzen rakip değildir. Rakip vardır ve kötüdür. Aşık bunu bilir ve kendisi ona göre hareket eder. Açık vermez ve sık sık da sevgiliyi ikaz eder. İşte onu asıl üzen, bütün bunlara rağmen sevgilinin her şeyi bir tarafa itip rakibe hüsnü kabul göstermesi, bol imkân tanınması ve ona inanmasıdır. Bütün facia buradan kopar."³¹

3. Beyit:

Câme-hâb içre bırakdun beni ey mihr-i münîr
Turmadun çâk olıcak perde-i şeb n'oldı sana

Ey mihr-i münîr! Beni câme hâb içre bırakdun, çâk olıcak turmadun. Sana perde-i şeb n'oldı?

Ey parlak güneş! Beni döşek içinde bıraktın, sabah vakti beyazlığına kadar beklemedin. (Acele edip erken doğdun.) Senin geceyi perdelemene ne sebep oldu?

câme-hâb: Yatak, döşek.

mihr(mehr): Güneş. Aşk, şefkat, muhabbet. mihr-i münîr: Parlak güneş.

çâk: Yarık, yırtık, çatlak. Kılıç kalkan sesleri. Sabah vakti beyazlığı.

olıcak: olunca, olduğunda, oluncaya kadar. (ol- fiilinden türemiş zarf fiildir)

³¹ Tolasa, a.g.e., s.393.

Mihrin iki anlamı vardır. Birincisi güneş, ikincisi sevgi veya aşktır. Divan şiirinde bu kelime çoğu zaman her iki anlamı da çağrıştıracak şekilde kullanılır. Bu beyitte gece ve sabah aydınlığı kavramları ön planda olduğu için "mihr"i güneş anlamında almak daha isabetli olur. Beyitte sevgili parlak güneşe benzetilmiş. Benzeyen söylenmeyip, kendisine benzetilen (mihr-i münîr) söylenerek **açık istiâre** yapılmış. Ayrıca "çâk - şeb" kelimeleri arasında **tezat** vardır. "Ey mihr-i münîr" ifadesinde **nidâ** vardır. Câme-hâb ve şeb kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

Beyitte yine beklenmedik bir durumdan söz ediliyor. Sevgilinin beklenmedik şekilde birdenbire ortaya çıkışı, tan yeri ağarıp ortalık aydınlanmadan yani sabahın belirtileri görülmeden, güneşin bütün parlaklığıyla doğuvermesine benzetilerek anlatılmış.

Divan şiirinde güneş çoğunlukla sevgiliyi ve sevgilinin yüzünü anlatmak için "benzetilen" olarak kullanılır. N. Sefercioğlu, "Bu özellikleri sebebiyle sevgili (övülen) ve sevgilinin yüzü için çokça kullanılan bir benzetilen olarak karşımıza çıkar. "Mihr-i âlem ârâ", "mihr-i dıraşân", "hurşid cihân tâb", "hurşid-i âlem ârâ" gibi terkiblerde kastedilen, sevgili (övülen) veya yüzüdür."³² diyor. H. Tolasa da güneş için "Daha ziyade ışık ve aydınlık vermesi, parıltısı, hararet ve ısı taşınması ve dağıtması bakımlarından ele alınan güneş, Divan'ın en çok rastlanılan, sadece benzetilen olarak değil, benzeyen (müşebbeh) olarak da ele alınan unsurların başında gelir."³³ diyor.

4. Beyit:

Ne girersin araya yâre niyâz itdükçe
Kanı ey girye mürâ'ât-ı edeb n'oldı sana

Ey girye! Yâre niyâz itdükçe araya ne girersin? Kanı mürâ'ât-ı edeb, sana n'oldı?

Ey gözyaşı! Sevgiliye yalvardıkça ne araya girersin? Edebe uymak hani, sana ne oldu?

niyâz: Yalvarma, yakarma, dua etme. Rağbet ve istek. Hacet, ihtiyaç.

girye: Gözyaşı.

³² Sefercioğlu, a.g.e., s.369.

³³ Tolasa, a.g.e., s.411.

mürâ'ât-ı edeb: Ahlak kurallarına uymak, edepli davranmak.
kanı: Hani, nerede anlamını gelen Türkçe soru edatı.

Bu beyitte şair giryeyi (gözyaşı) **kişileştirerek**, ona seslenmiş. "Ey girye" ifadesinde **nidâ** var. Şair bu beyitte kendine muhatap olarak gözyaşını seçmiş. Gözyaşına edep sormakla, insan dışı bir varlığa, insan özelliği yüklemiştir. Beyitte özetle şu söylenmiştir: "Sevgiliye niyaz ettikçe ne araya giriyorsun ey gözyaşı? Edebe uymak nerde, sen böyle değildin, ne oldu sana?" Buradaki soru ifadesinin de **istifham** olduğunu belirtelim. Burada şairin amacı gözyaşlarına hakim olamadığını ve çok ağladığını vurgulamaktır. "Yâre niyâz itmek" ifadesi hem sevgiliye yalvarmak hem de Allah'a dua etmek anlamına gelir. Kelimelerin iki farklı anlam gelecek şekilde kullanılması ile **tevriye** sanatı yapılmıştır. Şair kendi suçunu gözyaşına yüklemiştir. Çünkü gözyaşı döken şairin kendisidir. Bir anlamda **tecrit** sanatı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü şair gözyaşı döken kendisi değil de başkasıymış gibi bir anlatım kullanmıştır.

Beyitte şair, giryeyi (gözyaşı) öne çıkarmış ancak dolaylı şekilde gönlünün durumunu anlatmaktadır. Çünkü ağlamak, kişinin iç dünyasının bir yansımasıdır. N. Sefercioğlu'nun dediği gibi, "Göz gönül ve beden ile yakından ilgilidir ve bunlarla ilgili tasavvurların çoğunda bulunur. Gözyaşının kaynağı gönül, dökülüp saçıldığı yer göz ve bu yaşlardan etkilenen çoğu zaman sînedir."³⁴ H. Tolasa da gözyaşıyla ilgili şunları söylüyor: "Gözyaşı, aşkın belirgin ve ayrılmaz bir özelliğidir. Bazan tabii, bazen kanlıdır. Beyitlerde daha çok bu gözyaşının sebebi, fonksiyonu, miktarı, nitelikleri üzerinde durulur. Umumi olarak mütalaa edersek en çok göz, yaşının miktarıyla işlenir. O, ya akmakta veya birikmektedir."³⁵

5. Beyit:

Oldun ey hâme-i Nâbî katı çokdan hâmûş
Bilmem ey zezeme-pîrây-ı tarab n'oldi sana

Ey hâme-i Nâbî! Katı çokdan hâmûş oldun. Ey zezeme-pîrây-ı tarab, bilmem sana n'oldi?

³⁴ Sefercioğlu, a.g.e., s.320.

³⁵ Tolasa, a.g.e., s.345.

Ey Nâbî'nin kalemi, çoktan sustun. Ey gür ve hoş sesiyle şenliği süsleyen, sana ne oldu? (Neden böyle sustun?)

hâmûş: susmuş, sessiz, uykuya dalmış. Mevlevî tabiri olarak, ölü demektir. Hamuşan ise Konya'da, Mevlana'nın türbesi dışındaki büyük kabristanın adıdır.

katı: Mutlak, şüphesiz, tereddütsüz.

zemzeme-pîrâ: Şarkı söyleyen, terennüm eden.

tarab: sevinç, şenlik, şâdlık.

Şair bu beyitte aslında farklı bir anlatımla kendini övmüştür. Kendisinin güçlü bir şair olduğunu, şiirlerinin meclisleri şenlendirdiğini söylemiş. Bu beyitte de şair kendine muhatap olarak, kendi kalemini seçmiş ve kalemi **teşhis** ederek ona şöyle diyor: "Ey Nâbî'nin kalemi! Sen eskiden gür ve güzel sesinle şenliği süslerdin. Şimdi ne oldu sana da böyle çoktan sustun?" ifadesinde **istifham** var. "Ey" ifadesinde **nîdâ**, kalemin benzetme amacı güdülmeden şairin şiir yeteneği yerine kullanılmasında **mecaz-ı mürsel** sanatı yapılmış. Ayrıca şairin kendini kaleminden soyutlaması da **tecrîd** sanatıdır. Nedim'in şu beytinde benzer bir ifade görülmektedir:

"Ey Nedîm, ey bülbül-i şeydâ niçin hâmûşsun
Sende evvel çok nevâlar güft ü gûlar var idi"³⁶

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Gazelin bütününde bir hitap ve sorgulama var. Beyitlerin "n'oldu sana?" ifadesiyle bitmesi şiire bütünlük kazandırmış. Şiirin tamamında **sitem duygusu** hakimdir. Şair anlamı güçlendirmek için bütün beyitlerde istifham sanatından faydalanmıştır. Şiirin yek ahenk ve yek âvâz bir gazel olduğunu söyleyebiliriz. Ey nîdâsı ile bütün beyitlerde farklı varlık ve kavramlara seslenen şair, şiire coşku ve heyecan katmayı amaçlamıştır.

Birinci beyitte sevgilinin nazı ve sebepsiz öfkesinden ikinci beyitte ise rakiplere fazla yüz vermesinden şikayet edilmiş. Şair üçüncü beyitte sevgilinin zamansız gidişinden, dördüncü beyitte ise kendi göz yaşlarından şikayet etmiş. Son beyitte de şikayet konusu kalemin susması, yani şiirin bitmesidir.

³⁶ Muhsin Macit, "Nedîm Dîvanı", *Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3371-Kültür Eserleri-511*, 149.g- 5.b, s.328, : www.kulturuzturizm.gov.tr, 18/10/2014.

6. GAZEL

Mefâilün / Mefâilün / Mefâilün / Mefâilün

- 1- Olaldan zevk-yâb-ı âb-ı sahrâ meşreb-i deryâ
Dem-â-dem bûs ider dâmân-ı sahrâyı leb-i deryâ
- 2- Habâb-engîz olup gâhî idince mevceler zâhir
Alur çerh-i berîni zîr-i pâya kevkeb-i deryâ
- 3- Yazar emvâcdan geh râst geh kec hatt-ı gûn-â-gûn
'Aceb ta'lîmgâh olmuş sabâya mekteb-i deryâ
- 4- Reg-i efsürdedür cisminde gûyâ pençe-i mercân
Ki teb-lerzeyle ânunçün giçer her rûz u şeb deryâ
- 5- Biri birin kenâra gelmede emvâc ider pâ-mâl
Meger Nâbî şikâyetdür sabâdan matlab-ı deryâ

1. Beyit:

Olaldan zevk-yâb-ı âb-ı sahrâ meşreb-i deryâ
Dem-â-dem bûs ider dâmân-ı sahrâyı leb-i deryâ

Meşreb-i deryâ, zevk-yâb-ı âb-ı sahrâ olaldan; leb-i deryâ, dâmân-ı sahrâyı dem-â-dem bûs ider.

Deryânın meşrebi (denizin huyu-yaratılışı), **çölün suyundan zevk** (safâ) **bulduğundan; denizin dudağı** (sahil), **durmadan çölün eteklerini öper.**

zevk-yâb: Lezzet alan, zevklenen.

âb-ı sahrâ: Sahranın suyu, çölün suyu.

dem-â-dem: Zaman zaman, arasıra, durmadan.

leb-i deryâ: Denizin dudağı, deniz kenarı, kıyı, sahil.

dâmân-ı sahrâ: Sahranın etekleri, çölün bittiği yerler.

Matla beytinde sahra, makamı yüce bir sultan; derya ise durmadan etek öpen bir kul olarak düşünülmüş. Deniz dalgalarının sahile vurması normal bir tabiat olayıdır. Bu olayın, uydurma fakat güzel bir sebebe bağlanmasıyla **hüsn-i ta'lil** yapılmış. Beyitte derya, dudağıyla sahranın eteğini öpmesi ve zevk-yâb olması yönüyle; sahra da etek öptüren yüce bir kişi olması yönüyle insan özelliği kazandırılarak **kişileştirilmiş**. Ayrıca "deryanın durmadan sahranın eteğini öpmesi"

ifadesinde sahra bir sultana, derya ise bir kula veya dilenciye benzetilmiş. Benzeyenler söylenip kendisine benzetilenler söylenmediği için **kapalı istiâre** yapılmış. "leb-bûs itmek" kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

2. Beyit:

Habâb-engîz olup gâhî idince mevceler zâhir
Alur çerh-i berîni zîr-i pâya kevkeb-i deryâ

Gâhî habâb-engîz olup mevceler zâhir idince; kevkeb-i deryâ, çerh-i berîni zîr-i pâya alur.

Bazen (deniz) **hava kabarcıkları koparıp** (köpürüp) **dalgalar çıkarınca** **deniz yıldızı** (yakamoz), **pek yüksekte olan gök kubbeyi ayaklarının altına alır.**

habâb: Su üzerindeki hava kabarcığı, son derece muhabbet.

engiz: Karıştıran, tahrip eden, koparan. (habâb-engîz olmak: Suda hava kabarcığı koparmak, köpürmek)

çerh-i berîn: Gök kubbe. Gökyüzü.

zîr-i pâ: Ayak altına almak, çiğnemek.

kevkeb-i deryâ: Deniz yıldızı. (Mecaz-ı mürsel yoluyla) yakamoz.

Beyitte **denizin gece manzarası** tasvir edilmiş. Gece rüzgarı hafif hafif esmeye başlayınca, denizde küçük çalkantılar oluşur. Hava açıksa yıldızların aksi suya düşer ve deniz gökyüzü gibi görünür. Denizdeki hafif çalkantı ile suya aksi düşen yıldızların ışıltısı yakamoz oluşturur. Böyle bir durumda gökyüzü yere (denize) inmiş gibi, yıldızlar da denizi ayağının altına almış gibi bir görüntü ortaya çıkar. Bu yorumda "kevkeb" kelimesi gökteki yıldız manasında düşünülmüştür.

"Çerh-i berîni zîr-i pâya almak" ifadesinde en yüksekte olan gökyüzü ayak altına alınıyor. Yani yüksekte olmak ve ayak altına alınmak aynı varlığa (gökyüzüne) ait olunca **tezat** sanatı ortaya çıkar.

Bu beyti gerçek anlamda da düşünebiliriz. Dalgalar kabarıncaya deniz yıldızı adı verilen deniz canlıları suyun yüzüne çıkar. Deniz gök kubbe olarak düşünülürse deniz yıldızları gök kubbeyi ayağının altına almış olur. Beyitte birden fazla anlam bulunması **tevriye** ve hangisinin kastedildiğinin belirsiz olması **iham** sanatıdır.

3. Beyit:

Yazar emvâcdan geh râst geh kec hatt-ı gûn-â-gûn
'Aceb ta'lîmgâh olmuş sabâya mekteb-i deryâ

Mekteb-i deryâ, sabâya 'aceb ta'lîmgâh olmuş; (sabâ) emvâcdan geh râst geh kec hatt-ı gûn-â-gûn yazar.

Deniz okulu, sabâ rüzgarına acayip eğitim yeri olmuş. Sabâ rüzgarı, dalgalardan bazen eğri bazen düz, türlü türlü yazı yazar.

emvâc: Dalgalar.

geh râst geh kec: Bazen düzgün, bazen eğri.

hatt-ı gûn-â-gûn: Çeşit çeşit yazı, türlü çizgiler.

ta'lîmgâh: Talim yeri, eğitim alanı.

Beyitte deniz bir okul, sabâ rüzgarı bir öğrenci, sudaki dalgalar da çeşit çeşit yazılar olarak düşünülmüş. Buradaki benzetmeler birbiriyle bağlantılı olarak kurulmuş. Deryâ, mektebe **teşbih** edilmiş, benzetme yönü olarak da yazı yazma ve ta'lim yeri olması söylenmiş. Ayrıca emvâc (dalgalar), hatt-ı gûn-â-gûna **teşbih** edilmiş. Sabâ bazen düz bazen eğri yazan bir çocuğa, öğrenciye benzetilmiş ama kendisine benzetilen söylenmemiş. Neye benzetildiğini yazmak ve talimgâh kelimelerinden anlıyoruz. Mektepte yazı yazan, ta'lim eden kişi öğrencidir. Benzeyen söylenip kendisine benzetilen açıkça söylenmediği için burada **kapalı istiâre** vardır. Ayrıca insan dışı bir varlık olan sabâ rüzgarına, insana ait olan yazı yazma özelliği yüklenerek sabâ **teşhis** edilmiştir. Mekteb, yazmak, hatt ve ta'lîmgâh kelimeleri arasında **tenâsüb**, râst ve kec kelimeleri arasında **tezat** vardır. Ayrıca normal bir tabiat hadisesi olan dalgaların, güzel ve uydurma bir sebebe bağlanmasıyla **hüsn-i ta'lil** yapılmış.

4. Beyit:

Reg-i efsürdedür cisminde gûyâ pençe-i mercân
Ki teb-lerzeyle ânunçün giçer her rûz u şeb deryâ

Pençe-i mercân, gûyâ deryâ cisminde reg-i efsürdedür ki ânunçün her rûz u şeb teb-lerzeyle giçer.

Mercan pençesi, denizin bedeninde katlaşmış (kasılmış) damar gibidir. Bu yüzden denizin her gecesi ve gündüzü, sıtma titremesiyle geçer.

reg-i efsürde: Katılaşımlı, kasılımlı damar.

gûyâ: Sanki, diyelim, farzet, tutalım. Benzetme edatı olarak da kullanılır.

pençe-i mercân: Mercan pençesi. Mercan yapısı.

teb-lerze: Yüksek ateş veya sıtmadan kaynaklanan titreme.

rûz u şeb: Gece ve gündüz.

Mercanlar, omurgasız hayvanların denizlerde yaşayan bir sınıfıdır. Genellikle Akdeniz, Kızıldeniz gibi sıcak deniz diplerinde bulunan büyük taşlara yapışık olarak yaşarlar. İskeletleri dış derilerinin salgısından meydana gelir. Çok eskiden beri mercan iskeletlerinden süs eşyası yapılmaktadır. Kolye, gerdanlık, küpe, tesbih gibi eşyalar imal edilir. Kırmızı mercan en meşhurlarıdır.

Beyitte mercanlar kırmızıya çalan rengi ve görüntüsünden ötürü damara benzetilmiş. Deniz bir vücut (canlı bir organizma) gibi düşünülerek pençe-i mercân, reg-i efsürdeye **teşbih** edilmiş. Benzetme edatı olarak "gûyâ" kelimesi kullanılmış. Benzetme yönü olarak da kasılma ve titreme (teb-lerze) söylenmiş. Efsürde katılaşımlı, donuklaşmış, kasılımlı demektir. Mercanlar katılaşımlı (kasılımlı) bir damar olunca deniz hasta, nöbet geçiren veya titreyen bir vücut olur. Zaten beyitte "Denizin her gecesini ve gündüzünü sıtma titremesiyle geçer." ifadesi var. Bu durumda deniz sıtmaya tutulmuş hasta bir insan özelliği kazandırılarak **teşhis** edilmiş (kişileştirilmiş) olur. Ayrıca Denizin dalgalı hali normal bir tabiat hadisesi iken, uydurma ve güzel bir sebebe bağlanmasıyla **hüsn-i ta'lil** yapılmıştır. Rûz u şeb kelimeleri arasında da **tezat** vardır.

5. Beyit:

Biri birin kenâra gelmede emvâc ider pâ-mâl
Meger Nâbî şikâyetdür sabâdan matlab-ı deryâ

Emvâc, kenâra gelmede biri birin pâ-mâl ider. Nâbî! Meger matlab-ı deryâ, sabâdan şikâyetdür.

**Dalgalar, sahile gelmek için birbirini ayaklar altına alır (ezer). Nâbî!
Meğer denizin amacı sabâdan şikayet etmekmiş.**

pâ-mâl: Ayak altında kalmış, çiğnenmiş.

matlab: İstek, arzu, talep.

Sabâ, doğu yönünden esen hoş bir rüzgardır. Divan şiirinde sabâ rüzgarı, sevgilinin kokusunu taşıması yönüyle ön plana çıkmıştır. Onda sevgiliden veya sevgilinin saçından bir iz bulunur, bu yüzden müşk ve amber kokar. Aynı zamanda sabâ, sevgiliden haber getiren bir postacıdır. Bazen de aşığı sevgiliye götürecektir olan rüzgardır. Dalgaların sahile ulaşmak için izdiham yapıp birbirini ayak altına alması ve insan gibi düşünülüp şikayet etme özelliği yüklenmesiyle **teşhis** (kişileştirme) yapılmıştır. Bunun sebebi olarak da denizdeki dalgaların sabâ rüzgarından şikayetleri gösterilmiştir. Denizdeki dalgalar normal bir tabiat hadisesidir. Bu dalgaların sebebi uydurma ve güzel bir sebebe bağlandığı için **hüsn-i ta'lil** yapılmıştır.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Bu gazel, bir pastoral şiir örneği olarak gösterilebilir. Divan şiirinde tabiat betimlemelerinin çoğunlukla soyut ve hayali olduğu söylenir. Bu kanaatin sebebi, kasidelerin nesib-teşbib bölümündeki sanatlı benzetmelerle dolu tabiat tasvirleri olsa gerek. Bu gazeldeki tabiat tasvirlerinin oldukça somut, sade ve anlaşılır olduğunu söyleyebiliriz.

Bütün beyitlerde denizin kıyıya vuran dalgaları benzetme, kişileştirme ve hüsn-i ta'lil yoluyla ifade edilmiştir. Birinci beyitte dalgaların kıyıya vurması, çölün eteğini denizin öpmesi olarak düşünülmüştür. İkinci beyitte deniz yıldızı ve yakamozlar, üçüncü beyitte ise sabâ rüzgarının bir mektep çocuğu gibi deniz yüzeyine dalgalarla yazı yazması anlatılmıştır. Dördüncü beyitte mercanlar kasılmış bir damara benzetilerek dalgaların sebebi denizin sıtmaya tutulması olarak hayal edilmiştir. Son beyitte ise dalgaların kıyıya koşmaları, sabâdan dolayı olarak sevgiliden şikayete bağlanmış. Elbette bu şiirdeki tasvirler bir roman veya hikayedeki gibi ayrıntılı ve maddi değildir. Şiiri hikayeden ayıran temel fark da bu olsa gerek. Şiirde tabiat anlatılıyor olsa da insan ile özdeşleştirilerek anlatılır.

7. GAZEL

Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün

- 1- Firûzân oldu gülşende dilâ pirâhen-i mînâ
Gül-i hoş-reng ile olmuş gibi pür dâmen-i mînâ
- 2- Bahâr olsa yine tâb-efken olsa sâkî-i gerdûn
Ki kalmış dest-i 'ismetde dirîgâ gerden-i mînâ
- 3- O denlü neş'e-yâb-ı bezm-i sahbâ oldu 'âlem kim
Ki olmaz şimdi zühhâd-ı cefâ-cû reh-zen-i mînâ
- 4- O câm-ı dil-güşâdan tohm-ı 'işret eyle deryûze
K'olupdur hûşe-çîn-i feyz-bahş-ı hırm-en-i mînâ
- 5- İder mi ser-fürû her dûn-meşreb tıfla ey Nâbî
Kenâr-ı dâye-i rif'at olupdur mesken-i mînâ

1. Beyit:

Firûzân oldu gülşende dilâ pirâhen-i mînâ
Gül-i hoş-reng ile olmuş gibi pür dâmen-i mînâ

Dilâ! Dâmen-i mînâ, gül-i hoş-reng ile pür olmuş gibi; pirâhen-i mînâ, gülşende firûzân oldu.

Ey gönül! Şarap şişesinin eteği, hoş renkli gül ile dolmuş gibi; şişenin gömleği, gül bahçesinde parladı.

firûzân: Parlak, ışıldayan.

gülşen: Gül bahçesi, güllük.

pirâhen: Gömlek.

dâmen: Etek. Dağın veya elbisenin eteği.

mînâ: Şişe (şarap şişesi), cam, kadeh, billur, parlak saray, sırça, kuyumcuların kullandıkları lacivert renkli sırça. Gökyüzü.

dilâ: Ey dil, ey gönül. (Divan şiirinde şairin, feleğe veya gönüle seslenmesi sıkça görülen bir durumdur.)

Mînâ kelimesini İskender Pala, şöyle açıklamış: "Şarap şişesi, cam, şişe, billur, mine. "Kasr-ı mînâ" gökkubbe anlamına gelir. Kuyumcuların gümüşe vurdukları sırçaya da mînâ denir. Bu sırça lacivert veya yeşil renkli olur. Divan

şiiirinde en çok şarap şişesi anlamıyla kullanılır."³⁷ Nedim şu beytinde mînâ kelimesini şarap şişesi, kadeh anlamında kullanmıştır:

"Ben dedikçe böyle kim kıldı Nedîm'i nâ-tüvân
Gösterir engüşt ile meclisdeki **mînâ** seni"³⁸

"Mina parlaklığı, şeffaflığı ve rengi yönünden gökyüzü ve kadeh için benzetilen olur."³⁹ Mînâ kelimesi farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmış. Beyitte hem şarap şişesi (kadeh) hem de bahar mevsimi tasvir edilmiş. Mînâ (şarap şişesi-kadeh), bir kadın gibi kişileştirilerek anlatılmış. İçindeki şarabın renginden ötürü gül renkli, mînâ (cam-sırça) olmasından ötürü de firûzan (parlak) olarak nitelenmiş. Beyitte şarap şişesi ile kadın vücudu özdeşleştirilmiş. Şişeye bir kadın gibi etek ve gömlek giydirilmiş. Gül bahçesinde, gül renkli kıyafetler giymiş, salınan bir kadın hayali çıkıyor karşımıza. Bu açıdan baktığımızda mînanın **teşhis** edildiğini görüyoruz. Kadehin (şişenin) içindeki şarap, renginden ötürü güle benzetilmiş. Ancak benzeyen (şarap) söylenmeyip, kendisine benzetilen söylenmiş. Bu durumda **açık istiâre** olduğunu söyleyebiliriz.

Mînâyı gökyüzü olarak düşündüğümüzde ise "gökyüzünün eteği (yeryüzü) gül ile dolmuş gibiydi ve gökyüzünün gömleği parıldadı" anlamı çıkar. Bu durumda güllerin açtığı mevsimde bir gül bahçesine dönen dünyayı güneş ışıklarının pırıl pırıl aydınlatması, yani bahar mevsimi anlatılmış olur. İkinci beyitte zaten "bahar olsa" ifadesi kullanılmış. Beyitlerin farklı şekilde anlaşılması mümkündür. Bunun sebebi şairin kelimeleri kasıtlı olarak farklı şekillerde anlaşılmaya müsait biçimde kullanmasıdır. Sebki Hindî akımının da etkisiyle 17. yüzyıl Divan şiirinde, manayı gizleme ve şiirde farklı anlam katmanları oluşturma hedeflenmiştir.

2. Beyit:

Bahâr olsa yine tâb-efken olsa sâkî-i gerdûn
Ki kalmış dest-i 'ismetde dirîgâ gerden-i mînâ

Dirîgâ ki gerden-i mînâ, dest-i 'ismetde kalmış; yine bahâr olsa, sâkî-i gerdûn tâb-efken olsa.

³⁷ İskender Pala; *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995, s.386.

³⁸ Macit, a.g.e., s.328.

³⁹ Kurnaz, a.g.e. s.174.

Yazıklar olsun ki kadehin (şişenin) boynu günahsız bir elde kalmış. Yine bahar gelse de dönen (devreden) sâki güçten düşse (devretmekten yorulsa).

tâb-efken: Güçten düşmüş, yere yıkılmış, zavallı, düşkün, bîçare.

dest-i 'ismet: Günahsız el. Masum kişi.

dirîgâ: Yazık, eyvahlar olsun!

gerden: Dönen, dönücü. Boyun, gerdan. Bahadır, pehlivan.

sâkî-i gerdûn: Dönen, dönücü, devreden sâki. Bezimde sâki, şarabı sırayla sunar. Sakinin belli bir sıraya göre sunması ve bu sıranın tekrar tekrar dönmesine "devr" denir. Gerdun kelimesi de dönmek devretmek anlamına gelir.

Bu beyitte **bezm** mazmunu vardır. Bezm söylenmemiş ancak bezmin unsurlarından sâki, mînâ (kadeh) söylenmiş. Ayrıca bahar mevsiminden de bahsediliyor. Bezmin baharda kırlarda ve mesirelik yerlerde yapıldığını biliyoruz. Beyit çerçevesinde düşündüğümüzde bahara özlem duyulması, bir anlamda bezme özlem duyulması demektir. Birinci beyitte de gül ve gülşenden söz edilmişti. Gül mevsimi elbette bahardır. Sâki, mînâ kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

Bezm için baharın gelmesi isteniyor. Kadehin masum bir elde kalması, bezmin gerçekleşmediğini ifade ediyor. Şairin dirîgâ ifadesi ile eseflenmesi de bunu destekliyor. Beyti, "Bahar gelse de şöyle bir bezm olsa, sâki takatten düşene kadar devretse, biz de doya doya içsek." şeklinde anlayabiliriz. Zaten bir sonraki beyitte açıkça "bezm-i sahbâ"dan söz edilmiş.

3. Beyit:

O denlü neş'e-yâb-ı bezm-i sahbâ oldı 'âlem kim

Ki olmaz şimdi zühhâd-ı cefâ-cû reh-zen-i mînâ

'Âlem, o denlü neş'e-yâb-ı bezm-i sahbâ oldı kim; ki şimdi zühhâd-ı cefâ-cû reh-zen-i mînâ olmaz.

Herkes şarap toplantısında o denli neşe buldu ki, şimdi cefâ arayan zâhidler kadeh eşkiyası olmaz.

neş'e-yâb: Neşesini bulmuş, neşelenmiş.

bezm-i sahbâ: İçki meclisi.

zühhâd-ı cefâ-cû: Cefa arayan zahitler.

reh-zen: Yol kesen, eşkıya.

sahbâ: şarap, bâde, hamr, mey. Asıl manası ashab ismi tafdilinin müennesi olup "al, kızıl" manasına gelir.

Beyitte "zâhid"ler, cefâ arayan kimseler olarak nitelendirilmiş. Zâhid, Divan şiirinde ilâhî aşkı kavrayamamış, şekilden öze ulaşamamış ham sofudur demektir. Aşıklar "rindmeşreb" oldukları için şekle önem vermeyip boşa cefâ çekmezler. Rintler dünyaya aldırış etmeyip âlemde zevk içinde yaşarlar. Manevî zevk içinde ilâhî aşkın cezbisine kapılan aşıklar rint, böyle kimseleri anlayamayıp onlara karşı çıkan kimseler ise zâhid tipi olarak karşımıza çıkıyor. "Reh-zen-i mînâ", kelime anlamı olarak şişe (kadeh) eşkiyası demektir. Zâhidin içkiye karşı çıkması, eşkiyalık ve yol kesme olarak anlatılmış. Beyitteki "bezm-i sahbâ"yı mecaz anlamda düşündüğümüzde aşk ehli kimselerin şevk ve neşe içindeki "hal"leri olarak düşünebiliriz. Beyitte bezmin (şarap toplantısı) neticesi olarak herkesin zevk ve safâ bulduğu, hatta bundan zâhitlerin bile hissedar olup kadeh eşkiyalığından (şaraba karşı çıkmaktan) vazgeçtikleri ifade ediliyor.

4. Beyit:

O câm-ı dil-güşâdan tohm-ı 'işret eyle deryûze
K'olupdur hûşe-çîn-i feyz-bahş-ı hirmen-i mînâ

O câm-ı dil-güşâdan tohm-ı 'işret deryûze eyle, k'olupdur hûşe-çîn-i feyz-bahş-ı hirmen-i mînâ.

O gönül açıcı kadehten işret (içki içme) tohumu dilen. Çünkü o (kadeh), feyiz bağıslayan mînâ harmanının başak toplayıcısı olmuştur.

dil-güşâ: İç açan, gönül açan, kalbe ferahlık veren.

câm-ı dil-güşâ: Gönül açan kadeh.

tohm-ı 'işret: İşret tohumu, içki içme tohumu. Neticesi sarhoşluk, meyvesi humar olan içki.

deryûze eylemek: Dilencilik yapmak.

hûşe-çîn: salkım toplayan, başak toplayıcı.

Bu beyitte kadeh, harmanda başak toplayan bir çiftçi; meyhane, harman yeri; mey, bir tahıl tohumu; aşık da çiftçiden tohum isteyen bir dilenci olarak tasavvur

edilmiştir. İşret tohumunun neticesi elbette gönlün açılması ve feyiz bulmaktır. Burada câm-ı dil-güşâ (gönül açan kadeh), hûşe-çîne (başak toplayıcısına) **teşbih** edilmiştir. Ayrıca meyhane, kadeh harmanına benzetilmiş ama benzeyen söylenmeyip kendisine benzetilen söylendiği için **açık istiâre** yapılmış. Aynı şekilde aşık, işret tohumu dilenen bir dilenciye benzetilmiş; kendisine benzetilen söylenip benzeyen söylenmediği için **açık istiâre** yapılmış. Beyitte geçen câm, mînâ ve işret kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Burada mînâ, câm ile aynı anlama gelecek şekilde kullanılmış. Kadehin özellikleri "câm-ı dil güşâ, feyz-bahş" ifadeleri ile anlatılmış. Bu ifadeler kadehin, şarabı içen kişi için bir neşe ve keyif kaynağı olduğunu anlatıyor. Tasavvufî anlamda düşündüğümüzde işret, zikir veya ayini; mey, ilahî aşkı; meyhane, tekkeyi; aşık da aşk yolundaki dilenciyi temsil ediyor.

5. Beyit:

İder mi ser-fürû her dûn-meşreb tıfla ey Nâbî
Kenâr-ı dâye-i rif'at olupdur mesken-i mînâ

Ey Nâbî! Mesken-i mînâ, kenâr-ı dâye-i rif'at olupdur; her dûn-meşreb tıfla ser-fürû ider mi?

Ey Nâbî! Mînânın yeri, yükseklik dadısının (mürebbiye) yanı olmuştur. O (kadeh), her alçak yaratılışlı çocuğa boyun eğer mi hiç?

ser-fürû: Baş eğme, söz dinleme, itaat, inkıyad. Zillete katlanan.

dûn-meşreb: Alçak yaratılışlı, karakersiz, aşağı huyları olan kimse.

tıfl: Küçük çocuk, her şeyin cüz ve parçası, kıvılcım, batmaya yakın güneş.

kenâr: Çevre, kıyı, sahil, köşe, uç, son. Kucaklama, kucağa alma.

dâye: Çocuk hizmetçisi, çocuğa süt veren, dadı, mürebbi.

rif'at: Yükseklik, büyük rütbe sahibi olma.

mesken: Ev, hane, sakin olunan yer.

Dâye dadı, mürebbi demektir. Padişah, bey, paşa gibi çok varlıklı ve soylu kimseler çocukları için dâye görevlendirirlerdi. Dâye sorumlu olduğu çocukla ilgili yetkili bir kimsedir. Dâyelik bir makam sahibi olmaktır. Kadehin meskeni dâyenin yanı olunca, kadeh de dâyenin yanında önemli bir konuma yükselmiş olur. Bu yüzden her çocuğa boyun eğmek zorunda kalmaz. Beyitte dâye ve tıfl kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Kadehin boyun eğmemesi ile kadeh **kişileştirilmiş**. Kadeh

ilahî aşkın sunulduğu bir kaptır ve değerlidir. Bu kadeh herkese hemen sunulmaz, bu kadehten içmek için belirli bir olgunluğa erişmek gerekir. "Ey Nâbî!" ifadesinde **nidâ** vardır.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Rediften de anlaşılacağı üzere gazel "mînâ" kavramı etrafında kurulmuş. Mînânın kelime anlamı: Camın ham maddesi, billur, şeffaf, şarap şişesi veya kadehi, gökyüzü, liman, iskele, kuyumcuların gümüş üzerine işledikleri lacivert veya yeşil renkli sırça. Ayrıca Mekke'de şeytan taşlanan yerin adı da Mina'dır. Beyitte bezm, sahbâ, sâkî, işret kelimeleri ile birlikte kullanıldığı için mînâ kelimesini şarap şişesi ve kadeh anlamında düşünmek daha doğru olur. Gazelin bütününde şarap şişesinin tasviri, gönül açıcı ve feyiz bağışlayıcı özellikleri anlatılmaktadır.

8. GAZEL

Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün

- 1- Ruhında bâdeden yârun ki âb u tâb olur peydâ
Derûnumda benüm bir ma'den-i sîm-âb olur peydâ
- 2- Hayâl-i halka-i zülfünle eşküm düşse deryâya
Zamân-ı haşre dek gird-âb ber-gird-âb olur peydâ
- 3- Ne dem olsa hayâlün cilve-rîz-i âsmân-ı dil
Fezâ-yı 'âlem-i endîşede mehtâb olur peydâ
- 4- Serün sen âşinâ-yı secde-i 'aşk eyle de seyr it
Gönül ebrû-yı hubândan sana mihrâb olur peydâ
- 5- İrâde itse bir emrün ta'alluk fethine Nâbî
Ana etrâf-ı nâ-me'mûldan esbâb olur peydâ

1. Beyit:

Ruhında bâdeden yârun ki âb u tâb olur peydâ
Derûnumda benüm bir ma'den-i sîm-âb olur peydâ

Yârun ruhında ki bâdeden âb u tâb peydâ olur, beniim derûnumda bir ma'den-i sîm-âb peydâ olur.

Yârin yanağında içkiden kaynaklanan bir parıltı, letafet ve güzellik meydana gelince benim içimde gümüş suyu (gözyaşı) kaynağı ortaya çıkar.

ruh: Yanak, yüz, çehre. İnsanda canlılığı sağlayan şey, duyguların ve tutkuların merkezi, bedeni canlı kılan soyut varlık.

âb u tâb: Âb, su; tâb ise güç, kuvvet, ışık demektir. İki kelime birlikte, grup olarak kullanıldığında ise parıltı, letafet, güzellik anlamına gelir.

ma'den-i sîm-âb: Gümüş suyu madeni, gümüş suyu akan kaynak, gözyaşının çokluğunu ifade etmek için kullanılmıştır.

derûn: İç taraf, dahil, kalb, gönül.

Ruh beyitte yanak anlamındadır. Sevgilinin yanağı, Divan şiirinde en çok konu edilen güzellik unsurlarından biridir. Çünkü yanak güzellik ülkesi olan yüzün en büyük kısmını kaplar. Ayrıca aşık daima sevgilinin yanağına bakmak ister. Sevgilinin yanağını görmek aşık için bir lütuftur. Renk bakımından yanak gül, gül yaprağı, gonca, lale ve şaraba benzetilir çoğu zaman. Ancak bu beyitte yanağın özelliği, "âb u tâb peydâ olur" ifadesiyle anlatılmış. Bu ifade yanağın parlaklık, şeffaflık, berraklık, tazelik ve canlılığını anlatır. Sevgilinin yanağındaki ışıltı ve rengin sebebi "bâde" olarak ifade edilmiş. İçki içen bir insanın yanakları kızarır. Bu da sevgilinin güzelliğine güzellik katar.

Sefercioğlu, ruh (yanak) ile ilgili olarak şöyle diyor: "Yüz ve yanak, dîvanda üzerinde en çok durulan unsurlar arasında yer alır. Bunun en önemli sebebi, diğer güzellik unsurlarının yüz (yanak) üzerinde bulunmasıdır. Yüz ve yanak bu unsurlarla ya tenâsüb ya da tezat içinde bulunurlar. Yüzün Hakk'ın tecellîgâhı oluşu, beyitlerde sık sık yer almasına ve değişik tasavvurlara sebep olur. Yüz (yanak) rengi, parlaklığı ve güzelliği sebebiyle, en çok dikkati çeken bir güzellik unsurudur ve bu özelliği sebebiyle, âşığın gönlünü çelen, onu kendine bağlayan bir câzibe kaynağı durumundadır."⁴⁰

⁴⁰ Sefercioğlu, a.g.e., s.176-177.

Yanak ile su arasında ilişki kurulmasının sebebi parlaklık, berraklık ve şeffaflık vasıflarını anlatmaktır. Sevgilinin yanağındaki parlaklık güneş ve ay gibidir. Nasıl ki güneşe ve aya sürekli bakılamazsa, sevgilinin yanağına sürekli bakmak da gözleri kamaştırır. Gözleri kamaşan kişinin gözleri yaşarır. Beyitteki "Derûnumda benüm bir ma'den-i sîm-âb olur peydâ" ifadesi de aşığın gözyaşı döktüğünü anlatıyor. Ancak burada gözyaşının çokluğu **mübalâğalı** biçimde ifade edilmiştir.

Sevgilinin yanağı, parlaması yönüyle güneşe ve aya benzetilmiş ancak neye benzetildiği açıkça söylenmemiş. Benzeyen var, kendisine benzetilen yok. Bu durumda **kapalı istiâre** olur. Ayrıca aşığın "derûnu" (gönlü), gümüş suyu kaynayan bir pınara (su kaynağına) **teşbih** edilmiş. Benzetme yönü kaynamak ve duruluktur. Aşığın içine akan gözyaşları gümüş suyuna benzetilmiş. Benzetilen (gözyaşı) söylenmeyip sadece kendisine benzetilen söylendiği için de, **açık istiâre** yapılmış.

Ruh kelimesi canlılığı sağlayan şey, duyguların ve tutkuların merkezi anlamında da düşünülebilir. O zaman beyti, "Sevgili içki içince ruhunda (duygularında) bir canlanma ve neşe ortaya çıkar. İçkili haldeyken neşeli ve serbest davranması beni gözyaşlarına boğar." şeklinde de anlamak mümkündür. Bu durumda **tevriyeli** bir anlatım ortaya çıkar.

Yanak tasavvufî şiirde "vahdet"i temsil eder. Bu beyti aşığın kesretten kurtulup vahdete ermesi, bâdeden (ilahî aşk) ötürü ilahî güzelliklerin tecelli etmesi şeklinde yorumlamak da mümkündür.

2. Beyit:

Hayâl-i halka-i zülfünle eşküm düşse deryâya
Zamân-ı haşre dek gird-âb ber-gird-âb olur peydâ

Eşküm, hayâl-i halka-i zülfünle deryâya düşse; zamân-ı haşre dek gird-âb ber-gird-âb peydâ olur.

Gözyaşım, saçının halkasının hayaliyle denize düşse; mahşer gününe kadar girdap üstüne girdap meydana gelir.

eşk: Gözyaşı, dem,

gird-âb: Suların dönerek çukurlaştığı yer. Tehlikeli yer ve zaman.

peydâ olmak: Ortaya çıkmak, görünmek.

Beyitte sevgilinin saçının halkası ile girdap arasında şekil benzerliğinden ötürü anlam ilişkisi kurulmuş. Gözyaşı dökmek, aşığın en başta gelen özelliklerindedir. Aşık, döktüğü gözyaşlarının çokluğu ile övünür ve değer kazanır. Ayrıca aşığın gözyaşları sevgilinin güzelliğini artırır. Beyitte şair gözyaşlarının çokluğu ile övünüyor. Bu durumu **mübalağalı** şekilde anlatan şair, "Gözyaşım denize düşse kıyamete kadar girdap üstüne girdap olur." ifadesini kullanmış. Zamân-ı haşre dek ifadesi, zamanın genişliğini ve sonsuzluğunu; gird-âb ber-gird-âb peydâ olması ise gözyaşının çokluğunu ifade ediyor.

Aşığın gözyaşı dökmesinin sebebi, sevgilinin saçının halkasının hayali olarak belirtilmiş. Divan şiirinde sevgilinin zülfü, şekli ve kokusu yönüyle pek çok teşbih, mecaz ve istiâreye konu edilmiştir. Çünkü saç bu geleneğin en çok kullanılan güzellik unsurudur. Beyitte saç, şekil yönüyle ve halka olarak ele alınmış. Saçın kıvrımı, aşığın gönlünü avlayan bir tuzak (dâm), aşığın boynuna geçirilmiş bir halka veya kement olarak düşünülür. Bu düşüncenin temeli, aşığın iradesini kaybedip sevgiliye esir olmasıdır. Tasavvufta zülf, "Hiç kimsenin ulaşamayacağı gaybî hüviyyet. Hakk'ın zâtı ve künhü."⁴¹ anlamına gelir. Divan şiirinde zülf, ulaşılmazlığı ve yüksekliği ifade eder. Allah'ın zâtını (kendisi) ve künhünü (aslı, miktarı) kimse tam olarak bilemez. Beyti bu anlamda da düşünebiliriz.

3. Beyit:

Ne dem olsa hayâlün cilve-rîz-i âsmân-ı dil
Fezâ-yı 'âlem-i endîşede mehtâb olur peydâ

Ne dem hayâlün cilve-rîz-i âsmân-ı dil olsa, fezâ-yı 'âlem-i endîşede mehtâb peydâ olur.

Ne zaman hayalin gönül semasında parıltılar saçsa, düşünce âleminin fezâsında ay ışığı ortaya çıkar.

âsmân-ı dil: Gönlün seması, kalbin gökyüzü.

fezâ: Ucu bucağı olmayan boşluk, dünyanın sonsuz genişliği, gökyüzü, ova.

'âlem-i endîşe: Düşünce alemi, fikir dünyası.

⁴¹ Ethem Cecioğlu, "Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü", http://dosyalar.semazen.net/e_kitap/, 18/08/2014.

cilve-rîz: Cilve dökten, cilve saçan. Cilve kelime anlamı olarak güzellere yakışır duruş ve davranış, dilberâne hareket, hoş giden görünüş, naz ve edâ demektir. Tasavvufî anlamda ise, Esmâ-i İlâhînin tecelli etmesini ifade eder.

Sevgiliyi düşünmek, onu hayal etmek aşığın devamlı olarak yaptığı şeydir. Bu beyitte şair, sevgiliyi düşünüp onu hayal etmekle dünyasının aydınlandığını söylüyor. Gönül semasının aydınlanması, kişinin huzura ermesi ve mutlu olması demektir. Tasavvufî anlamda da bu böyledir. Allah'ı bulan, O'nu tanıyan ve seven kişi gönlünü de aydınlatmış olur. Beyitte gönül (dil), gök kubbeye (âsmân) **teşbih** edilmiş. Benzetme yönü olarak cilve-rîz (parıltı saçan) olması ve mehtâbın peyda olması söylenmiş. Sevgilinin hayali de gök kubbeyi pırıl pırıl aydınlatan ay olarak düşünülmüş. Sevgilinin hayali, mehtâba **teşbih** edilmiş. Benzetme yönü olarak, ayın gökyüzünü aydınlattığı gibi sevgilinin hayalinin de aşığın düşünce aleminin fezasını aydınlatması söylenmiş. Tasavvufî anlamda düşünüldüğünde sevgili Allah'tır. Yeri göğü yaratan, karanlıktan aydınlığa çıkarıcı odur. Bu beyit, Nûr Ayeti diye bilinen "Allah, göklerin ve yerin nûrudur."⁴² mealindeki ayeti de **telmih** etmektedir. Ayrıca âsmân-fezâ-mehtâb ve hayâl-endîşe kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

Divan şiirinde gönül, genişlik yönüyle âsmân (gök), feza ve cihân olarak tasavvur edilir. Harun Tolasa, bunu şöyle açıklıyor: "Güzeller güneş veya aydırlar. Güneş veya ay nasıl devr içinde iseler, güzeller de aşkın gönlünde bu haldedir. Gönül fezaya ve cihana genişlik itibariyle benzetilir. Bu kadar geniş yer, tamamen sevgili ve ona ait şeylerle doludur."⁴³

4. Beyit:

Serün sen âşinâ-yı secde-i 'aşk eyle de seyr it
Gönül ebrû-yı hubândan sana mihrâb olur peydâ

Gönül, sen serün âşinâ-yı secde-i 'aşk eyle de seyr it; ebrû-yı hubândan sana mihrâb peydâ olur.

Gönül, sen başını aşk secdesine alıştır da seyret; güzellerin kaşından sana mihrap peyda olur.

⁴² Kur'an, Nûr Sûresi, Ayet 35.

⁴³ Tolasa, a.g.e., s.321.

mihrâb: Camide imamın namaz kılariken cemaatin önünde durduğu yer. Evin şerefli yüksek yeri, çardak. Meclisin baş köşesi, melikin hususi makamı, ümit bağlanan yer.

âşinâ-yı secde-i 'aşk: Aşk secdesine alışık olan kişi.

ebrû-yı hubân: Güzellerin kaş.

Kaş (ebrû) Divan şiirinde bazen bir mihrap, kible veya secde edilen yer olur. Aşık sevgilinin cemâline yönelir. Aşığın yolu ve yönü hep sevgiliye doğrudur. Zâhid mihraba, aşık ise ebrûya yönelir. Burada sevgilinin kaş (ebrû), mihrâba **teşbih** edilmiştir. Teşbih yönü, kaş ve mihrabın yönelme yeri olmasıdır.

Beyitte **namaz mazmunu** görülmektedir. Ser, secde ve mihrâb kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Bu kavramların bağlı olduğu temel unsur namazdır. Secde başı yere koymaktır. Mihrâb namazda imamın yeridir, ayrıca yönelme ifade eder. Müslümanlar namazda Kâbe'ye yönelirler. Kâbe, Allah'ın evidir. Namazda Kâbe'ye dönen kişi, sevgilinin evine-semtine-mahallesine yönelmiş olur. Secde etmek kulluk ve bağlılık ifadesidir. Secde Rabb'in azameti karşısında, kulun acizliğini idrak edip O'na yönelmesidir. Kulun Allah'a en yakın olduğu an, secde anıdır. Sevgiliye yakın olmak isteyenler başını secdeye alıştırmalıdır.

N. Sefercioğlu, kaşın mihraba benzetilmesini şöyle açıklıyor: "Mihrâb, Kible, Secde-gâh. Kaşın bu unsurlara benzetilmesinin esasını kavisli şekil benzerliği teşkil eder. Ancak, bu tasavvurlarda şekil benzerliği yanında, sevgilinin âşığın nazarında kazandığı değer ve onu yüceltme duygusu; yüzün Ka'be olarak tasavvuru, Ka'be'nin müslümanların ibâdet için yöneldikleri makam oluşu, kible ve secdegâhların yönünün Ka'be'ye doğru oluşu önemli bir unsurdur. Tasavvuf açısından sevgilinin Allah oluşu sebebiyle zâhidin câminin mihrâbına yönelmesiyle, ârifin sevgilinin kaşlarını mihrâb kabul etmesi arasında fark yoktur. Çünkü sevgilinin yüzü Hakk'ın tecellî ettiği yerlerden biridir."⁴⁴

5. Beyit:

Îrâde itse bir emrûn ta'alluk fethine Nâbî
Ana etrâf-ı nâ-me'mûldan esbâb olur peydâ

⁴⁴ Sefercioğlu, a.g.e., s.162.

Nâbî, bir emrûn ta'alluk fethine irâde itse; ana etrâf-ı nâ-me'me'mûldan esbâb peydâ olur.

Nâbî, (ne zaman) bir işin olmasını istese; ilgili şeyin gerçekleşmesi için umulmadık yerden sebepler ortaya çıkar.

irâde itmek: Emir buyurmak, bir şeyin yapılmasını istemek.

ta'alluk: Bağlılık, münasebet, alakalı oluş, ait olma, sevmek.

ta'alluk fethi: İlgilenilen şeyin (emir veya istek) gerçekleşmesi.

etrâf-ı nâ-me'mûl: Beklenmedik taraf, umulmadık yön veya yer.

esbâb: Sebepler, kâinatta cari olan kanunlar, bir şeyin gerçekleşmesi için gerekli şartlar. Sebepler asıl değildir. Asıl var eden, yapan Allah'tır. Allah sebepleri kendi kudretine perde yapmıştır.

Makta beytinde şair kendini övüyor. İsteddiği şeyin gerçekleşmesi için pek çok sebebin ortaya çıktığını, bir anlamda Allah'ın sevgili kulu olduğunu ifade ediyor. Ey Nâbî! Sen bir şeyin olmasını istesen, o şeyin gerçekleşmesi için hiç umulmadık yerden sebepler ortaya çıkar. Bir şeyin olması için, gerekli sebepler vardır. Allah kudretini, sebepleri perde ederek gizlemiştir. Bunun sebebi kulların iman edip etmeme konusundaki imtihanıdır. Kâinatta cereyan eden hadiseler, belirli sebepler, kanun ve kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu sebepleri yaratıp, kanun ve kuralları koyan da yine O'dur.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Birinci beyitte sevgilinin güzellik unsurlarından "ruh" (yanak), ikinci beyitte "zülf" (saç) ön plana çıkıyor. Birinci ve ikinci beyitte aşığa düşen gözyaşı dökmektir. Üçüncü beyitte sevgilinin hayalinin aşığın dünyasını aydınlattığı söylenmiş. Dördüncü beyitte şair, kendisine aşk secdesine başını alıştırmayı tavsiye ediyor. Sevgiliye yani Allah'a kulluk etmesi gerektiğini söylüyor. Son beyitte ise şair, dileklerinin kabul olmasıyla övünmüş. İlk üç beyitte sevgili, son iki beyitte ise aşığın kendisi ön plana çıkarılmış. Gazeli tasavvufî boyutta düşündüğümüzde beyitler arasındaki anlam bütünlüğü daha kolay sağlanmaktadır.

9. GAZEL

Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün

- 1- Nice mümkün ki tahallüf ide te'sîr-i du'â
Halka-i sıdkdan oldukça cehân tîr-i du'â
- 2- Olur elbette nişânek-zen-i meydân-ı kabul
Pençe-i ma'siyet olmazsa 'inân-gîr-i du'â
- 3- Olmasa olmaz idi tâk-ı kabûle peyvend
Lâfz-ı âmîndeki nûn halka-i zencîr-i du'â
- 4- Vechi var eyleseler ehl-i du'â şerminden
Rûyına destlerin perde-i taksîr-i du'â
- 5- İtse mânend-i güvâre n'ola pür-şehd-i kabûl
Günbed-i 'âlemi feryâd-ı zenâbîr-i du'â
- 6- Âşiyân eyler ise evc-i icâbetde n'ola
Lâne-i lebden uçan murg-ı hevâ-gîr-i du'â
- 7- Nâbiyâ sahn-ı zaferde ider inşâ'a'llâh
Küle-i düşmeni endâhte şemsîr-i du'â

1. Beyit:

Nice mümkün ki tahallüf ide te'sîr-i du'â
Halka-i sıdkdan oldukça cehân tîr-i du'â

Tîr-i du'â, halka-i sıdkdan cehân oldukça nice mümkün ki te'sîr-i du'â tahallüf ide.

Dua oku, doğruluk halkasından fırladığı müddetçe, duanın tesirinin geri bırakılması (kabul edilmemesi) mümkün değildir.

tahallüf: Geride bırakılma, arkada kalma, değişme, uygun olmama.

cehân: sıçrayan, fırlayan, acele ve çabuk hareket eden şey.

tîr-i du'â: Dua oku.

halka-i sıdk: Doğruluk halkası. Beyitte eski bir savaş aleti olan yayın ucundaki okun fırladığı yer anlamında kullanılmıştır.

Beyit tîr-i du'â ve halka-i sıdk kavramları üzerine kurulmuş. Dua okunun hedefi bulmasının şartı olarak sıdk (doğruluk) halkasından çıkması söylenmiş.

Beyitte yalansız, doğru sözlü bir kişinin yaptığı duanın mutlaka kabul edileceği anlatılmış. Burada dua, oka **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü olarak halka-i sıdktan çıkması ve tahallüf etmemesi söylenmiş. Doğru sözlü bir ağız, okun çıktığı halkaya benzetilmiş. Ancak benzeyen (ağız) söylenmeyip sadece kendisine benzetilen söylendiği için **açık istiâre** yapılmış. Duanın kabul olması için yalansız ve temiz bir ağızdan çıkması gerektiği belirtilmiş.

2. Beyit:

Olur elbette nişânek-zen-i meydân-ı kabul
Pençe-i ma'siyet olmazsa 'inân-gîr-i du'â

'Înân-gîr-i du'â, pençe-i ma'siyet olmazsa elbette nişânek-zen-i meydân-ı kabûl olur.

Dua dizginini tutan, günah pençesi olmazsa elbette kabul meydanının nişan vurucusu olur. (Yani günahsız bir ağzın yaptığı dua elbette kabul olur.)

nişânek-zen: Nişan vuran, damgalayan, nişancı, hedefi vuran.

meydân-ı kabul: Kabul meydanı, kabul salonu, kabul edilme makamı.

ma'siyet: İtaatsizlik, günah, isyan.

'inân-gîr-i du'â: Dua dizginini tutan.

Beyitte pençe-i ma'siyet kavramı öne çıkıyor. Çünkü kabul meydanında nişan vurucu olmanın şartı, pençe-i ma'siyetin olmamasıdır. İlk beyitte duanın kabul şartı olarak doğru bir ağızdan çıkması gerektiği söylenmişti. Bu beyitte ise ma'siyetten uzak olma şartı ifade edilmiş. Ma'siyet âsi olup isyan etme, itaatsizlik, günah işleme demektir. Beyitte dua etmek, dizgin tutmaya; ma'siyet ise pençeye **teşbih** edilmiş.

3. Beyit:

Olmasa olmaz idi tâk-ı kabûle peyvend
Lafz-ı âmîndeki nûn halka-i zencîr-i du'â

Lafz-ı âmîndeki nûn, halka-i zencîr-i du'â olmasa; tâk-ı kabûle peyvend olmaz idi.

Amin sözündeki nun harfi, dua zincirinin halkası olmasaydı; duanın kabul tâkına (kemerine) ulaşması mümkün olmazdı.

tâk: Bina kemeri, yarım daire şeklindeki kapı veya pencere üstü, çardak, kubbe, kavisli bina, eyvan. tâk-ı kabûl: Kabul tâkı, kabul edilme yeri.

peyvend: Ulaşma, varma, vasıl olma, bağ, alaka.

lafz-ı âmîn: Âmin sözü. Duadan sonra "Kabul et Allah'ım!" anlamına gelen bir sözdür.

Dua bir zincire, âmin lafzındaki nun harfî ise bir halkaya **teşbih** edilmiş. Arap harfleriyle yazıldığında nun harfî halkaya benzer. El yazısında çoğu zaman nun harfine nokta konulmayıp nokta yerine harfin kuyruğu küçük bir halka gibi içe kıvrılır. Bu durumda nun harfî kıvrılmış bir halkaya daha çok benzer. Tâk-ı kabûl, beyitte duanın kabul edilme makamı anlamına gelir. Âmin lafzı, duanın kabulünü dilemektir. İçten bir âmin ile duanın kabul makamına erişeceği ifade edilmiş.

4. Beyit:

Vechi var eyleseler ehl-i du'â şerminden
Rûyına destlerin perde-i taksîr-i du'â

Ehl-i du'â, şerminden destlerini rûyına perde-i taksîr-i du'â vechi var eyleseler.

Dua eden kimseler, utançlarından ellerini yüzüne (kapatıp) kusurları örten bir dua perdesi yapsalar.

ehl-i du'â: Dua edenlerden olan, ağzı dualı kimse.

şerm: Utanma, haya etme, hicab.

perde-i taksîr-i du'â: Duanın kusur örten perdesi.

rûy: Yüz, cihet, sebep, çehre.

dest: El. Mec: Kudret, yardım, fayda, galebe.

Beyitte "perde-i taksîr-i du'â" kavramı öne çıkarılmış. Dua eden kimselerin ellerini, kusurlarını örtmek için bir perde gibi yüzlerine kapatması istenmiş. Zaten duadan sonra eller yüze sürülür. Bu davranış, dua eden kişinin kusurlarından utanıp yüzünü örtmesi gibi yorumlanmış. Dest (el), perdeye **teşbih** edilmiş. Benzetme yönü olarak da kusurları örtmesi söylenmiş. Hayâ (utanma) soyut bir kavramdır ama bu beyitte somutlaştırılmış. Hayâdan bir perde yapılması demek, hayânın ayıpları

örtmesi demektir. Önceki beyitlerde olduğu gibi bu beyitte de duanın kabulü için ellerin ayıpsız, günahsız olması gerektiği ifade edilmiş.

5. Beyit:

İtse mânend-i güvâre n'ola pür-şehd-i kabûl
Günbed-i 'âlemi feryâd-ı zenâbîr-i du'â

*Feryâd-ı zenâbîr-i du'â, günbed-i 'âlemi, mânend-i güvâre pür-şehd-i kabûl
itse n'ola?*

Arıların dua feryatları, âlemin kubbesini hazmı kolay ve lezzetli bir gıda olan kabûl balı ile doldursalar ne olur? (Bunda şaşılacak bir şey yoktur.)

mânend: Benzer, eş, denk, gibi.

güvâre: Hazmı kolay olan ve zaikaya hoş gelen, nefsin meylettiği şey.

şehd: Bal. pür-şehd-i kabûl: Kabul balı ile dolu.

günbed-i 'âlem: Âlemin kubbesi, gökyüzü.

feryâd-ı zenâbîr-i du'â: Dua arılarının inleyişi, feryadı.

Bu beyitte dua eden kişiler arı, dua mırıltıları da arıların vızıltısı gibi düşünülmüş. Feryâd-ı zenâbîr-i du'â (dua arılarının feryadı), şehd-i kabûle (kabûl balı) **teşbih** edilmiş. Benzetme edatı mânend, benzetme yönü ise güvâre (hazmı kolay ve tatlı) olması belirtilmiş. Burada dört unsuru da bulunan mufassal (ayrıntılı) bir teşbih vardır. Bildiğimiz gibi bal arıları koloniler halinde, topluca yaşar. Gökyüzünü kaplayacak kadar arı olunca, gökyüzünü kaplayacak kadar bal da olur. Burada anlatılmak istenen topluca yapılan, herkesin içtenlikle âmin dediği bir duanın kabul edileceğidir. "N'ola?" sorusu aslında cevap istemek için değil, anlamı belirgin hale getirmek için sorulmuş. Böylece **istifham** sanatı yapılmıştır. Zenâbîr ve şehd kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Çünkü balı arılar yapar.

6. Beyit:

Âşiyân eyler ise evc-i icâbetde n'ola
Lâne-i lebden uçan murg-ı hevâ-gîr-i du'â

*Lâne-i lebden uçan murg-ı hevâ-gîr-i du'â, evc-i icâbetde âşiyân eyler ise
n'ola?*

Dudak yuvasından uçan arzuları yakalayan (dilekleri gerçekleştiren) **dua kuşu, kabul olma zirvesinde yuva yaparsa ne olur?** (Bunda şaşılacak bir şey yoktur.)

âşiyân: Kuş yuvası. Mecaz anlamda ev, mesken, ikametgah.

evc: Bir şeyin en yüksek derecesi, en tepe noktası, zirve.

lâne: Yuva, ev. Lâne-i leb: Dudak yuvası, ağız.

murg-ı hevâ-gîr-i du'â: Duanın arzuları tutan (yakalayan) kuşu.

Beyitte dua bir kuş, dudak da kuş yuvası gibi düşünülmüştür. Lâne-i leb ifadesinde leb, lâneye (dudak, yuvaya) **teşbih** edilmiştir. Ayrıca murg-ı hevâ-gîr-i du'â ifadesinde dua, murga (kuş) **teşbih** edilmiş ve benzetme yönü olarak, lâne-i lebden uçuşması ve evc-i icâbette âşiyân eylemesi (kabul zirvesinde yuva yapması) söylenmiş. Dua kuşunun arzuları yakalaması, dileklerin dua ile kabul olması anlamına gelir. "N'ola?" sorusu ile **istifham** sanatı yapılmıştır. Âşiyân, lâne, murg ve uçmak kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

7. Beyit:

Nâbiyâ sahn-ı zaferde ider inşâ'a'llâh
Küleh-i düşmeni endâhte şemşîr-i du'â

Nâbiyâ! Şemşîr-i du'â, sahn-ı zaferde, küleh-i düşmeni endâhte ider inşâ'a'llâh.

Ey Nâbi! Dua kılıcı, zafer meydanında, düşmanın külahını (kafasını) atar inşallah.

sahn-ı zafer: Zafer meydanı, düşmanın yenildiği yer.

endâhte: Terk edilmiş, bir tarafa atılmış, bırakılmış.

şemşîr-i du'â: Duanın kılıcı.

Beyitte dua bir kılıca, **teşbih** edilmiş. Benzetme yönü olarak düşmanın külahını (kafasını) zafer meydanına atması söylenmiş. Düşmanın külahı ifadesi, düşmanın kafasını ve canını anlatıyor. Düşmanın külahının meydana atılması demek düşmanın öldürülmesi, yok edilmesi demektir. Benzetme amacı gütmeyen, parça-bütün ilişkisiyle (ad aktarması) **mecâz-ı mürsel** yapılmış. Nâbiyâ (Ey Nâbi!)

ifadesinde **nîdâ** sanatı vardır. Burada duanın düşmanlara karşı etkili bir silah olduğu ifade edilmiştir.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Bu gazel, duanın önemini ve kabul edilme şartlarını anlatan didaktik bir şiir özelliği göstermektedir. Bu gazelde sanat kaygısının geri planda olduğunu görmekteyiz. Gazeldeki beyitlerin konu ve söyleyiş birliğine sahip olduğunu dolayısıyla yek-âvâz ve yek-âhenk bir gazel olduğunu söyleyebiliriz.

10. GAZEL

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

- 1- Rind-i mey-nûşem ki sâgar sâgar-ı güldür bana
Fenn-i mey-hârîde gam üstâd-ı kâmindür bana
- 2- Mihnet-âbâd-ı dile gelse sürûr itmez karâr
Bir nefes gûyâ meserret dayf-ı râhildür bana
- 3- Oldı dîvân-ı ezelde ser-nüviştüm derd-i 'aşk
Terk-i sevdâ-yı mahabbet gayr-ı kâbildür bana
- 4- Da'vâ-yı üstâdî-i 'aşk u mahabbet itdügüm
Gûş iderse rûh-ı Mecnûn ol da kâ'ildür bana
- 5- Nâbî-i ham-geşte-kadveş geşt-i sahn-ı bâğdan
Rûy-ı dil-dâr olmasa bilmem ne hâsıldur bana

1. Beyit:

Rind-i mey-nûşem ki sâgar sâgar-ı güldür bana
Fenn-i mey-hârîde gam üstâd-ı kâmindür bana

Rind-i mey-nûşem ki sâgar, bana sâgar-ı güldür. Gam, fenn-i mey-hârîde bana üstâd-ı kâmindür.

Ben öyle içki içen bir rindim ki; kadeh, bana gül kadehi gibidir. Gam, içki içme ilminde benim olgun (tecrübeli) bir öğretmenimdir.

mey-nûş: İçki içen, içkici, ayyaş. Aşık dertli olunca, derdini paylaşmak, içini dökmek için meyhaneye gider.

üstâd-ı kâmil: Olgun, fazilet sahibi ve kusursuz öğretmen.

sâgar: Kadeh, içki bardağı, câm.

fenn: Hünere, marifet, sanat. Fizik, kimya, matematik vb. ilimlerin umumi adı.

Bu beyitte "**rind ve gam**" kavramları üzerinde fazlaca durmak gerekir. Çünkü beyit bu iki kavram üzerine kurulmuş. Şair kendini rind olarak tanımlamış. Divan şiirinde gerçek aşık, aşkın sırrına ermiş bir rindir. Gam ise aşğın temel gıdasıdır. Gam çekmek aşğın birinci vasfıdır. Beyitte dile getirilen mey ve meyle ilgili kavramlar da gam ile ilgilidir. Gam çekmenin yegâne ilacı meydur. Zaten birinci beyitte başlayan meyle ilgili ifadeler sonraki beyitlerde de zenginleşerek devam ediyor.

rind: Burhân-ı Katı'da rind, "Yosma kimse ve Melâmiye tâifesi"⁴⁵ olarak tanımlanıyor. Melâmînin sözlük anlamı kınanmış, ayıplanmış kimse demektir, aynı zamanda bir tarikatın adıdır. Rind de kınanmıştır. Fuzûlî kendisini rind-i şeydâ ve halka rüsvâ bir kimse olarak tanıtır. Aşk yoluna düşen kınanmayı göze almıştır. Bazı sözlüklerde "kalenderlik" olarak tanımlansa da İskender Pala, "Rindlik asla kalenderlik değildir. Belki kısmen bohemliktir."⁴⁶ diyor.

Kalender Allah yolunda giden, dünyayı terk etmiş, filozof kimsedir. Rindin bu nitelikler yanında bohem özelliği de vardır. Geleneğin bir tezahürü olarak ömründe hiç içki içmemiş şairlerin içkiden, meyhaneden, sâkiden bahsetmeleri, "mey" figürünü tasavvufi anlamda veya alegorik bir öge olarak kullanmaları, Divan şiirinin alışılmış bir gerçeğidir. Dünya işlerini hoş gören, üzüntü ve neşeyi bir tutan kimseye rind denir. Divan şairi daima rindir. Rind gerçek aşkı bulup, hakikate erdiği için dünyaya önem vermez.

Divan şairi kendini rind olarak tanımladığı gibi, "zâhid" in de karşısında konumlandırır. Zâhid, rindi tersten tanımlayan, zıtlıkları ile rindi daha net ortaya koyan bir figürdür. Zâhid cennet sevdası veya cehennem korkusu ile ibadet eden

⁴⁵ Mütercim Âsım; *Burhân-ı Katı*, Matbaa-ı Osmaniye, İstanbul, 1302. s.215.

⁴⁶ Pala, a.g.e., s.449.

"ham sofu"dur. İlâhî aşkı kavrayamamış, şekle ve maddeye takılıp kalmış kimsedir zâhid.

"Tecellî neş'esin ehli şikem idrâke kabil mi
Behişt andıkça zâhid ekl ü şürbün lezzetin söyler."
Koca Ragıp Paşa⁴⁷

Burada zâhiden bu kadar söz etmemizin sebebi rind kimliğini zıtlıklardan faydalanarak daha belirgin hale getirmektir. Divan şiirinde rindden söz edildiğinde çoğu zaman ya açıktan ya da dolaylı olarak zâhiden de söz edilir. Divan şiirinde rind ve zâhid birbirinin zıddı iki karakteri temsil eder. Nâbî'nin rindâne söyleyişine bir örnek verelim:

"Kimdir bizi men eyleyecek bâğ-ı cinândan
Mevrûs-ı pederdür girerüz hâne bizimdür."⁴⁸

Ethem CEBECİOĞLU, rindleri şöyle anlatır:

"Hafız Şirazî, bütün şark âleminde, rindlerin timsali olarak görülür. Bu tipler, kalendermeşreb, ehl-i dil şeklinde tanınır. Ali Seydî'nin, Resimli Kamus-ı Osmani'sinde, rindler şu şekilde anlatılır: "Evet rindlik, birçok kıymetleri bir araya toplayan bir mefhumlar manzumesi (topluluğu) halinde mürekkebe (bileşik) bir mâhiyet (özellik) taşır. Onda neler yok ki... Meyhanenin kadehiyle, tasavvufun kadehi, aşkın mecaziyle hakikisi; gönül adamlığı, iç doluluğu, dışa aldırılmayıp, parayı istihkar (küçük ve değersiz görme), kıyafetinde gelişigüzel, zühdün dışındaki suretiyle zahide çatıp, sadece güzel olana ve güzel şeye gönül bağlayarak, faniliği, ezelin "elest'i ile, ebedin sonsuzluğunda avuttukları için, hayattan kâm almayı, akıl kârı bilmek ve rinde hepsinden daha yakışanı, ikbâle yukarıdan baktıkları için ikballeriyle böbürlenene kafa tutmanın zevkine ermeleridir... Rindler, şekilden kurtulmuş, öze ermiş kişilerdir."⁴⁹

Sâgar-ı gül ifadesinde kadeh, güle **teşbih** edilmiştir. Bu benzetmenin sebebi, içindeki şarap nedeniyle kadehin renginin güle benzemesidir. Sevgilinin dudağı ve ağzı, içi şarap dolu bir kadehe benzetilir. Busenin aşığı sarhoş etmesi, ve sevgilinin acı sözler söylemesi de kadehteki şarap benzetmesiyle ilgilidir. Ayrıca kadeh, şekli ve içindeki şarabın kırmızı renginden ötürü lâle, gonca veya güle benzetilir. Bazen kadeh ağlamaktan kızarmış kanlı bir göz olarak da düşünülür.

Divan şiirinde gam kelimesi de eşanlamlıları da sıkça kullanılır. Çünkü gam çekmek aşığın en temel vasfıdır. Gamsız, dertsiz aşık olmaz. Gerçek aşık gam

⁴⁷ Bursalı Mehmed Tahrir; *Müntehabât-ı Mesâri ü Ebyât*, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, H. 1328.

⁴⁸ Ali Fuat Bilkan; *Nâbî'nin Türkçe Dîvânı (Tenkitli Metin)*, Doktora Tezi, s. 557, 224.gazel, Ankara, 1993.

⁴⁹ Cebecioğlu, a.g.e., s.219.

çekmede belli olur. Gam, aşık için bir mihenk taşıdır, aşığın kaç ayar olduğunu belli eder. Tasavvufi anlamda çile, beşeri anlamda ayrılık acısı hep gamı netice verir. Aşık gam çekmeğe razıdır. Çünkü bunu göze alarak girmiştir aşk yoluna. H. Tolasa, gam ile ilgili olarak şöyle demktedir: "Bir taraftan da gam, vefakardır ve aşıkın en eski dostudur; onu hiç terketmez. Ayrıca her şeyin bir sonu olması düşüncesi, ona gamı sevimli gösterir; çünkü gam, ilelebet devam etmeyecek, bir sona varacaktır ki bu son da, aşıkın beklediği vuslat anı olacaktır. Diğer taraftan **gam, insana başka hiçbir şeyin öğretmeyeceği şeyleri öğretir** ve bazı hususlarda şuur kazandırır."⁵⁰

Bu beyitte aşık motifi, rintlik kavramı etrafında tanımlanıyor. Şair özet olarak, "Ben içkiyi çok içen bir rindim; çünkü ben dert çekiyorum ve bu aşk yolunda klavuzum, öğretmenim gamdır." diyor. Ayrıca soyut bir kavram olan gam, insan özelliği kazanmış ve "üstad" olarak (kişileştirilmiş) **teşhis** edilmiştir Bu beyitteki mey-nûş, mey-hârî, sâgar, kelimeleri arasında da **tenâsüb** vardır.

2. Beyit:

Mihnet-âbâd-ı dile gelse sürûr itmez karâr
Bir nefes gûyâ meserret dayf-ı râhildür bana

Sürûr, mihnet-âbâd-ı dile gelse karâr itmez. Meserret, gûyâ bana bir nefes dayf-ı râhildir.

Sevinç, mihnetle dolu gönlüme gelse, burada karar kılmaz (uzun süre kalmaz). **Neşe, sanki bana bir nefeslik uğrayan misafir yolcu gibidir.**

karâr itmek: Bir yerde kalıcı olmak, kararlı davranmak.

mihnet-âbâd-ı dil: Keder, mihnet ve gam dolu olan yer. Mecaz anlamda dünya. Tasavvufta dünya gam çekme yeri ve gurbet diyarıdır.

dayf-ı râhil: Yolcu misafir, sefer esnasında misafir olan kişi.

İkinci beyit, birinci beytin bir açıklaması ve devamı niteliğindedir. Birinci mısradaki aşığın devamlı surette mihnet çekmesi ve sevincinin çok kısa sürmesi anlatılıyor. Soyut bir kavram olan sevinç-neşe yolcuya ve misafire benzetilmiş. Burada ifade edilmek istenen şey aşığın gönlünde sevinç ve neşenin uzun süre

⁵⁰ Tolasa, a.g.e., s.366.

kalmadığıdır. Gönül evinin devamlı ve kıymetli misafiri gamdır. Burada Râsîh'in bir beytini hatırlamak gerekir:

"Dilde gam var şimdilik lutfeyle gelme ey sürûr
Olamaz bir hânede mihmân mihmân üstüne" (Râsîh)⁵¹

Mihnet-âbâd, mihnetle dolu, mihnet için kurulmuş bir şehir demektir. Çünkü âbâd etmek, bir şehir kurma, bayındır hale getirme demektir. Şehir, yerleşim yeri adı olarak bu kalıpta çok kelime vardır. Özellikle Fars kültürünün etkilediği şark dünyasında bu kalıba uygun pek çok şehir ve mekan adı vardır. İslamâbâd, Celalâbâd, Haydarâbâd, Sâdâbâd gibi. Ancak burada "mihnet-âbâd-ı dil" tamlaması ile kastedilen aşığın gamla dolu olan gönlüdür. Aşığın gönlü, mihnet şehrine; sevinç ise misafir bir yolcuya **teşbih** ediliyor. Bu teşbihte benzetme yönü olarak karar etmemesi yani, uzun süre kalmaması söylenmiş. Ayrıca sürûr, insana ait yolcu ve misafir özellikleri ile **teşhis** edilmiştir (kişileştirilmiştir). Sürûr ve meserret kelimeleri aynı kökten iki kelimedir. Bu iki kelime arasında **istikak** sanatı vardır.

Mihnet-âbâdın kelime anlamı mihnet, keder, gam dolu olan yer demektir. Mihnet-âbâd-ı dil tamlamasında dil (gönül) kavramı ön plana çıkıyor. Bu nedenle tamlamanın birinci anlamı "aşığın gam dolu gönlü" demektir. Ancak mihnet-âbâd kelime grubunu dünya veya meyhane olarak da anlamak mümkündür. Şiirin anlam katmanlarını deşelediğimizde bu anlamları destekleyecek yardımcı unsurlar gazelin bütününde mevcuttur.

Meyhane, dertlilerin mekanıdır. Aşıklar, gam çekenler meyhaneye dertlerini anlatmak, içlerini dökmek için giderler. Bu yüzden mihnetin en bol olduğu yer meyhanedir. Birinci beyitteki "gam üstadının" ders verdiği mektep de yine meyhanedir.

Tasavvufi anlamda dünya da bir mihnet yeridir. Dünyaya rahat etmek için değil, çile çekmek için geliriz. Bu dünya geçici bir misafirhanedir ve sıkıntılarla doludur. Başka bir ifadeyle bu dünya diyar-ı gurbettir, asıl memleketimiz ahiret yurdudur. Dünya yolculuğumuz bittiğinde hak edersek asıl rahat ve sükuna orada kavuşacağız. Bu anlamda türkülerimizde bile dünya gam çekme yeri olarak ifade edilir. (Hey gidi koca dünya, gam yükü müsün?)

⁵¹ Aysel YÜKSEL; *Divan Şiirinden Seçmeler*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2006, s.180.

3. Beyit:

Oldı dîvân-ı ezelde ser-nüviştüm derd-i 'aşk
Terk-i sevdâ-yı mahabbet gayr-ı kâbildür bana

Derd-i 'aşk, dîvân-ı ezelde ser-nüviştüm oldı. Terk-i sevdâ-yı mahabbet, bana gayr-ı kâbildür.

Aşk derdi, ezel toplantısında (elest bezminde) alın yazım oldu. (Bu yüzden) **aşk sevdasını terk etmek benim için mümkün değildir.**

dîvân-ı ezel: Ezel divanı, başlangıcı olmayan zamandaki divan, elest bezmi.

ser-nüvişt: Yazı başlığı, başa yazılan, alın yazısı, kader, mukadderat.

gayr-ı kâbil: Gerçekleşmesi mümkün olmayan.

Matla beytinde söylenen gam, bu beyitte aşk derdi olarak ifade ediliyor. Dert çekmek aşğın kaderidir. Çünkü "Elest" bezminde aşğın alınına yazılmıştır bu. Bu beyitte yine bir "bezm" figürü var. Bunu, "dîvân" ve "nüvişt" kelimelerinden anlıyoruz. Çünkü dîvan toplanınca bu dîvanda alınan kararlar yazıya geçirilir. Elest bezminde ruhlar Allah ile sözleşme yapmıştır. Allah'ın "Elestü bi Rabbiküm?" sorusuna ruhlar "Belâ" cevabını vermiştir. Beyitte dîvân-ı ezel ifadesi ile Kur'an-ı Kerim'de (bkz)⁵² anlatılan bu durum **telmih** edilmiştir. Bu kulluk sözleşmesini kabul etmiş olan bütün ruhların kaderi, alın yazısı aşk derdini çekmektir. Bu sözleşmenin iptali mümkün değildir, yani aşık dert çekmekten vazgeçtim diyemez.

Divan şiirinin karakteristik özelliği, aşğın dert çekmesidir. Aşık hiçbir zaman rahata kavuşamaz. Dert aşğın dermanıdır aynı zamanda. "Ben derdime derman arardım, derdim bana derman imiş." sözü tam da bunu ifade ediyor. Fuzûlî de aşk derdinden hoşnutluğunu ifade ederek daha çok dert ve belâ istemiştir.

"Aşk derdiyle hoşem, el çek ilâcumdan tabib
Kılma derman kim helâküm zehr-i dermânındadır."
(Fuzulî)⁵³

4. Beyit:

Da'vâ-yı üstâdî-i 'aşk u mahabbet itdügüm
Gûş iderse rûh-ı Mecnûn ol da kâ'ildür bana

⁵² Kur'an, A'raf Süresi, Ayet 172.

⁵³ A. Nihat Tarlan; *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1981, s.244.

Rûh-ı Mecnûn, da'vâ-yı üstâdî-i 'aşk u mahabbet itdügüm gûş iderse ol da bana kâ'ildir.

Mecnun'un ruhu, aşk ve muhabbetin üstâdı (en uzman öğretmeni) **olduğum iddiasını duyarsa** (duysun), **zâten o da bunu kabul etmiştir.**

da'vâ itmek: İddia etmek, bir fikri savunmak.

gûş itmek: İşitmek, kulak vermek.

kâil: Rıza göstermiş, boyun eğmiş, inanmış. Söyleyen, anlatan, nakleden.

Bu beyitte şair fahriye yapıyor. Kendisinin aşk ve muhabbetin üstâdı olduğunu, Mecnun'un ruhunun bile bunu bilip kabul ettiğini ifade ediyor. Mecnun kelimesi ile "Leylâ ile Mecnun" hikayesine **telmih** yapılmış. Mecnun, aşık olmanın en zirve noktasını temsil eder aslında. Bizim edebiyatımızda şairler, kendilerini genellikle Mecnun ile kıyaslar ve kendilerinin aşk yolunda Mecnun'dan üstün olduklarını söylerler. Burada yine Fuzûlî'yi hatırlamadan geçmeyelim.

"Mende Mecnûn'dan füzûn âşıklık istidadı var
Âşık-ı sâdik menem Mecnûn'un adı var"
(Fuzulî)⁵⁴

5. Beyit:

Nâbî-i ham-geşte-kadveş geşt-i sahn-ı bâğdan
Rûy-ı dil-dâr olmasa bilmem ne hâsıldır bana

Rûy-ı dildâr olmasa, Nâbî-i ham-geşte-kadveş geşt-i sahn-ı bâğdan bilmem bana ne hâsıldır.

Sevgilinin yüzünü görmek olmasa, Nâbî'nin eğrilip bükülmüş boyu (kambur beli) **gibi olan bu bahçenin** (dünya) **ortasında gezip dolaşmaktan elime geçen bir şey yoktur.**

ham: Kırılmış, eğrilmiş, bükülmüş, kırım, halka.

geşte: Gezmiş, dolaşmış, dönmüş anlamına gelir ve birleşik kelimeler yapar.

ham-geşte: Eğilip bükülerek yuvarlaklaşmış, kambur.

kadveş: Boyu gibi.

sahn-ı bâğ: Bağın ortası, dünya üzeri.

rûy-ı dil-dâr: Sevgilinin yüzü, gönlü hükmünde tutanın yüzü.

⁵⁴ Tarlan, a.g.e., s.275.

Nâbî'nin bükülmüş beli gibi eğri olan bu "sahn-ı bâğ" dan kasıt dünya, olabilir. Bunu "ham-geşte" (kambur) kelimesi destekler. Aşığın mihnet çekmekten bükülmüş beli, "kambur felek" ifadesi ile anlatılmış. Şair bükülmüş belini, sahn-ı bağa (bağın ortası-dünya) **teşbih** etmiş. Benzetme yönü olarak kaddinin hâm-geşte olması (bükülmesi, kamburlaşması) söylenmiş, benzetme edatı olarak da veş (kadveş) kullanılmış. Burada dört unsuru da bulunan mufassal bir teşbih vardır. Dünyanın ve gökyüzünün şekli (yuvarlaklığı) ile aşığın kambur beli arasında benzerlik kurulmuş. Bu benzerliğin sebebi aşığın devamlı gam çekmesi, dünyanın da gam yüklü olması itibariyledir. Ancak bâğ kelimesi çoğu zaman cennet, cennet bahçesi anlamında kullanılır. Bu beyti üç farklı şekilde anlamak mümkündür.

Birincisi: Sevgilinin yüzünü görmek olmasa bu dünyada yaşamının bir anlamı olmaz. "Bağ" bu durumda dünya anlamına gelir. Yani bu dünya hayatına ancak sevgili için katlanılır.

İkincisi: En büyük mükâfat, kulun Cemâlullah'ı görmesidir. Bu da ancak Allah'ın rızasını kazanmakla olur. O'nun rızası cenneti kazanmak veya cehennemden kurtulmaktan çok daha önemlidir. Yani şair "Ben cennete değil Cemâlullah'a talibim." demek istemiş olabilir. Bu durumda "bağ" kelimesi, cennet anlamına gelir.

Üçüncüsü: Tasavvuf düşüncesine göre mutlak ve tek varlık Allah'tır. Bu dünyada gördüklerimiz O'nun varlığından bir yansımadır. Yani gördüklerimize "marifet gözü" ile bakarsak, baktığımız her şeyde bir tek varlığı, yani yüce yaratıcıyı görürüz. Burada şair "Baktığım her şeyde seni görüyorum." demek istemiş olabilir.

Divan şiirinde aşık beden yönünden daima zayıf, güçsüz ve hastadır. **Sevgili ile aşık bedensel olarak birbirinin tam zıddı** özelliklere sahiptir. Sevgilinin yanakları-yüzü sağlık ve güzellik emaresi olarak al (kırmızı), aşığın benzi ise sararıp solmuştur. Sevgili daima elif gibi dimdik ve selvi boylu; aşık ise dal harfi gibi iki büklüm ve kamburdur. Bunun sebebini Sefercioğlu şöyle izah ediyor: "Aşığın boyu, genellikle eğri, iki kat tasavvur edilir. Bunun sebebi mihnet yüküyle eğilmiş olmasıdır. Bu sebeple, çeng, dal harfi, hilâl-i rûze, köprü, keman, yay, tuğraya benzetilir ve pejmürde olarak vasıflandırılır."⁵⁵

⁵⁵ Sefercioğlu, a.g.e., s.326.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Beyitler anlam ve söyleyiş bakımından birbirini tamamlayan ve destekleyen mahiyettedir. Yani bu gazelin yek-âhenk ve yek-âvaz bir gazel olduğunu söyleyebiliriz. Bu gazelde şair kendisini gam çeken, mey nûş eden bir rind olarak nitelendiriyor. Divan şiirinin genel çizgisine uygun olarak devamlı gam çeken bir "aşık" profili çizilmiş. Çünkü "sürur", aşığın gönlüne yolcu bir misafir gibi çok kısa bir süre uğramaktadır. Hatta "gam", aşığın ustası olarak ifade edilmiş. Ancak aşık bu durumdan şikayetçi olmayıp gam çekmeyi alın yazısının (kaderinin) gereği olarak görüyor. Şair kendisini Mecnun ile kıyaslayıp kendisinin üstünlüğünü belirtiyor. Gazelin bütününde bahsedilen gam çekmenin sebebi ve şairin aşk yolundaki hedefi, "rûy-ı dildârı" yani sevgilinin yüzünü görme olarak açıklanmış.

11.GAZEL

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

- 1- Olalı mesken dilâ çâh-ı zenehdânı bana
Künc-i zindân eyledi sahn-ı gülistânı bana
- 2- Kumrîveş çok âh u efgân eyledi murg-ı dilüm
Tâ hem-âgûş itdi ol serv-i hırâmânı bana
- 3- Var iken la'l-i lebün gayrı temennâ eylemem
Hızr eger sunsa pey-â-pey âb-ı hayvânı bana
- 4- Yûsuf-ı güm-geşteden çün almadı peygâmı dil
Reh-nümâ itdi dem-â-dem çeşm-i giryânı bana
- 5- Nâbî dünyâ devletinden herkes aldı hissesin
Devr-i gerdûnun ser-â-ser kaldı devrânı

1. Beyit:

Olalı mesken dilâ çâh-ı zenehdânı bana
Künc-i zindân eyledi sahn-ı gülistânı bana

Dilâ, çâh-ı zenehdânı bana mesken olalı, sahn-ı gülistânı bana künc-i zindân eyledi.

Ey gönül! (Sevgilinin) **çene çukurunun kuyusu bana mesken** (durulacak yer) **olalı, gül bahçesinin ortasını bana zindan köşesi yaptı.**

dilâ: Ey dil, ey gönül.

çâh-ı zenehdân: Çene kuyusu, çene çukuru.

künc-i zindân: Zindan köşesi.

sahn-ı gülîstân: Gülîstan meydanı, gül bahçesinin ortası.

Çene çukuru, Divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından biridir. Bu çukur bazen bir **kuyu**, bazen bir **zindan** olarak düşünülür. Suçlular veya esirler zindana atılır, kaçmamaları için de zincirle bağlanır. Aşık da bir esirdir, sevgili onu hapsedmiştir. Sevgilinin saçı da çoğu zaman, aşığın elini kolunu bağlayan bir zincir olarak karşımıza çıkar. Ayrıca zindan ve kuyu denince akla Hz.Yusuf gelir. Çene çukuru, kuyu veya zindan olduğunda Hz.Yusuf'un kuyuya atılması ya da zindanda tutulması **telmih** edilir. Nitekim dördüncü beyitte, Hz.Yusuf'tan söz ediliyor. Bu beyitte çâh-ı zenehdân (çene çukuru), künc-i zindâna (zindan köşesine) **teşbih** edilmiş. Ayrıca sahn-ı gülîstan (gül bahçesinin ortası) ile sevgilinin yüzü kastedilmiş. Benzeyen (sevgilinin yüzü) söylenmeyip kendisine benzetilen söylenerek **açık istiâre** yapılmış. Dilâ kelimesinde gönle seslenilerek **nidâ** yapılmış. Ayrıca künc-i zindân ile sahn-ı gülîstân arasında **tezat** vardır. Çünkü iki zıt durum aynı mekana aittir. Mesken aslında iskan olunan, durulan, yaşanılan yer, yani evdir. Aşık daima sevgilinin yüzünü görmek ister. Aşığın nazargahı olan sevgilinin yüzü, aşığa mesken olur. Tasavvufî anlamda düşünüldüğünde yüz, vahdeti; çene çukuru ise karanlık bir kuyu ve zindan olan kesreti temsil eder. Yüzdeki çene çukuru vahdet içindeki kesret demektir. Şair bir anlamda vahdete ulaşamadığını, kesrette kaldığını ifade ediyor.

Çene çukurunun (zekan, zenahdân, çâh-ı zenehdân, zindan) Divan şiirindeki kullanılışını Nev'î özelinde, örneklerle açıklayalım: "Çenenin, kuyu ve zindan ile münâsebeti şekil benzerliğine dayanır. Benzerlik çene çukuru ile kurulur. Bu şekil benzerliğinin yanında, esirlerin kuyu ve zindan gibi yer altındaki mekânlarda hapsedilişi;

Nev'î değül fütâde-i çâh-ı zekan hemân
Hep cümle ehl-i diller o zindân esîridür

Hz.Yusuf'un kuyuya atılışı, âşığın ve gönlünün esîr oluşu gibi unsurlar da bu tasavvura sebep olur:

Ey nice Leylâ'yı meftûn eyleyüp zülfün senün
Niçe Yûsuf lar esîr itmîşdür ol çâh-ı zekan"⁵⁶

2. Beyit:

Kumrîveş çok âh u efgân eyledi murg-ı dilüm
Tâ hem-âgûş itdi ol serv-i hırâmânı bana

Murg-ı dilüm kumrîveş çok âh u efgân eyledi, tâ ol serv-i hırâmânı bana hem-âgûş itdi.

Gönül kuşum, kumru gibi çok âh u efgân (feryat) etti. Sonunda o nazla salınan serviyi bana kucaklattı.

murg-ı dil: Gönül kuşu.

kumrîveş: Kumru gibi.

hem-âgûş: Aynı kucakta olmak, kucaklamak, kucaklaşmak.

serv-i hırâmân: Nazla salınan selvi.

Murg-ı dil ifadesinde gönül, kuşa **teşbih** edilmiştir. Gönül kuşu ise bir kumru olarak düşünülmüş. Benzetme yönü olarak da âh u efgân eylemesi ifade edilmiş. Divan şiirinde gönül daldan dala konması, tuzağa düşmesi, yuva yapması, avlanması, kafese konması, kolunun kanadının kırılması gibi yönlerden kuşa benzetilir.

Gönül kuşunun yuvası olarak servinin kucağı belirtilmiştir. Beyitte serv-i hırâmân (nazla salınan selvi) ile kastedilen sevgilidir. Divan şiirinde sevgili uzun boyu, endamı ve nazlı nazlı salınışı yönüyle serviyeye benzetilir. Beyitte benzeyen (sevgili) söylenmeyip, kendisine benzetilen (servi) söylenerek **açık istiâre** yapılmış. Kumri ve murg kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

"Gönülün, genel olarak kuşlara benzetilmesinde sevgilinin çocuğa ve saçlarının tuzağa, güzelliğin başa, boyun serviyeye ve kuşların ötüşlerinin gönülün feryadına benzetilmesine dayanır. Bunun yanında kuşların ağaçlarda toplanması, kuşun kafesle ilgisi, adı geçen kuşların özellikleri ve bunlarla ilgili telakkiler ile âşığın gönlünün sevgiliye olan düşkünlüğü bu tasavvurlarda önemli rol oynar."⁵⁷

⁵⁶ Sefercioğlu, a.g.e., s.211.

⁵⁷ Sefercioğlu, a.g.e., s.282-283.

3. Beyit:

Var iken la'l-i lebün gayrı temennâ eylemem
Hızır eger sunsa pey-â-pey âb-ı hayvânı bana

Hızır eger bana âb-ı hayvânı pey-â-pey sunsa, la'l-i lebün var iken gayrı temennâ eylemem.

Hızır eğer bana art arda hayat (ölümsüzlük) suyunu sunsa, la'l dudağın varken artık ona minnet etmem.

la'l: Kırmızı, al renkli. Kırmızı renkli ve kıymetli bir süs taşı, mücevher.

la'l-i leb: dudağın la'li. La'l (akik) taşına benzeyen dudak.

temennâ eylemek: Eli alna götürerek selamlama (baş üstüne) işareti yapma, minnettar kalma, boyun eğme.

âb-ı hayvân: Âb-ı hayat, ölmezlik suyu. Sonsuz hayat bağışlayan, tatlı ve lezzetli su.

La'l kırmızı ve değerli bir süs taşıdır, yakuta benzer. Aslında beyaz bir taş olduğu ve ciğer kanı ile renklendirildiği söylenir. En kıymetli la'l türü, rummani denilen nar çiçeği rengindeki taştır. Divan şiirinde en çok sevgilinin dudağını anlatmak için kullanılır.

Dudak (leb), Divan şiirinde üzerinde en çok durulan güzellik unsurlarından biridir. Rengi, görünüşünün güzelliği, darlığı, ayva tüyleriyle çevrili oluşu, konuşma ve söz söyleme özellikleri üzerinde durulur. Canın çıktığı son nokta oluşu yönünden canla ilişkilendirilir. Sevgilinin dudağı can bağışlayıcılığı yönünden, Hz.Hızır ve Hz.Mesih ile birlikte anılır. Hz.Hızır'dan söz edildiğinde âb-ı hayat (ölümsüzlük suyu) ile ilişkilendirilir. Beyitte geçen Hızır ve âb-ı hayvân kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Beyitte **dudağın can bağışlayıcılığı** öne çıkarılmış. Can bağışlaması yönüyle Hızır'ın sunduğu âb-ı hayat ile kıyaslanmış ve sevgilinin dudağı üstün tutulmuştur. Şair sevgilinin dudağı varken, Hızır'ın sunduğu ölümsüzlük suyunu istemediğini ifade ediyor.

"Efsaneye göre, Hızır, arkadaşı İlyas ile birlikte İskender-i Zülkarneyn'in maiyetinde bulunmuş ve ona klavuzluk ederek zulumat ülkesinde âb-ı hayâtı aramaya çıkmıştır. Uzun maceralardan sonra Hızır ile İlyas bir pınar kenarında oturmuşlar ve yanlarında bulunan pişmiş balıkları yerken Hızır'ın elinden bir damla su balığa damlamış. Balık o sırada canlanıp suya atlamış. Onlar da suyun âb-ı hayât olduğunu anlayarak kana kana içmişler. Sonra İskender'e haber vermişlerse de tekrar bu suyu bulamamışlar. İskender âb-ı hayâtın mahrum

kalmış. Böylece ölümsüzleşen Hızır ile İlyas Allah'ın emri ile dünyada sıkıntıya düşenlerin yardımına koşarlarmış. Kıyamete dek sürecek bu görevi Hızır denizde, İlyas ise karada yaparmış."⁵⁸

4. Beyit:

Yûsuf-ı güm-geşteden çün almadı peygâmı dil
Reh-nümâ itdi dem-â-dem çeşm-i giryânı bana

Dil, Yûsuf-ı güm-geşteden çün peygâmı almadı, dem-â-dem çeşm-i giryânı bana reh-nümâ itdi.

Gönül, kaybolmuş Yusuf'tan haber alamadığı için, hiç durmadan ağlayan gözleri bana yol gösterici (kılavuz) yaptı.

Yûsuf-ı güm-geşte: Kaybolmuş olan Yusuf.

peygâm: Haber.

reh-nümâ itmek: Yol göstermek, klavuzluk etmek.

dem-â-dem: Zaman zaman, an be an, sık sık, her vakit.

çeşm-i giryân: Ağlayan, gözyaşı dökken göz.

Beyitte gönül, Hz.Yusuf'tan haber bekleyen babası Hz.Yakub olarak tasavvur edilmiş. Hz.Yakub'un ağlamaktan gözleri kör olmuştur. Gözleri görmeyen kimselere, bir yere gideceklerinde kendilerine bir kılavuz gerekir. İşte bu kılavuz olarak aşığın döktüğü gözyaşları gösterilmiştir. Beyitte Hz.Yusuf'un kıssasına **telmih** yapılmıştır. Hz.Yusuf'u kardeşleri kuyuya atmış, onu kuyuda bulanlar köle olarak satmışlar ve bir daha ondan haber alınamamıştır. Güm-geşte ifadesi, "kaybolmuş" demektir. Beyitte Hz.Yusuf'un kaybolması ve babasının ağlaya ağlaya onu araması hatırlatılmıştır. Hz.Yakup, oğlunun hasretiyle çok gözyaşı dökmüş hatta ağlamaktan gözlerine ak düşmüş ve göremez olmuştur.

Hz.Yusuf, insan güzelliğinin zirvesini temsil eder. Divan şiirinde sevgilinin güzellik yönüyle Yusuf olarak ifade edilmesi alışılmış bir durumdur. Yusuf'un kaybolması ile aşığın sevgiliden ayrı oluşu, Hz.Yakub'un ağlaması ile aşığın gözyaşları özdeşleştirilmiştir. Çünkü aşığın payına düşen daima gözyaşı dökmektir.

⁵⁸ Pala, a.g.e., s.248.

5. Beyit:

Nâbî dünyâ devletinden herkes aldı hissesin
Devr-i gerdûnun ser-â-ser kaldı devrânı bana

Nâbî! Dünyâ devletinden herkes hissesin aldı, devr-i gerdûnun devrânı ser-â-ser bana kaldı.

Nâbî! Dünya nimetlerinden herkes payını aldı. Feleğin (dünyanın) dönmesinden bana baştan başa dönmesi (değişmesi) kaldı. (Elime geçen bir şey olmadı.)

dünya devleti: Dünya menfaatleri. Makam-mevki, para, maddi ve siyasi güç.

devr-i gerdûn: Dünyanın, feleğin dönüşü. Talihin ve devrin değişmesi.

ser-â-ser: Baştan başa, bir uçtan bir uca.

Devr-i gerdûn, feleğin dönmesi demektir. "Batlamyos sisteminden çıkarılan bir düşünüşe göre dünya kâinatın merkezidir. Dünyayı dokuz felek çevreler. Bunlar içiçe geçmiş şekilde soğan zarı gibi dünyayı çevrelemişlerdir ve dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir. ... Atlas feleği yirmidört saatte bir devrini tamamlar. Bu devr (dönüş), doğudan batıya olup, diğer felekleri de döndürür. Diğer feleklerin iki türlü hareketi vardır. Biri Atlas feleğiyle birlikte doğudan batıya, diğeri de bunun aksi olarak batıdan doğuyadır. Atlas feleği dönerken diğerlerini de kendi istikametinde dönmeye zorlar. Bu dönüş büyük bir özellik taşır. Kendi istikameti dışında dönüşe zorlanan sekiz felek, insanların tâlihleri, refah ve mutlulukları üzerinde değişken ve aksi durumlar ortaya koyar. İşte felekler üzerine şikâyet etmenin nedeni budur."⁵⁹

Makta beytinde felekten şikayet edilmiştir. Divan şiirinde şairler, şikayetlerini doğrudan muhataplarına değil de feleğe veya gönle yöneltirler. Aslında bu durum sadece Divan şiirine has değildir. Şikayet ve sitemlerin aşık tarzı halk şiirinde hatta tekke şiirinde felek ve gönüle yöneltildiğini görüyoruz. Bu beyitte Nâbî'nin, kendi hayatına dair izler görüyoruz. Beyti şöyle anlamak mümkündür: Dünya döndü, devir (devlet yönetimi) değişti. Devrin değişmesinden (dünyanın dönmesinden) herkes payına düşeni aldı. Fakat benim elime dünyanın (devir ve yönetimin) dönekliğinden başka bir şey geçmedi. Bu beyitte şair, Çorlulu Ali

⁵⁹ Pala, a.g.e., s.182.

Paşa'nın sadrazamlığa gelmesiyle devlet tarafından kendisine bağlanan maaşın ve evinin elinden alınmasından şikayet etmiş olabilir. Dünyanın dönmesi gerçek anlamda doğrudur. Ancak beyitte kastedilen devrin şartlarının ve yönetim anlayışının değişmesidir. Beyitte kastedilen uzak anlam olduğu için **tevriyeli** bir anlatım vardır.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Gazelin bütününe bir şikayet ve sitem havası sinmiş. Şair şikayetini doğrudan muhatabına, sevgiliye veya bir devlet adamına söylemek yerine, şikayet ve sitemini bazen feleğe bazen de gönle söylüyor. Şairlerin devirden, zamandan, felekten, gönülden şikayet etmeleri Halk şiirinde de Divan şiirinde de çok sık görülür. Birinci beyitte sevgilinin güzelliğine esir olan gönülden, ikinci beyitte yine kuşa benzetilen gönülden, dördüncü beyitte ayrılıktan, beşinci beyitte ise devrin değişmesinden (feleğin dönmesi) şikayet ediliyor. Üçüncü beyitte şair, sevgilinin dudağını can bağışlayıcılığı yönünden Hızır'ın sunacağı âb-ı hayâta tercih ettiğini, dördüncü beyitte ise sevgiliden ayrı düştüğü için gözyaşı döktüğünü dile getiriyor. Beşinci beyitte ise felekten şikayet edilmiş. Beyitler arasında konu ve anlam bütünlüğü bulunduğu için, yek-âhenk ve yek-âvaz bir gazel olduğunu söyleyebiliriz.

12. GAZEL

Mefâilün / Feilâtün / Mefâilün / Feilün

- 1- Muhâsebe kalemi itmedi o gûne vefâ
Ki bî-elif ide cilve şebîh-i kalb-i edâ
- 2- Olinca zehr-çeş-i firkatı muhâsebenün
O zahme itdi telâfi mukâbeleye Hudâ
- 3- Birisi ebr-i perâkendede kamerde bedîd
Biri kamerde sarîh oldı kâbil-i îmâ
- 4- Mukâbele kaleminde garîb hâlet var
Ki nâmı zâtına olmuş rakam-keş-i ihfâ
- 5- Yine mukâbeleye hâsdur bu sûret kim
Kalem çıkarsa miyândan olur vücûdı hebâ
- 6- Hümâ-yı devletün aklâm-ı bâl ü perleridür
Cem'isin ide ma'mûr Nâbiyâ Mevlâ

1. Beyit:

Muhâsebe kalemi itmedi o gûne vefâ
Ki bî-elif ide cilve şebîh-i kalb-i edâ

Muhâsebe kalemi, o gûne vefâ itmedi ki şebîh-i kalb-i edâ bî-elif cilve ide.

Muhasebe kalemi, o türlü vefa etmedi ki (mukâbele kalemi) **edânın ters çevrilmiş şekli gibi elifsiz görünsün.** (Yani mukâbele kalemi de alışılmış tavrının tersine davranıp vefâ etmeyecek.)

gûne: Tarz, gidiş, yol, sıfat.

vefâ: Ahdinde, sözünde durma. Sevgi ve dostlukta sebat ve devam. Ödeme, yetişme. Dince ve akılca lazım gelen şeyi yerine getirme.

elif: Birinci harf-i hecânın adı. (Ülfet-' ten) Bütün harflerle ülfet edebildiği için böyle isimlendirilmiştir. Ebced değeri de bire delalet eder.

bî-elif: Elifsiz, ülfet olunmamış, alışılmadık.

edâ: ödeme, yapma, yerine getirme, tarz, tavır, çalım.

muhâsebe kalemi: Hesap işlerinin görüldüğü yer. Osmanlı döneminde maliye nezaretinde önemli bir mevkinin adı. "Osmanlı döneminde muhasebeci, bir

nezaret veya dairenin hesaplarını tutan, bir sancağın mali işleri ile ilgilenen kişidir. Muhasebe kaleminin müdürü, muhasebeciler, defterdarlığın dışındaki evkaf, harbiyye, haremeyn gibi diğer birimlerde de mevcuttu."⁶⁰ Nâbî, sadrazam Baltacı Mehmet Paşa'nın döneminde Anadolu Muhasebecisi olarak görev yapmıştır.

mukâbele kalemi: Kanuni döneminde yeniden teşkilatlandırılan şeyhülislamlık makamına bağlı, ikinci derecede yöneticilik sorumluluğu bulunan idarenin adıdır.

Matla beytinde şairin kendi hayatına ait olayları görüyoruz. Bu beyitte şair, muhasebe kaleminin kendisine vefâ etmediğini, yani istediği kadar o makamda kalamadığını belirtmiş. Yeni atandığı makam olan mukabele kaleminin de kendisine yar olmayacağını, bu yüzden fazla beklentiye girmemesi gerektiğini kendisine öğütlemiş. Burada "Mahkeme, kadıya mülk değildir." atasözünü ve makamların gelip geçici olduğunu hatırlatmış. Sonraki beyitlerden mukabele kaleminden de memnun olmadığını anlıyoruz. Muhasebe kaleminin vefâ etmemesi ifadesinde, muhasebe kalemi insan özelliği kazandırılarak **kişileştirilmiştir**.

2. Beyit:

Olinca zehr-çeş-i firkatı muhâsebenün
O zahme itdi telâfî mukâbeleyle Hudâ

Muhâsebenün zehr-çeş-i firkatı olinca, Hudâ o zahme mukâbeleyle telâfî itdi.

Muhasebe kaleminden ayrılma zehrinin tadına bakınca, Allah, o yarayı (eksikliği) mukabele kalemiyle telafi etti (giderdi).

zehr-çeş: Zehri tadan.

firkat: Ayrılık, dostlardan ve sevdiklerden ayrı düşme. (Aslı "fürkat"tir)

zahm: Yara, ceriha.

telâfî itmek: Eksik olan bir şeyin yerini doldurmak. Tamamlamak, zararı ödemek.

Şair, muhasebe kaleminden ayrılmayı zehrinin tadına bakmak olarak nitelemiş. Bu ifadeden muhasebe kaleminden kendi isteğiyle ayrılmadığını ve makamından

⁶⁰ Serkan Ağar, "Geçmişten Bugüne Mali İdare", *TBB Dergisi*, 2007, Sayı:73, s.372-427.

ayrıldığı için çok üzüldüğünü anlıyoruz. Beyitte muhasebeden ayrılmak, birinci mısradaki zehrin tadına bakmaya; ikinci mısradaki yaraya teşbih edilmiş. Muhsabe kaleminden ayrılığın zehre teşbih edilmesi, acı vermesi yönüyle; yaraya teşbih edilmesi de yine kişiye ızdırap vermesi yönüyledir. Beytin devamında ise yaşadığı bu üzücü durumdan kurtulması için Allah'ın kendisine mukabele kalemi makamını nasip ettiğini söylüyor.

3. Beyit:

Birisi ebr-i perâkendede kamerde bedîd
Biri kamerde sarîh oldı kâbil-i îmâ

Birisi ebr-i perâkendede kamerde bedîd, biri kamerde kâbil-i îmâ sarîh oldı.

Birisi bulutları dağılmış (açık bir gökyüzünde) **ay gibi açıkça görünür oldu.** **Birisi de ayda** (ayın yüzünde) **işaretle göstersen** (zor) **görünür oldu.**

ebr-i perâkende: Dağınık, azar azar yayılan bulut.

bedîd: Görünür olmak, kendini göstermek. Meşhur, namı.

sarîh olmak: Açık, belli, aşikar hale gelmek. Saf ve halis olmak.

kâbil-i îmâ: İşaret edilmesi, işaretle gösterilmesi mümkün olmak.

Bu beyitte şair eski makamı olan muhasebe kalemi ve yeni makamı olan mukabele kalemini karşılaştırıyor. Aradaki farkı, birisinin bulutlar dağılınca apaçık görülen ay gibi aşikar, diğerinin ise ayın üzerinde ancak işaret etmekle gösterilebilecek kadar sönük kaldığını belirtiyor.

4. Beyit:

Mukâbele kaleminde garîb hâlet var
Ki nâmı zâtına olmuş rakam-keş-i ihfâ

Mukâbele kaleminde garîb hâlet var ki nâmı zâtına rakam-keş-i ihfâ olmuş.

Mukâbele kaleminde öyle garip bir hal var ki adı kendisinin gizli bir rakam atanı (muhasebe katibi) **olmuş sanki.**

garîb hâlet: Tuhaf, ilginç bir durum.

rakam-keş: Rakam verici, sayıp döken, rakam atan. rakam-keş-i ihfâ: Gizlice rakam atan, gizlice yazıp çizen.

nâm: İsim, ad, lakap, ün, şan, adres.

zât: Hürmete layık kimse. Kendisi, öz, asıl. Ehil, sahip.

Beyitte mukabele kaleminde tuhaf bir durum olduğunu dile getiren şair, bu makamın değerinin sadece adından kaynaklandığını, ismi olmasa makamın hiçbir değerinin olmadığını ifade etmiş. Muhasebe kalemi, maddi imkanları geniş, önemli bir kurumdu. Çünkü parayla ve maddi işlerle ilgileniyordu. Mukabele kalemi ise şeyhülislamlığa bağlı, geliri olmayan bir kurumdu.

5. Beyit:

Yine mukâbeleye hâsdur bu sûret kim
Kalem çıkarsa miyândan olur vücûdı hebâ

Bu sûret yine mukâbeleye hâsdur kim, kalem miyândan çıkarsa vücûdı hebâ olur.

Bu, yine Mukabele kalemine özel bir durumdur ki kalem aradan çıkarsa varlığı ortadan kalkar.

sûret: Biçim, görünüş, kılık. Tarz, yol, gidiş. Hal, tasvir, dıştan görünen şekil.

miyân: Ara, orta, vasat.

vücûdı hebâ olmak: Bir şeyin varlığının ortadan kalkması, yok olmak.

Beşinci beyit, bir önceki beytin devamı niteliğindedir. Burada da mukabele kaleminin adı ortadan kalkarsa geriye bir şey kalmayacağı, yani bu makamın sadece adından ibaret olduğu söylenmiş. Önceki beyitlerde olduğu gibi şair bu beyitte de yeni makamı olan mukabele kaleminin değersiz ve önemsizliğinden yakınıyor.

6. Beyit:

Hümâ-yı devletün aklâm-ı* bâl ü perleridür
Cem'îsin ide ma'mûr Nâbiyâ Mevlâ

Nâbiyâ! Aklâm, Hümâ-yı devletün bâl ü perleridür. Mevlâ cem'îsin ma'mûr ide.

Ey Nâbî! Kalemler (devlet daireleri- kurumlar), devlet Hümâ'sının kol ve kanatlarıdır. Allah hepsini ma'mur etsin.

aklâm: Kalemler. Devlet daireleri, devlet kurumları.

bâl ü per: Kol ve kanat.

ma'mûr: İmar edilen, tamir edilmiş, bayındır.

* Bu beyitte bir okuma hatası olabilir. "Hümâ-yı devletüñ aklâm-ı bâl ü perleridür" mısrasında geçen devletüñ aklâm-ı ifadesi **Türkçe** bir isim tamlamasıdır. "devlet-üñ" kelimesine eklenen nazal (ñ) harfi tamlayan ekidir. Bu yüzden aklâm ismine eklenen (-ı) harfi tamlanan eki görevindedir ve Farsça tamlamalardaki gibi ayrılmamalıdır. Tamlamayı "Hümâ-yı devletüñ aklâmı" (Devlet Hümâ'sının kalemleri) şeklinde okumak, hem cümlemin doğru kurulmasını hem de beyti doğru anlamayı sağlayacaktır.

Son beyitte **aklâm ve Hümâ** kelimeleri ön plana çıkarılmış. Devlet, Hümâ'ya; devletin kurumları (aklâm) ise Hümâ'nın kol ve kanatlarına **teşbih** edilmiştir. Bir kuşun kanatları olmadan uçamadığı gibi devlet de kurumları olmadan iş yapamaz, ayakta kalmaz. Şair, ilk beş beyitte eski görevi olan muhasebe kalemi ile yeni görevini (mukabele kalemi) karşılaştırmış; yeni görev yeri olan mukabele kaleminin gereksiz, değersiz, önemsiz bir kurum olduğunu söylemişti. Hatta görevinin değişmesinden şikayet etmişti. Şair son beyitte eleştiri ve şikayet yerine, bütün kurumları ma'mur etmesi için Allah'a dua etmiş. Nâbiyâ ifadesinde **nidâ** vardır.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Bu gazelde baştan sona kadar şikayet ve sitem var. Şair eski makamı olan muhasebe kaleminden istemeden ayrıldığı, bu ayrılığın kendisini üzdüğünü ilk iki beyitte ifade etmiş. Sonraki beyitlerde ise eski makamını yeni makamı olan mukabele kalemi ile karşılaştırıp yeni makamının ne kadar değersiz ve önemsiz olduğunu anlatmış. Bu gazelde anlatılanlar şairin hayatına ve kişiliğine dair çok önemli izler taşıyor. Gazelin beyitleri arasında konu, anlam ve söyleyiş bakımından ortaklık bulunması gazelin yek-âhenk ve yek-âvaz özellikte olduğunu gösteriyor.

HARFÜ'L- BÂ*

13. GAZEL

Mefûlü / Mefâîlü / Mefâîlü / Feûlün

- 1- Dâgum nemek-âlây-ı hasân eyleme yâ Rab
Bâğum sipeh ârây-ı hazân eyleme yâ Rab
- 2- Tîrân-ı kemân-zâd-ı leb-i 'acz u niyâzum
Mahrûm-ı mülâkât-ı nişân eyleme yâ Rab
- 3- Tahsîlini her matlab-ı nâdîde-husûlün
Vâ-beste-i feryâd u figân eyleme yâ Rab
- 4- Dil-bend-i ümîd olduğum evkât-ı neşâtı
Hem-reng-i sabâh-ı ramazân eyleme yâ Rab
- 5- Ol tâze nihâl-i ufuk-efrûz-ı cemâle
Hasretle uzakdan nigerân eyleme yâ Rab
- 6- Yek-lokma-i rûhânî ile nefsümi sîr it
Hasret-keş-i bûs-ı leb-i nân eyleme yâ Rab
- 7- Gencîne-i lutfun vâir iken Nâbî-i zârı
Muhtâc-ı 'atây-ı digerân eyleme yâ Rab

1. Beyit:

Dâgum nemek-âlây-ı hasân eyleme yâ Rab
Bâğum sipeh ârây-ı hazân eyleme yâ Rab

Yâ Rab! Dâgum nemek-âlây-ı hasân eyleme. Yâ Rab! Bâğum sipeh ârây-ı hazân eyleme.

Yâ rab! Yarama tuz bulaştırıp acıtma. Yâ Rab! (Gönül) bahçemi (soldurup) sonbahar ordusuyla süleme.

dâg: Yara. Yanık yarası. İnsan veya hayvan vücuduna kızgın demirle vurulan damga, işaret, im.

bâğ: Büyük bahçe, bostan. Mec: Dünya, cennet.

nemek-âlây: Tuz bulaşmış. Tuz sürülmüş. Üstüne tuz basılmış.

hasân: Dişleyip ısırma, acıtma.

* Bu bölümdeki gazel metinleri, Ali Fuat Bilkan'ın 1993 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde doktora tezi olarak hazırladığı Nâbî'nin Türkçe Divanı'ndan (Karşılaştırmalı Metin) alınmıştır. (s.399-405)

sipeh ârây-ı hazân: Sonbahar askerini (ordusunu) süsleyen, donatan.

Matla beytinde şair Allah'a, "Yarama tuz basma, yani ben zaten yaralıyım bu yaranın acısını daha da arttırma. Bahçemi sonbahar vurmuş gibi perişan etme." diye yalvarıyor. Yaraya tuz basmak, acıyı arttırmak anlamına gelen bir deyimdir. Şair burada bu deymi çağrıştırmış. Aşığın gönül yarası, yani aşk derdi, aslında soyut bir kavram iken somut bir yara gibi düşünülmüş. Bağ ile kastedilen de yine gönül bahçesidir. Burada soyut bir kavram olan gönül, bahçeye benzetilmiş. Bu bahçeye sonbaharın gelmesi demek, gönlün perişan olması ve solması demektir. Gönül bahçeye benzetilmiş ama benzeyen söylenmeyip sadece kendisine benzetilen söylenerek **açık istiâre** yapılmış. Ayrıca birinci mısradaki dâğ ile nemek dizilişine karşı ikinci mısradaki bâğ ile hazân kelimeleri sıralanarak **tekabül** (söz simetrisi) yapılmış. Bütün beyitlerde tekrar edilen ve gazelin redifi olan "eyleme **yâ** Rab" ifadesinde **nidâ** vardır.

Dağ (yara), aşığın çektiği acıyı ifade eder. Çünkü "Yara, âşığın çektiği ızdırab ve çilenin elle tutulur, gözle görülür delilidir. Şekli ve kanlı oluşu sebebiyle, renk bakımından değişik hayallere sebep olur."⁶¹ Dertsiz ve yarasız aşık olmaz. "Aşık daima yaralıdır. Bu yara, onun gönlünde, canında, sinesinde, bağında ciğerinde, yüreğinde ve bahtındadır. Yarayı meydana getiren, sevgilinin gamzesi, kaşları, kirpikleri, cevır ü cefası, hicranı, bunun yanı sıra aşk hali, ağyar, rakib, tegafül vb. gibi gam-keder unsurlarıdır."⁶²

Bâğın (gönül bahçesi) hazâna uğraması, gönlün perişan olmasını ifade eder. Sonbahar, olumsuz duygu ve düşünceleri çağrıştıır. Divan şiirinde, "İlkbahardan sonra, mevsim olarak en çok ele alınan Sonbaharın, bilhassa, bir bitiş ve son buluş hali olması üzerinde durulur ve bu itibarla, sık sık, İlkbaharla (Bkz.) arzettikleri tezat açısından bir araya getirildiği görülür. Sonbahar'ın bu yönünü düşünürken şair, kötümser bir ruh haline bürünür. Sonbahar, İlkbaharın aksine bir yıkıntı, bir bitkinlik ve bir sona gelmedir. İnsan ömrünün yaşlılık devresini teşkil eder."⁶³

⁶¹ Sefercioğlu, a.g.e., s.332.

⁶² Tolasa, a.g.e., s.364.

⁶³ Tolasa, a.g.e., s.428.

2. Beyit:

Tîrân-ı kemân-zâd-ı leb-i 'acz u niyâzum
Mahrûm-ı mülâkât-ı nişân eyleme yâ Rab

Yâ Rab! Tîrân-ı kemân-zâd-ı leb-i 'acz u niyâzum, mahrûm-ı mülâkât-ı nişân eyleme.

Yâ Rab! Aczimin ve yakarışımın dudağındaki yaydan çıkan okları, nişana (hedefe) ulaşmaktan mahrum eyleme.

leb-i 'acz u niyâz: Yalvarma ve acizliğin dudağı.

tîrân-ı kemân-zâd: Yaydan doğan (çıkan) oklar.

mahrum eylemek: yoksun bırakmak.

mülâkât: Buluşma, görüşme. mülâkât-ı nişân: Hedefe ulaşmak.

Duanın esası kulun acizliğini anlayıp, yaratıcıdan yardım istemesidir. Beyitte şair acizliğini itiraf ederek, yakarıştta bulunuyor. "Aciz dudaklarımın yayından çıkan dua oklarını hedefine ulaşmaktan mahrum eyleme." diyen şair, Allah'tan dualarının kabul edilmesini istiyor. Tîr, kemân, nişan kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Ok, yayla atılır ve nişanı (hedefi) vurur. Dua, bir oka; dudaklar da yaya **teşbih** edilmiş. Dudaklardan duanın çıkması, yaydan bir okun fırlaması gibi ifade edilmiş. Teşbih yönü olarak okun hedefi vurması ile duanın kabul edilmesi anlatılmış.

3. Beyit:

Tahsîlini her matlab-ı nâdîde-husûlün
Vâ-beste-i feryâd u figân eyleme yâ Rab

Her matlab-ı nâdîde-husûlün tahsîlini vâ-beste-i feryâd u figân eyleme yâ Rab.

Yâ Rab! Gerçekleşmesi nadir olan her isteğin elde edilmesini feryad u figan eylemeye bağlama.

tahsîl: Bir şeyi hasıl etmek, ortaya koymak, meydana geitirmek. İlim öğrenme veya öğretmeye çalışmak, bir alacağı almak, vergi toplamak.

matlab: talep edilen şey, arzu ve istek.

nâdîde: Az bulunur, çok değerli. Az görülen, görülmemiş.

husûl: Peyda olma, hasıl olma. Meydana gelmek. Üremek, türemek.

vâ-beste: Bağlı, gerçekleşmesi başka bir şeye bağlı olan.

Bu beyitte şair, gerçekleşmesi zor olan arzularının feryad-figan etmesine gerek kalmadan, Allah tarafından gerçekleştirilmesini istiyor. Feryad-figan, beyitte şairin hedeflerini gerçekleştirme aracı olarak düşünülmüştür. Buradaki yakarıştan şairin gerçekleşmesi zor şeyler istediği anlaşılıyor. Tahsîl ve husûl kelimeleri aynı kökten türediği için **ıştikak** sanatı vardır.

Feryat-figan, aşğın çektiği ızdırabın neticesidir. Her ne kadar feryat ve ahlar, olumsuz gibi algılansa da aslında feryat ve ah, aşğın hem sermayesi hem de silahıdır. "Ah u feryad, aşkın sinesinde çıkmakta ve sine bu münasebetten davula benzemektedir. Feryad merkezleri ise, aşkın canı ve gönlüdür. Beyitlerde ah ü figana dair halk arasında yaygın olan telakki sık sık görülür. Bu, içten gelen inleyişlerin tesirsiz kalmıyacağı ve yerini bulacağı inancıdır. Şair buna dayanarak sevgilisine ihtarda bulunur, hatta onu tehdit eder. Bu bakımdan ah u feryad, aşkın kendisini bildirme, teşhir etme ve kendisine acıma duygusu uyandırma aracı olduğu kadar da silahı olur."⁶⁴

4. Beyit:

Dil-bend-i ümîd olduğum evkât-ı neşâtı
Hem-reng-i sabâh-ı ramazân eyleme yâ Rab

Yâ Rab! Dil-bend-i ümîd olduğum evkât-ı neşâtı, hem-reng-i sabâh-ı ramazân eyleme.

Yâ Rab! Ümit edip gönül bağladığım neşeli (mutlu) zamanları, ramazan sabahı ile aynı renk eyleme.

dil-bend-i ümîd: Gönül bağlanan ümit. Gerçekleşmesi çok istenen arzu.

evkât-ı neşât: Neşeli, şen, mutlu zamanlar.

hem- reng: Aynı renkte olan, benzer renk ve şekilde olan.

sabâh-ı ramazân: Ramazan sabahı ile aynı renkte olan.

Sabah, Divan şiirinde hem bir zaman dilimi, hem bir tabiat hali hem de insanın ruh halini ifade etmek için kullanılır. "Genel olarak sabah, karanlıktan durgunluktan, dinlenmeden sonra aydınlık, canlılık ve çalışmayı beraberinde getirir.

⁶⁴ Tolasa, a.g.e., s.360.

Ancak yine de sabahda bir **mahmurluk** vardır. ... Sevgilinin yüzü sabah aydınlığındadır. O anda sevgili uykudan yeni uyanmıştır ve mahmurluğu üstündedir. Bu nedenle baygın bakar. Sevgilisiyle birlikte geceleyen kişi, sabahın olmasını istemez."⁶⁵ Bu beyitte sabah, alışılmışın dışında, sevgiliyle geçen neşeli ve güzel zamanların sona ermesi anlamındadır ve istenmeyen bir durumdur.

Sabah-ı ramazan ifadesi, imsak vaktini de çağrıştırır. İmsak vakti karanlığın aydınlığa yeni dönmeye başladığı bir vakittir ve bu vakitte ufukun rengi alaca karanlıktır. Ümit edilen neşeli zamanların ramazan sabahı ile aynı renkte olması demek, neşeli zamanların sona ermesi demektir. Aslında neşe ve ümidin rengi ışık, aydınlık ve parlaklık ifade eden kelimelerle anlatılır. Umut edilen, güzel ve mutlu zamanlar, sevgiliyle birlikte geçirilmesi hayal edilen gecedir. Şair, aslında "Hayallerim yıkılmasın, ümit ettiklerim gerçekleşsin." demek istiyor. Evkât-ı neşât (neşeli vakitler) ile sabâh-ı ramazân zıt anlamlıdır. Çünkü birinci ifade neşe ve canlılığı, ikincisi ise mahmurluğu ve durgunluğu ifade ediyor.

5. Beyit:

Ol tâze nihâl-i ufuk-efrûz-ı cemâle
Hasretle uzakdan nigerân eyleme yâ Rab

Yâ Rab! Ol tâze nihâl-i ufuk-efrûz-ı cemâle hasretle uzakdan nigerân eyleme.

Yâ Rab! Cemâli (güzelliği-yüzü) **ufuk aydınlatan o taze fidana** (sevgiliye) **uzaktan hasretle baktırma.**

nihâl: Taze, düzgün fidan veya sürgün. Taze ağaç.

ufuk-efrûz: Ufuk aydınlatan.

cemâl: Yüz güzelliği, insani güzellik. Allah'ın lütuf ve ihsan ile tecelli etmesi.

nigerân: Bakan, nazar eden, bakış atan.

Bu beyitte şair, sevgiliden uzak eylememesi için Allah'a yakarıyor. Uzaktan nigerân eylemek, sevgiliden ayrı düşüp hasret çekmeyi ifade eder. Nihal düzgün ve taze fidan, yeni sürgün, taze ağaç anlamlarına gelir. Divan şiirinde boyunun uzun, endamının ince ve düzgün oluşu yönünden sevgili bir fidana benzetilir. Bu beyitte de

⁶⁵ Pala, a.g.e., s.457.

sevgili bir nihale (fidana) benzetiliyor. Ancak benzeyen (sevgili) söylenmeyip kendisine benzetilen söylenerek **açık istiâre** yapılmış.

Cemâl kavramını, mutlak manada yüz güzelliği, beşeri güzellik olarak düşünmek eksik ve yanlış olur. Tasavvufta cemâl kavramı, Allah'ın kuluna lutufta bulunması veya Allah'ın güzel isimleriyle tecelli etmesi anlamında kullanılır. Beşeri anlamda da güzellikten söz edince, akla ilk olarak yüz gelir. Çünkü sevgilinin güzellik unsurlarının (yanak, kaş, göz, dudak vs.) toplandığı yer yüzdür. Bu anlamda yüz, güzellik meydanıdır. Cemâlin ufuk aydınlatmasını mecaz anlamda düşünmek gerekir. Bu beyitte cemâlin ufuk aydınlatması, "Allah, yerlerin ve göklerin nurudur."⁶⁶ anlamına gelen ayeti hatırlatıyor. "Yüz güzelliği birçok beyitlerde cemal olarak tavsif edilir. Veya yüz, güzelliğin zuhur yeridir. Ya da yüzde görülen bu güzellik, İlâhî güzelliğin bir aksidir (bkz. Güzellik). Bazı beyitlerde görülen "didar" kelimesinden cemal-i İlâhî kastedilerek tevriye yapılmaktadır."⁶⁷

6. Beyit:

Yek-lokma-i rûhânî ile nefsümi sîr it
Hasret-keş-i bûs-ı leb-i nân eyleme yâ Rab

Yâ Rab! Yek-lokma-i rûhânî ile nefsümi sîr it, hasret-keş-i bûs-ı leb-i nân eyleme.

Yâ Rab! Nefsimi tek bir ruhanî lokma ile doyur, (beni) ekmeğin dudağını öpme hasreti çeken (bir kişi) eyleme.

yek-lokma-i rûhânî: Bir tek manevi lokma. İnsanın gözünü doyuran lokma.

sîr itmek: Doyurmak.

hasret-keş: Hasret çeken.

bûs-ı leb-i nân: Ekmeğin dudağını öpmek. Ekmek yemek.

Beyitte şairin istediği lokma, maddi yiyecek değil manevi bir nasiplenmedir. Beyitte insanın birbirine zıt iki yönü olan nefis ve ruh birlikte zikredilmiştir. Şairi doyuracak olan rûhânî lokma, kanaat lokmasıdır. Kanaat ile Allah'a tevekkül eden kimse, nefsinin arzularından, hırstan, aç gözlülük ve çekememezlik gibi kötü huylardan kurtulmuş olur. Zaten beyitte şair Allah'a "karnımı doyurması" için değil,

⁶⁶ Kur'an, Nûr Sûresi, Ayet 35.

⁶⁷ Tolasa, a.g.e., s.207.

"nefsini doyurması" için dua ediyor. Nefis kavramı insandaki doymazlığı, hırsı, aç gözlülüğü ve bütün olumsuz yönleri temsil eder.

Ekmeğin dudağını öpmeye hasret kalmak ifadesi, yokluk çekmek ve başkalarına muhtaç olmak anlamına gelir. Şair Allah'tan kendisini başkalarına muhtaç etmeden, manevi bir rızıklandırma ile doyurmasını istiyor. Yani bir anlamda, şairin nâmerde muhtaç etmemesi için Allah'a yakarıшта bulunduğunu söyleyebiliriz. Lokma, nân ve sîr kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Ayrıca "bûs-ı leb-i nân" yani, ekmeğin dudağını öpmek ifadesinde ekmeğe kişilik (insan) özelliği kazandırılarak **teşhis** sanatı yapılmıştır.

7. Beyit:

Gencîne-i lutfun vâr iken Nâbî-i zârı
Muhtâc-ı 'atây-ı digerân eyleme yâ Rab

Yâ Rab! Nâbî-i zârı gencîne-i lutfun vâr iken muhtâc-ı 'atây-ı digerân eyleme.

Yâ Rab! Zayıf ve inleyen Nâbî'yi, senin lutfunun hazinesi var iken, başkalarının iyiliğine (bağış ve yardımlarına) muhtaç etme.

lutf: iyilik, güzellik, bağışlama, karşılıksız verme.

zâr: İnleyen, sesli ağlayan, zayıf, dermansız.

gencîne-i lutf: Lutuf hazinesi, Allah'ın karşılıksız verdiği, sınırsız ihsanlar.

'atâ: Verme, bağışlama, bahşiş, lütuf, ihsan.

muhtâc-ı 'atây-ı digerân: Başkalarının iyilik ve merhametine muhtaç olan.

Son beyitte şair, acizliğini ifade ederek, Allah'tan kendisini başkalarına (kullara) muhtaç etmemesini dilemiş. Önceki beyitte kendisini ekmeğe hasret bırakmamasını dileyen şair, bu beyitte bütün dileklerinin Allah tarafından gerçekleştirilmesini istiyor. Çünkü bütün duaları kabul edip, dilekleri gerçekleştirecek olan Allah'tır. Hakiki manada kul olan birisi Allah'tan başkasından bir şey dilemez. Zira, Fatiha Suresi'nde "Yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz." buyrulmaktadır. Bu beyitte şair müstağni davranmakta ve Allah'tan başkasından bir şey beklememektedir. Makta beytinde şair, başkasından söz eder gibi kendisinden söz ederek **tecrîd** sanatı yapmıştır.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Bu gazel konusuna göre münâcât türündedir. Bunu gazelin redifi olan "eyleme yâ Rab" ifadesinden de anlamak mümkündür. Şair bu gazelde Allah'tan dileklerini olumsuz cümlelerle dile getirmiş. Birinci beyitte gönül bahçesini hazan vurmaması, ikinci beyitte duaların kabul edilmesi, üçüncü beyitte isteklerin gerçekleşmesi için feryat etmek zorunda kalmaması, dördüncü beyitte ümit ettiği neşeli zamanların gelmesi, beşinci beyitte sevgiliden ayrılmama, altıncı beyitte nefsin arzularından kurtulma, yedinci beyitte ise Allah'tan başkasına muhtaç olmama isteği dile getirilmiştir. Metnin bütününde ortak bir konu ve söyleyiş hakim olduğu için yek-âvaz ve yek-âhenk özelliği taşıyan bir gazel olduğunu söyleyebiliriz.

14. GAZEL

Mef'ûlü / Mefâîlü / Mefâîlü / Feûlün

- 1- Hûşum keder-âmîz-i cünûn eyleme yâ Rab
Esrâr-ı dilüm perde-birûn eyleme yâ Rab
- 2- Engüştü kimün degdi diyü gabgab-ı yâre
Destüm zenâh-i fikre fikre sûtûn eyleme yâ Rab
- 3- Teh-cür'adan olmaz yine ümmîd güsiste
Birden kadeh-i kâmi nigûn eyleme yâ Rab
- 4- İtsün nem-i eşk ol güle tedrîc ile te'sîr
Erkâm-ı mükâfâtı yekûn eyleme yâ Rab
- 5- Maksûd temâşâ-yı ruh u çeşm u dehendür
Rûy-ı emelüm âyîne-gûn eyleme yâ Rab
- 6- Pejmürdelik oldı olacak cism-i nizâre
Bârî hele pejmürde-derûn eyleme yâ Rab
- 7- Nâbî'ye çün itdün dil-i pâkîzeter ihsân
Ser-peñçe-i mihnetde zebûn eyleme yâ Rab

1. Beyit:

Hûşum keder-âmîz-i cünûn eyleme yâ Rab
Esrâr-ı dilüm perde-birûn eyleme yâ Rab

Yâ Rab! Hûşum keder-âmîz-i cünûn eyleme. Yâ Rab! Esrâr-ı dilüm perde-birûn eyleme

Yâ Rab! Aklımı kederle karıştırıp delirtme. Yâ Rab! Gönlümün sırlarını perdenin dışında bırakma (başkalarına bildirme).

hûş: Akıl, filir, zeka, iyi ile kötüyü ayırma hissi. Ruh, can.

keder-âmîz: Keder ile karışmış, kederle dolmuş, çok üzgün.

cünûn: Delilik, delirmek, cinnet hali.

esrâr-ı dil: Gönül sırları, gönülde gizli olan duygu ve niyetler.

perde-birûn: Perdenin dışında kalmış, açığa çıkmış.

Matla beytinde şair, aklını ve gönül sırlarını koruması için Allah'a yakarıyor. Birinci mısradaki şair çok acı çektiğini, bu yüzden aklını kaybetmek üzere olduğunu söyleyerek, delirmemek için Allah'a dua ediyor. Cünûna uğramak, kişinin aklını yitirmesi demektir. İnsan kaldıramayacağı kadar çok acı çektiğinde aklını yitirebilir. Beyitte çekilen acının büyüklüğüne vurgu yapılmış. İkinci mısradaki çekilen acının sebebi, "esrâr-ı dil" olarak açıklanmış. Buradan gönlündeki sırların keder dolu ve insanın aklını başından alacak mahiyatte olduğu anlaşılıyor. Ancak şair bu sırların açığa çıkmasını istemiyor. Bunun için de Allah'a yakarıyor. Hûş ile cünûn aynı varlığa ait iki zıt durum olunca **tezat** ortaya çıkıyor. Ayrıca esrâr (sırlar) ile perde-birûn eylemek (açığa çıkarmak) kavramları arasında da **tezat** vardır. Bütün beyitlerde tekrar edilen ve gazelin redifi olan "eyleme yâ Rab" ifadesinde **nidâ** vardır.

Beyitte aşğın cünuna uğramaktan ve gönül sırlarının ortaya çıkmasından korktuğu anlatılıyor. Ancak aşğın korktuğu bu durumlar kendisi için kaçınılmazdır. Burada şairin amacı durumdan şikayet değil, halini sevgiliye arz etmektir. "Hastalık ve delilikle ilgili hususlar, âşğın bedeni, gözü, gönlü ve kalbi ile ilgili olarak ele alınır. Bunun yanında aşğın kendisi de deli ve hasta olarak vasıflandırılır. Âşğın hastalığı aşk, ayrılık, sevgilinin ve rakîbin cevri ü cefâsı ile rûzgâr (zaman) sebebiyle ortaya çıkar. Zayıf bir beden, bükülmüş bir bel, sararmış bir beniz ve güçsüzlük en önemli belirtileridir. Sevgili tabibdir ve âşğın hastalığının ilacı da onun vuslatıdır."⁶⁸

⁶⁸ Sefercioğlu, a.g.e., s.330.

2. Beyit:

Engüştü kimün degdi diyü gabgab-ı yâre
Destüm zenâh-i fikre sûtün eyleme yâ Rab

Yâ Rab! Gabgab-ı yâre kimün engüştü degdi diyü, destüm zenâh-i fikre sûtün eyleme.

Yâ Rab! Sevgilinin gerdanına kimin eli değdi diye (düşünmekten), elimi fikrin çenesine direk eyleme.

engüşt: Parmak.

gabgab-ı yâr: Sevgilinin çenesinin altı, sevgilinin gerdanı.

zenâh-i fikr: Fikir çenesi, düşünürken eli çeneye dayamak.

Aşık sevgiliyi rakiplerden daima kıskanır. Bu beyitte şair Allah'a, sevgilinin gerdanına kimin eli değdi diye düşünmekten elimi çeneme sütun eyleme, yani beni böyle kara kara düşünmek zorunda bırakma diye yalvarıyor. Sevgilinin gerdanına başkasının parmağının değmesi ile kastedilen, başka birisinin sevgiliyle yakınlaşması, sevgilinin başkasına yar olması demektir. Bu, aşık için dayanılması güç bir durumdur. Beyitte kıskançlık teması öne çıkıyor. Elini düşünmekten çeneye sütun eylemek ifadesi, çok fazla düşünmeyi, kederlenmeyi anlatıyor. İnsan düşünürken ellerini çenesine dayar. Bu ifade, düşünme eyleminin çokluğunu ve sürekliliğini vurgulamak için kullanılmış. Birinci beyitteki aşığı delirme derecesine getiren sırrın, ikinci beyitte açıklanan kıskançlık olduğu düşünülebilir. Sevgilinin gerdanına başkasının parmağının değmesi ve elin çeneye sütun olması ifadelerinde kastedilen uzak ve mecaz anlamdır. Bu beyitte **kinayeli** bir anlatım vardır.

3. Beyit:

Teh-cür'adan olmaz yine ümmîd güsiste
Birden kadeh-i kâmu nigûn eyleme yâ Rab

*Teh-cür'adan yine ümmîd güsiste olmaz, birden kadeh-i kâmu nigûn eyleme
Yâ Rab!*

(Şişenin dibinde) **kalan son bir yudumdan bile ümit kesilmez, arzusun (muradımın) kadehini birden tersine çevirme yâ Rab!**

teh-cür'a: Dipte kalan yudum, kadehteki şarabın son bir yudumu.

güsiste: Kopmuş, kırılmış, sökülmüş, çözülmüş, gevşemiş.

ümmîd güsiste: Ümidi kırılmış, umudunu kesmiş, ümitsizliğe düşmüş.
kâm: İstek, arzu, murat, dilek. Lezzet, ağzın üstü, damak.
nigûn: Tersine dönmüş, baş aşağı, ters, uğursuz, aksi.

Şarabın son damlasına kadar içmek istiyor şair. Kadehin dibinde kalan son bir damladan bile vazgeçmiyor. Beyitte **aşk şarabına duyulan iştihak**, arzu dile getirilmiş. Beyti, kadehteki şaraptan hiç nasiplenememiş birisinin son damla bitinceye kadar, kadehten bir yudum bile olsa şarap ümit ettiği şeklinde de anlamak mümkündür. Her iki durumda da kadehteki şaraba duyulan istek anlatılmış olur. Kadehin ters çevrilmesi mecaz anlamda, iştretin bitmesi, nasibin tükenmesi demektir. Şair kadeh-i kâm ifadesinde, şarabın tadını, lezzetini vurgulamış. Ayrıca kâm kelimesi istek, murat anlamına geldiği için muradına erme isteği dile getirilmiş olur. Cür'a, kadeh kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Kadeh-i kâmı nigûn eylemek ifadesi, gerçek anlamda lezzetli şarap kadehini ters çevirmek, mecaz anlamda da muradın-isteğin geri çevrilmesi ve talihin ters dönmesi anlamına gelir. Burada kastedilen uzak ve mecaz anlam olduğu için **kinayeli** bir anlatım vardır.

"Aşkın şarap olması, aşkın sanki daima sayılacak derecede bir sarhoşluk içinde bulunması hadisesine dayanır. Aşkın sarhoşluğu, bu aşk sebebiyledir. Bu şarabı sunan, yani sakilik yapan, aşkın gözüdür. Yine aşkın gönlü, bu aşk şarabını uzun zaman saklayan ve bu sebeple onu saf hale getiren bir sırça'dır. Sevgilinin dudakları, bu şarabı sunan kadeh veya yine bu dudaklarla sevgilinin gözleri, aşk şarabının sarhoşu olan aşık için birer mezedirler."⁶⁹

4. Beyit:

İtsün nem-i eşk ol güle tedrîc ile te'sîr
Erkâm-ı mükâfâtı yekün eyleme yâ Rab

Yâ Rab! Nem-i eşk, ol güle tedrîc ile te'sîr itsün; erkâm-ı mükâfâtı yekün eyleme.

Yâ Rab! Gözyaşının nemi, güle yavaş yavaş tesir etsin; mükâfat rakamlarının hepsini (bir araya getirme) toplama.

⁶⁹ Tolasa, a.g.e., s.389

nem-i eşk: Gözyaşının ıslaklığı, gözyaşının nemi.

tedrîc: Azar azar, derece derece, birisini bir yere yavaş yavaş yaptırmak.

erkâm-ı mükâfât: Mükafatın rakamları, ödül sayıları.

yekün eylemek: Toplayıp bir araya getirmek. Matematikteki toplama işlemi.
Parçaları birleştirmek.

Gülün canlı kalması ve güzel görünmesi için neme yani suya ihtiyacı vardır. Ancak gülü besleyen su, aşğın gözyaşındır. Divan şiirinde aşğın en önemli özelliklerinin başında gözyaşı dökmesi gelir. Klasik şiirimizde gözyaşının çokluğunu ifade etmek için sel, tufan, ırmak, göl, deniz gibi mübalağalı ifadelerin kullanılması alışılmış bir durumdur. Gözyaşı bir süre sonra kanlı akmaya başlar. Gülün gözyaşından beslenmesi ifadesinde kanlı gözyaşı ile gülün rengi arasında ilgi kurulmuş olur. Aşık gözyaşının güle birden değil yavaş yavaş tesir etmesini istiyor. Çünkü gülün ömrü azdır, aşık gülün uzun ömürlü olmasını istiyor.

Erkâm-ı mükafat ile aşğın, güle döktüğü gözyaşları kastediliyor. Divan şiirinde gözyaşı dökmek zaten aşğın görevi, sevgilinin ise hakkıdır. Sevgili, güzelliği ile kendisi için gözyaşı dökülmesini hatta aşğına zulmetmeyi hak etmiştir. Nazlanmak, cevr ü cefâ etmek sevgilinin hakkı; sabredip katlanmak, hatta daha çok dert ve belâ istemek aşğın görevidir.

Beyitte sevgili, güle benzetilmiş. Ancak benzeyen (sevgili) söylenmeyip, kendisine benzeten (gül) söylenerek **açık istiâre** yapılmış. Tedrîc ve yekün eylemek kelimeleri arasında **tezat** vardır. Birisi azar azar vermek, diğeri ise hepsini bir yere toplamak anlamına gelir. Ayrıca erkam (rakamlar) ile yekün eylemek (toplamak) arasında **tenâsüb** vardır.

5. Beyit:

Maksûd temâşâ-yı ruh u çeşm u dehendür
Rûy-ı emelüm âyîne-gûn eyleme yâ Rab

Maksûd temâşâ-yı ruh u çeşm u dehendür. Rûy-ı emelüm âyîne-gûn eyleme yâ Rab!

Arzum sevgilinin ağız, göz ve yanağını (yüzünü) seyretmektir. Emelimin (isteğimin) yüzünü ayna gibi eyleme yâ Rab!

maksûd: Kastedilmiş, istenilen şey, arzu, gâye.

rûy: Yüz, cihet, sebep, çehre.

emel: Ricâ, ümid, şiddetli istek. Ummak, gaye, amaç.

âyîne-gûn: Ayna gibi, aynaya benzer, ayna tarzında.

temâşâ: Hoşlanarak bakmak, seyretmek. İbretle bakmak. Gezmek, seyretmek, çıkmak.

Birinci mısradaki sevgilinin güzellik unsurlarından yanak, göz, ağız bir arada zikrediliyor. Bu unsurların tamamı yüzde bulunur. Çünkü yüz (cema) bütün güzelliklerin toplandığı yerdir. Beyitte geçen yanak, göz, ağız yüze ait unsurlardır. "Ruh, çeşm, dehen" kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Şairin arzusu, sevgilinin cemâlini görmektir. Aşık daima sevgilinin yüzünü görmek için ona yönelir. Tasavvufî anlamda kulun en bahtiyar ânı Cemâlullah'ı gördüğü andır. Çünkü dünyada bin yıl zevkler içinde yaşamak cennetteki kısa bir âna, cennette bin yıl kalmak ise Cemâlullah'ı bir anlık görmeye denk değildir. Cennete gitmek ve Cemâlullah'ı görmek de ötede, hesap gününde yüzümüzün kara çıkmamasına bağlıdır. Bu yüzden şair emelinin yüzünün âyîne gibi (yüzü kara) olmaması için dua ediyor. Tasavvufî anlamda ruh (yanak) vahdeti temsil eder. Çeşm (göz) dolaylı olarak Allah'ın "Basar" sıfatının, dehen (ağız) ise "Kelam" sıfatının remzidir. Beyitteki temâşa çeşm ve âyîne kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Çünkü âyîne, temâşâ içindir, temâşâ etmek için ise çeşm (göz) gerekir.

İkinci mısradaki emelinin yüzünü âyîne gibi eyleme ifadesinde şair, "emelinin yüzünü kara çıkarma" demek istiyor. Çünkü aynanın bir yüzü karartılmış, bir yüzü temiz olur. Eskiden aynaları, camın bir yüzünü ise tutup karartarak yaparlardı. Burada dolaylı şekilde "yüzü kara çıkmak" deyimini çağrıştırılmıştır.

6. Beyit:

Pejmürdelik oldı olacak cism-i nizâre
Bârî hele pejmürde-derûn eyleme yâ Rab

Cism-i nizâre, pejmürdelik oldı olacak; bârî hele pejmürde-derûn eyleme yâ Rab.

Zayıf bedenim dağıldı dağılacak. Bâri kalbimi (gönlümü) dağınık eyleme yâ Rab!

pejmürdelik: Dağınık, eski, yırtık, buruşuk.

cism-i nizâr: Zayıf vücut, aciz beden.

pejmürde-derûn: Gönlü dağınık, gönlü perişan.

Beyitte **aşığın beden ve ruh hali** anlatılmaktadır. Aşığın bedeni daima zayıf, güçsüz ve hastadır. Şair "bedenim perişan halde, hiç olmazsa gönlüm perişan olmasın" diyor. Duada usûl, kulun acizliğini itiraf edip Rabb'in büyüklüğü ve merhametinden yardım istemektir. Bu beyitte şair bedeninin zayıfladığını, cisminin perişan durumda olduğunu dile getiriyor. Buna karşılık Allah'tan gönlünü, kalbini perişan etmemesini istiyor. Esas olan kalbin ve gönlün selâmetidir. Şair maddi perişalığına çare istemek yerine, kalbinin selâmeti için yakarıyor. Birinci mısradaki maddi (cismanî) yön, ikinci mısradaki manevî yön (gönül ve kalp) öne çıkarılmış.

7. Beyit:

Nâbî'ye çün itdün dil-i pâkîzeter ihsân
Ser-pençe-i mihnetde zebûn eyleme yâ Rab

Yâ Rab! Nâbî'ye dil-i pâkîzeter ihsân itdün çün, ser-pençe-i mihnetde zebûn eyleme.

Yâ Rab! Nâbî'ye daha temiz bir gönül ihsan ettiğin için, mihnetin (keder ve bela) **güçlü ellerinde onu zebun** (aciz ve güçsüz) **bırakma.**

dil-i pâkîzeter: Daha temiz bir gönül.

ser-pençe: Güçlü, kuvvetli kimse.

mihnet: Zahmet, eziyet, dert, belâ.

zebûn: Zayıf, güçsüz, âciz, alışverişte aldanan.

Makta beytini bir önceki beyitle birlikte düşündüğümüzde maddi açıdan perişanlık, manevî yönden güçlü olma vurgulanmış. Bir önceki beyitte pejmürde-derûn ifadesiyle gönlün dağınıklığı anlatılmıştı. Bu beyitte de dil-i pâkîzeter ifadesiyle şairin gönlünün temizliği, mâsivadan arınmışlığı ifade edilmiştir. Son beyitte şair üstü kapalı olarak aslında kendisiyle övünüyor. Fahriyenin konusu şairin gönlünün temiz olmasıdır. Divan şiirinde şairlerin gönül zenginliği ve kalp

temizliğiyle övünmeleri alışılmış bir durumdur. Şair Allah'a, kendisine başkalarından daha temiz bir gönül verdiği için kendisini mihnet içinde bırakmaması dileğiyle yakarıyor. Şairin istemediği eziyet ve sıkıntıları manevî anlamda düşünmek daha doğru olur. Beyitte geçen ser-pençe-i mihnet ve zebûn ifadelerinde birbirine zıt iki durum ifade ediliyor. Ancak bu iki zıt durum aynı varlığa ait olmadığı için tezat sanatı olmaz. Yine de bu karşıtlığın anlamı güçlendirdiğini söyleyebiliriz.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Bu gazelde şair, Allah'tan dileklerini, olumsuz yapıdaki cümlelerle dile getirmiş. Bu gazel, 13. gazelin devamı gibidir. İki gazel arasındaki benzerlik sadece konuyla sınırlı değildir. İki gazel arasında üslup, söyleyiş, düşünceyi geliştirme şekli, hatta cümle kuruluşu bakımından da büyük benzerlik vardır. Birinci beyitte aklını ve gönül sırlarını koruması için Allah'a yalvaran şair, ikinci beyitte sevgiliyi rakiplerden kıskandığını, üçüncü beyitte aşk şarabına duyduğu iştiyakı, dördüncü beyitte döktüğu gözyaşlarını, beşinci beyitte sevgilinin cemaline duyduğu iştiyakı, altıncı beyitte bedeninin ve gönlünün perişanlığını dile getirmiş. Son beyitte ise gönlünün temizliği ile övünen şair, kendisini mihnet içinde çaresiz bırakmaması için Allah'a yalvarıyor.

15. GAZEL

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

- 1- Va'de-i hâtır-firîbün düzd-i hâb itdün bu şeb
Târ u pûd-ı câme-hâbum sûz u tâb itdün bu şeb
- 2- Oldı târîkî-i şeb âhumla kat kat lîk sen
Tal'atünle kangı bezmi mâh-tâb itdün bu şeb
- 3- Belki eylerdüm sana şâyeste hıdmette kusûr
Ben günâh eylerdüm ammâ sen sevâb itdün bu şeb
- 4- Ben esîr-i derd-i ser ammâ rûhun 'aksiyle sen
Dîde-i ağyârı mînâ-yı gül-âb itdün bu şeb
- 5- Ben hayâlünle sabâh olunca itdüm güft-gû
Sen kimi şâyeste-i lutf-ı hitâb itdün bu şeb
- 6- Nâz u istiğnâ degüldür mâni'-i teşrîf-i bezm
Gâlibâ ey mâh-rû bizden hicâb itdün bu şeb
- 7- Tâbe-gerden garka-i eşk oldı tâb-ı hicr ile
Nâbî'yi hem hâlet-i rûz-ı hisâb itdün bu şeb

1. Beyit:

Va'de-i hâtır-firîbün düzd-i hâb itdün bu şeb
Târ u pûd-ı câme-hâbum sûz u tâb itdün bu şeb

Bu şeb va'de-i hâtır-firîbün düzd-i hâb itdün. Bu şeb târ u pûd-ı câme-hâbum sûz u tâb itdün.

Bu gece gönlümü kandıran va'din (söz vermen) ile uykumu çaldın. Bu gece döşegimin dokuma ipliği ve atkısını hararet ve ateş içinde bıraktın.

va'de-i hâtır-firîb: Gönül aldatan vaad, gönül kandıran söz.

düzd-i hâb itmek: Uykuyu çalmak, uyku hırsızlığı yapmak.

târ u pûd: Arsak ile argaç, çözü ve atkı, dokumacılıkta kullanılan ipler.

câme-hâb: Yatak, döşek.

sûz u tâb itmek: Ateş ve hararet içinde bırakmak.

Beyitte şair, sevgilinin bir vaad (söz) vererek kendisini kandırdığını, yani sözünde durmadığını dile getirmiş. Sevgili söz verdiği halde gelmeyince aşığın

uykusu çalınmış. Çünkü aşık, sevgili gelecek diye uyumamış. Sevgiliyi bekleyen aşık, geceyi yalnız ve ateşler içinde geçirmiş. Döşegin ateşler içinde kalması, mecaz anlamda aşığın hasret ateşiyle yandığını ifade ediyor. Târ-pûd, sûz-tâb ve cânehâb-şeb kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Çünkü târ u pûd atkı ve ilmek demektir, her ikisi de dokumacılıkla ilgilidir. Sûz u tâb kelimelerinin her ikisi de ateş ve hararetle ilgilidir. Döşek de gece ile ilgilidir. Beyitte sevgilinin söz verdiği halde gelmeyişinden şikayet edilmiş.

2. Beyit:

Oldı târîkî-i şeb âhumla kat kat lîk sen
Tal'atünle kangı bezmi mâh-tâb itdün bu şeb

Târîkî-i şeb, âhumla kat kat oldı; lîk sen, bu şeb tal'atünle kangı bezmi mâh-tâb itdün?

Gecenin karanlığı âhumla kat kat arttı. Fakat sen, bu gece güzel yüzünle hangi bezmi ay ışığı gibi aydınlattın?

târîkî-i şeb: Gecenin karanlığı

tal'at: Yüz, surat, çehre, güzellik.

mâh-tâb: Ay ışığı.

Beyitte aşığın ahlarının dumanıyla gökyüzünü kapkaranlık etmesine karşılık, sevgilinin ayyar (aşığın bulunmadığı) bezmini ay gibi yüzüyle aydınlatması anlatılmış. Aşığın işi âh etmektir. Aşık o kadar ateşli ah çeker ki bu ahların bazen ateşi bazen de dumanı gökyüzüne yükselir. Fuzulî ve Necâtî'nin şiirinden aşağıdaki beyitleri buna örnek gösterebiliriz:

"Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhumdan muradım şem'i yanmaz mı"
Fuzûlî⁷⁰

"**Çıkalı göklere âhim şereri** döne döne
Yandı kandîl-i sipihrin cigeri döne döne"
Necâtî⁷¹

Ahların dumanından gecenin kat kat artması, ifadesinde hem bir **mübalağa** hem de **hüsn-i ta'lîl** yapılmış. Çünkü gecenin karanlığı bir tabiat olayıdır, şair bunu

⁷⁰ Yüksel, a.g.e., s.92.

⁷¹ Yüksel, a.g.e., s.72.

güzel bir sebebe bağlamış. Ayrıca gökyüzünü karartacak kadar çok âh çekilmesi de bir abartmadır. Birinci mısradan şair ah çekerek karanlıklar içinde kaldığını ifade etmiş. İkinci mısradan ise sevgilinin ay gibi yüzüyle başkalarının bulunduğu bir bezmi aydınlattığı söylenmiş. Beyitte şair, "Ben senin yokluğundan ah çekerken sen gidip başkalarının bulunduğu bir bezmi aydınlattın." diye sevgiliye sitem ediyor. Çünkü sevgili, hakiki aşığına layık görmediği lutfu başkalarına göstermiştir.

Beyitte sevgilinin tal'ati (yüzü), mâh-tâba (ay ışığına) **teşbih** ediliyor. Bu teşbihte benzeyen sevgili, kendisine benzetilen ay, benzetme yönü ise ışık saçıp aydınlatmasıdır. Ayrıca mâh-tâb ve şeb kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. "kangı bezmi mâh-tâb itdün" ifadesinde soru sorulduğu için **istifham** sanatı vardır. Şairin amacı sorusuna cevap almak değil, sevgilinin başka bir bezme gittiğini vurgulamak ve bu yolla anlamı güçlendirmektir.

Aşıkların ahının Divan şiirindeki yerini, Ahmet Paşa'da görelim: "Aşkın ahının ateş olmasında yine onun etkinliği, yani yerini bulması inanişi temeli teşkil eder. Aşağıdaki beyit, hem bunu ve hem de yapılan ahın şiddet ve azametini belirtir.

Afitâb ol mehlikânın yakmasun zîbâ yüzün
Yoksa bir âh eylerem dilden ki yanar âfitâb

...

Ahların duman oluşunun asıl sebebi de ateş hayalinde olduğu gibi müessiriyet halidir. Aşık sevgilisine daima bu hususu, dumanın kir, pas yapmasından, karalık vermesinden hareketle hatırlatır durur.

Ah-ı 'aşıkdan sakınmazdun dirîğa kim hatun
Duddur ki âyîne-i hüsnünde te'sîr eylemiş."⁷²

3. Beyit:

Belki eylerdüm sana şâyeste hıdmette kusûr
Ben günâh eylerdüm ammâ sen sevâb itdün bu şeb

Belki sana şâyeste hıdmette kusûr eylerdüm. Ben bu şeb günâh eylerdüm ammâ sen sevâb itdün.

Belki sana layıkıyla hizmet etmekte kusur edip günah işlerdim. Ama sen bu gece (bir bezmi aydınlatmakla) hayırlı (sevap) bir iş yaptın.

şâyeste: Yakışır, yaraşır, layık, uygun.

⁷² Tolasa, a.g.e., s.363-364.

sevâb itmek: Allah tarafından mükafatlandırılacak şekilde hareket etmek. Hayırlı bir iş yapmak.

Aşık hatalıdır, kusurludur, günah işler. Sevgili ise lutuf ve ihsanlarda bulunur, sevap işler. Önceki beyitlerde sevgilinin gelmeyişinden şikayet edilmişti. Bu beyitte ise şair, şaşırtıcı bir şekilde sevgilinin gelmeyişinden olumlu bir sonuç çıkarıp kendisini teselli ediyor. Sevgiliye iyi ki gelmedin, gelseydin belki ben sana layık bir şekilde hizmet edemeyip günaha girerdim. Sen ise bir meclisi aydınlatıp sevaba girdin, diyor. Her durumda kusurlu olan aşıktır. Sevgili ise hükmünü icra eden bir sultan olduğu için asla hesaba çekilemez. Günah ve sevap aynı varlığa ait olmadığı için tam bir tezat olmasa da bu iki kavramın zıtlığı beytin anlamını kuvvetlendirmiştir.

4. Beyit:

Ben esîr-i derd-i ser ammâ rûhun 'aksiyle sen
Dîde-i ağyârı mînâ-yı gül-âb itdün bu şeb

Ben esîr-i derd-i ser ammâ sen bu şeb rûhun 'aksiyle dîde-i ağyârı mînâ-yı gül-âb itdün.

Ben başımın derdinin (aşkımanın) esiriyim. Fakat sen bu gece yanağının yansması ile rakiplerin gözünü, gülsuyu şişesi gibi (kıpkırmızı) ettin.

esîr-i derd-i ser: Başımın derdine esir olmuş, aşk derdine düşmüş.

rûh: Yanak, yüz, çehre.

dîde-i ağyâr: Başkalarının, rakiplerin gözü.

mînâ-yı gül-âb: Gül suyu şişesi.

Beyitte ben zamiri ile aşık, sen zamiri ile sevgili anlatılmaktadır. Aşık esirdir. "Sevgilinin sultan, şâh, efendi ve Süleymân-ı zamân olarak vasıflandırılışı, aşığın sevgiliye bağlılığı ve düşkünlüğü, onun her arzûsuna boyun eğmeye her an hazır bulunması âşığın bende, kul, köle, gulâm, esîr, gedâ ve sâil olarak tasavvuruna sebep olan en önemli hususlardır. Âşığın nazarında sevgiliye kul olmak dehre sultan olmaktan üstündür."⁷³

⁷³ Sefercioğlu, a.g.e., s.254.

Sevgilinin yanağı ile gül suyu şişesinin münasebeti, renk ve koku yönüyledir. Sevgilinin yanağı, gençlik ve güzellik belirtisi olarak daima gül rengindedir ve ıslık ıslık parlar. Tıpkı içine gül suyu konan şişe gibi. İkinci mısrayı, iki farklı şekilde anlamak mümkündür. Birincisi: Yanağının yansıması ile ağyârın gözünü gül suyu şişesi gibi yaptın. Yani bu gece ağyârın gözü sana baktı. Yanağının rengi sana bakanların gözlerine yansıdığı için, onların gözleri senin yanağının renginden ötürü gül suyu şişesi gibi oldu. Beyti böyle anladığımızda ağyârın gözünün gül suyu gibi kırmızı olmasının sebebi, sevgilinin yanağının yansımasıdır. Bu durumda aşığın (sevgiliye baktığı için) ağyârı kıskandığı ve sevgiliye sitem ettiği anlaşılabilir.

İkincisi: Ağyâr sana bakıp ağladı. Senin gibi bir sevgilisi olmadığı için çok fazla gözyaşı döktü. Aşırı ağlamaktan gözler kanlanır ve kızarır. Kanlanmış bir göz ağlarken gül suyu şişesi gibi görünür. Yani bu beyitte ağyârın sevgili için kanlı gözyaşı dökmesi abartılı bir şekilde anlatılmış. Beyti böyle anladığımızda ise aşığın (sevgilisinin güzelliği ile) övündüğü anlamı ortaya çıkar. Beyitte iki farklı anlam bulunduğu ve hangisinin kastedildiği kesin olmadığı için **tevriye ve îham** vardır. Ayrıca dîde-i ağyâr (yabancıların-rakiplerin gözü), mînâ-yı gül-âba (gül suyu şişesine) **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü, ağlayan gözün renginin gül suyunun rengi (kırmızı) ile aynı olmasıdır.

5. Beyit:

Ben hayâlünle sabâh olunca itdüm güft-gû
Sen kimi şâyeste-i lutf-ı hitâb itdün bu şeb

Hayâlünle sabâh olunca ben güft-gû itdüm. Sen bu şeb kimi şâyeste-i lutf-ı hitâb itdün?

(Yokluğunda) **hayalinle sabah olunca ben dedikodu ettim. Sen bu gece kimi seninle konuşma** (muhatap olma) **lutfuna layık gördün?**

güft-gû itmek: Dedi kodu etmek.

şâyeste-i lutf-ı hitâb itmek: Hitap etme, muhatap olma lutfuna layık görmek.

Ben senin hayalinle sabahladım, sen yanımda yoktun. Seni düşünmekten gözüme uyku girmedi ve ben senin hayalinle sabaha kadar konuştum. Sen benim yanımda olmadığın için, senin hakkında dedikodu ettim. Acaba geceyi kiminle geçirdi diye seni çekiştirdim. Eğer sen benim yanımda olsaydın dedikodunu

etmeyecektim. Sen, benim gibi bir aşığı seninle konuşma şerefine layık görmüyorsun ama başkalarını seninle muhatap olma lutfuna erdiriyorsun.

Bu beyitte de **önceki beyitlerdeki gibi sevgiliye sitem ve kıskançlık duyguları** hakim. Çünkü şair geceyi yalnız geçirdiği ve sevgili yanına gelmediği için ona sitem ediyor. Ayrıca sevgilinin başkalarının yanına gitmesini de kıskanıyor.

Şeb ve sabâh kelimeleri arasında **tezat** vardır. Güft-gû ve hitâb kelimeleri arasında da **tenâsüb** vardır. Çünkü her ikisi de bir kişiyle muhatap olma yani karşılıklı konuşma anlamına gelir. Ayrıca "sen kimi şâyeste-i lutf-ı hitâb itdün" ifadesinde soru sorulduğu için **istifham** sanatı vardır. Şairin amacı sorusuna cevap almak değil, sevgilinin başka bir kişiyle konuşup o kişiyi muhatap aldığını buna karşılık kendisine yüz vermediğini vurgulamak ve bu yolla anlamı güçlendirmektir.

N. Sefercioğlu, sevgilinin aşığa yüz vermeyip rakiplere lütufta bulunmasını şöyle anlatıyor: " Nev'î'ye göre sevgilinin en belirgin özelliği âşıklara karşı takındığı ilgisiz ve acımasız tavidir. Sevgili rakîbe karşı ne kadar mültefit ve müsamahakâr ise, âşıklarına karşı da o derece ihmâlkâr ve kayıtsızdır. Âşıkına bir bûse vermek için titrerken, rakîbten bunu esirgemez."⁷⁴

6. Beyit:

Nâz u istiğnâ degüldür mâni'-i teşrîf-i bezm
Gâlibâ ey mâh-rû bizden hicâb itdün bu şeb

Nâz u istiğnâ mâni'-i teşrîf-i bezm degüldür. Ey mâh-rû bu şeb gâlibâ bizden hicâb itdün.

Naz ve istiğna bezmi şereflelendirmene (gelmene) engel değildir. Ey ay yüzlü güzel! Sen galiba bizden utandın.

nâz: Beğendirmek maksadı ile kendini ağırdan satmak. Bir şeyi beğenmeyip şımarıklık etmek.

istiğnâ: Gönül tokluğu, zenginlik, elindekiyle yetinmek. Bir şeyi isteme konusunda nazlanmak.

mâh-rû: Ay yüzlü, yüzü ay gibi parlak olan.

⁷⁴ Sefercioğlu, a.g.e., s.129.

mâni'-i teşrîf-i bezm: Bezme gelmeye mâni olan şey, meclise gitmeyi engelleyen durum.

Naz ve istiğna sevgilinin her zamanki alışılmış halidir. Sevgili nazlanır, kendini çok ağırdan satar, aşığa zulmeder, kibirlenir. Bunlar sevgili için normal ve alışılmış durumlardır. Çünkü sevgili sultan konumundadır, güzelliği ile kibirlenmek ve nazlanmak sevgilinin hakkıdır. Divan şiirinde bunun tersi düşünülemez. Alçak gönüllü, nazlanmayan, her çağrıldığında gelen, aşığına iyi davranan bir sevgili motifi zaten Divan şiirindeki sevgili motifine uymaz. Ama beyitte sevgilinin gelmeyişi başka bir sebebe, utanmasına bağlanıyor. Aslında sevgili utanmaz, şuh ve rahat tavırlıdır. Burada sevgili kendinden değil, aşığından utanıyor. Yani aşığını muhatap almaya tenezzül etmiyor. Buradan sevgilinin aşığına değer vermediği, onu hakir gördüğü anlamı çıkar. Zira gazelin bütününde de bir sitem duygusu hakimdir. Beyti böyle anlamak Divan şiiri estetiğine daha uygun düşmektedir.

Mâh ve şeb kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Çünkü ay gece çıkar. Sevgili, bulutlu bir gecede görünmeyen aya benzetilmiş. Ay olmayınca gece karanlıktır. Sevgilinin yokluğu da karanlık bir gece gibi düşünülmüş. Mâh-rû ifadesinde sevgilinin yüzü aya **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü parlaklık ve güzelliştir. Hicâb kelimesi utanmayı ifade eder ama başka bir gerçek anlamı da örtü, perde demektir. Ayın görülmesini engelleyen perde ise bulutlardır. Beyitte sanki bulutlar arkasında açıkça görülmeyen ama varlığı sezilen bir ayın oluşturduğu manzara resmedilmiş. Ve bu resim ile kendisini aşığına göstermekten utanıp yüzüne peçe örten bir sevgili motifi çizilmiş.

7. Beyit:

Tâbe-gerden garka-i eşk oldı tâb-ı hicr ile
Nâbî'yi hem hâlet-i rûz-ı hisâb itdün bu şeb

Tâb-ı hicr ile tâbe-gerden garka-i eşk oldı, Nâbî'yi bu şeb hem hâlet-i rûz-ı hisâb itdün.

Ayrılık ateşiyle boğazına kadar gözyaşına battı. Nâbî'yi bu gece (ahirette amellerin tartıldığı) hesap günü gibi zor bir durumda bıraktın.

tâbe-gerden: Boğazına kadar.

garka-i eşk: Gözyaşına batmış olan.

tâb-ı hicr: Ayrılık ateşi.

hem hâlet-i rûz-ı hisâb itmek: Hesap günü gibi zor bir durumda bırakmak.

Makta beyti de gazelin bütünündeki temayı bir kere daha vurgulayıp konu bütünlüğünü sağlamış. Bu beyitte şair, sevgiliden ayrı düşmenin kendisi için nasıl bir durum olduğunu anlatmış. Ayrılık bir ateşe **teşbih** edilmiş. Ancak burada alışılmışın dışında bir anlatım var. Ayrılık ateşinin yakıp kül etmesi gerekirken aşığı gözyaşları içinde bırakıyor. Ateş yakar, gözyaşı yani su söndürür. Aşığın çok gözyaşı dökmesi **mübalağalı** bir şekilde anlatılmış. Çünkü aşığın boğazına kadar gözyaşı seline batması abartılı bir ifadedir. Sevgilinin yokluğunda düştüğü zor durumu anlatmak için şair, durumunu amellerin tartıldığı, hesap gününe **teşbih** etmiştir. Hesap günü gerçekten çok çetin bir gündür. Hiç kimsenin ve hiçbir şeyin fayda etmediği öyle bir günde, aşığı bu zor durumdan kurtaracak kişi sadece sevgilidir. Son beyitte şair, sevgilinin yokluğunda ne kadar zor bir gece geçirdiğini anlatmış.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Gazelin bütününe ayrılık acısı, sitem ve kıskançlık duyguları hakimdir. Aşık, sevgilinin söz verdiği halde gelmediğini, üstelik başkalarının (ağyârın) bezmini şerefleştirdiğini söylüyor. Sevgilinin aşığa yüz vermeyip rakiplere yakınlık göstermesi karşısında, aşığın sitemi ve kıskançlığı dile getirilmiş. Gazelin bütününde konu, tema ve söyleyiş bakımından birlik bulunduğu için bu gazel yek-âhenk özelliktedir.

16.GAZEL

Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün

- 1- Siper dūşında hâle Őu'lesin ŐemŐîr ider meh-tâb
O âlât ile Şâm iklîmini teshîr ider meh-tâb
- 2- Degüldür hâle çıkmış câmi' içre kürsî- i va'za
Gürûh-ı encüme nûr âyetin tefsîr ider meh-tâb
- 3- Degül hâle tutup hırmengeh-i çerh üzre bir gırbâl
Hubûbât-ı nücûmı Şeb-be-Şeb ta'Şîr ider meh-tâb
- 4- İdüp bir sâgar-ı zerrîni zîb-i süfre-i hâle
Felekde Cem gibi bir bezm-i mey tasvîr ider meh-tâb
- 5- EŐî'a zer-kalem Nâbî devât-ı sîmdür hâle
Anunla Enverî dîvânını tahrîr ider meh-tâb

1. Beyit:

Siper dūşında hâle Őu'lesin ŐemŐîr ider meh-tâb
O âlât ile Şâm iklîmini teshîr ider meh-tâb

Meh-tâb, siper dūşında hâle Őu'lesin ŐemŐîr ider. Meh-tâb, o âlât ile Őâm iklîmini teshîr ider.

Mehtap omzundaki hâleyi (ışık halkasını) kalkan, hâlenin Őulesini kılıç yapar; o âletlerle akşam ülkesini zapt eder.

siper: Arkasına saklanılacak Şey, koruyan, engel. Sığınak veya set arkası. Savaşta askerin kurŐun veya gülleden korunması için kazılan yer.

dūŐ: Omuz, uyku alemi, dün gece.

hâle: Ay ve güneşin etrafında bazen görünen parlak daire, ışık halkası.

Şu'le: Alev, ateş alevi, alevlenmiŐ odun.

Şâm iklimi: Akşam ülkesi, akşamın hava Şartları. Sol taraf, Arapçada Yemen sağ demektir. Hicaz'a nispetle sol tarafta kalan ülkeler.

teshîr itmek: Zapt etmek, hakim olmak, zorla ele geçirmek. İtaat ettirmek.

Ayın etrafındaki ışık halkası bir kalkan (siperlik), hâlenin Őulesi (alev) ise kılıçtır. Ay, pırıl pırıl bir zırh kuşanmış, kılıcı ve kalkanı elinde, Şâm ülkesini zapt

etmiş bir kumandandır. Burada hâle ve şu'le savaş aleti olarak düşünülmüştür. Çünkü kılıç, kalkan, zırh gibi aletler çelikten yapıldığı için ışığı yansıtır ve parlar.

Beyitte ayın gece vakti, karanlık gökyüzünü aydınlatarak geceyi hükmü altına alması anlatılmış. Burada mehtâb, zırhını ve kılıcını kuşanmış bir asker veya kumandan gibi düşünülmüştür. Benzeyen (mehtâb) verilip kendisine benzetilen (savaşçı-asker) söylenmediği için **kapalı istiâre** yapılmıştır. Hâlenin şu'lesi, şemşîre **teşbih** edilmiştir. Şulenin kılıca benzemesi parlaklık yönüyledir. Siper, şemşîr, teshîr etmek (zapt etmek) kelimeleri arasında, hepsi de savaşla ilgili olduğu için, **tenâsüb** sanatı vardır. Ayrıca bu kelimeleri bir arada düşündüğümüzde **savaş mazmunu** ortaya çıkar. Şâm iklimi, akşam ülkesi, akşam vaktinin hava şartları demektir. Beyitte gökyüzünün gece (karanlık) hali kastedilmiş. Mehtâbın gece ülkesini ele geçirmesi ise, ayın ışığıyla gökyüzünü aydınlatmasını ifade eder.

Ay ile ilgili tasavvurlar genellikle, güzellik ve parlaklık yönüyle sevgiliye ve sevgilinin yüzüne teşbih edilmesi şeklindedir. Bu beyitte ayın parlak ışığıyla gökyüzünü aydınlatması, kılıç ve kalkanını kuşanmış bir savaşçının geceyi zaptetmesi olarak düşünülmüştür. Divan şiirinde ay, genellikle kendisine benzetilendir. Bu beyitte ise ay, benzeyen unsur olarak kullanılmıştır. Teşbih alışılmışın biraz dışında olsa da sonuçta burada da ay hükmünü icra eden güçlü bir varlık olarak karşımıza çıkıyor.

2. Beyit:

Degüldür hâle çıkmış câmi' içre kürsî- i va'za
Gürûh-ı encüme nûr âyetin tefsîr ider meh-tâb

Hâle degüldür; meh-tâb, câmi' içre kürsî- i va'za çıkmış, gürûh-ı encüme nûr âyetin tefsîr ider.

Hâle değil; mehtap, cami içinde vaaz kürsüsüne çıkmış, yıldızlar topluluğuna Nur Ayeti'ni tefsir etmektedir.

gürûh-ı encüm: Yıldızlar topluluğu.

kürsî: Oturulacak yüksekçe yer. Camide vâizin, okulda öğretmenin medresede müderrisin, oturduğu yer.

tefsîr etmek: Gizli bir şeyi âşikar etmek, manayı izhâr etmek, açıklamak, Kur'an-ı Kerim ayetlerinin anlamını açıklanmak.

Nûr âyeti: Nûr Suresi'nin 35. ayeti. "Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruna eriştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir." Allah'ın nûr olmasının manası, bütün âlemin ve âlemdeki bütün hissî nûrların ve idrak edici güçlerin yaratıcısı ve icat edicisi olmasıdır. Şu halde, nûrdan asıl umulan aydınlatma, açığa çıkarma, tecelli ve inkişaf manalarının temeli, nûrdan ve nûru alandan çok, nûru yapıp yaratana ait olacağı için «Nûr» ismi Allah'a daha lâyıktır. Ancak, bundan dolayı nûru yaratana «Nûr» denilmesi, lisan bakımından hakikat değil, mecazdır."⁷⁵

Beyitte güzel bir gökyüzü tasviri vardır. Bu tabloda, gökyüzünün gece manzarası ile bir caminin vaaz esnasındaki görüntüsü özdeşleştirilmiştir. Mehtâb imamı (hatibi), yıldızlar cemaatine gökyüzü camisinin vaaz kürsüsünde Nûr Ayeti'ni tefsir etmektedir. Bu işi, ayın etrafındaki ışık halkası (hâle) değil, mehtap yapmaktadır. Mehtâb, bütün yıldızlara Nûr Ayeti'ni açıklamaktadır. Mehtâbın Nûr Ayeti'ni tefsir etmesi söz ile değil, hâl iledir. Çünkü ay, pırıl pırıl parlayarak, kendi görüntüsü ile bu ayetin ne manaya geldiğini anlatmaktadır.

Beyitte mehtâb, insan özelliği (tefsir etme) kazandırılarak **teşhis** edilmiştir. Ayrıca gökyüzü bir camiye benzetilmiş, cami söylenip gökyüzü söylenmediği için **açık istiâre** olmuş. Yıldızlar camideki cemaate benzetilmiş, yıldızlar söylenip cemaat söylenmediği için **kapalı istiâre** yapılmış. Mehtâb ise cemaata vaaz eden bir hatibe benzetilmiş, benzeyen söylenip kendisine benzetilen söylenmediği için **kapalı istiâre** yapılmıştır. Ayrıca câmi', kürsî, va'z, âyet, tefsîr kelimeleri arasında ve mehtâb, nûr, encüm kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır.

Tasavvufî anlamda düşündüğümüzde ay, Hz.Muhammed'in remzidir. Etrafındaki yıldızlar ise Hz.Muhammed'in sahabeleridir. Bir hadiste "Ashâbım yıldızlar gibidir. Hangisine tâbi olsanız hidayete erersiniz."⁷⁶ buyrulmaktadır. Beyitte bu hadise **telmiḥ** yapıldığını söyleyebiliriz. Bu durumda, ayın etrafındaki yıldızların oluşturduğu gece manzarası ile Hz.muhammed ve etrafındaki sahabelerin oluşturduğu sohbet halkası özdeşleştirilmiş olur.

⁷⁵ Kur'an, Nûr Sûresi, Ayet 35.

⁷⁶ Beyhakî, el-Medhal, s.164, Kenzu'l-ummal- h. no: 1002, <http://www.sorularlailamiyet.com.>, 25/12/2014.

3. Beyit:

Degül hâle tutup hirmengeh-i çerh üzre bir gırbâl
Hubûbât-ı nücûmı şeb-be-şeb ta'şîr ider meh-tâb

Hâle degül; meh-tâb, hirmengeh-i çerh üzre bir gırbâl tutup hubûbât-ı nücûmı şeb-be-şeb ta'şîr ider.

Hâle değil; mehtap, gökyüzü harmanının üzerine bir kalbur (gözer) tutup her gece yıldız tanelerinin öşrünü alır.

hirmen-geh: Harman yeri.

çerh: Çark, dolap, dingil üzerine dönen. Felek, talih. Gökyüzü.

gırbâl: Delikleri büyük olan elek, kalbur.

hubûbât: Habbeler, taneli nebatlar, tahıllar.

nücûm: Yıldızlar.

ta'şîr etmek: Öşür alma, onda birini vergi olarak alma, ona bölme.

Bu beyit, bir önceki beyitte olduğu gibi olumsuz bir cümle ile başlamıştır. Beyitte çerh (gökyüzü), bir harman yerine; hâle (ayın etrafındaki ışık halkası), gırbâle (kalbur); yıldızlar da hububat (tahıl) taneciklerine **teşbih** edilmiştir. Gökyüzü harman yeri olunca yıldızlar da hububat olur. Hirmengeh-gırbâl-hubûbât-ta'şîr kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Hububat harman yerinde hasat edilir, taneleri ayırma işlemi kalbur ile yapılır. Arica hububatın öşrü verilir. Gırbâl (kalbur), eleme işi yanında bir ölçü aracı olarak da kullanılır. Hâle, çerh, mehtâb, nücûm, şeb kelimeleri arasında da **tenâsüb** vardır. Hâle ayın etrafında olur, ay ve yıldızlar geceleyin gökyüzünde görülür.

Mehtap, bu beyitte öşür toplayan bir vergi memuru gibi tasavvur edilmiştir. Yıldızların hububat (tahıl-dane) gibi düşünülmesinin sebebi, şekil (küçük-yuvarlak), renk, çokluk ve serpilmiş halde görünmesidir. Dolunay ile kalbur arasındaki benzerlik, şekil (yuvarlaklık) yönündendir. "Gökyüzünün kalbura teşbihi yuvarlak şekli ve üzerindeki yıldızların dâne veya delik şeklinde hayal edilmesiyle ortaya çıkar. Elemek kelimesinde hareket unsuru da vardır:

Şöyle hâk oldu Hayâlî ki bulunmaz gerdi
Çarh **gırbâl** oluban hâk-i zemîni elese"⁷⁷

⁷⁷ Kurnaz, a.g.e. s.434.

4. Beyit:

İdüp bir sâgar-ı zerrîni zîb-i süfre-i hâle
Felekde Cem gibi ber bezm-i mey tasvîr ider meh-tâb

Meh-tâb, bir sâgar-ı zerrîni zîb-i süfre-i hâle idüp felekde Cem gibi bir bezm-i mey tasvîr ider.

Mehtap, bir altın kadehi hâle sofrasının süsü edip gökyüzünde Cem gibi bir içki meclisi tasvir eder.

sâgar-ı zerrîn: Altın kadeh, altın renkli içki bardağı.

zîb: Zinet, süs. Düzgün iyi elbise.

süfre: Sofra, mâide. Misafire yolda yemesi için hazırlanan azık.

bezm-i mey: İçki meclisi, içkili toplantı.

Cem: Nuh Peygamber devrinde yaşadığı söylenen, Pişdâdiyan sülalesinin dördüncü hükümdarıdır. İran mitolojisinde bin yıl kadar yaşadığı rivayet edilir. Şöhretinin asıl sebebi şarabın mucidi olmasıdır.

"Rivayete göre Cem, maiyyeti ile birlikte bir kır gezisindeyken, gökte bir kuş görür. Kuşun ayaklarına bir yılan sımsıkı sarılmıştır. Okçularına, kuşa zarar getirmeden yılanı vurmalarını söyler. Kuş kurtulunca Cem'in yanına gelir ve gagasından çıkardığı birkaç taneyi bırakır. Bu taneler ekilince üzüm ve asma elde edilir. Üzümün suyunu içmek âdet haline gelir. Ayrıca çok bekleyen üzüm sularının zehirli olduğu inancı yaygınlaşır. Bir gün Cem'in câriyelerinden birisi intihar etmek ister. Bunun için de bir köşede unutulmuş ve köpürmüş olan üzüm şirasını içer. Daha sonra kendisinde değişik ruh halleri belirir. Kendisine geldiğinde keyfiyeti Cem'e anlatır. O da şırayı uzun müddet bekletip içmeyi âdet haline getirir. Bu sıra şaraptır. Bu nedenle şarap, Cem ile birlikte çok anılır."⁷⁸

Bu beyitte bir içki meclisi ve süslü bir sofraya tasvir edilmektedir. Felek (gökyüzü) içki meclisine, hâle sofraya, mehtâb ise sofranın ortasındaki altından bir kadehe **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü şekil ve görünüştür. Gökyüzünün gece vaktindeki görüntüsü içki sofrasıyla özdeşleştirilmiştir. İçki meclisinin en önemli unsuru, başrol oyuncusu kadehtir. Bu beyitte mehtâb, altından bir kadeh olarak düşünülmüştür. Sâgar, süfre, cem, bezm, mey kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Çünkü bu kelimelerin hepsi de bezm kavramının unsurlarıdır. Mehtâb, Cem'e **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü olarak da bezm-i mey tasvir etmesi söylenmiş. Cem, Divan şiirinde şarabın mucidi olarak bilindiği için; câm ve mey kelimeleri ile birlikte anılır. Bunun hatırlatılması ile **telmih** sanatı yapılmıştır. Nâbî, başka gazellerinde de Cem'den söz etmiştir.

⁷⁸ Pala, a.g.e., s.248.

"Cem'in tamama erip devri cām kalmıştır
O cāmdan da bu meclisde nām kalmıştır"⁷⁹
Nâbî

İslam Ansiklopedisi'nin "Cem" maddesinde bu efsanenin Hint kaynaklı olduğu söylenmekte, İran mitolojisindeki yeri açıklanıp tasavvufî nitelikler yüklendiğinden söz edilmektedir. Fuzûlî'nin Cem'le ilgili şu güzel beyti de bu figürün Divan şiirinde kullanılışını örneklemek için verilmiştir:

"Hâk-i Cem üzre çıkıp lâle tutup cāmını der
Ki kimin var ise bir cāmı bugün oldur Cem"⁸⁰

Fuzûlî

"Yıldızların meş'ale, güneş ve ayın ekmek, **ayın kâse** ve kehkeşkânın yemek olarak tasavvuru, **gökyüzünün bisat ve sofr**a olarak düşünülmesine sebep olur. Bu tasavvurlarda genişlik, yuvarlak şekil ve nakışlı görünüş gibi unsurlar yer alır."⁸¹

5. Beyit:

Eşi'a zer-kalem Nâbî devât-ı sîmdür hâle
Anunla Enverî dîvânını tahrîr ider meh-tâb

Nâbî! Eşi'a, zer-kalem; hâle, devât-ı sîmdür. Meh-tâb, onunla Enverî dîvânını tahrîr ider.

Nâbî! Işıklar, altın bir kalem; hâle de gümüş bir hokkadır. Mehtâb, onunla Enverî dîvânını yazar.

eşi'a: Şualar, ışıklar, aydınlıklar.

zer: Sarı, altın, akçe. Zer-kalem: Altın kalem.

devât-ı sîm: Devât, içine mürekkep konan kaba verilen isimlerden biridir. Gümüş divit. Mürekkep konulan gümüş hokka.

tahrîr etmek: Yazmak, kaydetmek, nüsha çoğaltmak.

Enverî: "Enverî, Fars edebiyatının büyük kaside ustalarındandır. O genellikle sözün sade, anlaşılır olmasına dikkat etmiştir. Şiirleri bazen günlük konuşmanın bir bölümü şeklinde bazen de şerhe muhtaç olunacak türdedir. Övgü, hiciv, vaaz ve

⁷⁹ Pala, a.g.e., s.104.

⁸⁰ Nurettin Albayrak, "Cem", *İslâm Ansiklopedisi*, cilt:07, s.280, <http://www.islamansiklopedisi.info/>, 20/01/2015.

⁸¹ Sefercioğlu, a.g.e., s.355.

temsil gibi tüm dallarda manayı ve toplumsal eleştiriyi en iyi kullananlardandır. İran edebiyatında Fars şiirinin üç peygamberinden biri kabul edilir."⁸²

Enverî Divanı rastgele seçilmemiştir. Enverî kelimesi, nûr kelimesinden türemiştir. Beyitteki ışıkla ilgili olan hâle, mehtâb, şua kelimeleri ile çok uygun düşmüştür. Bu, şairin bilinçli bir seçimidir. Çünkü beyitte meh-tâbın altından bir kalem olan şualar ve gümüşten bir hokka olan hâle ile Enverî divanını yazdığı söylenmektedir. Eşi'a (şualar), zer-kaleme (altın kalem); hâle (ışık halkası) devât-ı sîme (gümüş bir divite, hokkaya) **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü olarak Enverî Divanı'nı tahrir etmesi söylenmiştir. Ayrıca devât, kalem, tahrîr etmek kelimeleri arasında ve hâle, meh-tâb, eşi'a kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Çünkü kalem ve divit yazı aracıdır. Hâle, mehtâb, şua kelimeleri de ışıkla ilgilidir. Mehtâbın Enverî Divanı'nı tahrir etmesinde **teşhis** (kişileştirme) vardır. Yazı yazmak insan özelliğidir. Beyitte ay, kalem ve divit ile gökyüzüne yazı yazan bir hattat olarak düşünülmüştür.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Gazelin redifinden de anlaşılacağı gibi, şiirin bütününde bir gece manzarası tasvir edilmektedir. Nâbî, bu gazelde 19.yüzyıl parnasyenleri gibi kelimelerle adeta bir tablo resmetmiştir. Çizilen tablonun merkezinde mehtâb var. Birinci beyitte mehtâb; kılıç ve kalkanını kuşanmış, gece iklimini fetheden bir asker olarak anlatılmış. İkinci beyitte ise gökyüzü bir cami, yıldızlar cemaat, mehtâb ise Nûr ayetini tefsir eden bir imam olarak tasvir edilmiş. Üçüncü beyitte ise gökyüzü bir harman, yıldızlar tahıl taneleri, hâle bir kalbur, mehtâb ise gecedен geceye yıldızların öşrünü toplayan bir vergi memuru olarak düşünülmüş. Dördüncü beyitte gökyüzü bir içki bezmine, hale sofraya, mehtâb ise bezmi kuran Cem'e benzetilmiş. Son beyitte ise Mehtâb, ışıktan kalemleriyle Enverî divanını yazan bir hattat olarak tasvir edilmiştir. Yek-âhenk ve yek-âvaz özellikte olan gazelin tamamında, gökyüzünün gece manzarası anlatılmaktadır.

⁸² A.Hilâl Kalkandelen, "Hülâsatü'l Hakâyık'ta İranlı Şairler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:40, Erzurum, 2013.

17. GAZEL

Mef 'ülü / Fâilâtü / Mefâilü / Fâilün

- 1- Hubân olurlar encümen-âşûb şeb-be-şeb
Tertîb-i bezm-i vuslat olur hûb şeb-be-şeb
- 2- 'Uşşâka rûzlarda olan nâzlar olur
Bûs u kenâr zevkine mahsûb şeb-be-şeb
- 3- Derhem olursa kâkül-i cânân 'aceb degül
Olur tekellüfât çü meslûb şeb-be-şeb
- 4- Âgûşu yakdı âteş-i nâz ile rîşümi
Resm oldı sûz-ı kûşe-i cârûb şeb-be-şeb
- 5- Nâbî hayâl-i şî'r dahı şeb bulur nizâm
Her bezm-i râz çün bulur üslûb şeb-be-şeb

1. Beyit:

Hubân olurlar encümen-âşûb şeb-be-şeb
Tertîb-i bezm-i vuslat olur hûb şeb-be-şeb

Hubân, şeb-be-şeb encümen-âşûb olurlar. Şeb-be-şeb tertîb-i bezm-i vuslat hûb olur.

Güzeller, her gece meclisi karıştırırlar (bezmde fitne çıkarırlar). **Her gece vuslat bezmi** (sevgiliye kavuşma toplantısı) **düzenlemek ne güzel olur.**

hubân: Hûblar, güzeller, iyiler.

encümen: Cemiyet, meclis, şura, komisyon.

âşûb: Karıştırıcı, karıştıran. encümen-âşûb: Meclisi karıştıran, fitne çıkaran.

bezm-i vuslat: Kavuşma toplantısı, sohbet meclisi, sevgiliyle muhabbet yeri, sevgiliyle yiyip içilen meclis.

Beyitte gece düzenlenen bezmden söz edilmektedir. Şair bu beyitte, her gece sevgiliye vuslat bezmi tertip etmek güzel olur ama güzeller bezmi karıştırıp fitne çıkarıyorlar, diyor. Güzellerin encümen-âşûb olması, güzellerin meclisi karıştırıp kargaşaya sebep olması, fitne çıkarması demektir. Bir güzelin pek çok aşığı olur. Sevgili aşıklardan bazılarına yüz verir, bazılarına yüz vermez. Hem de aşık, rakiplerini yani sevgiliyi seven diğer aşıkları kıskanır. Aşığın kıskanması ve

sevgilinin çok kişiye yüz verip cilve etmesi mecliste fitne ve kargaşa çıkarır. Sevgilinin gamzesinin (yan bakış) bir özelliği de fettan olmasıdır. Nefî'nin bir kasidesindeki şu beyit dikkat çekicidir:

"Gamzesi âşûb-i candır turre-i dâm-ı belâ
Fitnedir ser-tâ kadem ol dil-sitânı bilmiş ol"⁸³
Nefî

Divan şiirinde âşub kelimesinin geçtiği beyitlerde, doğrudan veya dolaylı biçimde fitneden söz edilir.

Beyitte geçen encümen ve bezm kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Çünkü her iki kelimedede toplanmayla ilgilidir. Beyitte "b" sesi ile **aliterasyon**, "u" ünlüsü ile de **asonans** yapılmıştır.

2. Beyit:

'Uşşâka rûzlarda olan nâzlar olur
Bûs u kenâr zevkine mahsûb şeb-be-şeb

'Uşşâka rûzlarda olan nâzlar, şeb-be-şeb bûs u kenâr zevkine mahsûb olur.

Aşıklara gündüzlerde yapılan nazlar, her gece öpme ve kucaklama zevkiyle mahsup olunur (ödenir).

bûs (etmek) : öpmek.

nâz: Beğendirmek maksadiyle kendini ağırdan satmak, bir şeyi beğenmeyip şımarıklık etmek.

kenar: Çevre, kıyı, sahil. Köşe, uç. Kucaklama, kucağa alma.

mahsûb: Sayılmış, hesaplanmış, hesabına kaydedilmiş. Mahsuplaşma: Alacak verecek konusunu sonuca bağlama. Sayışma, bir şeyin bedelini başka şeyle ödeme.

Birinci beyitte güzellerin fitne çıkarmasından söz edilmişti. Burada ise güzellerin gündüzlerde aşıklara ettikleri nazların bedelini, gecelerde öpme ve kucaklama ile ödedikleri ifade edilmiş. Nazın amacı kendini beğendirmek ve kıymetlendirmektir. Divan şiirinde nazlı, kibirli ve zalim sevgili motifi vardır. Aşığa ilgisiz kalmak ve onu yok saymak aşık için dayanılması imkansız bir durumdur. Sevgilinin aşığa naz ve eziyet etmesi bir lütuftur. Sevgilinin naz ve cilve yapması

⁸³ Metin Akkuş; *Nefî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993.

aşığın ilgisini ve sevgisini artırır. Tabi bu naz ve cilvelerin de bir bedeli vardır. Aşık sevgiliye kavuştuğunda bütün o naz ve cilvelerin bedelini öperek ve kucaklayarak tahsil eder. Rûz ve şeb kelimeleri arasında **tezat** vardır. Bûs ve kenâr kelimeleri arasında ise **tenâsüb** vardır.

Cebecioğlu naz için, "Tasavvufî olarak aşıkın maşuka güç vermesi demektir." diyor.⁸⁴ Tasavvufî anlamda bûse, "bâtındaki feyz ve cezbe; müjde alındığında duyulan zevk veya haz; ilim ve amel; anlama ve anlatma bakımından sözün keyfiyetini kabul etme yeteneği; ruhun vasıtasız olarak aldığı zevk veya haz gibi çeşitli manaları ihtiva eder."⁸⁵ Beyti tasavvufî boyutta düşünürsek, dervişin seyr-i süluk yolunda katlandığı çilenin mükafatını zevk-i ruhanî ile alacağı anlamı çıkar. Beyti bu dünyada çekilen sıkıntı ve çilelere sabırla katlanmanın mükafatının öbür dünyada verileceği şeklinde anlamak da mümkündür.

3. Beyit:

Derhem olursa kâkül-i cânân 'aceb degül
Olur tekellüfât çü meslûb şeb-be-şeb

Kâkül-i cânân, derhem olursa 'aceb degül; çü tekellüfât şeb-be-şeb meslûb olur.

Sevgilinin kakülü karmakarışık olursa bunda şaşılacak bir şey yok. Tıpkı gösteriş için yapılan süslenmelerin (makyaj) her gece kaybolduğu gibi.

derhem: Karışık, karmakarışık. Muzdarip, ızdırap çeken. İncinmiş.

kâkül-i cânân: Sevgilinin kâkülü.

meslûb: Selbedilmiş olan, soyulmuş, fazlalıkları alınmış, giderilmiş.

tekellüfât: (tekellüfün çoğulu) Kendi isteğiyle külfete girme, bir zorluğa katlanma. Gösterişe kapılma, özenme, yapmacık hal ve hareketlerde bulunma, zoraki hareket etme. Tabiatına aykırı biçimde süslenip, makyajlanıp gösterişte bulunma.

Kâkül, alna dökülen saç, perçem demektir. Kâkül-i cânân, tekellüfâta (süs-makyaj) **teşbih** edilmiş. Benzetme yönü olarak meslûb ve derhem olması (dağılıp bozulmak, karışmak, silinmek) söylenmiş. Benzetme edatı olarak da "çü"

⁸⁴ Cebecioğlu, a.g.e., s.196.

⁸⁵ Cebecioğlu, a.g.e., s.41.

kullanılmış. Burada dört unsuru bulunan mufassal bir teşbih vardır. Kâkül, Divan şiirinde en önemli güzellik unsurlarından biri olan saç ile benzer şekilde kullanılır. "Kakülün karmakarışık" olması ile "zülfün perişan" olması aynı şeydir. Saç divan şiirinde, kokusu, rengi ve şekli yönünden sayısız benzetmeye konu olmuş bir güzellik unsurudur. Bu beyitte saç şekil bakımından konu edilmiştir. Dağınık saç aşğın gönlünü temsil eder. Sevgilinin zülfü dağınık ise aşğın gönlü de dağınıktır, perişandır. Çünkü gönül kuşunun yuvası sevgilinin saçlarının arasındadır. Burada Fuzûlî'nin şu beyti hemen akla geliveriyor.

"Âşîyan-ı murg-i dil zülf-i perişanıdadır
Kande olsam ey peri gönlüm senin yanındadır"⁸⁶
Fuzûlî

Tekellüfat, gösteriş için yapılan süslenmelerdir. Sevgili ne kadar süslenirse süslenirse, gece olup uyuduğunda saçı başı dağılacak; süslenmek için yaptığı makyaj silinecek. Bu, normal bir durumdur; bunda şaşılacak bir şey yok.

4. Beyit:

Âgûşu yakdı âteş-i nâz ile rîşümi
Resm oldı sûz-ı kûşe-i cârûb şeb-be-şeb

Âgûşu, âteş-i nâz ile rîşümi yakdı; şeb-be-şeb sûz-ı kûşe-i cârûb resm oldı.

Sevgilinin kucağı, naz ateşiyle tüylerimi (saçımı sakalımı) yaktı; her gece köşesi yanmış bir süpürge resmi ortaya çıktı.

âguş: Kucak sığınılan yer.

âteş-i nâz: Naz ateşi.

rîş: Yara, yaralı. Tüy, kıl, kuş kanadı. Sakal.

sûz-ı kûşe-i cârûb: Süpürge'nin köşesinin yanması.

Buradaki rîş kelimesini hem yara hem de saç-sakal anlamında anlayabiliriz. İkinci mısradaki köşesi yanmış bir süpürge resmi ortaya çıktığı söyleniyor. İki mısrayı birlikte düşündüğümüzde rîş kelimesini saç-sakal olarak düşünmek daha doğru olur. Sevgilinin kucağına sığınan aşğın saçını-sakalını, sevgilinin naz ateşi yakıyor ve aşık, köşesi yanmış bir süpürgeye benziyor. Ancak "yara" anlamı da uygun düşüyor.

⁸⁶ Necmettin Halil Onan; *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi*, MEB Yay., İstanbul, 1991.

Çünkü yaraya da ateş tutulur. Eskiden ok ve kılıç yaraları mikrop kapmasın diye kızgın demirle dağlanırdı. Aşığın gönlü de daima yaralıdır. Bir anlamda aşık, sevgiliyi bağrına basmakla gönül yarasını dağlamış, tedavi etmiş oluyor. Bu açıdan baktığımızda beyitte **tevriyeli** bir anlatım bulunduğunu söyleyebiliriz.

Beyitte nâz, ateşe; rîş (saç-sakal), câruba (süpürge) **teşbih** edilmiş. Teşbih yönü yakıcılıktır. Yakdı, âteş, sûz kelimeleri arasında da **tenâsüb** vardır.

Aşık beyitte sevgilinin naz ateşiyle yanmaktan şikayet ediyor gibi görünse de aslında aşık bu durumdan son derece memnundur. Her gece sevgiliyi kucaklamaktan memnun olunmaz mı, elbette olunur. Aslında şairin kinayeli biçimde öğündüğünü bile söyleyebiliriz. Bu bir kişinin zenginliğiyle öğrenmek için "Paran mı var, derdin var." demesi gibi bir şeydir.

5. Beyit:

Nâbî hayâl-i şî'r dahı şeb bulur nizâm
Her bezm-i râz çün bulur üslûb şeb-be-şeb

Nâbî her bezm-i râz çün şeb-be-şeb üslûb bulur, hayâl-i şî'r dahı şeb nizâm bulur.

Nâbî, her (gizli) sır meclisi geceden geceye tarzını (yol-yöntem) nasıl buluyorsa; şiirin hayali de geceleri nizamını (şeklini-ölçüsünü) bulur.

hayâl-i şî'r: Şiirin hayali, şiirin zihindeki tasavvuru.

nizâm bulmak: Düzene girmek.

bezm-i râz: Sır toplantısı, gizlice düzenlenen meclis.

üslûb bulmak: Tarzını, şeklini, gidişatını belirlemek.

Gizlice yapılan, sır bir toplantı her gece yapılırca nasıl yöntemini-tarzını buluyorsa; şiirin hayali de geceleri üslubunu bulur. Bu beyitte hayâl-i şî'r (şiirin hayali), bezm-i râza **teşbih** edilmiştir. Benzetme edatı "çün", benzetme yönü ise üslubunu bulmaktır. Beyitten şairin, şiirlerini geceleri yazdığı anlamı da çıkarılabilir. Böyle kesin bir yargıya varamasak da en azından, şiirlerin şairin zihninde geceleri şekillendiğini söyleyebiliriz. Şiir yazma işi, sırlı (gizemli) bir meclis olarak düşünülmüştür. Sır olması, şairin gönlünden geçenleri kimsenin bilmediği anlamına gelir. Şair, şiirini yazınca gönlünün sırrını açıklamış ve başkaları ile paylaşmış oluyor. Ayrıca en gizli toplantılar, herkesin uyuduğu bir zamanda yapılır. Beytin

redifi de bunu vurgulamış. Bezm de genellikle gece kurulur. İster içkili-eğlenceli isterse dini amaçlı olsun bezmler çoğunlukla geceleri düzenlenir. Bunun birinci sebebi gündüz herkesin işinin olması, ikinci sebebi ise gizlilik.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Gazelin bütün beyitleri şeb ve bezm kavramları etrafında örülmüş. Bezm genelde geceleyin düzenlenir. Birinci beyitte sevgiliyle gecelerde vuslat bezminin güzel olduğu ancak fitnenin de çıktığı, ikinci beyitte güzellerin gündüz ettikleri nazların bedelini, geceleyin bezmde öpme ve kucaklamayla ödedikleri anlatılmış. Üçüncü beyitte sevgilinin gecelerde kakülünün dağılmasının, makyajının bozulmasının normal olduğu vurgulanarak, sevgilinin bundan ötürü ayıplanmaması gerektiği ifade edilmiş. Dördüncü beyitte sevgilinin naz ateşiyle, gecelerde kendisini kucaklayan aşığı yaktığı, son beyitte ise gizli sır toplantılarının geceden geceye tarzını bulduğu gibi, Nâbî'nin şiirinin de gecelerde üslubunu bulduğu söylenmiş.

Bu gazelde, Nâbî'nin bezmle ilgili alışılmışın ötesinde ama daha gerçekçi ve somut tasvirler yaptığı, dikkatimizi çekti. Şair bu şiirinde öpmek, kucaklamak, sevgilinin kucağının aşığı yakması gibi maddi, bedenle ilgili ve şehvî çağrışımları olan fiiller kullanmış. Ancak bu kavramlar tasavvufî boyutta da yorumlanabilir.

18. GAZEL

Mefâilün / Feilâtün / Mefâilün / Feilün

- 1- Derûn-ı gamzede de neş'e-i şarâb garîb
Harâbede görünür şem'-i bezm-tâb garîb
- 2- Nedür o silsile-i halkadâr ruyunda
Bihişt içinde olur âlet-i 'azâb garîb
- 3- O hû-girifte-i cürm-i pey-â-peyüm ki olur
Girerse defter-i a'mâlûme sevâb garîb
- 4- Olur mı nev' müfid olmayınca tâ yek-reng
Kalur miyâne-i sahbâ-keşânda âb garîb
- 5- Dilün düşürme sakın meh-ruhân-ı kem sâle
Ki câhilân arasında kalur kitâb garîb
- 6- Misâl-i gülbin-i gül-rîhte şeb-i hicrân
Kalur lihâf-ı hacâletde câme-hâb garîb
- 7- Kelâmı nâ-şinevâyân-ı harfe sarf itme
Kerân içinde olur Nâbîyâ hitâb garîb

1. Beyit:

Derûn-ı gamzede de neş'e-i şarâb garîb
Harâbede görünür şem'-i bezm-tâb garîb

Şem'-i bezm-tâb, harâbede garîb görünür; derûn-ı gamzede de neş'e-i şarâb garîb.

Yıkık bir viranede koca bir meclisi aydınlatan parlak bir mumun tuhaf olduğu gibi, gam çeken (dertli) bir gönülde de şarap neşesi tuhaf görünür.

derûn: İç taraf, dâhil, kalp, gönül.

gamzede: Gam vurmuş, derde tutulmuş, elem çeken, dertli, kederli, kaygılı.

harâbe: Harap yer. Şehir veya ev yıkıntısı. Perişan yerler.

neş'e-i şarâb: Şarap neşesi. Şaraptan kaynaklanan gönül açıklığı, sevinç. Yeniden meydana gelmek. Yiğitlik, yükseklik.

garîb: Hayret verici, tuhaf. Kimsesiz, zavallı. Gurbete çıkmış kişi. Yurdundan ayrılmış, yabancı, yolcu, yoksul, muhtaç. Tasavvufta birlik âleminde ayrı düşen, maddi varlık ile sınırlanmış kişi demektir. Tasavvufî anlayışa göre dünya bir gurbet

yeri, insan da asıl vatanından ayrı düşmüş garip bir yolcudur. Bu gazelin redifi olan garîb kelimesi beyitlerde birbirine yakın anlamlarda (tuhaf, acâyip, alışılmadık) kullanılmış.

şem'-i bezm-tâb: Bezmi aydınlatan mum. Koca bir salonu aydınlatan büyük mum. Mecaz anlamda; bulunduğu meclise neşe ve güzellik veren kimse.

Beyit harâbe ve gönül kavramları etrafında kurulmuştur. Gönül bir harâbe ile özdeşleştirilmiştir. Derûnun (gönül) harâbe olmasının sebebi gamzede olmasıdır. Gam çeken, dertli bir gönül harap bir mekana **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü olarak tuhaflık söylenmiş. Bir yıkıntıda, viranhânedede çok aydınlık veren büyük bir mumun bulunması nasıl tuhaf olursa; gam çeken bir gönülde de şarap neşesinin bulunması öyle tuhaf olur. Çünkü; harâbenin karanlık olması, gamzedenin ise mahzun olması beklenir. Burada tuhaf olan durum; harâbenin aydınlık, gamzedenin neşeli olmasıdır. Ayrıca beyitte şarâp, şem'e **teşbih** edilmiş. Benzetme yönü olarak da aydınlatma verilmiş. Aydınlatmak mecaz anlamda neşe vermeyi ifade eder. Bezmi gerçek anlamda mum, mecaz anlamda ise şarap aydınlatır. Bezm, şarâb, neşe kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Çünkü bezmde şarap içilir, şarap içen kişilerde de neşe hasıl olur.

Bu beyitte tam bir "rind" anlayışı vardır. Rind dünyaya ehemmiyet vermez, gam çekmekten ve dertlerinden şikayet etmez. Rindmeşrep kimse ne durumda olursa olsun, halinden memnundur ve yaşamaktan zevk alır. Beyitte ifade edilen harâbede aydınlık, gam çeken kişide neşe olması hakiki aşkı bulmanın ifadesidir. Tasavufta bu durum "rızâ" makamı olarak ifade edilir. Rızâ makamı, kulun Allah'tan razı olması ve Allah'ın rızasından başka bir şey gözetmemesidir.

Esas yargı birinci mısradaki söylenmiş (Dertli bir gönülde şarap neşesi gariptir). İkinci mısradaki ilk mısradaki düşüncüyü açıklamak ve desteklemek için örnekleme yöntemi kullanılmış (Harâbede parlak bir mumun yanması gibi). Nâbî'nin şiirinde düşüncüyü kolayca anlatmak ve okuyucuya kavratmak için örnekleme yönteminin çok kullanıldığını görüyoruz. Bu, hikemî tarzın belirgin bir özelliğidir.

Bu gazelin birinci beytine, H. Feridun Güven, "*Garîb" Redifli Gazellerin Şekil Ve Anlam İlişkileri Üzerine Bir İnceleme* başlıklı makalesinde yer vermiş, ayrıca Nâbî'nin üslubu hakkında önemli bir tespitte bulunmuştur. "Nabi'nin gazeli

şekil ve muhteva bakımından kendisinden önce yazılmış gazellere benzemez. Beyitlerin birinci mısralarında söylenen anlam, ikinci mısradaki hikmetli bir söyleyişle desteklenir. İkinci mısralarda garip karşılanacak durumlar, somut birer örneklendirme olarak verilmiştir.⁸⁷

2. Beyit:

Nedür o silsile-i halkadâr rûyunda
Bihîşt içinde olur âlet-i 'azâb garîb

Ruyunda o silsile-i halkadâr nedür? Bihîşt içinde âlet-i 'azâb garîb olur.

Yüzündeki halkalı zincirler de nedir? Cennet içinde azap (işkence) aletleri tuhaf olur.

silsile-i halkadâr: Bir şeyi sıkıca bağlamaya yarayan halkalı zincir. Esirleri, hayvanları bağlamaya yarayan zincir. Halka, zincirin ucundaki bağlama aparatıdır.

ruy: Yüz, cihet, çehre, sebep.

bihîşt: Cennet.

âlet-i 'azâb: Azap aleti, işkence etmek için kullanılan araç-gereç.

Beyit yüz ve saç kavramları etrafında kurulmuştur. İkinci mısradaki cennet, yüzle; azap aletleri de saçın halkalarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu beyitte de yine tuhaf bir durum, benzetmeli olarak anlatılmıştır. Sevgilinin yüzü, cennete; sevgilinin yüzüne dökülen saç kıvrımları ise işkence aleti olan zincirlere **teşbih** edilmiştir. Cennet işkence yeri değil mükâfat yeridir. Bu yüzden cennette işkence aleti bulunması tuhaftır. İşkence aletleri cehennemde olur.

Beyit "nedür?" sorusu ile başlamıştır. **İstifham** sanatının amacı, soruya cevap bulmak değil; anlamı güçlendirmektir. Burada da aslında soru sorulmamış, durumun tuhafılığı vurgulanmıştır.

Yüzün cennete benzetilmesinin sebebi, cennette her türlü güzelliğin bulunmasıdır. Allah, dünyada düzgün bir hayat yaşayanları, derecesine göre cennette

⁸⁷ Hikmet Feridun Güven, "Garîb" Redifli Gazellerin Şekil Ve Anlam İlişkileri Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/9 Summer 2014, p. 571-604, Ankara-Turkey, s.587.

ödüllendirecektir. Sevgilinin yüzünü görmek, ona doyasıya bakmak aşık için mükafatların en büyüğüdür. Burada "Cemâlullah" kavramını da düşünmek gerekir.

Saçın kıvrımlarının işkence aletine benzetilmesinin sebebi, saçın halkalı ve siyah olmasıdır. Halka ve zincir işkence aletidir. Çünkü esirler ve mahkumlar zincire vurulur. Divan şiirinde sevgilinin saçı daima siyahtır. Siyahlık gecenin, küfrün, cehennemın remzidir. "Bakımlı, uzun ve örgülü saç şekil bakımından zencîre benzer. Demirden yapılan zencîr ile saç arasında bir renk benzerliği de düşünülebilir. Bu şekil ve renk benzerliğinin yanında bu tasavvura sebep olan başlıca unsur, yakalama ve bağlama özelliğidir."⁸⁸ Ayrıca tasavvufta saç, kesreti; yüz vahdeti temsil eder. Yüzde saçın olması, vahdet içinde kesrete düşmek demektir. Bu derviş için istenmeyen bir durumdur. Çünkü sâlikin muradı kesretten kurtulup vahdete ermektir.

Sevgilinin yüzünde saç bulunmasının garip karşılanması Divan şiirinde alışılmış bir durumdur. Yüz cennet olunca saç da gece olur. Cennette hep gündüz vardır, gece olması garip bir durumdur. H. Tolasa, bunu şöyle açıklıyor: "Sevgilinin yüzü, sekiz cennetin güzelliklerini toplayan bir unsur olarak zikredilir. Ayrıca sevgili huri olunca yüzü de bir cennet olmaktadır. Ayva tüyelerinin yüzde oluşu ve bazan traş edilişi de Ademin cennetten çıkarılması hadisesine telmihan yapılmış bir yüz-cennet, hatt-Adem tasavvurudur. Yüzün böyle diğer güzellik unsurlarına dayanılarak cennete teşbihi, saç için de mevzubahsdir. Sevgilinin yüzünde saç bulunmaması acaip değildir, çünkü cennette gece olmaz. Bu tasavvur aynı zamanda görüldüğü gibi dini bir inanışa dayanır."⁸⁹ N. Sefercioğlu, yüzün cennetle ilişkilendirilmesinin sevgiliyi yüceltme arzusundan kaynaklandığını söylüyor.

H. Feridun Güven'in makalesinde yer verdiği Sahhaf Rüşdî (ö.1699)'ye ait aşağıdaki beyit ile Nâbî'nin beyti arasında anlam benzerliği bulunmaktadır.

"Zülf-i siyâhun oldı ruhunda şeb-i garîb

Hâlün aceb mi olsa eger kevkeb-i garîb"

Sahhaf Rüşdî⁹⁰

Nedür o silsile-i halkadâr ruyunda

Bihîşt içinde olur âlet-i 'azâb **garîb**

Nâbî

⁸⁸ Tolasa, a.g.e., s.148.

⁸⁹ Tolasa, a.g.e., s.214.

⁹⁰ Güven, a.g.m., s.580.

Sahhaf Rüşdî'ye ait olan beyitte yanak-yüzdeki siyah saç, garip bir geceye teşbih edilmiştir. Burada garip sıfatı geceye ait olsa da garipliğin sebebi yüz - saç ilişkisinden doğmaktadır. İki farklı şaire ait olan beyitlerin ortak yönü, yüzde saçın garip karşılanmasıdır.

3. Beyit:

O hû-girifte-i cürm-i pey-â-peyüm ki olur
Girerse defter-i a'mâlûme sevâb garîb

O hû-girifte-i cürm-i pey-â-peyüm ki defter-i a'mâlûme sevâb girerse garîb olur.

Ben art arda günah işlemeyi öyle huy edinmiş birisiyim ki amel defterime sevap girerse tuhaf olur.

huy: (Nâdiren hu) 1- Hulk, ta'at, cibillet (Huy çıkmaz) 2- Âdet, mu'tâd (Filan şeyi huy etmiştir.) 3- Kötü alışma, Sû'i (Huylu)⁹¹

girifte: Yakalanmış, tutulmuş. Bir hastalığa maruz kalmış, hasta, esir.

hu-girifte: Alışkanlık kazanmış, huy kapmış, Mec: Kötü huylu,

cürm: Kabahat, kusur. Hata, isyan, günah. Kanun hilâfına hareket.

pey-â-pey: Birbiri ardınca, birbirinin arkasından, azar azar, tedricen.

defter-i a'mâl: Amellerin kaydedildiği defter.

Beytin düşünce alanının merkezinde amel defteri vardır. Amel defterine yazılacak birbirine zıt iki durumdan, cürm (günah) ve sevaptan söz edilmiş. Şair, "Amel defterime birbiri ardınca, o kadar çok günah yazıldı ki bir de sevap yazılsa garip olur." diyor. Burada garip olan sevabın yazılmasıdır. Bu ifade, günahların çokluğunu vurgulamak için kullanılmıştır. Tasavvuf ehli günahlarının çokluğundan hep şikayet etmiş, tevbe ve yakarış ile daima af kapısına yönelmiştir. Kişinin affa layık olabilmesi için ilk önce, günahının farkına varıp suçunu kabullenmesi gerekir. İşlediği amelin günah olduğunu kabul etmeyen, yani günahı günah görmeyen kişi af da dilemez, affa da layık olamaz. Bu yüzden büyüklerin dilinden istiğfar hiç eksik olmamıştır. Defter-i a'mâl, cürm, sevâb kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Ayrıca cürm ve sevâb kelimeleri arasında **tezat** vardır.

⁹¹ Şemseddin Sâmî; *Kâmus-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, İstanbul, H.1317, s.592.

4. Beyit:

Olur mı nev' müfid olmayınca tâ yek-reng
Kalur miyâne-i sahbâ-keşânda âb garîb

Nev', tâ yek-reng olmayınca müfid olur mı? Miyâne-i sahbâ-keşânda âb garîb kalur.

Bir nev' (aynı cinsten olan şeyler), **hepsi aynı renkte olmayınca anlamlı olmaz. Kadehte** (kızıl) **şarap içenlerin arasında suyun tuhaf kaldığı gibi.**

nev': Çeşit, sınıf, cins. Talep etmek, meyl etmek, eğilmek, iki yana sallanmak.
müfid: İfade eden, anlatan, manalı. Faydalı, yararlı.

yek-reng: Tek renk, aynı renkte olan.

sahbâ: Şarap, al renkli, kızıl. sahbâ-keşân: Şarap çekenler, şarap içenler.

miyâne: Orta, ara, kıvam. Gerdanlığın ortasındaki büyük inci. Evin orta yerine serilen halı.

Önceki beyitlerde olduğu gibi bu beyitte de bir gariplikten söz ediliyor. Beyitte aynı cinsten olan şeylerin aynı renkte olması gerektiği, cinsi aynı olanların arasında farklı renkte olanın garip (yalnız-tuhaf) kalacağı söyleniyor. Tıpkı şarap içenlerin arasında su içen kişinin yalnız, garip ve tuhaf kaldığı gibi. Sahbânın kelime anlamı kızıl renkli demektir. Mecâz-ı mürsel yoluyla şarap veya kadeh anlamına da gelir. Kadehte şarap varsa kadehin rengi kırmızı olacaktır. Kadehte su varsa kadeh renksiz olacaktır. Bu da aynı türden olan nesnelere arasında birisinin farklı renkte olduğunda tuhaf olacağını ifade etmek için somut bir örnek olarak verilmiş. Gazelin redifi olan "garîb" kelimesini yalnız, farklı, tuhaf, kimsesiz, zavallı anlamlarında anlamak mümkündür. Redif olan kelimenin farklı beyitlerde farklı anlamlarda kullanıldığını görüyoruz.

Beyti tasavvufî anlamda yorumladığımızda âb, mârifet ve ilahî feyzin; sahbâ yani şarap ise ilahî aşkın remzidir. Bu durumda aşk ehlinin arasında, marifet ehlinin garip kalacağı gibi bir anlam çıkarabiliriz. Çünkü aşk ehli kalb ve gönül yolundan, mârifet ehli ise ilim ve bilgi yolundan gider. İlim ehli bir kişi, aşk ehlinin arasında kendini garip hisseder. Çünkü garibin bir anlamı da halinden anlaşılmayan, başkalarının anlayamadığı kimse demektir. Beyit "olur mu" sorusu ile başladığı için **istifham** yapılmış.

5. Beyit:

Dilün düşürme sakın meh-ruhân-ı kem sâle
Ki câhilân arasında kalur kitâb garîb

Sakın dilün meh-ruhân-ı kem sâle düşürme ki câhilân arasında kitâb garîb kalur.

Sakın gönlünü ay yanaklı körpe güzellere düşürme. Cahillerin arasında kitabın garip kaldığı gibi onlar da senin (gönlünün) kıymetini bilmezler.

meh-ruhân: Ay yüzlü güzeller.

kem sâl: Yaşı az olan, küçük yaşta.

Beyit "meh-ruhân-ı kem sâl" (yaşı küçük olan, körpe ay yüzlüler) etrafında kurulmuş. Bu beyitte sözü edilen gariplik, aşkın küçük yaştaki güzellere gönlünü kaptırmasıdır. Bu durum kitabın cahil kimseler arasında garip kalmasına benzetilerek anlatılmıştır. Küçük yaştaki güzeller, cahil kimselere; aşkın gönlü de kitaba **teşbih** edilmiştir. Cahil, okumayazması olmayan, bilgisiz kimse demektir ancak beyitte kıymet bilmeyen anlamında kullanılmıştır. Cahil kimseler kitabı sevmez, onun değerini bilmezler. Yaşı küçük güzeller de gönlün kıymetini bilmezler. Bu yüzden küçük güzellere gönül verme. Çünkü hem senin kıymetini bilmezler hem de dile düşersin. Dil kelimesi iki anlama gelecek şekilde **tevriyeli** kullanılmış. Birinci anlamı gönül vermek, aşık olmak; ikinci anlamı ise dile düşmek, kınanmak, ayıplanmak, rezil olmak demektir. Dile düşmek deyiimi bugün de çok sık kullanılmaktadır. Beyti "Küçük yaştaki güzellerin diline düşme, cahillerin kitaptan anlamadığı gibi onlar da senin kıymetini anlayamaz, değerini bilemezler." şeklinde de anlayabiliriz. Ayrıca birinci mısradaki dile (gönül) karşılık ikinci mısradaki kitap, birinci mısradaki meh-ruhân-ı kem sâle karşılık ikinci mısradaki câhilân kelimesi verilerek **leff ü neşr** yapılmış.

6. Beyit:

Misâl-i gülbin-i gül-rîhte şeb-i hicrân
Kalur lihâf-ı hacâletde câme-hâb garîb

Câme-hâb, şeb-i hicrân lihâf-ı hacâletde misâl-i gülbin-i gül-rîhte garîb kalur.

Utanma yorganı altındaki döşek, ayrılık gecesinde, gülleri dökülmüş gül ağacı gibi garip kalır.

gülbin: (gülbün) Gül kokan, gül yetişen yer, gül köşkü, gül ağacı.

gül-rîhte: Gülü dökülmüş, gülleri akıp gitmiş.

şeb-i hicrân: Ayrılıkla geçen gece, hicran gecesini.

lihâf: Örtünülecek ve sarınılacak şey. Yorgan, sargı, kabuk, zar.

lihâf-ı hacâlet: Utanma örtüsü, utancından dolayı örtünülen örtü.

câme-hâb: Döşek, yatak.

Beytin düşünce alanı merkezini "şeb-i hicrân" (ayrılık gecesini) ve "câme-hâb" (döşek) oluşturmuş. Ayrılık gecesinde sevgilinin içinde bulunmadığı döşek, gülleri dökülmüş bir gül ağacına **teşbih** edilmiştir. Bu beyitte garip kalmak deyimi; yalnız, kimsesiz, zavallı, acınacak durumda olmak anlamındadır. Sevgilinin bulunduğu döşek gül ağacına benzetiliyor. Sevgili gidince gülleri dökülmüş bir gül ağacı ortaya çıkıyor. Bu benzetmede ağaç, döşek; ağacı saran sevgili ise gül olarak düşünülmüştür. Gül ağacını değerli kılan ağaçtaki güllerdir. Güller dökülünce, yani sevgili gidince, geriye kupkuru ve değersiz bir ağaç kalıyor. Gülleri dökülmüş gül ağacına bülbül neden konsun? Ayrıca döşek, insana ait olan "hacâlet" özelliği kazandırılarak **teşhis** sanatı yapılmıştır. Câme-hâb, lihâf, şeb kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

7. Beyit:

Kelâmı nâ-şinevâyân-ı harfe sarf itme
Kerân içinde olur Nâbîyâ hitâb garîb

Nâbîyâ, kelâmı nâ-şinevâyân-ı harfe sarf itme. Kerân içinde hitâb garîb olur.

Ey Nâbî, kelâmını kulakların işitmediği (sanatlı) sözler için harcama.

Sağırlar arasında konuşmak tuhaf olur.

nâ-şinevâyân: Kulakların duymadığı, işitilmedik, duyulmamış.

harf: Alfabede sesleri göstern işaretlerin her biri, söz, lakırdı.

kerân: Sağırlar, işitme duyusu olmayan kimseler.

hitâb: Konuşmak, söz söylemek. Bir kişiye veya topluluğa karşı konuşmak.

Beyit hitâb ve kerân kavramları etrafında kurulmuş. Makta beytinde bahsedilen gariplik, sağırlar arasında söz ile konuşmaktır. Çünkü sağırlar duymadığı için boşa konuşmak tuhaf bir durum olur. Beytin asıl amacı **fahriye**dir. Nâbî bu beyitte kendisini överken devrin insanlarını da yermiş oluyor. Şair aslında "Ben güzel söz söylüyorum, konuşuyorum ama beni dinleyen yani anlayan yok. Bu yüzden ben kıymeti bilinmemiş, halinden anlaşılmamış bir garibim." demek istiyor. Kelâm, harf, hitâb, kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Nâbîyâ ifadesinde **nidâ** vardır. Ayrıca şairin kendisini şiirinden soyutlayıp başka birine seslenir gibi bir ifade kullanması da **tecrîd** sanatıdır.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Bu gazelde hikemî tarz belirgin olduğu halde, lirik bir söyleyiş hakimdir. Tema, gariplikler üzerine kurulmuş. Her beyitte gerekçesiyle birlikte, somut örneklendirme ve benzetme yoluyla, tuhaf bir durumdan söz edilmiş. Birinci beyitte, viran bir yerde parlak ve büyük bir mumun yanması gibi dertli bir gönülde şarap neşesinin bulunması garip bir durum olarak nitelenmiş. İkinci beyitte, cennette işkence aletinin tuhaf olacağı gibi, sevgilinin yüzünde saç kıvrımlarının garip durduğu ifade edilmiş. Üçüncü beyitte amel defterine çok günah yazıldığı için, bir de sevap yazılsa garip olacağı söylenmiş. Dördüncü beyitte şarap içenlerin arasında suyun garip olduğu, beşinci beyitte cahillerin arasında kitabın kıymetsiz olduğu gibi yaşı küçük güzeller arasında da aşığın kıymetinin bilinmediği belirtilmiş. Altıncı beyitte ayrılık gecesi döşeğin gülleri dökülmüş gül ağacına benzediği, yedinci beyitte güzel söz-şiir söyleyen Nâbî'nin anlayışsız kimseler arasında garip kaldığı söylenmiş.

19. GAZEL

Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün

- 1- İtse sencîde kimi haslet-i nîkû-yı edeb
Ref' ider hâkdan elbette terâzû-yı edeb
- 2- Mesnedi zirve-i destâr-ı ser-i rağbet olur
Sünbül-i ter gibi her kimde ki var bûy-ı edeb
- 3- Sad zebân-ı dehen-i şâne güşâyış viremez
Öyle muhkemter olur 'ukde-i gîsû-yı edeb
- 4- Hamle-i tûb-ı ta'arruzdan olur âsûde
Her kim olursa penâh-âver-i bârû-yı edeb
- 5- Pîş-i Bârîde olur nâ'il-i ikbâl-i ku'ûd
Her kim olmazsa terabbu'-dih-i zânû-yı edeb
- 6- Her kime olsa mülâkî şeref-i ikbâli
Cezb ider cânibine kuvvet-i bâzû-yı edeb
- 7- Pest ider hüsnini güstâh-nigâhân Nâbî
Herkes keşf-i nikâb eylese bânû-yı edeb

1. Beyit:

İtse sencîde kimi haslet-i nîkû-yı edeb
Ref' ider hâkdan elbette terâzû-yı edeb

Terâzû-yı edeb, kimi sencîde itse; haslet-i nîkû-yı edeb, hâkdan ref' ider.

Edep terazisi kimi tartsa, edebin güzel huyları onu topraktan (yukarıya) kaldırır. (Güzel ahlak, bütün hasletlerden değerlidir.)

sencîde: Ölçmek, tartmak, değerini belirlemek. Tam yerinde söz söylemek.

haslet: Huy, ahlak, yaratılıştan olan tabiat.

nîkû: Güzel, iyi, hoş. haslet-i nîkû-yı edeb: Edebin güzel tabiatı.

ref': Kaldırma, yüceltme, yukarı kaldırma. Lağvetme, hükümsüz bırakma.

hâk: Toprak, yer, zemin.

Beyit terazi ve edep kavramları etrafında kurulmuş. Edep her türlü güzel huy ve davranışı, terazi ise kıyaslama ve değer ölçmeyi ifade ediyor. Eski teraziler tahterevalli şeklindeydi. İki kolu ve iki kefesi bulunurdu. Bir tarafa ölçü birimi, karşı

tarafa tartılacak yük konurdu. Güzel ahlakın karşısına konulan şeyleri yukarı kaldırması demek, her şeyden ağır gelmesi, yani her şeyden değerli olması anlamına gelir. Beyitte insanı değerli kılan ve yücelten en önemli özelliğin ahlak olduğu vurgulanmış. Sencîde, terâzu, ref' etmek; haslet, nîkû, edeb kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

2. Beyit:

Mesnedi zirve-i destâr-ı ser-i rağbet olur
Sümbül-i ter gibi her kimde ki var bûy-ı edeb

Her kimde ki bûy-ı edeb var, sümbül-i ter gibi mesnedi zirve-i destâr-ı ser-i rağbet olur.

Her kimde edebin kokusu var ise, o kişinin makamı (yeri) taze bir sümbül gibi değerli bir başın sarığının üstüdür.

mesned: Dayanacak yer, nokta, destek. Mertebe, makam.

zirve-i destâr: Sarığın tepesi, başa sarılan tülbentin üstü.

ser-i rağbet: Değerli, rağbet edilen baş.

sümbül-i ter: Taze sümbül.

bûy-ı edeb: Edebin kokusu.

Beyit sarığın tepesi ve sümbül kavramları üzerine kurulmuştur. Sümbül güzel kokan bir çiçektir. Eskiden insanlar güzel kokmak için elbiselerinin ve sarıklarının içine sümbül sokarlardı. Bugünkü anlamda parfümün olmadığı dönemlerde sümbül değerli bir itriyat maddesi idi. Değerli nesnelere özenle saklanır. Sarığının üstüne koymak, mecaz anlamda değer vermek demektir. Değer vermeyi ve şartsız kabul etmeyi anlatmak için "başüstüne" ifadesini kullanırız.

Beyitte ahlaklı insana değer verildiği, itibar edildiği benzetme ve somutlama yoluyla ifade edilmiş. Soyut bir kavram olan edep, beş duyuyu algılayabilecek somut bir varlık gibi kokan bir madde olarak düşünülmüş. Edebin kokusu bulunan kimse, sümbüle **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü olarak baş üstünde tutulmak (değer verilmek) ve güzel kokmak söylenmiş. Benzetme edatı olarak "gibi" kullanılmış. Burada dört unsuru da bulunan mufassal bir teşbih vardır. Baş üstünde tutmak hem gerçek hem de mecaz anlamda kullanılmıştır. Ancak esas kastedilen mecaz anlam

olduğu için **kinayeli** bir anlatım vardır. Ayrıca "bûy-ı edeb" ifadesinde edebın az bulunan kıymetli bir şey olduğu vurgulanmış. Edebin kokusu bile bu kadar değerli ise kendisi ele geçmeyecek bir hazinedir. Buradaki koku ifadesi azlığı ifade ediyor. Kokusu bile bir kişiyi bu kadar değerli kılıyorsa edebın kendisine sahip olan kişi çok daha değerli bir insan olur.

3. Beyit:

Sad zebân-ı dehen-i şâne güşâyiş viremez
Öyle muhkemter olur 'ukde-i gîsû-yı edeb

'Ukde-i gîsû-yı edeb öyle muhkemter olur, sad zebân-ı dehen-i şâne güşâyiş viremez.

Edep saçının düğümü (bağ-örgü) **öyle sıkı olur ki, yüz tane tarağın ağzının dili gevşetemez** (açamaz).

zebân: dil, lisan.

dehen-i şâne: tarağın ağzı.

güşâyiş: Gevşeme, yumuşama, sertliğini kaybetme.

muhkemter: Çok sağlam, en sıkı.

'ukde-i gîsû: Saç örgüsü, omuza dökülen uzun saçın düğümü, saç bağı.

Beyit, edep saçının düğümü ve tarağın ağzının dili kavramları üzerine kurulmuş. "Edep saçının düğümü" ifadesinde edep, uzun saçlı bir sevgili olarak düşünülmüş. Soyut bir kavram olan edep, somut bir varlık (kadın) gibi ifade edilerek insan özelliği kazanmış. Bu açıdan baktığımızda "edep saçının düğümü" ifadesinde **teşhis** sanatı yapılmıştır. Ayrıca "tarağın ağzının dili" ifadesinde de şekil benzerliğinden ötürü tarak, insan dili gibi düşünülmüş. Tarağın şekli, görünüş olarak insan ağzına ve ağızdaki dile **teşbih** edilmiştir. Eskiden kullanılmış taraklardan bir kısmının insan diline benzer şekilde, kemikten veya bazı sağlam ağaçlardan yapıldığını biliyoruz. Saç, aşığın gönül kuşunun yuvasıdır. Saç düğümlü olunca aşığın gönlü esir edilmiş olur. Tarağın dil dökmesini mecaz anlamda yalvarma yakarma olarak düşünebiliriz. Bu açıdan baktığımızda, aşık ne kadar dil dökerse döksün sevgilinin saçının bağına çözdüremez, yani gönlünü esaretten kurtaramaz.

Ayrıca sevgilinin saç bağını çözmesi aşığa teslim olması, gönlünün sırrını açıklaması gibi anlamlara gelir. Zira bu durum Divan şiirinin zihniyetine aykırıdır.

Sad, sayı olarak yüz demektir. Kesretten kinaye olduğu için kesin bir sayı değil, **mübalâğalı** bir çokluk ifadesi şeklinde anlamak gerekir. Ayrıca zebân-dehen kelimeleri arasında **tenâsüb**, güşâyış ve muhkemter kelimeleri arasında **tezat** sanatı vardır.

4. Beyit:

Hamle-i tûb-ı ta'arruzdan olur âsûde
Her kim olursa penâh-âver-i bârû-yı edeb

Her kim penâh-âver-i bârû-yı edeb olursa, hamle-i tûb-ı ta'arruzdan âsûde olur.

Her kim edebin kale duvarına (siper-sığınak) sığınırsa, taarruz topundan kurtulmuş olur.

tûb: Tuğla, kiremit. Top. Ateşli savaş silahı olan top. tûb-ı ta'arruz: Savaşta kullanılan taarruz topu.

âsûde: Rahat, gâilesiz, kurtulmuş, dinç.

penâh-âver: Sığınmış, mülteci.

bârû: Kale duvarı, hisar burcu, sığınak, siper. bârû-yı edeb: Edebin sığınağı, edebin kale burcu.

Beyit tûb-ı ta'arruz ve bârû-yı edeb kavramları üzerine kurulmuştur. Tûb kelimesinin tuğla, kiremit anlamı da var. Ancak burada kastedilen savaşlarda kullanılan toptur. Çünkü Nâbî'nin çağında savaş topu çok yaygın şekilde kullanılmaktaydı. Edep, topun bile yıkamayacağı sağlam ve koruyucu bir siper olarak düşünülmüş. Edebin sığınağına giren kimsenin taarruz topundan kurtulacağı söylenmiş. Yani edepli olan kimse başkalarına zarar vermeyeceği gibi edebiyetle yaşayan bir kişiye de başkalarından zarar gelmez. Burada edep bir kale duvarına, sığınağına **teşbih** edilmiştir. Hamle, ta'arruz; âsûde, penâh, bârû kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Ayrıca bu kelimeleri birlikte düşündüğümüzde **savaş mazmunu** ortaya çıkıyor. Beyti "Nefsinin saldırıları karşısında edep kalesine sığınan kişi, günaha girmekten kurtulur." şeklinde de yorumlayabiliriz.

5. Beyit:

Pîş-i Bârîde olur nâ'il-i ikbâl-i ku'ûd
Her kim olmazsa terabbu'-dih-i zânû-yı edeb

Her kim terabbu'-dih-i zânû-yı edeb olmazsa pîş-i Bârîde nâ'il-i ikbâl-i ku'ûd olur.

Her kim edep dizini serbestçe (terbiyesizce) **uzatıp bağdaş kurmazsa, Allah'ın huzurunda oturma şerefine ulaşır.** (Ahlaklı bir hayat yaşayan kimseler Allah'ın yanında kıymet kazanır.)

pîş: Huzur, ön, ileri taraf.

pîş-i Bârî: Bârî olan Allah'ın huzurunda. Bârî, Allah'ın güzel isimlerinden biridir. Bir kalıptan döker gibi, düzgün, tertipli ve güzel yaratan demektir.

nâ'il: Murudına eren, erişmiş, istediğini ele geçirmiş kimse.

İkbâl: Bir şeye yönelmek, teveccüh etmek. Baht açıklığı, talih.

ku'ûd: Oturmak, cülus.

nâ'il-i ikbâl-i ku'ûd: Oturma talihine erişmiş olan kimse.

terabbu'-dih: Bağdaş kurarak, rahatça, serbest şekilde (edebe aykırı biçimde) oturan kimse.

zânû-yı edeb: Edebin dizi.

Beyitte terabbu' ve Pîş-i Bârî kavramları öne çıkıyor. Terabbu', bulunduğu ortamdakileri dikkate almadan, serbestçe ve terbiyesizce oturmak demektir. Bizim kültürümüzde büyüklerin yanında ayak uzatılmaz, serbestçe oturulmaz. Türk töresinde aile büyüklerinin yanında, din ve devlet adamlarının yanında, ilim ve fazilet sahibi kimselerin yanında, kıymetli misafirin yanında bağdaş kurulmaz; ayak ayak üstüne atılmaz. Eskiden talebeler, hocanın önünde diz çöker ve bu şekilde ders alırlardı. Bu gelenek hatırlatılarak "edep dizini açıp bağdaş kurmak" ifadesi mecaz anlamda, edep dışı davranmak demektir. Burada **kinayeli** bir anlatım var. Çünkü hem gerçek hem de mecaz anlam var ama uzak anlam (mecaz anlam) kastediliyor. "Allah'ın huzurunda oturacak yeri olmak" ifadesi, mecaz anlamda Allah katında kıymeti olmak anlamına gelir. Burada da aynı şekilde **kinayeli** bir anlatım var. Edepli yaşayan insanların Allah'ın yanında kıymeti olur. Ama edepsiz kimselerin Allah katında yerleri yoktur. Ku'ûd, terabbu', zânû; pîş, ikbâl kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

6. Beyit:

Her kime olsa mülâkî şeref-i ikbâli
Cezb ider cânibine kuvvet-i bâzû-yı edeb

Her kime şeref-i ikbâli mülâkî olsa; kuvvet-i bâzû-yı edeb cânibine cezib ider.

Her kim talihinin şerefine kavuşursa; edep pazusunun kuvveti (o kişiyi)
yanına çeker. (Talihli kimselerin edepli olması kaçınılmazdır.)

mülâkî: Buluşan, yüz yüze gelen, görüşen, kavuşan.

şeref-i ikbâl: İkbâlin şerefî. Talihin, bahtın şerefî.

cezib etmek: Kendine doğru çekme.

kuvvet-i bâzû-yı edeb: Edep pazusunun kuvveti.

Burada "edep pazusu" ve "şeref-i ikbâl" kavramları öne çıkıyor. Soyut bir kavram olan edep, somutlaştırılmış ve insana ait bir özellik olan pazu kuvveti ile **teşhis** edilmiştir. Ayrıca şeref ve ikbal kavramları da soyut olduğu halde, pazu kuvvetiyle elde edilebilen somut bir varlık gibi anlatılmış. Edep pazusu çok güçlüdür. Edepli insan, talihinin şerefini yanına çeker. Yani edepli insan talihine kavuşur ve şerefli yaşar. Edepsizlik, insanı talihsiz ve onursuz bir duruma düşürür.

7. Beyit:

Pest ider hüsnini güstâh-nigâhân Nâbî
Herkes keşf-i nikâb eylese bânû-yı edeb

Nâbî, bânû-yı edeb, herkese keşf-i nikâb eylese; güstâh-nigâhân, hüsnini pest ider.

Nâbî, edep gelini herkese yüzünü açsa (gösterse); **arsız bakışlar, onun güzelliğini aşağı dereceye düşürür.**

pest etmek: Alçak, aşağı, yavaş sesli.

güstâh-nigâhân: Arsız ve edepsizce bakanlar. Küstah, saygısız bakışlar.

keşf-i nikâb: Yüz örtüsünü açma, peçeyi yüzünden sıyırma.

bânû: Kadın, hatun, hanım. Gelin. Gülsuyu gibi itriyat şişeleri.

Makta beyti "keşf-i nikâb" ve "güstâh-nigâhân" kavramları üzerine kurulmuş. Edep gelini yüz örtüsünü açsa küstah bakışlar onun güzelliğini aşağı düşürürler.

Edebin kadın veya gelin olarak düşünülmesinin sebebi ulaşılmazlık, masumiyet ve nezaket yönüyledir. Edep bir geline-kadına **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü herkese yüzünü açmamaktır. Ayrıca edep gelininin yüz örtüsünü açması ifadesinde, soyut bir kavram olan edebin insan özelliği kazanarak **teşhis** edildiğini görüyoruz. Eskiden kadınlarımız sokağa çıktığında yüzlerini peçe veya ona benzer örtülerle kapatırlardı. Mahremleri dışındaki kimselerle konuşmak veya görüşmek zorunda kalsalar peçenin ardından konuşurlardı. "Arsız bakışlar güzelliğinin değerini düşürürdü." ifadesinde **mecaz-ı mürsel** yapılmıştır. Benzetme amacı güdülmeden "arsız kimseler" yerine, "arsız bakışlar" denmiştir. Ayrıca eskiden beri gelinlerin yüzüne (tirşe denilen) kırmızı tül den yapılmış bir örtü örtülür. Gelin bu yüz örtüsünü herkese açmaz. Eşi, kaynanası ve kayınpederi gelinin yüzünü görmek isterse geline bir bahşiş verirler. Bunun adına da "yüz görümlüğü" denirdi. Beyitten şu sonucu çıkarabiliriz: Nasıl ki bir gelin herkese yüzünü göstermezse edepli olmak da herkese nasip olmaz.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Bu gazel didaktik bir şiiirdir. Hikemî tarzın öncüsü sayılan Nâbî, şiiirde anlamı lafız güzelliğinin önünde tutmuştur. Didaktik şiiirlerde sanat kaygısı geri plandadır. Şiiirin teması "edep"tir. Soyut bir kavram olan edep, bütün beyitlerde benzetme ve somutlama yoluyla anlatılmıştır. Birinci beyitte edepli olmanın diğer hasletlerden üstün olduğu, ikinci beyitte edepli kimsenin her yerde saygı göreceği, üçüncü ve dördüncü beyitte edepli kimsenin gevşeyip nefsine uymayacağı, beşinci beyitte ise edepli kimsenin Allah katında da değerli olduğu, altıncı beyitte edepli kimsenin hem talihli hem de şerefli olacağı anlatılıyor. Son beyitte ise bir geline benzetilen edebin herkese nasip olmayacağı ifade edilmiş. Beyitlerin tümünde konu ve anlam birliği bulunduğu için yek-âhenk bir gazeldir.

20. GAZEL

Mefâilün / Feilâtün / Mefâilün / Feilün

- 1- Şaraba şerm virür âb-ı cân-fezâ-yı Haleb
Şemîm-i Cenneti mahcûb ider hevâ-yı Haleb
- 2- Leb-i bütâna olur hande-rîz-i istihzâ
Nemek-sirişte leb-i piste-i fezâ-yı Haleb
- 3- Buna hevâda 'Irâk u 'Acem muhâlifdür
Ki çâr faslı da nev-rûz ider sabâ-yı Haleb
- 4- Esâsı kâv-ı zemînün şikest ider şâhın
O denlü ser-be-ser-i çerhdür binâ-yı Haleb
- 5- Bihişt kanda görür hüsninün temâşâsın
Tururken âyîne-i âb-ı dil-güşây-ı Haleb
- 6- Sezâdur olmağa zeyn-i mevâlî-i 'ulemâ
Nasîb olursa kime mansıb-ı kazâ-yı Haleb
- 7- Nesîm-i 'âfiyetün desti şell olur Nâbî
Meded-res olmasa tedbîrine safâ-yı Haleb

Gazelin beyitlerini incelemeye geçmeden, şiirin konu bakımından **şehr-engiz** türüne benzediğini belirtelim. Bu gazel, şehr-engiz türünün **biçim** özelliklerini taşıyor ve şehr-engizlerde bulunan klasik bölümlere de sahip değil. Sadece konu bakımından bir şehrin (Halep) güzelliklerini dile getirmek amacıyla yazıldığı için, şehr-engiz türü hakkında kısa bir açıklamaya gerek görülmüştür.

"Şehir karıştıran anlamına gelen kavram, divan edebiyatının önemli yerli türlerinden birinin adıdır. Bir şehrin güzellerini ve güzelliklerini anlatmak amacıyla yazılan manzum örneklere şehr-engiz adı verilir. ... münacat bölümüyle başlar. Bunu, şehr-engizin yazılış sebebinin anlatıldığı kısa bir girizgahtan sonra asıl bölüm izler. Bu bölümde şehrin övülmesi ve ardından orada yaşayan güzellerin dile getirilişi gelir. Şair ele aldığı şehrin güzelliklerinin ve güzellerinin bitip tükenmeyeceğini belirterek ve ele aldığı kişilere iyi dileklerini sunarak eserini tamamlar. Türk edebiyatında **şehr-engizler genelde mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmışlardır. Bununla birlikte kaside, gazel ve terkeb-bend nazım şekliyle yazılmış örneklere de rastlanır.** XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyıl ortalarına kadar Türk edebiyatında 40 civarında şehr-engiz yazılmıştır. Hayretî'nin Belgrad ve Yenice, Lâmiî, İshak Çelebi ve Belîğ'in Bursa, Mesihî Zatî, Kermî ve Neşatî'nin Edirne, Yahya Azizî'nin İstanbul, Ulvî'nin Manisa ve Usulî'nin Yenice şehr-engizi türün tanınmış örnekleridir."⁹²

⁹² Mustafa İsen vd.; "Türler", *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s.264-265.

1. Beyit:

Şaraba şerm virür âb-ı cân-fezâ-yı Haleb
Şemîm-i Cenneti mahcûb ider hevâ-yı Haleb

Âb-ı cân-fezâ-yı Haleb, şaraba şerm virür. Hevâ-yı Haleb, şemîm-i Cenneti mahcûb ider.

Halep'in cana can katan suyu, şarabı utandırır. Halep'in havası, cennet kokusunu mahçup eder.

şerm virmek: utandırmak, utanç duygusu vermek.

âb-ı cân-fezâ: Cana can katan, can bağışlayan.

şemîm-i Cennet: Cennetin güzel kokusu.

hevâ: 1- İstek, nefsin isteği. Düşkünlük. Gelip geçici olan heves. Nefsin zararlı ve günah olan arzuları. 2- Hava, atmosfer tabakası.

Beyitte Haleb'in âb ve hevâsı anlatılıyor. Halebin suyunun cana can kattığı ve şarabı utandıracak kadar güzel olduğu, havasının ise cennetin kokusunu mahcup edecek nitelikte olduğu söylenmiş. Beyitte düşünceyi belirginleştirme yolu olarak karşılaştırma yöntemi kullanılmış. Halebin havası cennetin kokusuyla, suyu ise şarap ile kıyaslanmış. Kıyaslanmanın sonucunda Haleb'in havasının cennet kokusundan, suyunun da şaraptan üstün olduğu vurgulanmış. Burada karşılaştırılan ögeler rasgele seçilmemiştir. Su, içeceklerin en güzeli olan şarapla; hava ise bütün güzelliklerin zirvesi olan cennet ile karşılaştırılmış.

Şarap ve cennetin kokusuna, insana ait olan utanma ve mahçup olma özelliği verilmiş. İnsan dışı varlıklara insan özelliği yüklendiği için **teşhis** sanatı yapılmıştır. İkinci mısradaki "hevâ" kelimesi iki anlama (hava-arzu) gelebilecek şekilde, **tevriyeli** olarak kullanılmış. Birincisi "Haleb'in havası", ikincisi ise "Haleb'in arzusu" demektir. Buna göre, Haleb'e duyulan arzu ve istek cennete duyulan istekten daha üstündür, anlamı çıkar.

2. Beyit:

Leb-i bütâna olur hande-rîz-i istihzâ
Nemek-sirişte leb-i piste-i fezâ-yı Haleb

Nemek-sirişte leb-i piste-i fezâ-yı Haleb, leb-i bütâna hande-rîz-i istihzâ olur.

Haleb ovasının tuzla karıştırılmış (kavrulmuş) fıstığının dudağı, put gibi (tapılacak kadar) güzellerin dudağına alaylı alaylı güler.

leb-i bütân: Putların dudağı. Hristiyan güzellerinin dudağı. Kilise resimlerindeki kadın tasvirlerinin dudağı.

hande-rîz: Gülüp duran, devamlı gülen.

istihzâ: Alay etmek, birisi ile eğlenmek. Birisini gülünç duruma düşürmek, maskara etmek.

nemek-sirişte: Tuzla yoğrulmuş, tuz karıştırılmış, tuzla kavrulmuş.

leb-i piste: Fıstık dudağı, kavrulmuş Antep fıstığının çatladığı yer.

fezâ: Yıldızlar arasındaki geniş boşluk, gökyüzü. Yeri geniş olmak, açık sahra, geniş alan, ova. Yerde akan su.

Bu beyitte fıstık ve dudak kelimeleri öne çıkıyor. "Ağız-fıstık benzerliği şekil ve tad münasebetiyle olmalıdır. Bir beyitte "piste-leb" sözüne yer verilir."⁹³ Haleb fıstığının tuzla kavrulduğunda çatlamış hali, bir güzelin dudağına **teşbih** edilmiş. Ayrıca fıstık, alaylı alaylı gülmesiyle insan özelliği kazandırılarak **teşhis** edilmiş. Haleb fıstığının dudağı güzellikte, leb-i bütân (Hristiyan güzellerinin dudağı) ile karşılaştırılmış. Fıstığın dudağı, kendisini güzellikte üstün gördüğü için hem kibirli hem de alaycı şekilde gülmektedir. Beyitteki "Haleb fıstığı" ifadesi **açık istiâre** yoluyla, "Haleb güzeli" anlamına gelir. Bu durumda Haleb'in güzelleri kilise duvarlarına resmi çizilen Hristiyan güzelleri ile kıyaslanmış olur. Leb, hande, istihzâ kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

Burada kastedilen büyük ihtimalle Antep fıstığı dediğimiz, ana vatani Ortadoğu olan Urfa, Siirt, Antep, Maraş illerimizde yetişen fıstıktır. Çünkü bu fıstık şekil olarak da lezzet olarak da sevgilinin dudağına benzetmeye daha uygundur. Dudak-fıstık ilişkisini N. Sefercioğlu şöyle ifade ediyor: "Dudak, şekil ve lezzet bakımından fıstıktır. Fıstığın geçerli bir meze oluşu ve dudağın küçüklüğü sebebiyle nâdir olarak vasıflandırılması, bulunmaz ifadesinin kullanılmasına sebep olur:

Nukl-ı **leb-i la'lün gibi bir piste** bulunmaz
Ebrûna bedel gurre-i peyveste bulunmaz. G.(176.1)"⁹⁴

⁹³ Kurnaz, a.g.e. s. 279.

⁹⁴ Sefercioğlu, a.g.e., s.210.

3. Beyit:

Buna hevâda 'Irâk u 'Acem muhâlifdür
Ki çâr faslı da nev-rûz ider sabâ-yı Haleb

'Irâk u 'Acem, buna hevâda muhâlifdür ki sabâ-yı Haleb, çâr faslı da nev-rûz ider.

Irak ve İran, buna (Halep'e) hava (iklim) olarak benzemez. Çünkü Halep'in sabâ rüzgarı, dört mevsimi de nev-ruz (ilkbahar) eder.

muhâlif: Uymayan, birbirine benzemeyen. Birbirine zıt olan. Başka şekilde düşünen. Karşı duran.

çâr fasl: Dört mevsim.

nev-rûz: Yeni gün. İlkbahar. Baharın ilk günü sayılan, güneşin Hamel (Kuzu) burcuna girdiği ve 21 Marta rastlayan gün. Bu tarihte gece ve gündüz eşit olur. Doğu toplumlarında mart ayının 21, 22 veya 23. günü Nevruz Bayramı olarak kutlanır.

sabâ: Meltem, gün doğusundan esen hoş ve latif rüzgar. Hevâ ve nefsine meyiletme. Delikanlılık. Müzikte bir makam.

Bu beyitte Irak ve İran'ın iklimi ile Haleb'in iklimi karşılaştırılmaktadır. Hevâ kelimesini birinci anlamda düşündüğümüzde, İran ve Irak'ın iklim şartları Haleb'in iklimine benzemez. Çünkü Haleb'in sabâ rüzgarı dört mevsimi de ilkbahar yapar. Haleb, çok fazla soğuk görmediği için ılık, hatta sıcak bir iklime sahiptir. Hevâ kelimesini ikinci anlamda düşündüğümüzde "Haleb'in insanda uyandırdığı arzu ve istekler İran ve Irak'a benzemez." anlamı çıkar. Burada iki farklı anlama gelecek şekilde **tevriyeli** bir anlatım vardır. Nev-rûz kelimesi burada önemlidir. Beyitte "bahar" kelimesi de kullanabilirdi ama nev-rûz kelimesi tercih edilmiş. Çünkü nevrusun bahardan başka bayram, şenlik, neşe, sevinç gibi çağrışımları vardır. Dört mevsimin de nevrus olması, Haleb'in insana her mevsimde mutluluk ve huzur vermesi anlamına gelir. Böyle düşündüğümüzde hevâ kelimesinin ikinci anlamı daha da belirginleşir. Hevâ, fasl, nev-rûz, sabâ kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

Sabâ, rüzgar ve hevâ kelimelerinin Divan şiirinde kullanılmasını N. Sefercioğlu şöyle açıklıyor: "Rüzgâr kelimesinin zaman anlamı tevriyeli kullanışlara sebep olur. Tevriyeli kullanışlara sebep olan bir başka kelime, aşk anlamına gelen hevâdır. "Kelle-i ber hevâ" ve "havalanmak" ifadeleri bu vesile ile kullanılır.

Bâd, nesîm ve sabâ ılık esen rüzgârlardır. Çiçeklerin açılmasına sebep oldukları için "cân-bahş" olarak vasıflandırılırlar. Rüzgârın beyitlerde yer almasına sebep olan bir başka özelliği cisimleri bir yerden bir yere sürükleme özelliğidir. Sevgilinin saçlarını dağıtan, karmakarışık eden ve saçlardaki misk, anber kokusunu taşıyan rüzgardır. Âşık ile sevgili arasında haber taşır."⁹⁵

4. Beyit:

Esâsı kâv-ı zemînün şikest ider şâhın
O denlü ser-be-ser-i çerhdür binâ-yı Haleb

Binâ-yı Haleb esâsı, o denlü ser-be-ser-i çerhdür; kâv-ı zemînün şâhın şikest ider.

Halep binasının (kuruluşunun) temeli öyle bir çarktır ki dünyayı başında taşıyan öküzün boynuzunu kırar.

esâs: Temel, kök. Rükün, şart. Hakikat ve mahiyetler.

kâv-ı zemîn: Yerin öküzü. Boğa burcu. Hint kaynaklı bir efsaneye göre dünyayı başında taşıyan öküz. İnanışa göre öküz başını salladığında deprem olurdu.

şikest etmek: Kırarak, yenmek, mağlup etmek.

şâh: Ağaç dalı, budak. Boynuz. Karın. Alın. Kadeh.

ser-be-ser: Baştan başa. Bir uçtan bir uca.

çerh: Çark, dolap. Felek, talih. Dingil üzerinde dönen. Gökyüzü. Meczaz anlamda, devir, dönem, dünya.

Beyitte kâv-ı zemîn ve çerh kavramları ön plana çıkıyor. Yeryüzünü başında taşıyan öküz ile Haleb'in temeli, kuruluşu karşılaştırılmış. Sonuç olarak Haleb'in üstün geleceği söylenmiş. Burada "kâv-ı zemîn" ifadesi eski bir inanışı **telmi**h ediyor. Efsaneye göre yeryüzü bir öküzün boynuzları arasında durmaktadır. Haleb'in binası çarka **teşbih** edilmiş. Çark dünyanın dönüşünü ve devrin hakimiyetini temsil ediyor. Haleb'in binası öyle bir çarktır ki Dünya'yı başında taşıyan öküzün boynuzunu kırar. Buradaki boynuzunu kırmak ifadesi, (mecaz anlamda) Haleb'in kendi hükmünü dünyaya geçirecek kudrette olduğunu anlatır. Bina kelimesini

⁹⁵ Sefercioğlu, a.g.e., s.410.

"kuruluş" olarak anladığımızda, "Haleb'in kuruluşu, bu öküzle ilgili efsaneden daha eskiye dayanır." gibi bir anlam çıkar. Beyitten iki farklı anlam çıkıyor ancak kastedilen uzak ve mecaz anlamıdır. Bu yüzden **kinayeli** bir anlatım vardır.

Nâbî, Hayriyye adlı mesnevisinde oğluna zirâtin önemini anlatırken öküzü metheder. Bu beyitte ayrıca efsanedeki arz öküzünden de söz edilmektedir. Mehmed Kaplan'ın "Nâbî Ve Orta İnsan Tipi" başlıklı makalesinde şu beyte yer verilmiş:

"Gâv-ı dihkân eder arzı tezyîn

Ana reşk etse sezâ **gâv-ı zemîn**"⁹⁶

Nâbî

(*Köy kahyasının öküzü, yeryüzünü tezyin eder. Arzı başında taşıyan öküz, onu kısıksansa yeri var.*)

5. Beyit:

Bihîşt kanda görür hüsünün temâşâsın
Tururken âyîne-i âb-ı dil-güşây-ı Haleb

Bihîşt, âyîne-i âb-ı dil-güşây-ı Haleb tururken hüsünün temâşâsın kanda görür?

Cennet, güzelliğinin seyrini Haleb'in gönül açan suyunun aynası dururken (başka) nerede görür?

bihîşt: Cennet. Ahirette iyi kulların gideceği mükafat yeri. Adn, Firdevs.

temâşâ: Hoşlanarak bakmak. Seyretmek, izlemek. Seyre çıkmak, gezmek.

İbretle bakmak

âyîne-i âb: Suyun aynası. Durgun suyun yüzündeki yansıma.

dil-güşâ: İç açan, gönül açan, kalbe ferahlık veren. Musikide bir makam.

Beyitte cennet ve Haleb'in suyu kavramları ön plana çıkıyor. Haleb'in suyunun duruluğu, temizliği ve gönül açıcı güzelliği anlatılıyor. Şair, Haleb'in suyunun güzelliğini vurgulamak için cennet kavramından yararlanmış. "Cennet, kendi güzelliğini seyretmek için ayna arasa Haleb'in gönül açan suyundan başkasını bulamaz." ifadesinde **teşhis** sanatı yapılmıştır. Çünkü cennete, kendi güzelliğini temâşa eden bir insan özelliği yüklenmiştir. Ayrıca Haleb'in suyu aynaya **teşbih**

⁹⁶ Mehmed Kaplan, "Nâbî ve Orta İnsan Tipi", www.journals.istanbul.edu.tr/iutded/article/download/, 30.04.2015.

edilmiştir. Benzetme yönü suyun görüntüyü ayna gibi yansıtmasıdır. Hüsn, temâşâ va âyine kelimeleri arasında **tenâsüb** var. "kanda görür" ifadesinde cevap isteme amacı güdülmeyen soru sorularak **istifham** yapılmıştır. Sorunun amacı cevap almak değil, anlamı pekiştirmektir.

6. Beyit:

Sezâdur olmağa zeyn-i mevâlî-i 'ulemâ
Nasîb olursa kime mansıb-ı kazâ-yı Haleb

Mansıb-ı kazâ-yı Haleb kime nasîb olursa, zeyn-i mevâlî-i 'ulemâ olmağa sezâdur.

Halep şehrinin (yöneticilik) makamı kime nasip olursa, (o kişi) mevleviyet (efendilik) makamına ermiş alimlerin süsü (gözdesi) olmaya layıktır.

sezâ: Layık, münasip, uygun.

zeyn: Zinet, süs, bezek.

mevâlî: Efendiler. Azat edilmiş köleler. Mevleviyet rütbesine ulaşmış sarıklı âlimler. Dost ve komşular. Yardımcılar.

mansıb: Devlet hizmeti, memuriyet, makam.

kazâ: İlçe, kaymakamlık. Osmanlı döneminde yönetim ve yargı bakımından kadıların yönettiği belirli büyüklükteki yerleşim birimidir, kendisine bağlı köy ve kasabaları vardır.

Bu beyitte Haleb ile birlikte Haleb'in yöneticileri de övülmüş. Nâbî'nin yöneticileri övmesinin sebebi bu şehirde devlet imkanları ile güzel bir ömür sürmüş olmasıdır. Beyti iki şekilde anlamak mümkündür.

Birincisi: Heleb'e yönetici olan kişi belli bir liyakat taşıdığı için yönetici yapılmıştır. Boş bir kimse bu göreve getirilmez. Bu yüzden bu şehrin yöneticileri mevleviyet derecesindeki alimlerden daha üstündür ve övgüye layıktır. Zeyn-i mevâlî-i 'ulemâ (Mevleviyet makamına ermiş âlimlerin **süsü**) ifadesinde "zeyn" kelimesi mansıp sahibinin âlimlerden üstün olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Bu açıdan baktığımızda gazelin Haleb'in yöneticilerini meth etme amacı taşıdığı düşünülebilir.

İkincisi: Haleb şehri önemli bir ilim merkezidir. Bu şehirde mevleviyet derecesine ulaşmış büyük alimler vardır. Bu şehrin yöneticisi bu alimlere değer vermelidir. Şair bu zümreye kendini de katarak bir nevi fahriye yapmış oluyor.

7. Beyit:

Nesîm-i 'âfiyetün destî şell olur Nâbî
Meded-res olmasa tedbîrine safâ-yı Haleb

Nâbî, safâ-yı Haleb tedbîrine meded-res olmasa; nesîm-i 'âfiyetün destî şell olur.

Ey Nâbî! Halep'in safası, tedbirine yardımcı olmasa; senin afiyet nesiminin eli çolak olurdu. (Halep'te olmasan sağlıklı olamazdın.)

nesîm: Hoşa giden, hafif ve latif rüzgar.

'âfiyet: Sağlık, selamet, esenlik, sıhhatli olmak.

şell: Çolak, çolaklık, kolun eğri oluşu. Seyrek seyrek dikmek.

meded-res: Yardımcı, inâyet eden.

tedbîr: Bir şeyi temin edecek veya def edecek yol. Bir işte başarılı olmak için gereken hazırlığı yapmak.

safâ: Sahlık, gönlün şen olması, gönül rahatlığı, sevinç. Havanın açık ve ayaz olması. Zevk, eğlence.

Makta beytinde şair hayatından memnun olduğunu, sağlık ve afiyetinin yerinde olduğunu, bunu da Haleb'in temiz havasına borçlu olduğunu söylüyor. "Nesîm-i 'âfiyetün destî şell olur" ifadesinde, afiyet kavramına çolak olma özelliği yüklenmiş ve bu kavram **teşhis** edilmiştir. Afiyet kavramını sağlık-sıhhat dışında huzur ve mutluluk olarak da düşünebiliriz. Afiyetin nesimi derken afiyet kavramı rüzgar ile birlikte düşünülerek somutlaştırılmıştır. Şairin kendisine başka birisiymiş gibi, kendisini kendisinden soyutlayarak hitap etmesinde **tecrîd** sanatı vardır.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Bu gazel Haleb'in güzelliklerini anlatmak ve övmek amacıyla yazılmıştır. Klasik edebiyatımızda bir şehrin güzellerini ve güzelliklerini anlatmak amacıyla

yazılan şiirlere **şehrengiz** denir. Şehrengizler genellikle **mesnevi veya kaside** formunda yazıldığı için geniş hacimli ve belli bölümleri bulunan eserlerdir. Bu gazel yapı bakımından şehrengiz özelliği göstermez. Ancak konu bakımından böyle bir nitelik taşıdığını söyleyebiliriz. Gazelde Haleb'in güzellikleri benzetme ve karşılaştırma yoluyla, ayrıntıya inilmeden (havadan sudan bahsederek), somut ve kesin bir durum yerine genel ifadelerle anlatılmıştır.

Gazelde Nâbî'nin hayatına dair izler görüyoruz. Şair, kendisini himaye eden Musâhib Mustafa Paşa vefat ettikten sonra İstanbul'dan Haleb'e gider. Burada evlenir, çocuğu olur ve devlet imkanlarıyla çeyrek asra yakın güzel bir hayat sürer. Bu gazeli yazdığı sıralarda şairin mutlu ve refah içinde bir hayat yaşadığını söyleyebiliriz. Ancak bu güzel günler Çorlulu Ali Paşa'nın sadrazamlığa gelmesiyle son bulmuştur. Evi ve maaşı geri alınan şair, yaşadığı hayal kırıklığını çok meşhur olan "Bâğ-ı dehrin hem hazânın hem bahârın görmüşüz / Biz neşâtında gamın da rûzgârın görmüşüz" matla'lı gazelinde dile getirmiştir. Birinci beyitte Haleb'in havası ve suyu, ikinci beyitte Haleb'in fıstığı ve güzelleri, üçüncü beyitte Haleb'in her mevsiminin güzel olduğu, dördüncü beyitte Haleb'in çok eskiden kurulmuş köklü bir şehir olduğu, beşinci beyitte Haleb'in cennetin güzelliğinin bir yansıması olduğu, altıncı beyitte Haleb'in yöneticilerinin övgüye layık insanlar olduğu anlatılmış. Son beyitte ise şair kendisine seslenerek "Ey Nâbî! Eğer Haleb'in bu güzellikleri olmasaydı, bugünkü gibi sağlıklı ve mutlu olamazdın." diyor.

21. GAZEL

Mef 'ülü / Fâilâtü / Mefâilü / Fâilün

- 1- Zülf-i siyâhı salsa 'izâr üzre bî-nikâb
Eylerdi 'âlemi dil-i âşık gibi harâb
- 2- Lutfiyla bir piyâle sunaydı o dil-rübâ
Bezm-i tarabda eyler idüm kendümi kebâb
- 3- Çün şâm irişdi meclis-i rindâna sâkîyâ
Göster makâm-ı hizmet içün nice âftâb
- 4- Kim teşne-i zülâl-i lebün oldu ey sanem
Tûfân-ı Nûh'ı görse olur çeşmine serâb
- 5- Subh-ı visâl oldu damen-mest bî-haber
Nâbî olur mı dîde-i 'âşıkda bunca hâb

1. Beyit:

Zülf-i siyâhı salsa 'izâr üzre bî-nikâb
Eylerdi 'âlemi dil-i âşık gibi harâb

Zülf-i siyâhı 'izâr üzre bî-nikâb salsa, 'âlemi dil-i âşık gibi harâb eylerdi.

Sevgili siyah saçını yanağının üzerine örtüsüz (peçesiz) salsa, bütün dünyayı (herkesi) aşığın gönlü gibi yıkıp perişan ederdi.

'izâr: Yanak, insanın yüzündeki yanak kısmı.

nikâb: Yüz örtüsü, peçe. bî-nikâb: Yüzü örtüsüz, peçesiz.

dil-i âşık: Aşığın dili, aşığın gönlü, aşığın lisanı.

harâb: Viran, ıssız, yıkık, perişan.

Beyit zülf (saç), 'izâr (yüz-yanak) kavramları üzerine kurulmuş. Saç-yüz ilişkisini N. Sefercioğlu, şöyle açıklıyor: "Bilhassa **yüz ve yanak**, saçın renk bakımından tasavvurlara konu olduğu durumlarda bir **tezat unsuru** olarak, hemen hemen bütün beyitlerde beraber kullanılır."⁹⁷ Bu tezatın tesiriyle aşığın gönlü perişan olur. Zülf, gerçek anlamda sevgilinin saçını, mecaz anlamda ise kesreti ifade eder. İ'zâr, gerçek anlamda sevgilinin yanağını, mecaz anlamda vahdeti temsil eder.

⁹⁷ Sefercioğlu, a.g.e., s.147.

Yanağın üzerine saçın dökülmesi, vahdet içinde kesrete düşmek demektir. Vahdet içinde kesrete düşmek aşık için perişanlıktır. Bu durum beyitte "aşığın gönlü gibi harâb olmak" şeklinde ifade edilmiştir.

Beyte gerçek anlamıyla baktığımızda yüz örtüsünü açmış, saçları yüzüne dökülmüş şuh bir sevgili var. Sevgilinin saçından söz edilince akla hemen aşığın gönlü gelir. Divan şiirindeki yaygın anlayışa göre, aşığın gönlü sevgilinin saçlarının arasındadır. Sevgili saçlarını salıp dağıtınca aşığın gönlü de perişan olur. Aşığın gönlü gibi harap olmak ifadesi bu anlamı desteklemiştir.

Beyti tasavvufi boyutta okuduğumuzda, aşığın vahdet içinde kesrete düştüğünü görüyoruz. Vahdet-i vücud nazariyesine göre, varlık birdir. Bütün varlıklar, çeşitli şekilleriyle mutlak varlığın bir parçasıdır. Farklı farklı varlıklarda aynı varlığın tecelli etmesi kesrette vahdeti bulmaktır. Kesretten vahdete ulaşmak tasavvufun özüdür. Bunu başaran salık gayesine ulaşmıştır. Beyitte bunun tersi bir durum var. Aşık gayesinden uzaklaşmıştır. Kesret, her varlığın varlığını kendinden bilmek; yani varlıklara müstakil bir varlık nazarıyla bakmaktır.

'Âlemi dil-i âşık gibi harâb eylemek ifadesinde **teşbih** sanatı vardır. 'Âlem, aşığın gönlüne benzetilmiş. Benzetme edatı "gibi", benzetme yönü ise harâb olmaktır. Benzetmenin dört unsuru da verildiği için mufassal (ayrıntılı) bir teşbih yapılmıştır. Ayrıca 'izâr ve nikâb kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Çünkü nikâb (peçe-örtü), 'izara (yüz-yanak) örtülür.

Divan şiirinde sevgiliye ait güzellik unsurlarından en çok kullanılanı ve değişik tasavvurlara konu edileni saçtır. Sevgilinin saçı şekil, renk ve koku olmak üzere üç temel yönden ele alınır. **Saç ile yüz unsuru birlikte kullanıldığında, her yönden tezat ortaya çıkar.** Saç, aşığı etkileyen, aşığın gönlüne doğrudan tesir eden bir unsur olduğu için saçın durumu ile aşığın hali ve gönlü arasında daima ilişki kurulur. H. Tolasa, saçın aşığa etkisini şöyle açıklamış: "Görülüyor ki bütün bu sıfat ve haller onun dağınıklık-düzenlilik, uzun-kısa oluşuna dayanmaktadır. Her hal ü karda o, aşık tesir eden, onu tesir sahası içine alabilen, kendine bend eden bir kuvvete sahip olarak görülür. Mesela dağınık oluşu, zaten perişan halde olan aşığı iyice perişan eder.

Perişân olan ister kim ola hem-dem perişâna
Anuncün gönlüm ol gîsû-yı sergerdândan ayrılmaz 384(27-1)

beytinde de görüldüğü gibi saç, sevgilinin, aşka en çok tesir eden bir güzellik unsuru veya aşkın, sevgilinin en hoşuna giden tarafı olarak göze çarpar."⁹⁸

2. Beyit:

Lutfiyla bir piyâle sunaydı o dil-rübâ
Bezm-i tarabda eyler idüm kendümi kebâb

O dil-rübâ, lutfiyla bir piyâle sunaydı kendümi bezm-i tarabda kebâb eyler idüm.

O gönül alan (sevgili) lütfedip bir kadeh (şarap) sunaydı, şenlik toplantısında kendimi kebab ederdim.

lutf: Güzellik, hoşluk, iyilik, iyi muamele. Allah'ın kullarını kolaylıkla muradına erdirmesi.

piyâle: Kadeh, şarap bardağı.

dil-rübâ: Gönül alan, gönül kapan.

bezm-i tarab: Sevinçli toplantı, şenlik, şâdlık bezmi.

Aşık, sevgiliden kendisine bir kadeh sunmasını bekliyor. Ancak aşığın beklentisinin gerçekleşmediğini anlıyoruz. Çünkü beyitte "sevgili bir kadeh sunaydı" denilmiş. "Sunaydı" ifadesi sunma fiilinin gerçekleşmediğini anlatıyor. Eğer aşık sevgiliden böyle bir lütuf görmüş olsa kendisini kebab edeceğini, yanmaya razı olduğunu söylüyor. Beyitte bir sitem ve yakınma teması var. Birinci beyitte de salikin vahdette kesrete düştüğü söylenerek durumdan şikayet edilmişti.

Beyitte bir bezm ortamından söz edilmiş. Ancak aşık sevgiliden bir lütuf ve iltifat görememiştir. Sevgilinin piyale sunmasını farklı şekillerde anlayabiliriz: Birinci anlam sevgilinin kadehte içki sunması, ikinci anlamda salikin ilahi aşkı arzulaması, üçüncü anlam olarak da sevgilinin aşığa bûse vermesi düşünülebilir. Piyale, divan şiirinde sevgilinin ağzını ve dudağını çağrıştırır. Aşık şarabı sevgilinin dudağından içmek ister. Bu durumda sevgilinin dudağından içilen âb-ı zülâl, âb-ı hayat olur. Tasavvufî anlamda da sâlik kesretten vahdete ulaşmış olur. Böylece aşık ölümsüzlüğe ulaşır. Dördüncü beyitteki "teşne-i zülâl-i lebün oldı" ifadesinde tam da

⁹⁸ Tolasa, a.g.e., s.159.

bundan söz edilmiş. Beyitte birden fazla anlam var ancak kastedilen en uzak anlamdır. Bu yüzden beyitte **tevriyeli** bir anlatım olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca kendini kebab etmek ifadesinde gerçek anlam yerine mecaz anlam kastedildiği için **kinayeli** bir anlatım vardır. Ayrıca bezm, tarab, piyâle sunmak, kebab kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

Kebab, Divan şiirinde **ateş ve yanmak kavramlarını çağrıştırmak** için kullanılır. Aşığın gönlünde aşk ateşi yandığı için, sinesi ve ciğeri kebab olur. H. Tolasa, kebabın Ahmet Paşa Divanı'ndaki kullanımını açıklayıp bir beyti de örnek vermiştir: "... kebab aşkın gönlü, bağı sinesi, rakibin de ciğeri üzerine müşebbehünbih halinde kullanılır. ...

La'lüni vir Ahmede al oda yanmış gönlünü
Gel berü 'ayş idelüm senden nemek benden kebâb"⁹⁹
Ahmet Paşa

3. Beyit:

Çün şâm irişdi meclis-i rindâna sâkiyâ
Göster makâm-ı hıdmet için nice âftâb

Sâkiyâ, meclis-i rindâna çün şâm irişdi, makâm-ı hıdmet için nice âftâb göster.

Ey sâkî, (artık) akşam oldu. Bu yüzden, rindlerin meclisine hizmet etmeleri için, pek çok güneş (yüzlü güzel) göster.

şâm: Akşam, akşam yemeği, akşam vakti. Arapçada Hicaz'a nispetle sol taraftaki memleketler. Sağ tarafta olana Yemen denir.

meclis-i rindân: Rintler meclisi, rind kimselerin toplandığı yer.

makâm-ı hıdmet: Hizmet etme, iş görme yeri. Çalışma alanı.

âftâb: Güneş. Pek güzel şahıs. Çok parlak yüz. Güneş gibi parlak yüzlü güzel.

Beyit **bezm** mazmunu etrafında kurulmuştur. Bezm yerine "meclis-i rindân" (rindler toplantısı) ifadesi kullanılmış. (Bkz: Rind kavramıyla ilgili olarak 10. gazelin birinci beytinde ayrıntılı bilgi vermiştik.) Diğer kelime grupları bezmin unsurlarıyla ilgilidir. Şâm irişdi (akşam oldu) ifadesi, bezmin vaktini; makâm-ı hıdmet (hizmet

⁹⁹ Tolasa, a.g.e., s.490.

etme yeri) ifadesi bezmde içki sunma, hanendelik, sazendelik hizmetlerini; âftâb kelimesi ise mecaz anlamda bezmde hizmet edecek güzelleri ve sâkiyi ifade ediyor. Beyitte doğrudan sâkiye hitap ediliyor. Sâkîyâ (ey sâki) ifadesinde **nîdâ** vardır. Sâkîyâ, meclis-i rindân, şâm, makâm-ı hîdmet kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır. Çünkü bu kelimelerin hepsi bezmle ilgili kavramlardır. Ayrıca "şâm irişdi" ve "âftâb" kelimeleri arasında **tezat** vardır.

Akşam olunca güneş batar. Rindlerin meclisini beyitte âftâb kelimesiyle ifade edilen güzeller aydınlatır. "Güneşin sâki, kadeh ve şarapla ilgisi, hiç durmadan dönmesi, rengi, parıltısı ve şekli dolayısıyladır."¹⁰⁰ Şair güzelleri anlatmak için hûbân, cânan gibi aynı hece sayısında ve aynı veznde kelimeler dururken; gerçek anlamı güneş olan âftâb kelimesini bilinçli olarak ve şâm irişdi ifadesiyle tezat oluşturacak şekilde kullanmış. Güzeller güneşe benzetilmiş ancak benzetme unsurlarından sadece kendisine benzetilen (âftâb) verildiği için **açık istiâre** yapılmıştır. Şair, sâkiye "Akşam oldu, hava karardı, meclisi aydınlatmaları ve hizmet etmeleri için güneş yüzlü güzeller göster." diyor. Buradaki aydınlatma mecaz anlamda neşelendirme ve zevkli hale getirmeyi anlatıyor.

4. Beyit:

Kim teşne-i zülâl-i lebün oldı ey sanem
Tûfân-ı Nûh'ı görse olur çeşmine serâb

Ey sanem! Kim teşne-i zülâl-i lebün oldı, Tûfân-ı Nûh'ı görse çeşmine serâb olur.

Ey put gibi (tapılacak kadar güzel) **sevgili! Kim senin dudağının duru suyuna susamış ise, Nuh Tufanı bile onun gözüne serap gibi görünür.**

teşne: Susamış. İstekli, çok arzulayan, heveskâr.

zülâl-i leb: Dudağın zülâli. Dudağın saf, berrak, tatlı ve duru suyu.

sanem: Putperestlerin taptığı heykel. Mecaz anlamda çok güzel kadın.

serâb: Şaşkın hale gelme. Çölde ve kurak arazide sıcak ve ışığın etkisiyle ileride su veya yeşillik varmış gibi görmek.

¹⁰⁰ Tolasa, a.g.e., s.414.

Beyit, "zülâl-i leb" (dudağın temiz ve tatlı suyu) kavramı etrafında kurulmuştur. Sevgilinin dudağının duru ve tatlı suyuna susamış olan aşığın susuzluğunu, Nuh Tufanı'ndaki kabarmış sular bile gideremez. Böyle bir aşığın gözüne tufan bile serap gibi görünür. Burada aşığın susuzluğunun şiddeti **mübalâğalı** biçimde anlatılmış. Buradaki mübalâğa, bir şeyi olduğundan çok az göstermek, aşırı küçültmek şeklinde yapılmış. Nuh Tufanı, olduğundan çok fazla küçültülmüş. Bunun sebebi aşığın susuzluğunun şiddetini abartmanın yanında, sevgilinin dudağının suyunu övmektir.

Sevgilinin dudağının susuzluğu gidirmesi, hayat vermek anlamına gelir. Dudak, Divan şiirinde **can bağışlayıcılığı** yönüyle âb-ı hayat, çeşme-i hayvan, bengisu, âb-ı hızr gibi tamlamalarla ifade edilmiştir. Tasavvufta ise sevgilinin dudağı, vahdeti temsil eder. Ona ulaşan kişi, kesretten kurtulup vahdete ermiş olur. Şairin kesretten kurtulma isteğini dile getirdiği söylenebilir. Bunu, gazelin önceki beyitleriyle birlikte düşündüğümüzde şiirin temasına uygun bir yorum olur.

Tûfân ve serâb kelimeleri arasında **tezat** vardır. Birincisi suyun çokluğunu ikincisi ise yokluğunu ifade eder. Ayrıca Nuh Tufanı hatırlatıldığı için **telmih** sanatı vardır. Beyitteki teşne, zülâl, serâb, tûfân kelimelerinin hepsi de suyla ilgili olduğu için bu kelimeler arasında **tenâsüb** vardır.

5. Beyit:

Subh-ı visâl oldı damen-mest bî-haber
Nâbî olur mı dîde-i 'âşıkda bunca hâb

Damen-mest bî-haber subh-ı visâl oldı. Nâbî, dîde-i 'âşıkda bunca hâb olur mu?

Sarhoşluk içinde, habersizce sevgiliye kavuşma sabahı oldu. Ey Nâbî, aşığın gözünde bu kadar uyku olur mu?

subh-ı visâl: Kavuşma sabahı. Sevgiliye kavuşma sabahı.

damen-mest: Eteği sarhoş.

dîde-i 'âşık: Aşığın gözü. Aşk gözüyle bakmak.

hâb: Uyku, rüya.

Beytin merkezinde "subh-ı visâl" kavramı vardır. Sevgiliye kavuşma sabahı ifadesi gerçek anlamından çok mecaz anlamıyla kullanılmış. Visal (vuslat), aşğın sevgilisine kavuşması demektir. Aşğın isteyip dilediği ve uğruna acılar çektiği gayesi vuslattır. Ayrılık ifadesi genellikle geceyle ilişkilendirilir. Şeb-i hicran, şeb-i yeldâ gibi ifadelere Divan şiirinde çok rastlarız. Ayrılık kelimesi karanlık, yalnızlık, zulüm, vahşet, ızdırap, uykusuzluk, dert, gurbet gibi kavramlarla ilişkilendirilir. Visal kelimesi ise sabah, aydınlık, güneş, ıyd, cennet gibi kavramlarla ilişkilendirilir. Sevgiliye kavuşma zamanı aşık için en önemli andır. Böyle bir anda uyumak olmaz.

"Vuslat, âşğın arzûladığı tek şeydir. Çektiği bütün sıkıntılara katlanma gücünü âşğa veren, bir gün sevgiliye (Hakk'a) kavuşma ihtimâlidir. Bu sebeple vuslat, âşık için bayramdır. Vuslata ulaşma, âşık için pâyelerin en yükseğidir. Bu pâyeye ulaşmak için âşğın veremeyeceği hiçbir şey, yapamayacağı hiçbir fedâkârlık yoktur. Sevgiliyi görme ihtimaline vesîle olduğu için, bahar mevsimi ile vuslat arasında ilgi kurulur. Bu ilgide, bahar mevsiminin insanlara verdiği huzur ve ferahlık duyguları ile vuslatın verdiği haz arasında benzerlik kurulur. Aynı duyguları vermeleri sebebiyle **sabah ve gündüz ile vuslat arasında ilgi** vardır. Bu tasavvurda **gecenin fûrkata benzetilmesi** önemlidir. Ayrılık derdinin dermânı, ayrılık zehrinin tiryâki vuslattır."¹⁰¹

Beyti tasavvufi boyutta okuduğumuzda şair kendisini nazara verip bütün aşıklara sesleniyor. Dünya hayatı bir sürgün yeridir. Asıl memleketten ve sevgiliden ayrı olduğu için aşık dünyada daima gurbeti yaşar. Dünya hayatının sona ermesi, sürgünlüğün ve ayrılığın bitmesidir. Gerçek aşık için ölüm bir vuslat; Mevlâna'nın ifadesiyle "şeb-i arus" yani düğün gecesidir. "Dâmen-mest bî-haber subh-ı visâl oldu" ifadesi dünya hayatının sarhoşluk içinde, yani bilinçsizce ve gaflet içinde geçmesidir. Bu durumda beyitten şöyle bir sonuç çıkar: Dünya hayatı gaflet içinde geçti, ömür tükendi, ölüm yaklaştı. Artık her şeyi anladın ve Allah'a kavuşma zamanı geldi. Böyle bir zamanda hâlâ gaflet içinde yaşamak olur mu?

Subh, dîde, hâb kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Ayrıca "dîde-i 'âşıkda bunca hâb olur mı?" ifadesinde **istifham** yapılmıştır. Sorunun amacı cevap almak değil, aşğın gözünde bunca uyku olamaması gerektiğini vurgulamaktır.

¹⁰¹ Sefercioğlu, a.g.e., s.333.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Bu gazeli iki farklı anlam düzleminde okuyabiliriz. Gerçek anlamıyla hikaye düzleminde okuduğumuzda; birinci beyitte siyah saçlarını güzel yüzüne dökmüş, görenleri yıkıp perişan eden bir güzel karşımıza çıkıyor. İkinci beyitte o şuh güzelin aşığa bir kadeh içki sunmadığından yakınıyor. Bu ifadeden güzelin sâki olduğu yorumu çıkarılabilir. Ayrıca bir sonraki beyitte geçen "sâkiyâ" ifadesi bu yorumu destekler mahiyettedir. Üçüncü beyitte akşam vaktinde kurulan bezmden söz ediliyor. Dördüncü beyitte sevgilinin lebinden istenen bûseden, beşinci beyitte ise sarhoşlukla geçen bir gecenin sonunda sevgiliye kavuşmaktan söz ediliyor.

Gazeli tasavvufi düzlemde okuduğumuzda; birinci beyitte vahdet içinde kesrete düşmüş bir aşığın harap gönlü, ikinci beyitte aşığın vahdete ulaşma arzusu, üçüncü beyitte ise bir bezm ortamı ve tarikatın ayini anlatılıyor. Dördüncü beyitte ilahî aşka duyulan iştihak, beşinci beyitte ise ömrünün sonuna yaklaşmış bir aşığın kendi gafletinden şikayeti dile getirilmiştir.

HARFÜ'T- TÂ*

22. GAZEL

Mef'ûlü / Mefâilü / Mefâilü / Feûlün

- 1- Dâmânını bast itmededür hırmen-i rahmet
Döndükçe ser-i 'âleme pervîzen-i rahmet
- 2- Retk itmededür fetk-i girîbân-ı günâhı
Envârdan ibrişim ile sûzen-i rahmet
- 3- Ne gâyeti var ne kapanur ne ider imsâk
Kasr-ı kerem-i Hak'da olan revzen-i rahmet
- 4- Çokdan kurumuşdı bu hıyâbângeh-i hestî
Bilseydi hazân n'oldığımı gülşen-i rahmet
- 5- Hâk olsa da Nâbî nice mümkün k'ola mahrûm
Her kim ki ola dest-zen-i dâmen-i rahmet

1. Beyit:

Dâmânını bast itmededür hırmen-i rahmet
Döndükçe ser-i 'âleme pervîzen-i rahmet

Pervîzen-i rahmet ser-i 'âleme döndükçe hırmen-i rahmet, dâmânını bast itmededür.

Rahmet kalburu (eleği) **alemin başında döndükçe rahmet harmanı,**
(bolluk-bereket dökülsün diye) **eteğini açmadadır.**

dâmân: Etek, dağın eteği, elbisenin eteği.

bast etmek: Genişletmek, açmak, yaymak.

hırmen-i rahmet: rahmet harmanı. Bağışlamanın çok olduğu yer.

ser-i 'âlem: Âlemin başı. Dünyanın ucu, zirvesi.

pervîzen: Elek, kalbur.

rahmet: Merhamet, acıma, şefkat etme. İhsanda bulunma ve esirgeme.
Allah'ın esirgeyip bağışlaması.

* Bu bölümdeki gazel metinleri, Ali Fuat Bilkan'ın 1993 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde doktora tezi olarak hazırladığı Nâbî'nin Türkçe Divanı'ndan (Karşılaştırmalı Metin) alınmıştır. (s.406-412)

Beyitleri açıklamaya başlamadan önce, **rahmet** kavramını etraflıca açıklamak gerekir. Acıma, esirgeme, koruma, yarlıgama anlamlarına gelen bu kelimeyi; aynı kökten türemiş merhamet, Rahmân, Rahîm kelimeleriyle birlikte düşünmek gerekir. Rahmet kelimesi Arapça bir isimdir. Merhamet bu kelimedenden türemiş bir mastar, rahman ve rahim kelimeleri de aynı kökten türemiş sıfatlardır. Ancak Allahutaala için kullanıldıklarından isim gibi yaygınlaşmıştır. Çünkü bu kelimeler aynı zamanda esmayihüsnadandır. Rahmân ismi dünyaya bakar ve her canlının, mümin kafir ayrımı yapmadan herkesin rızkını verip onlara acıyan demektir. Rahîm ismi ise ahirete bakar ve inanan insanlara acıyıp onları bağışlayan demektir. Kur'an'da pek çok yerde Allah kendi zâtı için Rahmân ve Rahîm kelimelerini kullanmıştır. Ayrıca bir surenin adı Rahmân Suresi'dir ve bu sure dışındaki bütün surelerin başında "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla." anlamına gelen besmele vardır. Türkçemizde yağmura da rahmet denir. Dilimizde bu kelime ad aktarması yoluyla (sebe-sonuç ilişkisi) kullanılmaktadır.

Matla beytinde **soyut bir kavram olan rahmet, somutlaştırılarak anlatılmış**, kalbur ve harman olarak düşünülmüştür. Birinci mısradaki rahmet, kalbura **teşbih** edilmiş ve benzetme yönü olarak alemin üstünde dönmesi söylenmiş. İkinci mısradaki ise rahmet harmana **teşbih** edilmiş, benzetme yönü olarak da eteğini açması (cömertçe vermesi) söylenmiş. İkinci mısradaki hem teşbih hem de **teşhis** sanatı vardır. Çünkü hem gerçek anlamdaki eteğini açmak hem de cömertlik yapmak insan özelliğidir. İnsan özelliği harmana yüklenerek harman kişileştirilmiştir. Ayrıca hırmen (harman) ve pervîzen (kalbur-elek) kelimeleri anlamca ilgili oldukları için bu kelimeler arasında **tenâsüb** vardır. Harman ve kalbur ekin hasadıyla yani doğrudan rızıkla ilgilidir. Rahmetle ilgili bu benzetmeler kelimenin anlamını çağrıştıracak şekilde seçilmiştir.

"Döndükçe ser-i 'âleme pervîzen-i rahmet" ifadesindeki kalburun alemin başında dönmesi, dünyanın şeklinin kalbur gibi yuvarlak olduğunu ve kendi ekseninde döndüğünü çağrıştırıyor.

2. Beyit:

Retk itmededür fetk-i girîbân-ı günâhı
Envârdan ibrîşim ile sûzen-i rahmet

Sûzen-i rahmet, envârdan ibrişim ile fetk-i girîbân-ı günâhı retk itmededir.

Rahmet iğnesi, günahların ansızın yırtıp parçaladığı (elbise) yakasını, ışıktan (süslü) ipliklerle dikip tamir etmektedir.

retk etmek: Yırtığı onarmak, yarığı düzeltmek, bitişirmek, söküğü dikmek.

fetk-i girîbân-ı günâh: Günah elbisesinin yakasının yırtığı. Günah yarası.

envârdan ibrişim: Işıklardan yapılmış iplik, parlak ve süslü iplik.

sûzen-i rahmet: Rahmetin iğnesi. Günah yırtıklarını diken iğne.

Beyit, günah ve rahmet kavramları arasındaki retk itmek (yırtmak) ve fetk itmet (dikip tamir etmek) **karşıtlığı** üzerine kurulmuştur. Retk etmek günaha, fetk etmet rahmete ait bir özelliktir. Fetk-i girîbân-ı günâh ifadesinde günah, bir elbiseye benzetilmiş. Ancak benzeyen (günah) söylenip kendisine benzetilen (elbise) açıkça söylenmemiş ve girîbân (yaka) kelimesi ile çağrıştırılmıştır. Bu yüzden birinci mısradaki **açık istiâre** vardır. İkinci mısradaki ise rahmet, sûzene (iğne) **teşbih** edilmiş; benzetme yönü olarak da ışıktan ipliklerle günah elbisesinin yakasını dikmesi söylenmiştir. Ayrıca retk, fetk, ibrişim ve sûzen kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Çünkü elbisenin yırtığı iğne ve iplikle dikilir.

Bu beyitte de soyut olan günah ve rahmet kavramları, somutlama ve **örnekleme yoluyla** anlatılmıştır. Bunun sebebi soyut düşünceleri kolayca kavratmanın yolunun somutlaştırmaktan geçiyor olmasıdır.

3. Beyit:

Ne gâyeti var ne kapanur ne ider imsâk
Kasr-ı kerem-i Hak'da olan revzen-i rahmet

Kasr-ı kerem-i Hak'da olan revzen-i rahmet ne gâyeti var ne kapanur ne imsâk ider.

Hakk'ın Kerem sarayında bulunan rahmet penceresinin sonu (sınırı) yok; o pencere ne kapanır, ne de yardım elini çeker.

gâyet: Nihayet, encam. Gaye. Çok, pek çok.

imsâk etme: Kendini tutmak, bir şeyden el çekme, hapsedme. Oruca başlama.

kasr-ı kerem-i Hak: Allah'ın cömerlik sarayı.

revzen: Pencere, menfez.

Beyit, "revzen-i rahmet" (rahmet penceresi) kavramı ve özellikleri üzerine kurulmuş. Rahmet, pencereye **teşbih** edilmiş. Benzetme yönü olarak rahmet penceresinin Allah'ın kerem (cömertlik) sarayında bulunması, hiç kapanmaması ve yardımı asla kesmemesi söylenmiş. Beyitte pencerenin en belirgin özelliği "kerem" sıfatıdır. Hiç kapanmaması ve yardımının kesilmemesi bu kerem sıfatının gereğidir. Beyti daha iyi anlamak için kerem kelimesinden türemiş bir sıfat, ayrıca esmayihüsnadan olan "Kerîm" kavramını açıklamak gerekir.

Kerim sözlükte soylu, eli açık, cömert, ulu, büyük anlamlarına gelir. Bu sıfat İslâm geleneğinde yalnızca Allahutaala, Kur'an ve Kâbe'nin bulunduğu kutsal şehir Mekke için kullanılır. Esmayihüsnadan olan bu kelime, Allah'ın cömertlikte tek olduğunu, karşılıksız verdiğini ve vermesinin sınırının bulunmadığını ifade eder. Allah istediğini, istediğine, istediği kadar verir ve bunun için kimseye hesap vermez. O'nun ikramları bu dünya ile sınırlı olmayıp esas büyük ikramı ahirette inanan kullarına olacaktır.

4. Beyit:

Çokdan kurumuşdı bu hıyâbângeh-i hestî
Bilseydi hazân n'oldüğünü gülşen-i rahmet

Gülşen-i rahmet, hazân n'oldüğünü bilseydi; bu hıyâbângeh-i hestî, çokdan kurumuşdı.

Rahmetin gül bahçesi, hazânın (sonbahar) ne olduğunu bilseydi; bu varlık bahçesi (kainat), çoktan kurumuştü.

hıyâbângeh-i hestî: Varlık bulvarı. Varlık bahçesi. Varlık alemi, bu dünya.

hazân: Güz, sonbahar, solgun.

gülşen-i rahmet: Rahmetin gül bahçesi.

Beyit, hıyâbângeh-i hestî ve gülşen-i rahmet kavramları üzerine kurulmuş. Rahmetin gül bahçesi, sonbaharın ne olduğunu bilseydi yani solmuş olsaydı, bu varlık bahçesi çoktan kururdu. Çünkü varlık aleminin devamı, rahmete bağlıdır. Allah'ın rahmeti olmasa bu kainat, varlığını devam ettiremez, yok olur gider. Matla beytinde rahmet kavramını açıklamıştık. Hıyâbângeh, hazân, gülşen ve kurumak kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Birinci mısradaki *kurumuşdı - hıyâbângeh-i hestî*

dizilişine karşılık ikinci mısradaki *hazân - gülşen-i rahmet* dizilişi vardır. Hazân ile kurumak, rahmetin gül bahçesi ile varlık bahçesi kavramları arasında sebep sonuç ilişkisi veya tenâsüb kurulabilir. Bu yüzden beyitte **leff ü neşr** sanatı yapıldığını söyleyebiliriz.

5. Beyit:

Hâk olsa da Nâbî nice mümkün k'ola mahrûm
Her kim ki ola dest-zen-i dâmen-i rahmet

Nâbî, her kim ki ola dest-zen-i dâmen-i rahmet, hâk olsa da nice mümkün k'ola mahrûm.

Nâbî, her kim rahmet eteğine tutunursa; toprak olsa da (o kişinin) rahmetten mahrum kalması mümkün değildir.

hâk: Toprak, turâb.

dest-zen: El uzatma, tutunma.

dâmen-i rahmet: Rahmetin eteği.

Makta beytinde, şiirde verilmek istenen mesaj, açıkça vurgulanmış. Beyitte rahmetin eteğine tutunan kişinin bu dünyada da öldükten sonra da rahmetten mahrum kalmayacağı söylenmiş. Bu beyit şu ayetin mealini akla getiriyor: "De ki: Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."¹⁰² Birinci beyitte Allah'ın Rahmân isminin dünyaya, Rahîm isminin ise ahirete baktığını söylemiştik. Allah'ın rahmetinden ümitli bir kimsenin toprak olsa bile rahmetten nasibini alacağı söylenerek rahîmiyet ön plana çıkarılmış.

Dest-zen-i dâmen-i rahmet olmak (rahmetin eteğine tutunmak) ifadesi gerçek anlamından çok mecaz anlamıyla kullanıldığı için **kinayeli** bir anlatım vardır. Dâmen-i rahmet ifadesinde rahmet eteğe **teşbih** edilmiş. Benzetme yönü olarak ona tutunan kişinin mahrum kalmayacağı söylenmiş. Dâmen (etek) sözcüğü, dâmen-bûs (etek öpmek) ve eteklerine kapanmak deyimlerini çağrıştırıyor. Eteği öpülen kişi kendisine sığımlan ve kendisinden dilekte bulunulan bir sultandır. Etek öpmek ise af

¹⁰² Kur'an, Zümer Sûresi, Ayet 53.

dileme, yardım isteme demektir. Allah'ın merhametine sığınıp ondan yardım dileyen kişinin hem bu dünyada hem de öbür dünyada mahrum kalmayacağı ifade edilmiş.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Bu gazel didaktik bir şiirdir. Mesajı açıkça verilerek, kapalı anlatıma ve imgelere çok gerek görülmemiştir. Çünkü didaktik şiirde sanat kaygısı ikinci plandadır ve esas amaç bir düşünceyi çeşitli yönleriyle ortaya koymaktır. Bu gazelde soyut kavramlar (rahmet, günah, ümit) somutlama, örnekleme ve benzetme yoluyla daha kolay anlaşılır hale getirilmiştir. Birinci beyitte rahmet kavramı kalbur ve harmana benzetilerek Rahmân ismi ön plana çıkarılmış, ikinci beyitte günah kavramı nazara verilerek rahmetin af (bağışlama) boyutu belirginleştirilmiştir. Üçüncü beyitte rahmetin genişliği, dördüncü beyitte varlık aleminin rahmet sayesinde varlığını devam ettirdiği belirtilmiştir. Son beyitte ise Allah'ın rahmetinden ümitli olanların asla mahrum kalmayacağı vurgulanmıştır. Beyitler arasında konu, tema ve söyleyiş birliği bulunduğu için gazelin yek-âhenk ve yek-âvaz özellikte olduğunu söyleyebiliriz.

23. GAZEL

Mef 'ülü / Fâilâtü / Mefâîlü / Fâilün

- 1- Reng-i günâhı eyleyen ebrû-yı mağfiret
İtmiş hatâyı şâne-i gîsû-yı mağfiret
- 2- Kâlâ-yı nûra zulmet olur bâ'is-i revâc
Ârâyîş-i günâh iledür kûy-ı mağfiret
- 3- Hâdis mukârin olsa kadîme 'adîm olur
Olmaz güneş mukâbil-i gîsû-yı mağfiret
- 4- Olmakda cüst u cûlar yine nâfe-rîz-i şevk
Ehl-i Hıtâyâ teşnedür âhû-yı mağfiret
- 5- Mevlâ nasîb iderse görürsin ne neş'edür
Ma'cûn-ı 'afv u rahmet-i dârû-yı mağfiret
- 6- Çeşminde cürm hüsn-i 'amelden 'azîzdür
Nâbî budur ben anladuğum hûy-ı mağfiret

1. Beyit:

Reng-i günâhı eyleyen ebrû-yı mağfiret
İtmiş hatâyı şâne-i gîsû-yı mağfiret

Reng-i günâhı ebrû-yı mağfiret eyleyen, hatâyı şâne-i gîsû-yı mağfiret itmiş.

Günahın rengini mağfiret (bağışlama) **ebrusu yapan, hatayı** (günah-sürçme) **mağfiret saçının tarağı yapmıştır.**

reng-i günâh: Günahın rengi, günah boyası.

ebrû: Kaş. Kitreli su üzerine dökülen boyaların kağıda geçmesiyle ortaya çıkan kağıt-kitap sanatı. ebrû-yı mağfiret: Mağfiret (Allah'ın Bağışlaması) ebrusu.

mağfiret: Allah'ın kullarının günahlarını örtmesi, affetmesi, rahmeti ile lütfu.

şâne: Tarak.

gîsû: Uzun saç, omuza dökülen saç.

Beyitte felsefi bir yaklaşım var. **Her şey zıddıyla bilinir** düşüncesinden hareketle mağfiretin tecelli etmesi için günah işleyen insanın tevbe edip af dilemesi gerekir. İnsanoğlu hiç hata yapmasa, hiç günah işlemese Allah'ın mağfiretini (bağışlaması) anlayamazdı. Rahman, Rahîm ve Gafûr isimlerinin tecelli etmesi için insanın hata yapması ve hatasından pişman olması gerekir. Allah'ın Şâfi isminin hastalığı, Rezzâk isminin açlığı gerektirmesi gibi.

Beyit günah ve mağfiret (bağışlama) kavramları üzerine kurulmuştur. Ebru yapmak için boya, saç taramak için tarak gereklidir. Birinci mısradaki günah, boyaya; mağfiret, ebruya **teşbih** edilmiştir. Benzetmenin temel unsurlarıyla (benzeyen ve benzetilen) yapılmış, belîğ bir teşbih vardır. İkinci mısradaki da hatâ (günah), tarağa **teşbih** edilmiş. Ayrıca "şâne-i gîsû-yı mağfiret" (mağfiret saçının tarağı) ifadesinde soyut bir kavram olan mağfirete insan özelliği verilerek **teşhis** sanatı yapılmıştır. Çünkü saç taramak insana has bir özelliktir. Ayrıca reng ile ebrû; gîsû ile şâne kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

2. Beyit:

Kâlâ-yı nûra zulmet olur bâ'is-i revâc
Ârâyiş-i günâh iledür kûy-ı mağfiret

Zulmet, kâlâ-yı nûra bâ'is-i revâc olur. Kûy-ı mağfiret, ârâyiş-i günâh iledür.

Karanlık, ışığın sermayesinin kıymetlenme sebebidir. Mağfiret köyü, günah ile süslenmiştir.

kâlâ: Kumaş, ev eşyası, giyim eşyası. Sermaye, anamal.

kâlâ-yı nûr: Işığın sermayesi, ışığın kumaşı.

zulmet: Karanlık, sıkıntı.

bâ'is-i revâc: Kıymet verilmesine sebep olan şey, değerlenme nedeni.

ârâyiş-i günâh: Günahın süsü, günahı güzel gösterip süsleyen şey.

kûy-ı mağfiret: Mağfiretin semti, bağışlama yeri.

İkinci beyit, birinci beyit ile aynı düşünceyi dile getiriyor. Hatta birinci beyitte verilen yargının gerekçesi açıklanmış da diyebiliriz. Işığa kıymet verilmesinin sebebi karanlık olduğu gibi mağfiretin tecelli etmesi için de günah gereklidir. Birinci mısradaki nûr (ışık), sermaye ve değerli bir mala **teşbih** edilmiş; benzetme yönü olarak da revaç bulması söylenmiştir. İkinci mısradaki ise "ârâyiş-i günâh, kûy-ı mağfiret" ifadelerinde iki tane **teşbih-i belîğ** yapılmıştır. Günah, süse; mağfiret, köy-sembete benzetilmiştir.

3. Beyit:

Hâdis mukârin olsa kadîme 'âdîm olur
Olmaz güneş mukâbil-i gîsû-yı mağfiret

Hâdis, kadîme mukârin olsa 'âdîm olur. Güneş, mukâbil-i gîsû-yı mağfiret olmaz.

Sonradan olan bir şey, başlangıcı çok eskiye dayanan bir şeyle yan yana gelse yok olur. Günah, mağfiret saçının mukabili olmaz.

hâdis: Yeni, sonradan olan şey. Değişen, yeniden ortaya çıkan şey.

mukârin: Yakın olan, bitişik. Ulaşmış olan.

kadîm: Eski zaman. Başlangıcı olmayan. Uzun zamandan beri var olan.

Öncesi bilinmeyen durum.

'âdîm: Yok olan, bir şeyi olmayan fakir. Malik ve sahip olmayan.

mukâbil: Karşılık olan, karşı taraf, ivaz, bedel, karşılık.

gîsû-yı mağfiret: Mağfiret saçı.

Beyitte mağfiret ile günah, kadîm ve hâdis kavramları üzerinden karşılaştırılmıştır. Mağfiret kadimdir. Yani varlığının başlangıcı yoktur. Mağfiret, Allah'a ait olduğu için varlığı ezeli ve ebedîdir. Allah'ın zâtının ve sıfatlarının başlangıcı ve sonu yoktur. Çünkü başlangıcı olanın sonu da olur. Günah ise hâdistir, sonradan ortaya çıkmıştır. Varlığı ezeli olan mağfiret ile insan yaratıldıktan sonra ortaya çıkan günah bir araya gelse kadîm olan mağfiret, hâdis olan günahı yok eder. Beyitte Allah'ın mağfiretinin yanında, kulların günahının hiç hükmünde olduğu anlatılmış. Günah asla mağfiretin dengi ve karşılığı olamaz. Hâdis (sonradan var olan) ve 'âdîm (yok olmuş) kelimeleri arasında **tezat** vardır. Çünkü bu iki özellik aynı varlığa aittir.

4. Beyit:

Olmakda cüst u cûlar yine nâfe-rîz-i şevk
Ehl-i Hitâya teşnedür âhû-yı mağfiret

Âhû-yı mağfiret, ehl-i Hitâya teşnedür. Cüst u cûlar yine nâfe-rîz-i şevk olmakda.

Mağfiret ceylanı, Hitâ ehline arzudur. Bu yüzden hep arayıp sormalar, ortalığa neşe ve istek kokuları saçmaktadır.

cüst u cû: Arayıp sorma, arama, araştırma.

nâfe-rîz: Koku saçan, göbek düşüren (ceylan).

şevk: Çok istek, şiddetli arzu, neşe, memnun olma.

ehl-i Hitâ: Çin'in kuzeyi ve Türkistan halkı.

teşne: Susamış. Çok istekli, arzulu, heveskâr.

âhû-yı mağfiret: Mağfiret ceylanı.

Mağfiret ceylanı, (misk elde etmek için) kendisini arayan Hitâ (eski Çin) halkına teşnedir (isteklidir). Bu yüzden ceylan, kendisini kolayca bulmaları için gezdiği yerlere güzel kokular saçmaktadır. Nasıl ışığı değerli kılan karanlık, mağfireti ortaya çıkaran günah ise misk saçan ceylanı değerli kılan da onu arayan Hitâ ülkesinin avcılarıdır. Misk aranan, istenen bir şey olmasa miskin kaynağı olan ceylana da rağbet olmazdı. Burada soyut bir kavram olan mağfiret âhûya **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü olarak da ehl-i Hitâ'ya teşne olması gösterilmiştir. Ayrıca

nâfe, Hıtâ, âhû kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Çünkü misk, Hıtâ ülkesindeki ahuların nâfesinden elde edilirdi.

Divan şiirinde âhu, sevgiliyle gözlerinin güzelliği ve güzel kokusu yönüyle ilişkilendirilir. Nâbî, alışılmışın dışında soyut bir kavram olan mağfireti, somutlaştırıp ceylana teşbih etmiştir. Bu durumda mağfiret ceylanı, arzulanan sevgili yerine konulmuş olur. Divan şiirinin genelinde âhunun hangi münasebetlerle kullanıldığını H. Tolasa şöyle izah ediyor:

"Ahunun beyitlerde mevzubahs edilen en mühim yanı, misk unsurunu hasıl etmesi ve gözlerinin güzelliğidir. ... Yine bu tip beyitlerde, ahu zikredilince Çin, Hıta, Hutun, Tatar isimlerinden biri veya ikisi zikredilir ki böylece misk ahusunun bulunduğu yerler ortaya çıkar; Bilvesile tenâsüb yapılır."¹⁰³

5. Beyit:

Mevlâ nasîb iderse görürsin ne neş'edür
Ma'cûn-ı 'afv u rahmet-i dârû-yı mağfiret

Mevlâ nasîb iderse, ma'cûn-ı 'afv u rahmet-i dârû-yı mağfiret ne neş'edür görürsin.

Allah nasip ederse, mağfiret ilacının af ve rahmet macununun nasıl bir neşe (hal) olduğunu görürsün.

neş'e: Gönül açıklığı, sevinç. Yeniden meydana gelmek.

ma'cûn: Hamur kıvamındaki ilaç. Koyu kıvamlı şeyler.

dârû: İlaç, deva, tiryak. dârû-yı mağfiret: Mağfiret ilacı.

Beyitte dârû ve ma'cûn kavramları öne çıkıyor. Mağfiret (af ve bağışlama) bir ilaç olunca dolaylı yoldan günahın da bir dert ve hastalık olduğu anlamı çıkar. Her insan hata yapma ve günah işleme potansiyeline sahiptir. Bu günah işleme potansiyeli zaman zaman kuvveden fiile çıkar. O zaman bu günah hastalığı ortaya çıktığında kul tevbe ile şifa yani mağfiret istemelidir. Mağfiretin de kolay ulaşılan bir şey olmadığını vurgulamak için "Mevlâ nasîb iderse görürsin" denilmiştir. Buradan mağfiretin herkese nasip olmadığı, sadece Allah'ın nasip ettiği kişilere verildiği anlaşılır. Mağfiret edilenlerin sevinç ve mutluluğu "görürsin ne neş'edür" ifadesi ile

¹⁰³ Tolasa, a.g.e., s.459.

vurgulanmıştır. Mağfiret kavramı, dârûya (ilaç); 'afv u rahmet ise ma'cûna **teşbih** edilmiştir. Buradaki benzetme, sadece benzeyen ve benzetilen ile kurulduğu için belîğ bir teşbihtir. Çünkü benzetme edatı ve benzetme yönü verilmemiştir. Dârû ve ma'cûn kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır, her ikisi de ilaç anlamına gelir.

6. Beyit:

Çeşminde cürm hüsn-i 'amelden 'azîzdür
Nâbî budur ben anladuğum hûy-ı mağfiret

Nâbî, ben anladuğum hûy-ı mağfiret budur; çeşminde cürm, hüsn-i 'amelden 'azîzdür.

Nâbî, mağfiretin tabiatından benim anladığım budur ki (mağfiretin) gözünde (hata) günah, güzel davranışlardan daha kıymetlidir.

çeşm: Göz. Mecaz anlamda bakış açısı, değer yargısı.

hüsn-i 'amel: davranış güzelliği, iyi işler yapma.

'azîz: Çok izzetli. Sevgili, çok nurlu, dost.

hûy-ı mağfiret: Mağfiretin mizacı, âdeti.

Makta beytinde şiirin mesajı açıkça verilerek şöyle denilmiştir: Ey Nâbî, mağfiretin huyundan ve tabiatından ben anladım ki mağfiretin gözünde hata (günah) güzel davranışlardan daha kıymetlidir. Çünkü hata işleyen kul tevbe edip af dilediğinde Allah kulunun günahlarını affeder, böylece mağfiret tecelli etmiş olur. Şair burada Nâbî kendisi değilmiş ve başka biri ona sesleniyormuş gibi bir ifade kullanarak **tecrîd** sanatı yapmıştır.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Bu gazel, 22. gazelin benzeri hatta devamı gibidir. Rahmet redifli bir önceki gazelde olduğu bu gazelde de düşünce ön plandadır. Hikemî tarzın en önemli şairi sayılan Nâbî'nin bu gazeli yazma amacı sanat yapmaktan öte bir mesaj vermektir. Şiirin bütününde Allah'ın çok merhametli olduğu ve kullarının günahlarını bağışlamaya ne kadar istekli bulunduğu, mağfiretin tecelli etmesi için kulların günah işleyip af dilemesi gerektiği anlatılmıştır.

24. GAZEL

Mef 'ülü / Fâilâtü / Mefâilü / Fâilün

- 1- Bî-hâr cürm olurdu gül-i rûy-ı mağfiret
Zımnında olmasa eser-i bûy-ı mağfiret
- 2- Eyler cihân-ı ma'siyeti hem-per-i habâb
Emr itse mevc-i kemterine cûy-ı mağfiret
- 3- İtmez tenezzül olsa cihân ser-be-ser günâh
Vezne 'uluvv-ı tab'-ı terâzû-yı mağfiret
- 4- Yokdur gümân-ı cürm dükân-ı vücûdda
K'ola harîf-i kuvvet-i bâzû-yı mağfiret
- 5- Mahv olmadur vazîfe-i nâ-mahremân-ı cürm
Keşf eylese nikâbını bânû-yı mağfiret
- 6- Akdâm-ı küşt-gîr-i kühenden muhâldür
Olmak güşâde 'ukde-i zânû-yı mağfiret
- 7- Nâbî tahassün eyle ki olmaz halel-pezîr
Çirk-âbe-i zünûb ile bârû-yı mağfiret

1. Beyit:

Bî-hâr cürm olurdu gül-i rûy-ı mağfiret
Zımnında olmasa eser-i bûy-ı mağfiret

Gül-i rûy-ı mağfiret, zımnında eser-i bûy-ı mağfiret olmasa bî-hâr cürm olurdu.

Mağfiret yüzünün gülü, dikensiz olduğundan, içinde gizlenmiş mağfiret kokusundan eser olmasa kusurlu olurdu.

bî-hâr: dikensiz.

cürm: Kusur, kabahat, hata, isyan, günah.

gül-i rûy-ı mağfiret: Mağfiret yüzünün gülü.

zımn: İç taraf, maksat, gaye. Açıktan söylenmeyip dolaylı anlatılan.

eser: Bir şeyin varlığına delalet eden te'sir. Yapı, meydana getirilen kitap.

bûy-ı mağfiret: Mağfiretin kokusu.

Beyitte mağfiret ve cürm kavramları öne çıkarılmış. Mağfiretin gül yüzü dikensiz olduğu için kusurlu olurdu. Ancak güldeki mağfiret kokusu onu kusursuz

hale getirmiştir. **Mağfiret gül ile, cürm (günah) ise dikenle özdeşleştirilmiştir.** Dikensiz gül kusurlu olurdu. Yani günah olmasa mağfiret (af ve bağışlama) anlamsız olurdu. Çünkü her şey zıddıyla bilinir. Ancak güldeki mağfiret kokusu gülü kusursuz yapmıştır. Yani mağfiretin gül yüzü hem dikensiz hem de kusursuzdur. Çünkü mağfiretin kokusu güldeki dikenleri yok etmiştir. Yani Allah'ın mağfireti, kulların günahlarını af ile yok etmektedir. Soyut bir kavram olan mağfiret, güle **teşbih** edilmiş. Benzetme yönü olarak yüzünün dikensiz olması ve güzel kokması söylenmiş. Ayrıca gül, hâr ve bûy kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

Gül, Divan şiirinde sevgiliyle özdeşleşmiştir. Rengi, kokusu ve şekli sayısız tasavvurlara konu olmuştur. **Nâbi, bu gazelde alışılmışın dışında, soyut bir kavram olan mağfireti adeta bir sevgili gibi anlatmıştır.** Gül, şiirimizde övülen kişiyi tasvir için kullanılır. Gül deyince akla diken de gelir, dikensiz gül olmaz. Diken her ne kadar sevimsiz olsa da gülün varlığına delalet ettiği ve güle ilgili olduğu ve gülün kıymetini ortaya çıkardığı için vazgeçilmez bir unsurdur. Bu beyitte diken ile cürm (günah) kavramı anlatılmıştır. Gülün kıymeti dikenle anlaşıldığı gibi, mağfiretin gerçekleşmesi de cürmün varlığını iktiza etmektedir. Gül-bülbül-diken üçlemesinde diken, rakibi temsil eder. Rakip, aşğın sevgiliye kavuşmasına daima mani olur. Tasavvufî anlamda düşündüğümüzde dikenin temsil ettiği cürm (günahlar), aşğın (kulun) sevgiliye (Allah) ulaşmasına engeldir. Bu engeller de mağfiret (Allah'ın bağışlaması) ile ortadan kalkar.

Diken unsurunun Divan şiirinde kullanılışını N. Sefercioğlu şöyle anlatır: "Diken, şekil bakımından gösterdiği özellik, sevgili olarak tasavvur edilen **gül ile beraber bulunması** ve yaralanmaya sebep olmasından dolayı çeşitli tasavvurlarda yer alır. Âşğın bülbül, sevgilinin gül oluşu, dikenin rakîb olarak tasavvurunun hareket noktasıdır ve dikenin en fazla ilgi kurduğu unsur rakîbdir. Bu tasavvurda, bülbülü güle yaklaştırmayan, onu yaralayan, ona üzüntü kaynağı olan diken ile, âşık ile sevgili arasındaki münasebetleri zorlaştıran rakîb arasında ilgi kurulur. ... Ancak, bir gülzâr olarak vasıflandırılan bu dünyâda ne ağıârsız yâr ne dikensiz gül bulmak mümkün değildir."¹⁰⁴

¹⁰⁴ Sefercioğlu, a.g.e., s.442.

2. Beyit:

Eyler cihân-ı ma'siyeti hem-per-i habâb
Emr itse mevc-i kemterine cûy-ı mağfiret

*Cûy-ı mağfiret, mevc-i kemterine emr itse cihân-ı ma'siyeti hem-per-i habâb
eyler.*

**Mağfiret ırmağı, güçsüz bir dalgasına bile emretse (o dalga) isyan ve
günah dünyasını, su kabarcıklarının kanadıyla bir ederdi** (alıp götürürdü).

cihân-ı ma'siyet: İtaatsilik, günah ve isyan dünyası.

hem-per-i habâb: Su üzerindeki hava kabarcığı ile bir olmak.

mevc-i kemterîn: Pek aciz ve güçsüz. Çok hakir. En küçük, en aşağı.

cûy-ı mağfiret: Mağfiret ırmağı.

Beyitte **mağfiret ve ma'siyet** kavramları arasındaki karşıtlık, **cûy ve habâb** kelimeleriyle ilişkilendirilmiştir. Mağfiret çok güçlü akan bir ırmak, ma'siyet ise zavallı bir su kabarcığı gibi düşünülmüştür. Cûy-ı mağfiret ifadesinde mağfiret ırmağa **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü olarak dalgaların su kabarcıklarını alıp götürmesi söylenmiştir. Cihân-ı ma'siyet (günah dünyası), habâba **teşbih** edilmiştir. Bu benzetmenin amacı, mağfiretin gücü karşısında günahların ne kadar zayıf kaldığını vurgulamaktır. Yani gür bir ırmağın dalgaları, su kabarcıklarını nasıl alıp götürüyorsa; Allah'ın engin rahmeti de kullarının günahlarını öylece alıp götürür. Burada düşüncenin daha kolay anlaşılması için somut bir örnek verilmiştir. Ayrıca habâb, mevc ve cûy kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Çünkü nehirde dalga ve su kabarcıkları olur.

3. Beyit:

İtmez tenezzül olsa cihân ser-be-ser günâh
Vezne 'uluvv-ı tab'-ı terâzû-yı mağfiret

*'Uluvv-ı tab'-ı terâzû-yı mağfiret, cihân ser-be-ser günâh olsa vezne tenezzül
itmez.*

**Mağfiret terazisinin yüce tabiatı, dünya baştan başa günahla dolu olsa
bile, (günahları) tartmaya tenezzül etmez** (hepsini toptan affederir).

tenezzül etmek: İnme, düşme, yerini yukarıdan aşağı nakletmek. Karşısındaki kişinin seviyesine göre tevazu ile konuşmak.

ser-be-ser: Baştan başa, bir uçtan bir uca.

vezn: tartma, ölçme, hesaplama. Tartacak şey, tartı, ölçü, ağırlık.

'uluvv-ı tab': Karakter yüksekliği, tabiatı yüksek olan.

terâzû-yı mağfiret: Mağfiret terazisi.

Beyitte günah ve mağfiret kavramları, terazi ile ilişkilendirilerek anlatılmış. Soyut bir kavram olan mağfiret, somutlaştırılarak teraziye **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü olarak vezn (ölçme, tartma) söylenmiş. Mağfiret terazisi, 'uluvv-ı tab' (yüce tabiatlı) ve günahları tartmaya tenezzül etmeyen olarak nitelendirilmiştir. Bütün dünya günahla dolsa Allah'ın mağfiretinin yanında bunlar hiç kalır. Allah dilerse hepsini affeder. Birinci mısra dünya ile, ikinci mısra ahiretle ilgilidir. Çünkü günah işlemek dünya hayatına mahsustur. İkinci mısradaki vezn (tartma) ve terazi kelimeleri mahşerdeki mîzan denilen amellerin tartıldığı, keyfiyetini bilemediğimiz teraziye akla getirmektedir. Ayrıca mağfiret kavramı da ahirete mütealliktir.

4. Beyit:

Yokdur gümân-ı cürm dükân-ı vücûdda
K'ola harîf-i kuvvet-i bâzû-yı mağfiret

Dükân-ı vücûdda gümân-ı cürm yokdur k'ola harîf-i kuvvet-i bâzû-yı mağfiret.

Vücut (varlık-ten) **dükkanında cürm** (hata-kusur) **şüphesi yoktur ki mağfiret pazusunun bir rakibi** (meslektaş) **bulunsun.**

gümân-ı cürm: Hata ihtimali, kusurlu olma şüphesi.

dükân-ı vücûd: Varlık dükkanı. Yaratılmış olan bu âlem. Ten, ceset, cisim.

harîf: Meslektaş, sanat arkadaşı, aynı işi yapan rakipler.

kuvvet-i bâzû-yı mağfiret: Mağfiret pausunun kuvveti.

Varlık alemindeki her şey belirli bir ölçüye göre ve hikmetle var edilmiştir. Yaratılıştaki bir hata veya eksiklik söz konusu değildir. Allah her şeyi yerli yerinde ve kusursuz yaratmıştır. Allah'ın şeriki veya rakibi yoktur ki mağfiretinin bir rakibi ya da ortağı bulunsun. Allah'ın zâtı tek olduğu gibi mağfireti de tektir. Ondan başka

mağfiret edecek yoktur. Varlık alemi bir dükkana **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü olarak harîfinin (meslektaş, rakip) bulunmaması söylenmiş.

5. Beyit:

Mahv olmadur vazîfe-i nâ-mahremân-ı cürm
Keşf eylese nikâbını bânû-yı mağfiret

Bânû-yı mağfiret, nikâbını keşf eylese; vazîfe-i nâ-mahremân-ı cürm, mahv olmadur.

Mağfiret (kadını) **gelini yüzünü açsa, günah nâ-mahremlerinin** (yabancı) **vazifesi yok olmaktır.**

mahv olmak: Harap olma. Yıkılma, çökme, ortadan kalkma.

nâ-mahremân-ı cürm: Günahın nâmahremleri.

keşf eylemek: Açmak. Ortaya çıkarmak.

bânû-yı mağfiret: Mağfiret gelini, mağfiret kadını.

Günah ve mağfiret kavramları bu beyitte **bânu ve nâmahrem** kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. Mağfiret bir bânu, günah ise nâmahremdir. İkisinin bir arada bulunması mümkün değildir. Mağfiret gelini yüzünü açarsa günah nâmahremine düşen vazife yok olmaktır. Nâmahrem, bir kişinin karşı cinsten kendisine nikahı düşen ve birinci dereceden akrabası olmayan kişilerdir. Müslüman geleneklerinde kişinin nâmahremiyle bir arada bulunması hoş karşılanmaz. Hatun, hanım anlamına gelen bânû kelimesi ile mağfiret kelimesi birleştirilip tamlama yapılmış. Bânû, mağfiretin ünvanı olmuş. Ayrıca "nikâbını keşf eylemek" (yüzünü açmak) ve nâmahrem olmak insana ait özellikler olduğu için mağfiret **teşhis** edilmiştir. Cürm (günah) kavramı da nâmahrem olmak özelliğiyle **teşhis** edilmiştir. Nâ-mahremân, bânû, nikâb kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Çünkü kadınlar, nâmahremlerinin yanında yüzlerine nikâb (peçe-örtü) örterler.

6. Beyit:

Akdâm-ı küşt-gîr-i kühenden muhâldür
Olmak güşâde 'ukde-i zânû-yı mağfiret

'Ukde-i zânû-yı mağfiret güşâde olmak, akdâm-ı küşt-gîr-i kühenden muhâldür.

Mağfiretin dizinin bağına açmak (mağfireti yenmek), **tecrübeli bir pehlivanın ayaklarını açmaktan daha imkansızdır.**

akdâm: Kademler, ayaklar.

küş-gîr-i kühen: Eski (tecrübeli) pehlivan.

muhâl: İmkansız, Gerçekleşmesi mümkün olmayan.

güşâde olmak: Açılmak, gevşemek, çözülmek.

'ukde-i zânû-yı mağfiret: Mağfiretin dizinin bağı.

Beyitte mağfiret, insan gibi düşünülmüş ve güreş sporu ile ilişkilendirilmiştir. Mağfiretin dizinin bağına açmak, usta bir pehlivanın ayaklarını açmakla karşılaştırılmış ve sonuçta mağfiret dizinin bağına çözenin imkansız olduğu söylenmiştir. Pehlivan güçlü, kuvvetli insandır. Ukde (düğüm-bağ) ve güşâde olmak (düğümü-bağı çözmek) güreş sporuna ait terimlerdendir. 'Ukde-i zânû-yı mağfiret (mağfiret dizininin bağı) ifadesinde soyut bir kavram olan mağfiret **teşhis** edilmiştir. Akdâm, zânû, küş-gîr, 'ukde, güşâde olmak kelimelerinin hepsi güreş sporuyla ilgili olduğu için **tenâsüb** sanatı vardır.

7. Beyit:

Nâbî tahassün eyle ki olmaz halel-pezîr
Çirk-âbe-i zünûb ile bârû-yı mağfiret

Nâbî! Tahassün eyle ki bârû-yı mağfiret, çirk-âbe-i zünûb ile halel-pezîr olmaz.

Ey Nâbî, mağfiret sığınmağına sığın. Çünkü orası günahların pis suyu (günah seli) ile tahrip olup yıkılacak bir yer değildir.

tahassün eylemek: Bir kaleye kapanmak, korunmak, sığınmak.

halel-pezîr: Bozulan, halel gelmiş, eksilmiş.

çirk-âbe-i zünûb: Günahların pis suyu, günahların kirli seli.

bârû: Kale duvarı, hisar burnu, sığınak, siper.

Mağfiret ve zünûb kavramları, **çirk-âbe ve bârû** kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. Zünûb (günahlar), çirk-âbeye (pislik seli) benzetilerek **teşbih-i belîğ** yapılmıştır. Mağfiret kavramı, bârûya (kale duvarı, sığınak) **teşbih** edilmiştir.

Benzetme yönü olarak da "halel-pezîr olmaması" yani zarar görmemesi, yıkılmaması söylenmiş. Ayrıca tahassün eylemek, bârû, halel-pezîr olmak kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Mahlas beyitlerinin çoğunda olduğu gibi bu beyitte de **tecrîd** vardır. Şair, kendisine bir başkasına seslenir gibi seslenmiş.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Bu gazel 22 ve 23. gazeller ile konu, tema, söyleyiş bakımından birbirinin benzeri ve devamı gibidir. Allah'ın merhametinin genişliği somut benzetmelerle anlatılmıştır. Didaktik bir şiir olduğu için soyut hayaller yerine, somut benzetmeler kullanılmıştır. Hikemi tarzın tipik özelliklerini taşımaktadır.

25. GAZEL

Mefûlü / Mefâîlü / Mefâîlü / Feûlün

- 1- Bî-cünbiş-i dest ü leb-i destûr-ı 'inâyet
Kâbil mi temâşâ-yı ruh-ı hûr-ı 'inâyet
- 2- Elbette murâ'ât olunur şart-ı liyâkat
Mebzûl degül herkese semmûr-ı 'inâyet
- 3- Olmuş turalum çerhe resâ kûh-ı me'âsî
Sahrâ-yı bihişt eyler anı zûr-ı 'inâyet
- 4- Çok müflis olur rîze-hor-ı lezzet-i Mûsâ
Bast-ı ni'am-ı nûr idicek Tûr-ı 'inâyet
- 5- Kâdir midür isbât-ı sevâd itmege 'isyân
Ta'yîn-i sipâh eyleyicek nûr-ı 'inâyet
- 6- A'mâl olamaz bahre göre katre-i nâ-çîz
Ta'dâd kabûl eylese mağfûr-ı 'inâyet
- 7- Nâ-puhte komaz matbâh-ı âfâkda Nâbî
Der-kâr olıcak germî-i tennûr-ı 'inâyet

1. Beyit:

Bî-cünbiş-i dest ü leb-i destûr-ı 'inâyet
Kâbil mi temâşâ-yı ruh-ı hûr-ı 'inâyet

Temâşâ-yı ruh-ı hûr-ı 'inâyet, bî-cünbiş-i dest ü leb-i destûr-ı 'inâyet kâbil mi?

İnâyetin güneş gibi yüzünü, inâyet desturunun (Allah'ın izni ve yardımı) el ve dudağı kıpırdamadan görmek mümkün değildir.

cünbiş: Kımıldamak, hareket etmek. bî-cünbiş: Hareketsiz, kımıldamayan.

dest ü leb: El ve dudak.

destûr: İzin, müsaade. Allah'ın inayeti.

'inâyet: Yardım, lütuf, ihsan iyilik. Dikkat, gayret, özenme.

kâbil: Olabilir, mümkün, istidatlı, önde ve ileride olan.

temâşâ: Hoşlanarak bakma, izleme, ibretle bakma, geziye çıkma.

ruh: Yanak, yüz, çehre.

hûr: Güneş, şems. İri gözlü cennet kızları.

İnâyet görmek için, inâyetin buna destur vermesi; yani Allah'ın dilemesi ve izin vermesi gerekir. Başka türlü inâyet görmenin imkanı yoktur. Allah'ın yardımı, lütfu ve ihsanı anlamına gelen inâyet kavramı bu beyitte insan özellikleriyle anlatılmıştır. Birinci mısradaki dest ü leb-i destûr-ı 'inâyet (inâyet desturunun dudağı ve eli), ikinci mısradaki ruh-ı hûr-ı 'inâyet (inâyetin güneş yüzü) ifadelerinde **teşhis** yapılmıştır. "Kâbil mi" sorusu cevap almak için değil, kâbil olmadığını vurgulamak için kullanılmış ve **istifham** yapılmıştır.

2. Beyit:

Elbette murâ'ât olunur şart-ı liyâkat
Mebzûl degül herkese semmûr-ı 'inâyet

Semmûr-ı 'inâyet, herkese mebzûl degül; elbette şart-ı liyâkat murâ'ât olunur.

İnâyetin samur kürkü, herkesin bolca bulduğu ucuz bir şey değildir. Elbette ona layık (sahip) olmak için belli şartlara uyulur.

murâ'ât: Uyuma, riayet etme, saygı gösterme. Korumak, saklamak.

şart-ı liyâkat: Layık olma şartı. Bir işe uygun olmak için gerekli özellik.

mebzûl: Ucuz, bol, herkesin rahatça ve bolca bulabildiği.

semmûr: Çok değerli bir kürk. Samur derisinden yapılan kürk.

Beyitte **inâyet** kavramı **semmur ve mebzûl** kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. Samur kürk değerli olmayı, ulaşılmazlığı ve nadir bulunmayı ifade ediyor. Ayrıca samur kürk eskiden bir sosyal statü göstergesiydi. Hakanlar, kağanlar, padişahlar, beyler samur kürk giyerdi. Semmûr-ı 'inâyet ifadesinde inâyet kavramı samur kürke **teşbih** edilmiş. Benzetme yönü olarak herkese mebzûl olmaması ve liyâkat şartı aranması söylenmiştir. Benzetmenin amacı inâyet kavramının değerini ve erişilmezliğini anlatmaktır. İnâyetin herkese nasip olmayacağı, Allah'ın yardım ve lütuflarına mazhar olabilmek için liyakat kazanmanın şart olduğu dile getirilmiştir. İnâyetin kolay elde edilemeyeceği düşüncesi, herkese mebzul değil ifadesinde samur bir kürkün ucuz ve bol bulunur bir şey olmadığı örneğiyle somutlaştırılarak anlatılmıştır.

3. Beyit:

Olmuş tatalum çerhe resâ kûh-ı me'âsî
Sahrâ-yı bihişt eyler anı zûr-ı 'inâyet

Kûh-ı me'âsî, çerhe resâ olmuş tatalum; zûr-ı 'inâyet, anı sahrâ-yı bihişt eyler.

Günah ve isyanlar dağının gökyüzüne ulaştığını varsayalım. İnâyetin gücü, onu cennetin ovası gibi (dümdüz) eder.

tatalum: Farz edelim. Öyle olduğunu kabul edelim. Var sayalım.

çerh: Çark, felek, dolap. Talih. Dingil üzerinde dönen. Gök.

resâ: Yetişen, ulaşmış. çerhe resâ: Gökyüzüne ulaşmış.

kûh-ı me'âsî: İsyancıların, günahların dağı.

Sahrâ: Ova, çöl, kır. sahrâ-yı bihişt: Cennetin ovası, cennetin çölü.

zûr-ı 'inâyet: İnâyetin gücü, kuvveti.

Beyitte **inâyet ve ma'siyet** kavramları, **kûh ve sahrâ** kavramlarıyla ilişkilendirilerek anlatılmıştır. Kulların günahları dağlar gibi yükselip gökyüzüne ulaşsa Allah'ın inâyeti, bu günah dağlarını cennetin ovası gibi dümdüz yapar. Burada me'âsî (günah ve isyanlar), kûha (dağ) **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü olarak "çerhe resâ olması" yani gökyüzüne ulaşması söylenmiş. Bu, çokluk bildiren **mübalağalı** bir ifadedir. Olmuş tatalum ifadesi hem varsayım hem de olumsuzluk

bildiriyor. Böyle bir şey olmaz ama olduğunu farzedelim, anlamı çıkıyor. Sahrâ-yı bihişt eylemek ifadesi de özenle seçilmiştir. Cennetin sahrası, yerine dümdüz bir ova ifadesi de kullanılabilirdi. Cennet ifadesi, inâyetin bir neticesi olarak karşımıza çıkıyor. Allah'ın inâyet ettiği kişinin günahları affolur ve o kişi cennete gider, düşüncesi bu ifadenin içine gizlenmiş.

4. Beyit:

Çok müflis olur rîze-hor-ı lezzet-i Mûsâ
Bast-ı ni'am-ı nûr idicek Tûr-ı 'inâyet

Tûr-ı 'inâyet bast-ı ni'am-ı nûr idicek rîze-hor-ı lezzet-i Mûsâ, çok müflis olur.

Înâyetin Tûr'u, nûrun (ışığın) nimetlerini genişletip ortaya serince Musa'nın lezzetli kırıntılarını yiyen, çok zarar etmiş (iflas etmiş) olur.

müflis: İflas etmiş, sermayesini batırmış, ticarete parasını kaybetmiş.

rîze-hor: Kırıntı yiyen, döküntüleri toplayıp yiyen.

bast: Genişlemek, açmak, yaymak. bast-ı ni'am: Nimetlerin genişlemesi çoğalması, lütufların artması.

Beyit, Hz.Musa'nın Tur Dağı'nda başına gelenleri anlatan kıssayı **telmih** ediyor. İnâyet kavramı, Tûr Dağı'nda Hz.Musa'ya verilen mucizelerle özdeşleştirilmiştir. Hz.Musa'ya ilk vahiy Tûr'da bildirilmiş ve Allah, Hz.Musa ile konuşmuştur. Bu yüzden Hz.Musa, "Kelîmullah" sıfatını almıştır. Kasas Suresi'nde Hz.Mûsâ'nın Tûr'da yaşadıklarını ayrıntılı şekilde anlatmaktadır. (Bkz) ¹⁰⁵

Kıssaya göre Hz.Musa, Medyen'den Mısır'a giderken karısını ve çocuklarını doyurmak ve ısıtmak için ateş aramaktadır. Bu olaya atfen şair, Allah'ın inâyetinden gelen Tûr'daki nimetler (Hz.Musa'ya verilen mucizeler) dururken Hz.Musa'nın bıraktığı yiyecek kırıntılarıyla karın doyuran kişi çok zarar (iflas) etmiş olur, demektedir.

Divan şiirinde Hz.Musa'nın asasıyla ilgili mucizeleri, Allah ile konuşması, elini göğsüne soktuğunda bembeyaz bir ışıkla parlaması, asasının ejderha olup sihirbazların yılanlarını yutması, Firavun'un boğulması gibi kıssaları çoğu zaman

¹⁰⁵ Hayrettin Karaman vd.; *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, TDV Yayınları, Ankara, 2005, s.388.

telmiş yoluyla kullanılmıştır. Bu kıssalar genellikle bir kişinin (padişah veya devlet byg) saltanatını-hükmünü ve gücünü övmek için, bazen şairin kelm yeteneğiyle övünmek için, bazen de sevgiliyi övmek için telmiş edilir. Nâbî, bu beyitte **alışılmışın dışında**, inayet kavramının değerini anlatmak için Hz.Musa'nın kıssasını telmiş etmiştir.

5. Beyit:

Kâdir midür isbât-ı sevâd itmege 'isyân
Ta'yn-i sipâh eyleyicek nr-ı 'inâyet

Nr-ı 'inâyet, ta'yn-i sipâh eyleyicek; 'isyân, isbât-ı sevâd itmege kdir midür?

nayetın nru (ışığı) askerlerini gönderince isyanın (buna karşı) karanlığını sürdürmeye gücü yeter mi?

kdir: Bir işi yapmaya gücü yeten. Kudret sahibi.

isbât-ı sevâd etmek: Karalığını ortaya koymak, karartıyı sürdürmek.

'isyân: İtaatsizlik, emre karşı gelmek. Ayaklanma.

ta'yn-i sipâh eylemek: Asker göndermek. Asker tayin etmek.

nr-ı 'inâyet: nayetın nuru. Allah'ın yardımının ışığı.

ışık, karanlığa karşı mutlaka galip gelir. Yani **ışığın** olduğu yerde **karanlık** duramaz. Beyitte **isyan** kavramı, Allah'ın emirlerine uymayıp günah işlemeyi ve karanlığı ifade ediyor. nyet kavramı, nr (ışık) kaynağına **teşbih** edilmiştir. ışığın kaynağı, ışıktan askerlerini gönderince isyanın karanlığı sona ermiş olur. Beyitteki "Kâdir midür" sorusu cevap almak için değil, kadir olmadığını vurgulamak için kullanılmıştır. Cevap istemeden anlamı pekiştirmek amacıyla soru sorulduğu için **istifham** sanatı yapılmıştır.

6. Beyit:

A'mâl olamaz bahre göre katre-i nâ-z
Ta'dd kabûl eylese mağfûr-ı 'inâyet

Mağfûr-ı 'inâyet, ta'dd kabûl eylese; a'mâl, bahre göre katre-i nâ-z olamaz.

İnâyetin mağfiret ettiklerini (bağışladıklarını) saymak mümkün olsa; kulların amelleri (kendilerine verilenler ile kıyaslandığında), denize göre küçücük bir damla bile olamaz.

a'mâl: Ameller, işler, yapılan hayırlar.

bahr: Deniz.

katre-i nâ-çîz: Küçücük bir damla, önemsiz bir damlacık.

ta'dâd: Sayı saymak, sayıp dökmek, sıralamak, birer birer söylemek.

mağfûr: Rahmetlik olmuş, bağışlanmış, günahlarının affı için dua edilmiş.

Beyitte Allah'ın inâyetinden **bağışladıkları** ile insanın **amelleri** arasındaki ilişki, **deniz** ile küçücük bir **damla** arasındaki orantıyla anlatılmıştır. Mağfûr-ı 'inâyet, deryaya; kulun amelleri de deryada bir damlaya **teşbih** edilmiştir. Sahip olduklarımızın aslında gerçek sahibi değil emanetçisiyiz. Bedenimiz, sağlığımız, ailemiz, mal ve mülkümüz aslında sırf kendi çabamızla kazandığımız şeyler değildir. Bunlar Allah'ın bize bağışlayıp korumamız için verdiği emanetlerdir. Bu dünyada sahip olduklarımız kendi kazancımızın neticesi olmadığı gibi, Allah'ın ahirette vereceği lutuflar da amellerimizin karşılığı değil, O'nun merhametinin neticesidir. Yani kul, ömür boyu ibadet etse cenneti kazanmak şöyle dursun; bu dünyadaki bir organının veya sağlığının şükrünü ödemiş olamaz. İnsana cenneti kazandıran amelleri değil niyetleridir. Allah, niyeti sonsuz iyilik ve sonsuz kulluk olan insanlara ahirette sonsuz güzellikler verecektir. Bu yüzden, mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır, denmiştir. Bahr ve katre kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

7. Beyit:

Nâ-puhte komaz matbâh-ı âfâkda Nâbî
Der-kâr olıcak germî-i tennûr-ı 'inâyet

Nâbî! Germî-i tennûr-ı 'inâyet, der-kâr olıcak matbâh-ı âfâkda nâ-puhte komaz.

Nâbî! İnâyet fırınının sıcaklığı, işe başlayınca ufukların mutfağında pişmemiş (ham) hiçbir şey bırakmaz.

nâ-puhte: Pişmemiş, ham olan, olgunlaşmamış.

Mec: Görüş ve düşüncenin sınırları. matbâh-ı âfâk: ufukların mutfağı.

der-kâr: Malum, aşikar, belli olan. İşte, iş üzerinde olan, çalışan.

germ: Sıcaklık, kızgın, çabuk öfkelenen, tez canlı.
tennûr: Tandır, fırın.

Înâyet kavramı **fırın** (tandır) ile özdeşleştirilerek somut bir varlık gibi anlatılmış. Soyut bir kavram olan 'inâyet, tennûra **teşbih** edilmiş. Benzetme yönü olarak işe başlayıp ısındığında mutfakta pişmemiş bir şey bırakmaması söylenmiş. Nâ-puhte, matbâh, germ, tennûr kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Çünkü bu kelimelerin hepsi tennur kelimesiyle ilgilidir. Ufukların mutfağı ifadesinde gökyüzü, bir fırın, güneş ve ay da fırında pişen ekmek olarak düşünülmüştür. Divan şiirinde gökyüzünün fırına benzetilmesinin sebebi şekil benzerliği (dairevi) ve kubbeli oluşudur. Ayın ve güneşin ekmeğe benzetilmesi de şekil ve renk yönüyledir.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Bu gazel inâyet kavramını anlatmak amacıyla yazılmış didaktik bir şiirdir. Hikemi tarzın özelliklerini gösteren ve düşüncüyü ön plana çıkaran bir gazeldir. Didaktik şiir olsa da kuru bir öğreticiliğe düşülmemiştir. Soyut kavramlar ve düşünceler, somut benzetmelerle akla yakın ve kolay anlaşılır hale getirilmiştir. Gazelde Allah'ın inâyetinin sınırsızlığı, inâyetin gücünün karşısında hiçbir şeyin duramayacağı, inâyete liyakat kazanmanın kolay olmadığı ama inâyete nail olanların dünya ve ahirette her türlü güçlüğü aşacağı anlatılmıştır. Beyitler arasında konu, tema ve söyleyiş birliği vardır.

26. GAZEL

Mef'ûlü / Mefâîlü / Mefâîlü / Fe'ûlün

- 1- Kâsid görünür gerçi ki dükkân-ı kanâ'at
Der-kârdur ammâ yine mîzân-ı kanâ'at
- 2- Tercîh olunur ni'met-i elvân-ı kibâra
Bir pâre nemeksizce iken hân-ı kanâ'at
- 3- Ol bûse-i lebden ki ola renc ile hâsıl
Şîrînter imiş bûs-ı leb-i nân-ı kanâ'at
- 4- İtdüm katı çok 'arsa-i ikbâl ile tahmîn
Geldi bana vâsî' yine meydân-ı kanâ'at
- 5- İtme heves-i sâye-i bâl ü per-i 'Ankâ
Güsterde iken sâye-i eyvân-ı kanâ'at
- 6- Hep mes'ele-i mebhas-ı âsâyiş-i dildür
Tahsîl olunan fenn-i debistân-ı kanâ'at
- 7- Teng-i şekeristâna urur ta'ne-i telhi
Zevkin alana rîze-i enbân-ı kanâ'at
- 8- Öğretti reh-i cennet-i âsâyiş-i cânı
Pây-ı talebe gûşe-i dâmân-ı kanâ'at
- 9- Bir kenz ki vâreste ola dest-i fenâdan
Nâbî degül illâ ki girîbân-ı kanâ'at

1. Beyit:

Kâsid görünür gerçi ki dükkân-ı kanâ'at
Der-kârdur ammâ yine mîzân-ı kanâ'at

Dükkân-ı kanâ'at, kâsid görünür gerçi ki ammâ yine mîzân-ı kanâ'at, der-kârdur.

Kanaat dükkanı, verimsiz gibi görünse de (aslında) kanaat terazisi işlemektedir.

kâsid: Kesat olan, verimsiz ve eksik olan.

kanâ'at: Açgözlü olmayıp hırs göstermemek, kısmetine razı olup fazlasını istememek, elindekiyle yetinmek. dükkân-ı kanâ'at: Kanaat dükkanı.

der-kâr: Malum, aşikar, belli olan. İşte, iş üzerinde olan, çalışan.

mîzân : Terazi , ölçü, tartı. Akıl, idrak. Muhakeme, mikyasa. Mahşerde amelleri tartacak olan ölçü. mîzân-ı kanâ'at: Kanaat terazisi.

Kanaat kavramı, beyitte **dükkan** ve **teraziyle** ilişkilendirilerek anlatılmıştır. Birinci mısradada kanaat, dükkana **teşbih** edilmiş ve benzetme yönü olarak işlerinin kesat olması söylenmiş. İkinci mısradada ise kanaat, teraziye **teşbih** edilmiş, benzetme yönü olarak der-kâr olması yani işlemesi söylenmiş. Dükkanın kesat olup terazinin işlemesi ilk bakışta bir çelişki gibi görülebilir. Ama kanaatkârlık tam da budur. Maddi açıdan imkanlar az olsa da kanaat insana manevi bir güç ve doyum verdiği için insanın gözü doyar. Geliri az olduğu halde iktisatlı yaşayıp hem kendisine yeten hem de başkalarına yardım eden insanlar vardır. Bunun tersine kazancı çok olduğu halde iktisatsız yaşadığı için hem kendisine yetmeyen hem de etrafına zarar veren insanlar da vardır. İşte aradaki fark, kazancın bereketi ve kanaat ile yaşamaktır. Ayrıca dükkân, mîzân, kâsid, der-kâr kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Çünkü bu kelimelerin hepsi dükkân ile ilgilidir. 16. yüzyıl şairi Figânî mal mülk sahibi olmadan kanaat ile yaşamamanın insanı mutlu ettiğini aşağıdaki beyti ile çok güzel şekilde anlatmıştır.

Cihâna aşk ile geldim ne mâlım ne menâlim var
Kanâat gencine kâni olalı hoşça hâlîm var

Figânî¹⁰⁶

Dünyaya aşk ile geldim. Ne malım ne mülküm var. Kanaat hazinesine razı olalı çok hoş bir halim var.

2. Beyit:

Tercîh olunur ni'met-i elvân-ı kibâra
Bir pâre nemeksizce iken hân-ı kanâ'at

Hân-ı kanâ'at, nemeksizce bir pâre iken ni'met-i elvân-ı kibâra tercîh olunur.

Kanaat sofrası, tuzsuz bir (ekmek) parçası olsa bile; büyüklerin (itibarlı ve zengin kişilerin) rengarenk (bol çeşitli) sofralarının nimetlerine tercih edilir.

ni'met : İyilik, lütuf, ihsan. Yiyecek-içecek, giyecek ve faydalı şeyler. Hidayet, saadet, rızık.

¹⁰⁶ Yavuz Çınar; *Beyitlerden Seçmeler*, Google e-Kitap, 3 Eylül 2014. s.110.

elvân: Renkler, çeşitler, muhtelif görünüşler.

kibâr: Büyükler, yüksek rütbeliler, önemli kişiler.

ni'met-i elvân-ı kibâr: Büyüklerin sofrasındaki rengarenk (çeşitli) nimetler.

nemeksiz bir pâre: Tuzsuz bir parça.

hân-ı kanâ'at: Kanaat sofrası.

Kanaat kavramı bu beyitte nemeksizce bir pâre (tuzsuz bir parça ekmek) ve ni'met-i elvân-ı kibâr (büyüklerin çeşitli nimetlerle dolu sofrası) arasındaki anlam ilişkisiyle açıklanmış. Kanaat sofrası **tuzsuz bir ekmek parçası** olsa bile, başkalarının **çeşit çeşit nimetlerle dolu sofrasına** tercih edilir. Çünkü başkasının sofrasından karnını doyuran kişi, minnet altına girmiş ve iradesini, özgürlüğünü kaybetmiş olur. Başkasına borçlanmak, kendisini minnet altına sokmak onurlu insanlar için züldür. Bu yüzden onurlu insan, kendi kısıtlı imkanlarına razı olur; açgözlülük edip tamah göstermez. Yani kuru ekmek yemeyi, başkalarının rengarenk sofralarına tercih eder. Nemeksizce ifadesi ekmeğin yanında tuzun bile olmamasını, **en azı ile yetinmeyi** ifade eder. Bunun zıddı olarak birinci mısradaki ni'met-i elvân (çeşit çeşit nimetler) ifadesi kullanılmış. Beyitte anlamı güçlendirmek için kavramlar arasındaki zıtlıktan yararlanılmış. Kanaat, hâna (sofraya) **teşbih** edilmiş. Ayrıca ni'met, nemek, hân kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Çünkü sofrada çeşitli nimetler ve tuz bulunur.

Kanaat ve istiğnâ önemli vasıflardır. "Sabır ve kanaat sahibi olmak Hak aşığının vasfıdır. O, kanaat hırkasını tecrid iğnesi ile diktiğini, tâc u kabâyı terk eylediğini, kanaatla tecerrüdden kolu kanadı olan bir şahbaz olduğunu söyler. Gönül, bazan sabredemeyip sevgilinin çene çukuru zindanına düşer...

Kayddan âzâdeyüz kûy-ı ferâgat beklerüz
Nakd-i sabrun genciyüz künc-i kanâat beklerüz"¹⁰⁷ Hayâlî Bey

"Hakiki aşık daima istiğnâ hâindedir. Aza kanaat eder, tok gözlüdür. Dünya malı, mevkii ve mansıba tenezzül etmez."¹⁰⁸

¹⁰⁷ Kurnaz, a.g.e. s.104.

¹⁰⁸ Kurnaz, a.g.e. s.109.

3. Beyit:

Ol bûse-i lebden ki ola renc ile hâsıl
Şîrînter imiş bûs-ı leb-i nân-ı kanâ'at

Bûs-ı leb-i nân-ı kanâ'at, ol bûse-i lebden (ki renc ile hâsıl ola) şîrînter imiş.

Kanaat ekmeğinin dudağını öpmek, sıkıntı ve minnet ile elde edilen bir dudağı öpmekten daha tatlıymış.

bûse-i leb: Dudak öpme.

renc: Sıkıntı, zahmet, eziyet. Ağrı, sızı, öfke, gazap, hışım.

şîrînter: Çok tatlı, sevimli, çok cana yakın.

nân-ı kanâ'at: Kanaat ekmeği.

Beyitte kanaat kavramı, "bûse-i leb" ve "bûs-ı leb-i nân" kavramlarının karşılaştırılmasından çıkan sonuçla ilişkilendirilmiştir. Pek çok zahmet ve eziyet çekerek kazanılan bir dudağı öpmektense kanaat ekmeğinin dudağını öpmek daha tatlıdır. Kanaat kavramı ekmeğe **teşbih** edilmiş ve benzetme yönü olarak sıkıntıyla elde edilen öpücükten daha tatlı olması söylenmiş. Buradaki ekmeğin benzetmesi nefsi ve gözü doyurmayı da çağrıştırıyor. **Renc ile hasıl** olan öpücük ifadesi, **zillete katlanma ve kendinden ödün verme sonucunda elde edilen bir dünya menfaatini** anlatıyor. Böyle bir menfaat elde etmektense eldeki küçük imkanlara razı olup yüzü dökmemek daha iyidir. Ayrıca bûs, bûse, leb, kavramları arasında **tenâsüb** vardır. Bu beyit bir önceki beyit ile konu ve düşünce bakımından örtüşmektedir.

4. Beyit:

İtdüm katı çok 'arsa-i ikbâl ile tahmîn
Geldi bana vâsî' yine meydân-ı kanâ'at

'Arsa-i ikbâl ile katı çok tahmîn itdüm, meydân-ı kanâ'at, yine bana vâsî' geldi.

Baht (talih) arsası ile çok karşılaştırdım (kıyasladım), yine de kanaat meydanı bana daha geniş geldi.

'arsa-i ikbâl: Bahtın arsası, talih meydanı.

tahmîn etmek: İhtimallere dayalı düşünce, yaklaşık bir fikir söylemek.

vâsî': Geniş, enli, bol, engin.

meydân-ı kanâ'at: Kanaat meydanı. Mec: Kanaat ile yaşama.

Soyut bir kavram olan kanaat, meydan ve arsa kavramları ile ilişkilendirilerek somutlaştırılmış. **Kanaat** meydanı, **talih** (baht) **arsası ile kıyaslanmış** ve kanaat meydanının daha geniş olduğu belirtilmiş. İnsanın beklenti ve hırslarının sonu yoktur. İnsanın beklenti ve istekleri ne kadar çok olursa insan, o kadar mutsuz olur. Bunun yerine elindekilerin kıymetini bilip haline gönülden şükretmek insanı doyuma ulaştırır. Gözü doyan insan hırslarından ve sonsuz isteklerinden kurtulup daha mutlu ve özgür hale gelir. Beyitte kanaat, meydana **teşbih** edilmiş; benzetme yönü olarak genişlik söylenmiş. Ayrıca 'arsa, meydân, vâsî' kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

5. Beyit:

İtme heves-i sâye-i bâl ü per-i 'Ankâ
Güsterde iken sâye-i eyvân-ı kanâ'at

Sâye-i eyvân-ı kanâ'at güsterde iken, heves-i sâye-i bâl ü per-i 'Ankâ itme.

Kanaat sarayının gölgesi yayılmış (her yeri kaplamış) **iken, Anka kuşunun kol-kanadının gölgesine heves etme.**

heves itmek: Gelip geçici istek. Nefsin hoşuna gitmek.

sâye: Gölge. Mec: Himaye, sahip çıkma, koruma, yardım.

bâl ü per-i 'Ankâ: Anka'nın kol ve kanadı.

güsterde: Döşenmiş, yayılmış.

eyvân: Köşk, büyük salon, sofa, divanhane.

Kanaat kavramı, eyvan ve Anka'nın karşılaştırılmasından çıkan sonuç ile ilişkilendirilmiştir. Kanaat sarayının gölgesi her yere yayılmışken, bununla yetinmeyip ismi olup cismi olmayan Anka kuşunun kol-kanadının gölgesine heves etme. Anka, gerçekte var olmadığı bilinen efsanevi bir kuştur. Anka'nın yaşadığı yer Kafdağıdır. Bu yüzden avlanması ve ele geçirilmesi mümkün değildir. Aslında Anka, kanaatli olmanın sembolüdür. Ancak bu gazelde bu yönü değil, ele geçmezliği, **ulaşılmazlığı ve hayal ürünü oluşu bakımından söz konusu edilmiştir.** Nâbî bir beytinde kimya (simya) ile Anka'yı şöyle özdeşleştiriyor:

"İsmi var cismi velî nâ-peydâ
Kimyâ ile cihânda Ankâ"¹⁰⁹

¹⁰⁹ Pala, a.g.e., s.38.

Bu beyitte Anka, ulaşılması imkansız şeylerin peşinden koşup olmayacak hayaller kurmayı anlatır. Kanaat sarayı ise elde var olan, mütevazî imkanları ifade ediyor. Karşılaştırmanın sonucunda şair, eldeki imkanlar dururken, olmayacak hayaller peşinden koşma, öğüdünü veriyor. Beyitte kanaat, eyvana (saray) **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü olarak da "sayesinin güsterde olması" (gölgesinin genişçe yayılması) gösterilmiştir. Yani gerçekçi davranıp kanaat içinde yaşamak insana yeter, olmayacak hayaller peşinde koşmaya gerek yoktur.

6. Beyit:

Hep mes'ele-i mebhas-ı âsâyiş-i dildür
Tahsîl olunan fenn-i debistân-ı kanâ'at

Tahsîl olunan fenn-i debistân-ı kanâ'at, hep mes'ele-i mebhas-ı âsâyiş-i dildür.

Kanaat okulunun dersinde öğretilen (işlenen) konu, daima gönül huzurunu bulma bahsidir.

mes'ele: Düşünülecek iş ve husus. Halledilmesi gereken şey. Önemli iş.

mebhas: Bir şeyin arandığı yer, arama yeri. Bâb, fasıl, konu. İlim, bilim.

âsâyiş-i dil: Gönül huzuru, iç rahatlığı.

debistân-ı kanâ'at: Kanaat okulu.

Bu beyit sanki makta beyti olarak düşünülmüş de sonradan vazgeçilip gazel uzatılmış gibidir. Çünkü bu beyit şiirin temasını ve mesajını açıkça veriyor. Nâbînin didaktik gazellerinde ana düşünce genellikle makta beytinde verilir. Bu beyitte kanaat bir okula **teşbih** edilmiş ve benzetme yönü olarak ders konusunun daima gönül huzuru olduğu söylenmiştir. Yani kanaat edip açgözlülük yapmayan kimse huzurlu bir hayat yaşar. **Gönül huzuru** kavramı burada önemlidir. Şaire göre esas mesele bolluk içinde yaşama değil, gönül huzurunu bulmadır. Ayrıca fenn, debistân, tahsîl, mes'ele ve mebhas kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır, Çünkü bu kelimelerin hepsi de okulla ilgilidir.

7. Beyit:

Teng-i şekeristâna urur ta'ne-i telhi
Zevkin alana rîze-i enbân-ı kanâ'at

Rîze-i enbân-ı kanâ'at zevkin alana, ta'ne-i telhi teng-i şekeristâna urur.

Kanaat heybesinin kırıntılarının zevkini alan kişi, şeker kamışı tarlasının yükünü acı sözlerle yere vurur (çarpar).

teng: Dar, sıkıntılı, kederli, melul. Küçük. Yük dengi.

şekeristân: Şeker kamışı tarlası.

urmak: 1. Vurmak, çarpmak. 2. Vurmak, baskın yapmak, gasp ve yağma etmek. 3. Belli bir sesi yüksek olarak çıkarmak, haykırmak. 4. Giydirmek, giyinmek, takmak. 5. Vazetmek, koymak. 6. Sokmak, batırmak, delmek, yaralamak. 7. Nişan olarak atmak. 8. İfade etmek, beyan etmek, bildirmek. 9. Sürmek. 10. Tesir etmek.

ta'ne-i telh: Acı sözlerle yerme, zemmetme, çekiştirme.

rîze-i enbân-ı kanâ'at: Kanaat heybesinin kırıntısı.

Kanaat kavramı, rîze-i enbân (**heybede kalan kırıntılar**) ve teng-i şekeristân (**şeker kamışı tarlasının yükü**) kavramlarının karşılaştırılmasıyla ortaya konulmuş. Kanaat ile yaşamamanın zevkini alan kişi, şeker kamışı tarlasının (tatlı nimetlerin bolca üretilip tüketildiği yeri) yükünü taşımak istemez. Çünkü kanaat ile yaşayan insan, israfi ve aşırı tüketmeyi sevmez, dünya nimetlerine tamah etmez. Beytin anlamını güçlendirmek için *rîze-i enbân* ile teng-i şekeristân arasındaki zıtlıktan yararlanılmıştır. Çünkü rîze (kırıntı), **azlığı**; teng (yük dengi, çuval), **çokluğu** ifade ediyor. Şair çok olanın değil, az olanın **tatlı** olacağını söylemiş. Enbân-ı kanâ'at ifadesinde kanaat, heybeye **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü olarak da içinde yiyecek kırıntıları bulunması gösterilmiştir. Ayrıca teng (yük dengi) ve enbân (heybe) kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

8. Beyit:

Öğretti reh-i cennet-i âsâyiş-i cânı
Pây-ı talebe gûşe-i dâmân-ı kanâ'at

Gûşe-i dâmân-ı kanâ'at, pâ-y-ı talebe, reh-i cennet-i âsâyiş-i cânı öğretti.

Kanaat eteğinin köşesi, talep etme (isteme-tamah) ayağına, can emniyeti olan cennetin yolunu öğretti.

reh-i cennet: Cennetin yolu.

âsâyiş-i cân: Can emniyeti, can güvenliği içinde olma.

pây-ı talep: Talep etme ayağı, isteme ayağı. Mec: Tamah, açgözlülük.

gûşe: Köşe, bucak, kenar.

dâmân: Etek, dağın veya elbisenin eteği.

Kanaat, pâ-y-ı talep ve âsâ-yiş-i cân kavramları arasındaki anlam ilişkisiyle açıklanmıştır. Kanaat içinde, açgözlülük etmeden yaşayan insanların canı emniyette olur. Açgözlülük edip başka insanların veya devletin malına göz dikenler ise canlarını tehlikeye atmış olur. Bu yüzden "pây-ı talebe" (**isteme ayağı**), cennete giden yolu öğretmek lazımdır; bu da ancak kanaat ile olur. Gözü doymayan insanlar başkalarının sahip olduğu şeyleri almak, çalmak, gasp etmek isterler. Bu da onların **can emniyetini** tehlikeye atar. Beyitte kanâ'at kavramı, dâmâna (etek) **teşbih** edilmiştir. Ayrıca soyut bir kavram olan "taleb" (isteme-tamah), ayak kelimesi ile tamlama kurup somutlaşmış ve insana ait olan "can emniyeti cennetine giden yolu öğrenme" özelliği verilerek **teşhis** edilmiştir.

9. Beyit:

Bir kenz ki vâreste ola dest-i fenâdan
Nâbî degül illâ ki girîbân-ı kanâ'at

Nâbî, bir kenz ki dest-i fenâdan vâreste ola; illâ ki girîbân-ı kanâ'at degül.

Ey Nâbî! Yokluk (fanilik) elinden kurtulmuş bir hazine varsa, o da kanaat elbisesinin yakasından başkası değildir.

kenz: Defîne, hazine. Yer altında saklı kalmış kıymetli eşya, para, altın.

vâreste olmak: Affedilmiş, kurtulmuş, halas bulmuş, rahat, serbest.

dest-i fenâ: Yokluğun eli. Fanilik.

girîbân-ı kanâ'at: Kanaat elbisesinin yakası.

Dünya ve içindekiler **fânidir**. Yokluk elinin (fânilik) uzanamayacağı yer yoktur. Para, mal, mülk, şöhret, ömür geçicidir. Sahip olduklarımız bir gün mutlaka tükenir. Tükenmeyen, **bâki kalan bir hazine** varsa o da sadece kanaat hazinesidir.

Beyit, "Kanaat, tükenmez bir hazinedir."¹¹⁰ hadisini* **telmi**h ediyor. Girfân-ı kanâ't (kanaat elbisesi) ifadesinde, kanaat somutlaştırılmış ve bir kenze (hazine) **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü olarak da "dest-i fenâdan vâreste olması" yani bitip tükenmemesi söylenmiştir. Kanaat hazinesi bu dünyada bitmediği gibi, öbür dünyada da tükenmeyecek, sahibine sonsuz bir zenginlik kazandıracaktır. Ayrıca "dest-i fenâ" ifadesinde fânîlik kavramı, insana ait dest (el) özelliği verilerek **teşhis** edilmiştir.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Bu gazel, hikemi tarzın bütün özelliklerini barındıran, düşünce ağırlıklı bir şiirdir. Sanat yapmaktan öte, bir mesaj verme kaygısı ile yazılmıştır. Bu şiirde yazıldığı dönemin insanına da bugünün insanına da önemli mesajlar vardır. Devrin şartlarını ve şairin hayatını bu şiirle yan yana koyduğumuzda metin daha anlamlı hale geliyor. 17. yüzyılın sonları, kamu maliyesinde disiplinin bozulduğu, devletin gelirlerinin azalmasına karşılık giderlerinin çok arttığı bir dönemdir. Nâbî de muhasebe kaleminde çalışmış, devletin ekonomik yapısını yakından bilen bir kişi olarak, dönemin yöneticilerine ve halka önemli bir mesaj veriyor. İsrafın arttığı, harcamaların devlet bütçesini zora soktuğu ve devletin borç alma yoluna gittiği bir dönemde bu gazel çok önemli bir mesaj vermektedir. Şiirin bütününde nasihat etmekten öte, bir eleştiri söz konusudur. Bu gazel, Divan şiirinde "sosyal eleştiri" bağlamında çok önemli bir örnektir. Şiirin bütününde soyut kavramlar, somutlaştırılarak benzetme ve kişileştirme yoluyla, daha kolay anlaşılabilir bir hale getirilmiştir. Şiirin bütününde kanaatkâr olmanın insana kazandırdığı maddi ve manevi güzellikler anlatılmış. Anlamı belirginleştirmek için beyitlerde birbirine zıt durumlardan söz edilerek mantıksal çıkarımlar yapılmıştır.

¹¹⁰ Suyûti, el-Feth-ül Kebîr, 2.309. * (Bu sözün sahih hadis olmayıp atasözü olduğunu iddia edenler vardır. Bu söz ile yakın anlama gelen sahih hadisler vardır. Örnek: "Zenginlik mal çokluğuyla değildir. Bilakis göz tokluğu (kanaat) ileler." Buharî, Rikak 15; Müslim, Zekat 120; Tirmizi, Zühd 40.

27. GAZEL

Mefûlü / Mefâîlü / Mefâîlü / Feûlün

- 1- Pîşânî-i şevkun kadem-i râh-ı necât it
Müjgânunı cârûb-ı gubâr-ı 'Arafât it
- 2- Tayy eyle cebînünle reh-i kûy-ı Hudâyı
Ebrûlarun âmâde-i feyz-i hatavât it
- 3- Dîvân-ı İlâhîde döküp nakd-i sirişkün
Ma'mûre-i İslâmuna tecdîd-i berât it
- 4- Virsün sana 'ömr-i ebedi girye-i hasret
Hûn-ı dili hem-hâssiyyet-i âb-ı hayât it
- 5- Nâbî neye geldün ne turursun bu makâma
Var bârgeh-i Hâlik'a kesb-i derecât it

1. Beyit:

Pîşânî-i şevkun kadem-i râh-ı necât it
Müjgânunı cârûb-ı gubâr-ı 'Arafât it

Pîşânî-i şevkun kadem-i râh-ı necât it, müjgânunı cârûb-ı gubâr-ı 'Arafât it.

Şevkinin alını kurtuluş yolunun ayağı (adımı) yap (alının üzeninde yürü), **kirpiklerini Arafat** (yolunun) **tozuna süpürge et.**

pîşânî: Alın, cebin, ön yüz.

şevk: Çok istek, şiddetli arzu, neşe.

kadem-i râh-ı necât etmek: Kurtuluş yolunda adım atmak.

müjgân: Kirpik.

cârûb: Süpürge.

gubâr-ı 'Arafât: Arafat'ın tozu, toprağı.

Matla beyti şiirin konu ve temasını açıkça ortaya koymuş. İkinci, üçüncü ve dördüncü beyitler, ilk beytin açıklaması niteliğindedir. Arafat yolunda yüzü yerde olarak gidilmesi gerektiği söyleniyor bu beyitte. **Allah'ın evi olan Kâbe'ye ve kutsal mekanlara karşı saygılı olunması öğütleniyor.** Ayakları üzerinde yürümek, bir kibirlenme ve saygısızlık gibi görülüyor. Hacılar kabeye yaklaştıklarında hemen kabeye bakmazlar. Yüzlerini yere eğip Kabe'yi ilk gördüklerinde yapacakları dua için

önceden hazırlanırlar. Çünkü Kabe'yi ilk gördükleri an yapacakları duanın kabul edileceğine inanırlar. Beyitte söylenen iki öğüt var. Birincisi; alnın yerde olsun. Yani secde et, namaz kıl, dua et. İkincisi ise kirpiklerini Arafat yolunun süpürgesi yap. Eskiden sokak süpürme işlemi, yerleri suyla ıslatarak ot veya çalıdan yapılmış bir süpürgeyle yapılırdı. Beyitte müjgân (kirpikler), cârûba (süpürge) **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü olarak da gubârı temizlemek gösterilmiştir. Aslında dolaylı olarak "Ağla, gözyaşlarınla Arafat yolunu ıslat ve kirpiklerinle de tozları süpür." denilmiştir. Ağlamak ifadesi beyitte açıkça yok. Ama üçüncü beyitte "nakd-i sirişkün dök" denilerek gözyaşından ve ağlamaktan söz ediliyor.

"Süzme çeşmin gelmesin müjgân müjgân üstüne
Urma zahm-ı sîneme peykân peykân üstüne"¹¹¹

Râsih

Gözünü süzme, kirpiklerini üst üste getirip de bağrımdaki yaraya ok üstüne ok vurma.

Yukarıdaki beyitte de görüldüğü gibi, Divan şiirinde **müjgan** (kirpik), sevgilinin gamzesinin yaralayıcı ve öldürücü özelliklerine sahip bir güzellik unsurudur. Genellikle kirpik, teşbih ve istiâre yoluyla; kılıç, ok, peykan, hançer gibi yaralayıcı ve öldürücü aletlerin yerine kullanılır. Ancak **Nâbî, alışılmışın dışında**, kirpiği aşığa ait bir unsur olarak kullanmış. Nâbî bu şiirinde, aşğın kirpiğini kutsal mekanlardan birisi olan Arafat'ın toz-toprağını süpüren bir süpürge olarak tasavvur etmiştir. Burada kirpik öldüren değil de temizleyen bir alet olarak düşünülmüş.

2. Beyit:

Tayy eyle cebînünle reh-i kûy-ı Hudâyı
Ebrûların âmâde-i feyz-i hatavât it

Reh-i kûy-ı Hudâyı cebînünle tayy eyle, ebrûların âmâde-i feyz-i hatavât it.

Huda'nın köyünün (Mekke-Kâbe) **yolunu alnınla** (yüzün yerde olarak) **geç,**
kaşlarını adımlarını artırması (sıklaştırması) **için hazır et.**

tayy eylemek: Bükme, sarmak, dürmek, kaldırmak, geçmek, açmak, bir yerden bir yere atlamak.

cebîn: Alın, cesaretsiz, korkak.

reh-i kûy-ı Hudâ: Hudâ'nın köyünün yolu, Mec: Kâbe'ye giden yol.

¹¹¹ Yüksel, a.g.e., s.180.

ebrû: Kaş. Kağıt sanatı. Dalgalı bir kumaş cinsi.

âmâde etmek: Hazır etmek, hazır duruma getirmek.

feyz-i hatavât: Adımlarını sıklaştırma, yürüyüş temposunu artırma.

Alnı üstü, yüzü yerde yürümek Allah'ın evine saygının ifadesidir. Alnının üstünde yürümek, gerçek anlamda değil mecaz anlamda kullanılmıştır; saygı, tevazu ve mahviyet içinde olmayı ifade eder. Beyitte kaşlar, sanki üzerinde yürünen ayaklarmış gibi düşünülmüş. Kûy-ı Hudâ ifadesi, benzetme amacı güdülmeden Kâbe yerine kullanılmıştır. Bir sözcüğün benzetme amacı güdülmeden başka bir sözcük yerine kullanılmasına **mecâz-ı mürsel** veya ad aktarması denir. Ayrıca reh, tayy eylemek, hatavât kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Çünkü yol, geçmek (gitmek), adım kelimeleri arasında anlam ilişkisi vardır.

Ebru (kaş), Divan şiirinde **sevgiliye ait** önemli bir güzellik unsurudur. Ancak **Nâbî** bu şiirinde ebrûyu, **aşığa ait bir unsur** ve üzerinde yürüme fonksiyonu ile kullanmış. Aslında kaş, yürüme organı değildir; yürüme organı ayaktır. Burada aşığın kutsal mekanlarda yüzü yerde (hacâlet içinde) ve edeple yürümesi gerektiğini anlatmak için böyle bir ifade kullanılmıştır.

3. Beyit:

Dîvân-ı İlâhîde döküp nakd-i sirişkün
Ma'mûre-i İslâmuna tecdîd-i berât it

Nakd-i sirişkün Dîvân-ı İlâhîde döküp ma'mûre-i İslâmuna tecdîd-i berât it.

Gözyaşı sermayeni Allah'ın huzurunda döküp İslâm binasına (şehrine) **girme beratını** (izin-fermanını) **yenile.**

Dîvân-ı İlâhî: İlahî divan, Allah'ın huzuru.

nakd-i sirişk: Gözyaşı sermayesi.

ma'mûre: İnsanların bulunduğu bayındır yer. Mamur olan yer. Şehir, kasaba.

tecdîd-i berât etmek: Nişanını, belge veya rütbesini yenileme.

Beyitte nakd-i sirişk ve tecdîd-i berât kavramları öne çıkıyor. Gözyaşı, nakit bir sermayeye **teşbih** edilmiştir. Aşığın en büyük sermayesi gözyaşı dökmek ve âh etmektir. Gözyaşı sermayesi ile satın alınacak şey ise tecdîd-i berât, yani Müslüman

(mümin) olduğuna dair nişanı yenilemektir. İslâm'a girmenin ilk şartı, Kelime-i Şehâdet getirmektir. İslâm şehrine giriş beratını yenilemek demek, Kelime-i Şehâdet'i tekrar tekrar söylemek demektir. Aslında beyitte söylenen şey, **gözyaşı dökerek imanını tazelemektir.**

4. Beyit:

Virsün sana 'ömr-i ebedî girye-i hasret
Hûn-ı dili hem-hâssiyyet-i âb-ı hayât it

Girye-i hasret, sana 'ömr-i ebedî virsün; hûn-ı dili hem-hâssiyyet-i âb-ı hayât it.

Hasret gözyaşı, sana ebedi bir ömür versin. Gönlünün kanını (keder ve kaygılarımı) **ölümsülük suyu ile aynı özellikte yap** (âb-ı hayat gibi iç).

'ömr-i ebedî: Sonsuz ömür, ölümsüzlük.

girye-i hasret: Hasretten dökülen gözyaşı.

hûn-ı dil: Gönlün kanı. Mec: Keder, kaygı, tasa.

hem-hâssiyyet: Aynı keyfiyette olan, aynı etkiye sahip, eşdeğer özellikte.

âb-ı hayât: Ölmezlik suyu. Sonsuz hayat bağışlayan, tatlı ve lezzetli su.

Beyitte **girye-i hasret** ve **hûn-ı dil** kavramları, **âb-ı hayât ile** ilişkilendirilmiştir. Hûn-ı dil, âb-ı hayâta **teşbih** edilmiştir. Hûn-ı dil (gönül kanı), mecaz anlamda kaygı, keder, dert demektir. Kabe'ye duyduğun özlemle akan gözyaşlarını ve gönlündeki dertleri âb-ı hayât niyetine iç. Çünkü bu gözyaşları ve gönlündeki ilahi aşk sana ölümsüzlük kazandıracaktır. Buradaki ölümsüzlük, mecaz anlamda cennetteki sonsuz hayatı ifade ediyor. Âb-ı hayat (ölümsüzlük suyu) kavramına, 11.gazelin 3.beytinde ve 21.gazelin 4.beytinde değinmiştik, burada tekrar etmeyeceğiz.

5. Beyit:

Nâbî neye geldün ne turursun bu makâma
Var bârgeh-i Hâlik'a kesb-i derecât it

Nâbî! Ne turursun, neye geldün bu makâma? Bârgeh-i Hâlik'a var kesb-i derecât it.

Ey Nâbî! Ne duruyorsun, buraya niçin geldin? Yaratıcının huzuruna var, (ahiretteki) derecelerini kazan (artır).

makâm: Durulacak yer, rütbeli yer, mevki, mansıb.

bârgêh: İzinle girilecek yer, Padişah divanhanesi. Huzur.

bârgêh-i Hâlik: Allah'ın huzuru, dua edilen yer, İlahî divan.

kesb-i derecât: Dereceler kazanma, rütbe ve derecesini yükseltme.

Turmak fiilinin anlamı ayakta durmak, dikilmektir. Şair bu beyitte, "Neden ayakta duruyorsun? Allah'ın huzurunda eğil, rükû ve secdeye git." demek istemiştir. Makta beytinde şair, başka birisiymiş gibi kendisine seslenerek **tecrîd** sanatı yapmış. Ayrıca şair, "Ne duruyorsun, buraya niçin geldin?" sorularını cevap almak için değil, bulunulan yerin önemini vurgulamak için sormuş ve **istifham** sanatı yapmış. Nâbî'nin Kâbe'de ve kutsal mekanlarda saygılı olmayı öğütleyen meşhur gazelinin matla ve makta beyitlerini hatırlayalım.

Sakın terk-i edepten, kûy-i Mahbûb-i Hudâ'dır bu;
Nazargâh-ı ilâhîdir makam-ı Mustafâ'dır bu!..

...
Murâât-ı edeb şartıyla gir Nâbî bu dergâha;
Metâf-i kudsiyândır, bûsegâh-ı enbiyâdır bu.! Nâbî¹¹²

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Bu gazel, Kâbe ve Arafat gibi kutsal mekanlarda nasıl hareket edilmesi gerektiğini anlatan didaktik bir şiirdir. Nasihat amacıyla yazıldığı için **dilin alıcısı harekete geçirme işlevinden** yararlanmış ve fiiller **emir kipiyle** çekimlenmiştir. Şiirde düşünce ön planda olduğu için, sanat yapma gayesi ikinci plandadır. Beyitler arasında konu, tema ve söyleyiş bütünlüğü vardır.

¹¹² Ali Fuat Bilkan; *Nâbî Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s.128.

28. GAZEL

Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün

- 1- Zâhir ü bâtına bak hây ile hûyî seyr it
Vahdet ü kesreti gör rûy ile mûyî seyr it
- 2- Mülk içinde melekûtî göreyüm dirsene eger
Lafzda ma'nîye bak nâfede bûyî seyr it
- 3- İmtiyâzun sebebin aslıdan istersen eger
Hâke bak dîde-i 'ibretle sebûyî seyr it
- 4- Bilmek istersen eger halk-ı cedîdün sırrın
Gülşenün nâmiyesin gör leb-i cûyî seyr it
- 5- Noktadan dâ'irenün gerdîşin it istişhâd
Tohminun za'fını gör cirm-i gedûyî seyr it
- 6- Bâd-pây-i nefes üzre sipeh-i savt-ı hurûf
Sayd-ı ma'nâ için eyler tek u pûyî seyr it
- 7- Mâverâ-yı felege eyle güzer ey Nâbî
Ham-ı çevgân-ı irâdetdeki gûyî seyr it

1. Beyit:

Zâhir ü bâtına bak hây ile hûyî seyr it
Vahdet ü kesreti gör rûy ile mûyî seyr it

Zâhir ü bâtına bak, hây ile hûyî seyr it; rûy ile mûyî seyr it, vahdet ü kesreti gör.

Görülen (açık) ve görünmeyene (gizli) bak, hây ile hûyu seyret. Yüz ile saçı seyret, birlik ve çokluğu gör.

Zâhir: Dış, dışa ait, ortaya çıkan, görünen. Görülen âleme zuhurat âlemi denir. Zâhir, Allah'ın güzel isimlerinden biridir. Bu ismin gereği olarak Allah sıfat, hikmet ve kudretiyle zuhur eder.

Bâtın: İç, iç tarafta olan, gizli, öz. Zâhirin zıddıdır. Allah'ın güzel isimlerinden biridir. Allah bu âlemde zâtı itibariyle "Bâtın"dır.

Hây: Allah'ın sıfatlarından, her zaman diri demektir. Bazı tarikatlarda zikir, açıktan söylenen "Hay" sözü ile icra edilir. Kadrîler ve Rufâiler buna "zikr-i cehrî" derler. Açıktan yapılan zikir Allah'ın "Zâhir" isminin tezahürü olarak görülür.

Hû: O, demektir. Tasavvufta Allah için kullanılan zamirdir. Bazı tarikatlarda zikir, gizliden söylenen "Hû" sözü ile icra edilir. Melamiler ve Nakşiler buna "zikr-i hafî" derler. Bu zikir şekli Allah'ın "Bâtın" isminin tezahürü olarak kabul edilir.

seyr etmek: Yürüyüş, eğlenme ve ibret için bakma, gezip görme. Tasavvufta makamları geçmek, seyr-i sülûk etmek anlamına gelen önemli bir kavramdır. Cebecioğlu seyr kavramını şöyle açıklar:

"Seyr: Arapça, yürümek, gezmek, gitmek demektir. Allah'a ulaşmak üzere yapılan manevî yolculuğa, seyr denir. İki türlü seyr vardır: 1) Seyr-i Nuzûlî: Mukayyed vücûd (varlık)'un ortaya çıkması için mutlak vücud(varlık)'un seyri. Bu ehadiyet'in imkan mertebesine, mutlakın mukayyede, küllün (bütünün) cüz'e (parçaya)inişidir. 2) Seyr-i Urûcî: Mukayyedin mutlakda yok olmak üzere yaptığı seyir. Cüz'ün, külle seyri. Buna seyr-i şuurî de denir. Bu seyr, insan mertebesinden Mutlak'a kadardır.

Seyr Anî'llah: Arapça, Allah'tan seyr demektir. Seyr-i sülûkun dört mertebesinden, dördüncüsüdür. Buna "telvin ba'de't-temkin" (temkinden sonra telvin) denir. Bu seyir vahdet (birlik)'ten, kesret (çokluk)'e doğrudur. Bundan gaye, Hak'dan halka terbiye ve irşâd için dönüştür. Bu yüzden, seyr-i anillaha "beka ba'de'l-fenâ", "sahv ba'de's-sekr" veya "fark ba'de'l-cem" de denir. Bu durumdaki kişi, vahdette kesreti, kesrette vahdeti görür.

Seyr Fi'llah: Arapça, Allah'ta seyr demektir. Manevî yolculuğun dört basamağından ikincisi. Buna sefer-i sâni (Cem') de denir. Allah'ın sıfatlarıyla muttasıf, isimleriyle mütehakkık, ahlakullah ile ahlaklanmak, ufuk-ı âlâya ulaşmak, bütün bedenî özelliklerinden kurtulmak, seyr-i fillah'ı tanımlar. Bu seferin nihayetinde, sâlike vücûh-ı âlemden perdelerin kalkıp, ilm-i ledünnin keşfolunduğu kaydedilir.

Seyr İla'llah: Arapça, Allah'a doğru yolculuk yapmak demektir. Sülûkun dört mertebesinden ilki. Sâlik zikrederek Allah'a urûc (yükselme) yoluyla hareket eder. Bunun sonu, velayet-i suğra (küçük velilik) olup buna "fena fillah" denir, iki tür seyr-i ila'llah vardır. 1) Seyr-i afakî, buna suluk adı verilir. 2) Seyr-i enfüsî ki, buna da cezbe denir.

Seyr Maa'llah: Arapça, Allah ile seyretmek demektir. Dört basamaklı seyr-ü sülûk'un üçüncü basamağı. Buna "sefer-i sâlis" veya "fark ba'de'l-cem" denir. Bu mertebede ikilik kalkar. Buna, "makâm-ı Kabe kavseyni ev ednâ" adı verilmiştir. Seyr maallah'ın sonu velayettir.

Seyr ü süluk: Arapça, gitmek ve girmek demektir. Bir şeyhin nezaretinde, Allah'a vuslat için çıkılan manevî yolculuk. Seyr ü sülûk'un dört mertebesi vardır. 1) Seyr ilallah, 2) Seyr fillâh, 3) Seyr maallah, 4) Seyr anillah."¹¹³

vahdet: Birlik, teklik, yalnızlık. Tasavvufi anlamda Allah'a yakınlık demektir. Gönlünü ve kalbini tamamen Allah ile meşgul etme, mâsivadan arınma demektir. Gazelin anlamını tam kavramak için bu kavramı etraflıca açıklamak gerekiyor. Ethem Cebecioğlu bu kavramı şöyle açıklamış:

¹¹³ Cebecioğlu, a.g.e., s.237.

"VAHDET: Arapça, birlik demektir. Gerçek mânâda bir olan Cenab-ı Hak'tır. Sûfiler, uykuya vahdet derler. Bu sebeple uyuyan için, vahdette, vahdet ediyor, vahdete çekildi gibi ifâdeler kullanılır.

Kesrette vahdet : Çoklukta birlik, yani halkın içinde, kalabalığın ortasında, tek ve bir olan Allah'ı unutmamak, Onu hatırlamak ve zikretmek demektir.

...
VAHDET-İ VÜCÛD: Arapça, varlığın birliği demektir. Allah'tan başka varlık olmadığına idrak ve şuuruna sahip olmak, bilmek. Şuhudî tevhiddeki sâlikin her şeyi görmesi geçicidir, birlik bilgide değil, görmededir. Vahdet-i vücûdda ise, bu birlik bilgidedir. Vahdet-i vücûd zevkle elde edilir, yaşanarak bilinir. Kitap okunarak öğrenilen bir felsefe sistemi değildir. Vahdet-i vücûdu zevken elde eden sâlik, gerçek varlığın bir olduğunu, bunun da Hakk'ın varlığından ibaret bulunduğunu, Hak ve O'nun tecellîlerinden başka hiç bir şeyin bulunmadığını bilir. Her şey, o Bir'in çeşitli şe'nlerinden görünüşlerinden, tecellîlerinden ibarettir."¹¹⁴

kesret: Arapçada çokluk demektir. Tasavvufta vahdetin zıddı olarak kullanılan bir terimdir. Vahdet, her şeyi Allah'tan bilme ve her şeyde onu görmek demektir. Kesret ise her şeyin varlığını kendinden bilme, her şeyi müstakil bir varlık olarak görmek demektir.

rûy: Yüz, cihet, sebep, çehre, sîmâ demektir. Tasavvufta vahdetin remzidir.

mûy: Tüy, saç, kıl. Tasavvufta kesreti temsil eder.

Hây ve **hû** sözleri zikir esnasında söylenir. Bazı tarikatlarda zikir **açıktan**, bazılarında ise **gizlidir**. Birinci mısradaki **zahir-bâtın** kelimelerinin karşılığı olarak ikinci mısradaki **vahdet-kesret** kelimeleri kullanılarak **tekâbül** sanatı (söz simetrisi) yapılmıştır. Açıktan zikir yapan tarikatlarda "hây" kelimesi, gizli zikir yapılan tarikatlarda ise "hû" kelimesi söylenir. Rûy, yüz demektir ve tasavvufta vahdeti temsil eder. Mûy ise saç-tüy demektir ve kesreti temsil eder. Tasavvufi anlayışa göre bütün varlıklar kendi lisan-ı halleriyle Allah'ı zikreder. Her varlık üzerinde taşıdığı özelliklerle yaratıcının sanat ve hikmetini anlatır. Ama bunu anlamak için ibret nazarıyla bakıp mârifet gözüyle görmek gerekir. Bu da herkesin hemen görebileceği bir şey değildir. İnsan ilim ve hikmetin ötesine geçip marifet ufkunu yakaladığında eşya ve tabiata daha kuşatıcı bir nazarla bakar. Beyitte anlamı belirginleştirmek için **zıtlıklardan yararlanılmıştır**.

Aslında zâhir ile bâtın, vahdet ile kesret birbirinin **zıddı değil**, tam aksine birbirinin **aynı** kavramlardır. Avrupa felsefesinde "monoteizm" ve bunun zıddı olan

¹¹⁴ Cebecioğlu, a.g.e., S.281.

"politeizm" bizim tasavvuf anlayışımızdaki vahdet ve kesret kavramlarından çok farklı düşüncelerdir. **Kesret, vahdetin bir yansımasıdır.** Yani kesretin kaynağı da vahdettir. İnsan eşya ve tabiatı farklı bakış açılarından görür. Vahdet-kesret ilişkisi, tıpkı cam kırıklarında güneşin yansıması ve pek çok aynada bir nesnenin farklı açılardan görülmesi gibidir. Yani cam kırığı ne kadar çok olsa da hepsinde yansıyan aynı güneştir. Farklı biçim, renk ve görünüşteki bütün varlıklarda aynı yaratıcının kudretinin görülmesi "kesrette vahdeti görmek"tir. Aslında kesret diye bir şey yoktur. Kesret olarak görünen şeyler, vahdetin farklı varlıklardaki tecellisinden ibarettir. Niyazî-i Mısırî'nin şu beyti bu düşüncüyü çok net bir şekilde özetlemektedir:

"Sıyup bin pâre iden şîşe-i kalbi celâlündür
Yine her pâresinde görinen rûy-ı cemâlündür"
Niyâzî-i Mısırî¹¹⁵

*Kalp şişesini kırıp bin parça eden celâlidir, yine her parçasında görünen
senin cemâlinin (yüz) güzelliğidir.*

2. Beyit:

Mülk içinde melekûtı göreyüm dersen eger
Lafzda ma'nîye bak nâfede bûyı seyr it

*Eger mülk içinde melekûtı göreyüm dersen; lafzda ma'niye bak, nâfede bûyı
seyr it.*

**Eğer varlık içinde (o varlığa görünmeden) hükmeden (ruhu) göreyim
dersen; sözde manaya bak, ceylan göbeği derisinde kokuyu seyret.**

mülk: Mal, yer, bina. Gözle görülen cismani alem.

melekût: İzzet, saltanat, hükümlerlik. Ruhlar, nefisler ve meleklerin de dahil
olduğu gaybî âlem.

nâfe: Derisi kürk yapımında kullanılan hayvanların postlarının karın altındaki
deri kısmı. Misk, ceylanların göbeğindeki bu yağ tabakasından elde edilir.

bûy: Koku. Ümit, umma. Sevgi, tamah. Huy, tabiat. Kısmet, pay, nasip.

Beyitte mülk-melekût, lafız-mana, nâfe-bûy kelimeleri arasında **aynı anlam
ilişkisi** vardır. Karşılaştırılan kavramlar arasında iç-dış, görünüş-öz ilişkisi vardır.

¹¹⁵ Mehmet Ulucan, "Niyazî-i Mısırî'nin Şiirlerinde Varlık Anlayışı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,
Cilt: 19, Sayı: 1, Elazığ-2009, s.31-41.

Mülk, görünen aleme ait maddi varlık iken; melekût, gaybî aleme ait manevi bir keyfiyettir. Yani beden ile ruh gibi, aynı varlığın **görülen ve görülmeyen iki farklı boyutudur**. Aynı anlam ilişkisi lafız ile mana arasında da vardır. Sözün lafzını herkes işitir; çünkü lafız maddidir. Ama sözün manasını herkes anlayamaz; çünkü anlamak idrak veya hisle ilgilidir. Nâfe, göbek derisinin altındaki bir yağ tabakasıdır, bûy ise nâfede gizlenmiş misk kokusudur. Bu karşılaştırmaların sonucunda şöyle bir netice ortaya çıkıyor: Esas olan maddi varlık, şekil, dış görünüş değil; **maddi varlığın içinde gizlenmiş olan özdür**. Bedeni değerli kılan ruh, sözü değerli kılan anlam, yağlı bir deri parçasını değerli kılan da içindeki kokudur. Ancak beden, söz, deri parçası tamamen değersiz değildir. Onların değeri, içinde taşıdıkları özden; yani değerli bir şeye ambalaj olmaktan kaynaklanır. Birinci mısradaki mülk-melekût kelimelerine karşılık ikinci mısradaki, lafz-mâna ve nâfe-bûy dizilişi var. Yani bu beyitte de **leff ü neşr** var. Ayrıca bak ve seyr it kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

3. Beyit:

İmtiyâzun sebebin asıldan istersen eger
Hâke bak dîde-i 'ibretle sebûyî seyr it

Eger sebebin asıldan imtiyâzun istersen; dîde-i 'ibretle hâke bak, sebûyî seyr it.

Eğer sebebin asıldan farkını anlamak istersen; ibret gözüyle toprağa bak, testi seyret.

imtiyâz: Başkalarından ayrılmak, seçilmek, farklı olmak. İzin vermek.

sebeb: Vasıta, âlet, alâka, bahane.

asl: Temel, esas, kök, bidâyet, dip, kakikat. Hâlis, sâfi.

hâk: Toprak, turab. Vasat, ortam.

dîde-i 'ibret: İbret gözü, ibretle bakmak. Uyanık ve dikkatli seyretme.

sebû: Testi, topraktan yapılan su kabı.

Beyitte **sebeb ve asl** kavramları **toprak ile testi** arasındaki anlam ilişkisiyle açıklanmış. Sebep vasıta, âlet bahane demektir. Asl ise temel, başlangıçta olan şey, demektir. Yani sebep, sonradan ortaya çıkan geçici bir durumdur. Asl ise baştan beri var olan, varlığın temeli ve hakikatidir. Soyut kavramlar arasındaki bu ilişki toprak

ve testi örneğiyle somutlaştırılarak açıklanmıştır. Toprak "asl"dır, başlangıçta vardır, testinin varlığının esasıdır. Testi ise "sebeb"dir, sonradan ortaya çıkmıştır, ortaya çıkmak için başkalarına muhtaçtır. Bu benzetme ve karşılaştırmaları önceki beyitlerle de birlikte düşündüğümüzde şöyle bir sonuç çıkar: Allah "asl"dır, varlığı başkasına muhtaç değildir. Kâinat (bütün varlık âlemi) ise "sebeb"dir, geçicidir, sonradan var edilmiştir. Varlığın temeli asl'a dayanır. Sebepler sadece geçici görüntülerden ibarettir. Allah sebepleri kudretine perde yapmıştır. Hâk-sebû, bak-seyr it kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Birinci mısradaki sebep-asl dizilişine karşılık ikinci mısradaki hâk-sebû kelimeleriyle **leff ü neşr** sanatı yapılmıştır. Hâk (toprak), asıl; sebû (testi) sebeptir.

4. Beyit:

Bilmek istersen eger halk-ı cedîdün sırrın
Gülşenün nâmiyesin gör leb-i cûyî seyr it

Eger halk-ı cedîdün sırrın bilmek istersen leb-i cûyî seyr it, gülşenün nâmiyesin gör.

Yeniden yaratılışın (öldükten sonra dirilmenin) **sırrını öğrenmek istersen nehrin dudağını** (kıyısını) **seyret de gül bahçesinin büyüyüp gelişmesini gör.**

halk-ı cedîd: Yeniden yaratma, diriliş.

gülşen: Gül bahçesi, güllük.

nâmiye: Nâmi(ye). Büyüyen, artan, üreme kuvveti olan. Nebat ve hayvandaki büyüyüp gelişme kuvveti.

leb-i cûy: Nehrin dudağı. Su kenarı. Nehir kıyısı.

Beyit halk-ı cedîd (**yeniden yaratılış**) kavramını, su kenarındaki bitkilerin büyüyüp gelişmesi örneğiyle açıklıyor. Yeniden yaratılış, öldükten sonra **dirilmek** demektir. İmanın şartlarından birisi de (ba'sü bâ'del mevt) öldükten sonra dirilmeye yani ahirete inanmaktır. Düşünceyi geliştirme yolu olarak **örneklendirme metodu** seçilmiştir. Sonbaharda yaprakları dökülen bitkiler, sararıp solduktan sonra, ilkbaharda yeniden yeşerir. Leb-i cûy, su kenarı demektir. Gülşenin yeşermesi, güllerin büyüyüp serpilmesi suya bağlanmıştır. Çünkü su, hayat kaynağıdır. Kur'an'da, öldükten sonra dirilmeyi anlatan pek çok âyet vardır. Bu ayetlerden

birisinde şöyle buyrulmuş: "Ki O, belli bir miktar ile gökten su indirdi de, onunla ölü bir memleketi dirilttik (ve her yanına yeniden hayat) yaydık; siz de böyle (kabirlerinizden dirilttilip) çıkarılacaksınız."¹¹⁶

5. Beyit:

Noktadan dâ'irenün gerdîşin it istişhâd
Tohminun za'finı gör cirm-i gedûyı seyr it

Noktadan dâ'irenün gerdîşin istişhâd it; tohminun za'finı gör, cirm-i gedûyı seyr it.

Noktadan dairenin dönmesini (meydana gelişini) **delil göster. Tohumun zayıflığını gör de** (tohumdan çıkan) **dal-budağın kapladığı yeri seyret.**

gerdîş: Dönme, dönüş, dolaşma, çevrilme.

za'f: Zayıflık, güçsüzlük, âcizlik.

istişhâd: Birisinin şahitliğini istemek. Şahit göstermek. Delil olarak ileri sürmek. Şehid olmak.

cerym-i gedû: Dalların kapladığı yer. Ağacın dal-budağının genişliği.

Yeniden yaratılış düşüncesi, noktadan dairenin, tohumdan ağacın çıkması ile açıklanmıştır. Bir önceki beyitte yeniden yaratılıştan, öldükten sonra dirilmekten söz edilmişti. Bu beyti önceki beytin devamı olarak okuduğumuzda şöyle bir anlam ortaya çıkıyor: İnsan ölünce toprağa tohum olarak atılır ve bu kısacık dünya hayatı, ahirette sonsuz bir hayatı meyve verir. Yaratmanın ve yeniden diriltmenin Allah için ne kadar kolay ve mümkün olduğunu somut örneklerle açıklamış şair. Bir kağıdın üzerine bir nokta çizsek ve o kağıdı hızla döndürsek ortaya daire çıkar. Küçük bir tohumu toprağa eksek kocaman bir ağaç meydana gelir. İşte insan da ölünce toprak olur ama Allah dileyince yeniden dirilir. Bu dünya, ahirete nispetle çok küçüktür. Tıpkı tohum ve ağaç örneğinde olduğu gibi. Kısacık dünya hayatı ile sonsuz bir ahiret hayatını kazanırız.

¹¹⁶ Kur'an, Zuhuf Sûresi, Ayet 11.

6. Beyit:

Bâd-pây-i nefes üzre sipeh-i savt-ı hurûf
Sayd-ı ma'nâ için eyler tek u pûyı seyr it

Sipeh-i savt-ı hurûf seyr it. Sayd-ı ma'nâ için bâd-pây-i nefes üzre tek u pûyı eyler.

Harflerin sesindeki askeri seyret. Ma'nâ avlamak için hızla koşan nefes bineği üzerinde oradan oraya koşar.

bâd-pây: Rüzgar ayaklı, hızlı koşan at ve sâire. Çabuk giden binek.

sipeh: Asker, ordu, leşker.

savt-ı hurûf: Harflerin sesi.

sayd-ı ma'nâ: Mana avlamak, mana avcılığı.

tek u pû: Öteye beriye seğırtme, telaşla koşarak araştırma, dalkavukluk.

Beyitte nefesin (akciğerlerden gelen havanın) önce sese (lafız), sonra da mânaya dönüşmesi anlatılmış. Nefes, hızla koşan bir binek; harflerin sesi de bir asker olarak düşünülmüş. Bu asker, lafız bineğine binmiş; oradan oraya koşarak mana avlamaktadır. Nefes, bâd-pây (hızlı koşan binek); savt-ı hurûf (harflerin sesi), sipehe (asker) **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü olarak mana avlamak söylenmiş.

17.yüzyıl Divan şiirinde anlaşılması zor benzetmeleri, Sebk-i Hindî'nin soyut ve alışılmamış bağdaştırmalarını sıkça görüyoruz. Burada da alışılmamış bağdaştırmalarla kurulmuş bir benzetme var. Beyitte silahlı bir askerin hızlı bir at üzerinde, nefes nefese oradan oraya koştuğu resmedilmiş. Ancak bu asker düşman veya av aramıyor. Askerin aradığı ve avlamaya çalıştığı şey mana (anlam), avcının kendisi de harflerin sesidir. Benzetmeden çıkan sonuç, esas olan harflerin sesi yani lafız değil; manadır, özdür. Bu beyitte, şairin kendisini bir mana avcısı olarak ifade ettiği de söylenebilir.

7. Beyit:

Mâverâ-yı felege eyle güzer ey Nâbî
Ham-ı çevgân-ı irâdetdeki gûyü seyr it

Ey Nâbî, mâverâ-yı felege güzer eyle, ham-ı çevgân-ı irâdetdeki gûyü seyr it.

Ey Nâbî! Feleğin (dünya-gökyüzü) ötesine geç (yüksel), külli iradenin (Allah) elindeki çevgan sopasının kıvrımındaki topu seyret.

mâverâ-yı feleg: Feleğin ötesindekiler, göklerin ötesi. Dünyanın arka yüzü.
güzer eylemek: Geçmek, bir şeyin ötesine geçmek.

ham-ı çevgân: Çevgan eğrisi, ucu kıvrımlı çevgan sopası.

irâdet: İrade, istek, dileme. Mec: Allah'ın iradesi, külli irade.

gûy: Çevgan topu, polo topu.

Makta beytinde gazelin ana düşüncesi veriliyor. Önceki beyitlerde "Sebepleri bırak, aslı gör; şekli bırak, özü gör; lafzın ötesine geç, manayı gör; bedenın ötesine geç, ruhu gör." denilmiştir. Bu beyitte ise "Dünyayı bırak, dünyayı çevganın ucundaki bir top gibi evirip çeviren büyük iradeyi; yani Allah'ın kudretini gör." denilmiştir.

Feleğin ötesine geç ifadesini, yükseldikçe daha geniş alanı görme gerçeğinden hareketle düşündüğümüzde, göklerin ötesine kadar yükselip Külli İrade'nin dünya ve kainatı çevgan sopasının ucundaki top gibi oynadığını (evirip çevirdiğini) görmek şeklinde de anlayabiliriz. Dünya, şeklinin yuvarlak oluşu yönüyle bir top gibi düşünülmüştür.

Ey Nâbî ifadesinde hem **nidâ** hem **tecrîd** var. Çünkü şair kendisine, başka birisiymiş gibi sesleniyor. Allah'ın külli iradesi ve kader bir çevgan sopasına, felek (dünya-insanın kaderi) sopanın ucundaki topa **teşbih** edilmiş. Yani bu dünyadaki olayları anlamak için feleğe (görünen aleme) değil, bu alemin bir top gibi evirip çeviren külli iradeye bakmak gerekir. Bu benzetmenin amacı dünya ve kâinatı idare etmenin Allahutealâ için ne kadar kolay olduğunu anlatmaktır. Çevgan sopası ile topu evirip çevirmek bir oyuncu için ne kadar kolaysa bu kâinatı idare etmek de Allah için bundan daha kolaydır.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Bu gazel hikemî tarzın çok güzel bir örneğidir. Şiirin bütününde "şeklin ve maddenin perde arkasındaki özü, sebeplerin arkasındaki o sebeplere hükmeden gücü; yani Allah'ın iradesini görmek gerektiği" ifade edilmiş. Şiirde varlık felsefesine, yaratılış penceresinden bir bakış var. Beyitler arasında konu, söyleyiş ve anlam bütünlüğü görülmektedir. Soyut düşünceler, somut örneklerle anlaşılır hale getirilmiştir. Bu amaçla karşılaştırma ve zıtlıklardan çokça faydalanılmıştır. Fiiller emir ve şart kipiyle çekimlenmiş. Bunun sebebi didaktik kaygının öne çıkmasıdır.

29. GAZEL

Mefûlü / Mefâîlü / Mefâîlü / Feûlün

- 1- Evvel dilüni sîh-i sadâkatde kebâb it
Bu meykededen sonra temennâyı şarâb it
- 2- Eyle çü güzer nakş-ı suver-hâne-i hestî
Bîdârlıgun nâmını hâk eyle de hâb it
- 3- Âdâb-ı 'ubûdiyyeti eşcârdan öğren
'Aksün bile tâ'atver-i seccâde-i âb it
- 4- Âyîne-i idrâkünü sâf eyle sivâdan
Mihmân mı gelür hâne-i nâ-pâke hicâb it
- 5- Tahtından olur çehre-nümâ ma'nî-i ihlâs
A'mâlüne bak hakk-i emânî-i sevâb it
- 6- Ref' eyle du'â niyyetine destüni ammâ
Taksîr-i 'ibâdetde ruh-ı şerme nikâb it
- 7- Nâbî birine bin getirür tohm-ı ümîdün
Teslîm-i tevekkülkede-i cîb-i türâb it

1. Beyit:

Evvel dilüni sîh-i sadâkatde kebâb it
Bu meykededen sonra temennâyı şarâb it

Evvel dilüni sîh-i sadâkatde kebâb it, sonra bu meykededen temennâyı şarâb it.

Önce dilini doğruluk şişinde kebab et, sonra bu meyhaneden şarap iste.

(Dil, hem lisan-konuşma hem de gönül anlamında tevriyeli olarak kullanılmıştır.)

dil: Gönül, kalp, niyet, yürek. Lisan, zeban.

sîh: Demir şiş, kebab şişi.

sadâkat: Dostlukta sebat, vefa. Kalben bağlılık. Doğru yoldan ayrılmama.

meykede: Meyhane, mey dağıtılan yer.

temennâ-yı şarâb itme: Şarap dilenmek, şarap istemek. Mec: İlahi aşkı arama.

Beytin düşünce alanının merkezinde **sadakat** (doğruluk) **kavramı** vardır. Soyut bir kavram olan sadâkat, sîhe (şiş); dil ise kebabta **teşbih** edilmiştir. Dili kebab yapmak için doğruluk şişine ihtiyaç vardır. Dili birinci anlamda düşündüğümüzde;

kişi dilini yalan, gıybet ve iftiradan temizlemelidir. Dili gönül manasında düşünürsek insanın gönlü, inanç ve değer yargıları bakımından doğruluk üzere olmalıdır. Şarabı (ilahi aşkı) istemek için önce dili yalan, gıybet ve iftiradan; gönlü de kin, hased ve kötü duygulardan temizlemek gerekir. Buradaki "dil" **tevriyeli** olarak kullanılmıştır. **Birinci mısra ikinci mısranın şartı** olarak ifade edilmiştir. İnsan ilahi aşk yoluna girmek için önce liyakat kazanmalıdır. Beyitte mey, ilahi aşkı; meykede (meyhane) ise ilahi aşkın sunulduğu yeri (tekke) ifade ediyor. Şarap ve meykede kelimelerinin hem gerçek hem mecaz anlamı vardır. Ancak beyitte kastedilen mecaz anlam olduğu için **kinayeli** bir anlatım vardır.

2. Beyit:

Eyler çü güzer nakş-ı suver-hâne-i hestî

Bîdârlıgun nâmını hâk eyle de hâb it

Nakş-ı suver-hâne-i hestî çü güzer eyler, bîdârlıgun nâmını hâk eyle de hâb

it.

Varlık evinin resimlerinin nakşı (resim, yazı, süs) **nasıl geçiyorsa** (silinip yok oluyorsa), **sen de uyanıklığın adını toprak eyle de uyu.**

güzer eylemek: Geçmek, bir şeyin ötesine geçmek.

nakş-ı suver: Resimlerin nakşı, resimlerin çizgi ve boyası.

hâne-i hestî: Varlık evi. Varlık âlemi. Bu dünya ve içindekiler.

bîdâr: Uykusuz, uyumayan, uyanık.

hâk: Toprak, turab, vasat, ortam.

hâb itmek: Uykuya dalmak, uyumak, rüya görmek.

Beyitte vurgulanan ana düşünce **bîdarlıktan** (varlık ve benlik davası) **vazgeçip** hâb etmek, uyumaktır. Varlık evinin resimlerinin nakşı (nakş-ı suver-hâne-i hestî), uyanık olmaya (bîdârlık) **teşbih** edilmiştir. Benzetme edatı olarak "çü", benzetme yönü olarak gelip geçicilik (güzer eylemek) söylenmiştir. Varlık evi, varlık alemidir. Bu dünyada gördüğümüz bütün varlıklar gelip geçici birer suret ve resimden ibarettir. Varlık alemindeki resimlerin silinmesi, fani varlıkların yok olması demektir. Bahardaki manzaranın yazda ve sonbaharda değişmesi, kışın silinmesi gibi. Vahdet-i vücud anlayışına göre varlık tektir. Mutlak varlık dışındakilerin varlığı geçici bir suret ve ondan bir yansımadır. İnsan da fani bir varlıktır; faniliğini idrak

edip uyuduğunda, yani varlık ve **benlik iddiasından vazgeçtiğinde** mutlak varlığa ulaşmış olur. Bu bir anlamda fenâfillah (Allah'ta fâni olma) düşüncesidir. Hâk eylemek ifadesi; toprak haline getirmek, öldürmek, yok etmek anlamına gelir. Bîdârlığını hâk eylemek ifadesi ise uyanıklığını öldürmek, yani varlık ve benlik davasından vazgeçip Allah'a teslim olmaktır. Bu teslimiyetin sonucu ise uyumak, yani gerçek huzura kavuşmaktır. Nakış ve suver kelimeleri arasında **tenâsüb**, bîdârlık ve hâb kelimeleri arsında **tezat** vardır.

3. Beyit:

Âdâb-ı 'ubûdiyyeti eşcârdan öğren
'Aksün bile tâ'atver-i seccâde-i âb it

Âdâb-ı 'ubûdiyyeti eşcârdan öğren, 'aksün bile tâ'atver-i seccâde-i âb it.

Kulluğun edeplerini ağaçlardan öğren. Aksinle (yansıma-gölge) birlikte suyun seccadesinde kulluk (ibadet) et.

âdâb-ı 'ubûdiyyet: Kulluğun edepleri. İbadetin âdâbı.

eşcâr: Ağaçlar.

'aks: Bir şeyin zıddı, tersi. Işık, ses veya görüntünün yansıması.

tâ'at-ver: Taat sahibi, kulluğu olan, kullukta bulunan, ibadeti olan kimse.

seccâde-i âb: Su seccadesi. (Görüntünün simetrik biçimde suya yansıması.)

Beyitte öne çıkan kavram âdâb-ı 'ubûdiyyet, yani **kulluğun edepleridir**. Kul olmanın gereklerinden biri de edepli olmaktır. Ubudiyeti kulluk manasına da alsak ibadet etmek anlamına da alsak edep kavramı, kulun haddini bilmesi, söz ve fiillerinde ölçülü olmasıdır. Ağaçların ayakta durması bir anlamda "kıyam"dır. Ağaçların yansımasının simetrik olması, başlarının yerde görünmesi ise "secde"dir. Su, seccade olunca ağaçların sudaki görüntüsü; namaz kılan bir insanın görüntüsü ile özdeşleştirilmiş oluyor. Bu düşünceden hareketle beyitte **namaz mazmunu** olduğunu söyleyebiliriz. Su, seccadeye **teşbih** edilmiştir. Ayrıca ağaçlar, insana ait edepli olma ve seccade üzerinde namaz kılma özellikleri ile **teşhis** edilmiştir.

4. Beyit:

Âyîne-i idrâkünü sâf eyle sivâdan
Mihmân mı gelür hâne-i nâ-pâke hicâb it

Âyîne-i idrâkünü sivâdan sâf eyle. Hicâb it, hâne-i nâ-pâke mihmân mı gelür?

Düşünce (anlayış, niyet) **aynani**, yani gönlünü **mâsivâdan temizle. Utan, temiz olmayan eve misafir gelir mi?**

âyîne-i idrâk: Akıl aynası, anlayış ve kavrama aynası.

sivâdan sâf eylemek: Kir ve pastan arındırmak. Gönlü Allah'tan başka her şeyden (nefsin arzularından) temizlemek.

mihmân: Misafir, konuk.

hâne-i nâ-pâk: Temiz olmayan ev. Pislik içinde olan ev.

hicâb itmek: Utanmak.

Beytin düşünce alanının merkezinde "**mâsivâdan temizlenme**" var. Ayrıca beyitte **tecelli mazmunu** işlenmiş. Kişinin gönlü, niyeti mâsivâdan temizlenirse orada Allah'ın nuru **tecelli** eder. Âyîne-i idrâk, hâneye **teşbih** edilmiş. Benzetme yönü olarak da mihman (misafir) gelmesi söylenmiş. Ancak misafirin gelme şartı da belirtilmiş. Ev temiz olursa misafir gelir, pis bir eve misafir gelmez. Gönlümüzü kibir, haset, riyâ, dünyaya karşı tamahtan; aklımızı kötü düşüncelerden temizlemezsek ilahi aşk gönlümüze girmez. Kin dolu, sevgisiz ve kibirli bir gönülde güzelliklere yer kalmaz. Evimiz pis iken bir misafir gelirse utanırız. Utanmak, meseleyi çözmez; mühim olan evi temiz tutmaktır. Gelecek misafir ne kadar değerli ise misafir için yapılan hazırlıklar da o kadar önemli olur. Haneye misafir gelmesi ile insanın gönlünde Allah'ın tecelli etmesi anlatılmıştır. Burada benzeyen (gönle gelen tecelli) söylenmemiş, kendisine benzetilen (mihmân) söylenmiş. Böylece **açık istiâre** yapılmış. Hâne ve mihman kelimeleri arasında **tenâsüb**, sâf ve nâ-pâk kelimeleri arasında **tezat** vardır.

5. Beyit:

Tahtından olur çehre-nümâ ma'nî-i ihlâs
A'mâlüne bak hakk-i emânî-i sevâb it

Hakk-i emânî-i sevâb it, a'mâlüne bak; ma'nî-i ihlâs, tahtından çehre-nümâ olur.

Hayırlı işlerde niyetini doğru yapıp işine bak. İhlasın manası (o zaman) tahtından kalkıp sana yüzünü gösterir.

taht: Hükümdarlık makamı. Hükümdarların oturduğu koltuk.

çehre-nümâ: Yüzünü gösterme.

ma'nî-i ihlâs: İhlâsa mani olan. Samimiyeti engelleyen şey.

a'mâl: Ameller. İşler, yapılan hayırlar.

hakk: Doğru, gerçek. Vacip ve lazım olan. Adalet, hakikate uygunluk. Hisse.

emânî: Emniyetler, niyetler, gayeler, istekler, arzular, dilekler.

sevâb: Hayır, hayırlı iş, Allah tarafından mükafatlandırılacak iyi amel.

hakk-i emânî-i sevâb itmek: Hayırlı işlerde niyetlerini doğru yapmak.

Beyit amel, niyet ve ihlas kavramları üzerine kurulmuş. İhlâsı kazanmak için, önce niyetinin temiz olması, sonrada işine bakman gerekir. Neticeden ve sonunda ne kazanılacağından söz edilmemiştir. Çünkü netice Allah'tandır. Tevekkül sahibi kimseler sonucu Allah'tan bekler. Kişiye düşen iki şey var: Birincisi niyetin halis olması, ikincisi de işini iyi yapmaya çalışmak. Bu iki şart yerine getirilirse kişi ihlası kazanabilir. Beyitte niyet kavramı üzerinde durulmuş. Müminin niyeti amelinden hayırlıdır. Çünkü niyet temiz olmazsa amel de, amelin neticesi de temiz olmaz. Beyitte ihlas kavramı, tahtta oturan bir sultan gibi düşünülmüş. Ve bir insan gibi "yüzünü gösterme" özelliğiyle **teşhis** edilmiştir. İhlâsın bir sultan gibi düşünülmesinin sebebi, ihlasın ibadet ve kulluğun özü olmasıdır. Bir ayette niyet ve amel-ibadet ilişkisiyle ilgili şöyle buyrulur: "Halbuki, onlar emr olunmadılar, ancak dinde **ihlâs sahipleri**, muvahhitler olarak ibadet etsinler ve namazı dosdoğru kılsınlar ve zekâtı versinler diye emrolunmuşlardır. Ve işte en doğru din de budur."¹¹⁷

6. Beyit:

Ref ' eyle du'â niyyetine destüni ammâ
Taksîr-i 'ibâdetde ruh-ı şerme nikâb it

Destüni du'â niyyetine ref ' eyle ammâ taksîr-i 'ibâdetde ruh-ı şerme nikâb it.

Elini dua niyyetine (yukarı) kaldır ama ibadetteki (kulluk) kusurlarından dolayı da utanan yüzüne örtü yap.

destini ref ' eylemek: Elini yukarı kaldırmak. Dua için ellerini açmak.

taksîr-i 'ibâdet: İbadetin kusurları, kulluğun hataları.

¹¹⁷ Kur'an, Beyyine Sûresi, Ayet 5.

ruh-ı şerm: Utanan yüz, utangaç kimse.

nikâb itmek: Örtü örtmek, yüzünü örtmek.

Beyitte dua etme ve ibadetteki kusurlardan dolayı utanma öne çıkarılmış. Dua ederken ellerini yukarı kaldır ama kusurlarından ötürü utanıp ellerini yüzüne örtü yap. Zaten dua ederken ellerimizi yukarı kaldırırız. Bu, istemenin ve Allah'a el açmanın ifadesidir. Duadan sonrada ellerimizi yüzümüze süreriz. Şair bunu kusurlarından utanmanın, tevbe ve pişmanlığın bir ifadesi gibi yorumlamıştır. Dest (el), nikâba (örtü) **teşbih** edilmiş. Benzetme yönü olarak da ibadetteki kusurlarından dolayı utanıp yüzünü örtmek söylenmiş. Dua-ibadet ve taksîr-şerm-nikâb kelime grupları arasında **tenâsüb** vardır.

7. Beyit:

Nâbî birine bin getirür tohm-ı ümîdün
Teslîm-i tevekkülkede-i cîb-i türâb it

Nâbî, birine bin getirür tohm-ı ümîdün teslîm-i tevekkülkede-i cîb-i türâb it.

Nâbî, ümidinin tohumunu toprağın kesesinin emanet yerine teslim et.

Çünkü toprak bire bin verir.

teslîm itmek: Bir emaneti verme. Kabul etme. Doğru ve haklı bulma.

tevekkülkede: Tevekkül yeri.

cîb-i türâb: Toprağın cebi, toprağın kesesi.

Beytin düşence alanının merkezinde **ümit tohumu** ve **toprağın emanet kesesi** kavramları var. Türâb (toprak), tevekkülkede-i cîbe (emanet kesesi); ümit de tohuma **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü olarak "bire bin verme" söylenmiş. Beyitte hem gerçek hem mecaz anlam var. Tohumu toprağa emanet ettiğimizde toprak bize karşılığını kat kat verir. Bu gerçek anlamda doğru bir durumdur. Ancak beyitte toprağa emanet edilen tohum "ümit tohumu"dur. Ümit, soyut bir kavramdır ve gerçek anlamda ümidin bir tohumu olmaz. Bu yüzden mecaz anlam öne çıkıyor ve beyitte **kinayeli** bir anlatım vardır. Mecaz anlamda düşündüğümüzde türâb (toprak), ölümü temsil ediyor. Beyitten şöyle bir anlam çıkıyor: Ümitlerin bu dünya için değil, öbür dünya için olsun. **Amellerinin karşılığını bu dünyada değil öbür dünyada iste.**

Çünkü karşılığı, bu dünyada insanlardan değil de öbür dünyada Allah'tan istediğinde; toprağın bire bin verdiği gibi, Allah da amellerinin karşılığını kat kat verecektir.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Bu gazelde şair, kâmil bir insan olmanın bir anlamda da seyr-i sülukun mertebelerini anlatmıştır. Düşünce ağırlıklı didaktik bir şiirdir. Nâbî'nin hikemi tarzının karakteristik özelliklerini üzerinde taşımaktadır. Soyut kavramlar, somut benzetmelerle anlaşılır hale getirilmiş; **düşünceler karşılaştırma ve örneklendirme yöntemleriyle geliştirilmiştir.** Cümleler **emir kipiyle** çekimlenmiş, dilin alıcılığı hareketle geçirme işlevinden de yararlanılmıştır. Bu durum, metnin estetik haz vermektense bir düşünceyi ortaya koymak ve nasihat etmek amacıyla yazılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Birinci beyitte doğruluk, ikinci beyitte benlik davasından vazgeçme, üçüncü beyitte edepli olma, dördüncü beyitte gönlü masivadan temizleme, beşinci beyitte ihlaslı olma, altıncı beyitte dua ve hacâlet, yedinci beyitte ise amellerin karşılığını Allah'tan ve ahirette bekleme öğütlenmiştir.

30.GAZEL

Mef'ûlü / Mefâîlü / Mefâîlü / Fe'ûlün

- 1- Ne dâde-i mahlûka ne sîm ü zere minnet
Dîvân-ı ezelde yazılan deftere minnet
- 2- Kat' itmişüz ümmîd-i 'atâyâ-yı felekden
İhsân-ı hudâvend-i cihân-pervere minnet
- 3- Pâyında bulur saydını 'Ankâ-yı tevekkül
İtmez heves-i sayd ile bâl ü pere minnet
- 4- Maksûdları feth-i der-i kal'a-i dildür
İtmez şeh-i iklîm-i fenâ leşkere minnet
- 5- Ümmîd-i nevâl asldan it fer'den itme
Âteş var iken eyleme hâkistere minnet
- 6- Âyînedeki 'aksine nâz eyleyen âfet
Bir haftada eyler iki kez berbere minnet

7- Ol bî-ser ü bî-pâya hased kim seferinde
Ne pâye ider lâbe ne eyler sere minnet

8- Mestân-ı ser-endâzı komaz itmege Nâbî
Zevk-i küleh-i fakr u fenâ-efsere minnet

1. Beyit:

Ne dâde-i mahlûka ne sîm ü zere minnet
Dîvân-ı ezelde yazılan deftere minnet

Ne dâde-i mahlûka ne sîm ü zere minnet, dîvân-ı ezelde yazılan deftere minnet.

Ne yaratılmışın (kulun) verdiği ne altın ve gümüşe minnet ederiz.
(Sadece) **ezel divanında yazılan deftere (kader) minnet ederiz (boyun eğeriz).**

dâde-i mahlûk: Yaratılmışın verdiği şey, kuldan gelen.

sîm ü zer: Gümüş ve altın.

minnet: İyiliğe karşı duyulan şükür duygusu. Kendini borçlu hissetme.
Birisine iyilik etmek. Yapılan iyiliği söyleyip başa kakmak.

dîvân-ı ezel: Ezel toplantısı. Sonsuzluk divanı. Ezel, başlangıcı olmayan zaman demektir. Ezelî ve ebedî olan sadece Allah'tır.

Divan-ı ezelde yazılan defter **kader** defteridir. İnanan insan, Allah'a tevekkül edip kadere razı olur. Kaderine razı olan insan, her şeyi Allah'tan bekler. Allah'a kul olan kişi, kullara kul olmaktan kurtulmuş olur. Böyle bir insan, kullardan gelecek menfaata tenezzül etmeyeceği gibi, kimseden de korkmaz. Matla beytinde **kaderine razı olmuş bir insanın kullardan gelecek bir menfaata, altın ve gümüşe kanıp başkalarına boyun eğmeyeceği** ifade ediliyor. 16.Yüzyıl şairi Hayretî'nin bu beytin ana düşüncesiyle örtüşen bir beytini inceleyelim:

"**Hüsn-i hâdis** kuluyuz sanma bizi sultânım
Vech-i pâkünde olan **ân-ı kadîmün** kuluyuz"
Hayretî ¹¹⁸

Hayretî'nin beytinde "hüsn-i hâdis ve ân-ı kadîm" kavramları karşılaştırılıp ikincisi tercih ediliyor. Hüsn-i hâdis, sonradan ortaya çıkan geçici güzellik demektir.

¹¹⁸ Yüksel, a.g.e., s.78.

Ân-ı kadîm ise başlangıcı olmayan, çok eskiye(ezele) dayanan güzellik demektir. Yani dünyanın geçici güzellikleri ile Allah'ın ezeli ve ebedi güzelliği karşılaştırılıp ikincisi tercih ediliyor. Nâbî'nin beytinde "dâde-i mahlûk ve Dîvân-ı ezel" kavramları karşılaştırılıyor. Kullardan gelen geçici dünya menfaatleri ile Allah'ın ezelden takdir ettikleri (kader) karşılaştırılıp ikincisi tercih ediliyor. Divan-ı ezel ile kastedilen Elest Bezmi'dir. Allah, bütün kulların ruhlarını yarattıktan sonra "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sormuş ve bütün ruhlar da "Evet, sen bizim rabbimizsin." cevabını vermişler ve böylece "kulluk sözleşmesi" yapılmıştır. Fatıha Suresi'nde "(Allahım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz."¹¹⁹ buyrulmaktadır.

Matla beytinde hem bir sitem hem de meydan okuma vardır. Yani şair, hem yeterince ilgi görmediğinden şikayet ediyor hem de Allah'tan başkasından bir şey beklemediğini söylüyor. Nâbî, bu gazelini Halep'te geçirdiği yılların son döneminde, Çorlulu Ali Paşa'nın sadrazamlığa gelişiyle elindeki bütün imkanların alınması üzerine yazmış olabilir.

2. Beyit:

Kat' itmişüz ümmîd-i 'atâyâ-yı felekden
İhsân-ı hudâvend-i cihân-pervere minnet

'Atâyâ-yı felekden ümmîdi kat' itmişüz. İhsân-ı hudâvend-i cihân-pervere minnet.

Feleğin (dünya) bize bağışlayacaklarından ümidimizi kesmişiz. Biz (sadece) bütün âlemi besleyip idare eden Allah'ın verdiği (nimetlere) minnet (hamd ve şükür) ederiz.

kat' itmek: Kesme, ayırma. Geçme, yol alma.

'atâyâ: Atâlar. Bahşişler, ihsanlar, lütuflar.

felek: Gök, gök katı, devir. Talih, baht. Büyük ve dairevi olan şey. Dünya, âlem.

hudâvend: Allah, Hâlık, Rab. Hükümdar, hâkim. Sahip, malik, efendi.

cihân-perver: Cihanı besleyen, bütün âlemi doyurup idare eden.

¹¹⁹ Kurân, Fatıha Sûresi, Ayet 5.

ihşân: İyilik, lütuf, bağışlama. Cömertlik etmek. Güzel bilmek, güzel eylemek.

Birinci beyitte ifade edilen düşünce bu beyitte de benzer şekilde dile getirilmiştir. 'Atâyâ-yı felek ve İhsân-ı hudâvend kavramları karşılaştırılıp ikincisi tercih edilmiş. 'Atâyâ-yı felek, feleğin - dünyanın verdikleri yani talihin - devrânın bağışlayacakları demektir. "İhsân-ı hudâvend-i cihân-perver" ise bütün dünyayı besleyip idare eden Allah'ın lütfu demektir. Şair, insanlardan gelecek iyiliklerden ümidini kestiğini, sadece Allah'tan gelen iyilik ve lütuflar için minnet duyduğunu söylüyor.

"Nâbî, oğluna Allah'ın takdirine rıza gösterip, tokgözlü olmasını söylerken, başkalarından bir şey istememesini, kendisi gibi zavallı, güçsüz yaratıklar olan insanlara el açmamasını tavsiye eder.

Eyleme kimseye 'arz-ı hâcet
Olma hamgeşte-i bâr-ı minnet"¹²⁰
Nâbî

3. Beyit:

Pâyında bulur saydını 'Ankâ-yı tevekkül
İtmez heves-i sayd ile bâl ü pere minnet
*'Ankâ-yı tevekkül, saydını pâyında bulur; heves-i sayd ile bâl ü pere minnet
itmez.*

Tevekkül eden Anka kuşu, avını ayağında bulur; avlanma hırsı ile kol-kanat (çırpmaya) **minnet etmez** (gerek görmez).

pây: (Pâ) Ayak.

sayd: Av, avlanmak.

'Ankâ: İsmi olup cismi bilinmeyen kuş. Zümrüd-ü Anka, Simurg gibi isimleri vardır. Yuvasının gökyüzünde bulunduğu ve çok büyük olduğu söylenen kuştur. Ölünce kendi küllerinden yeniden doğduğu rivayet edilir. Doğu ve Batı kültürlerinde çok efsanelere konu olmuştur. Divan edebiyatında kanaatkârlığın remzidir.

tevekkül: Vekil tayin etme, Allah'a dayanma, Allah'tan gelene razı olma. Sebepleri yerine getirdikten sonra sonucu Allah'tan bekleme.

¹²⁰ Mengi (1987), a.g.e. s.100.

Beytin düşünce alanı merkezinde **tevekkül ve Anka** kavramları vardır. Divan şiirinde, tevekkül ve kanaatin remzi olan Anka kuşundan çok söz edilmiştir. Efsaneye göre Anka kuşu avlanmaz, avı onun ayağına gidermiş. Bu yönüyle kanaatin, tokgözlü olmanın bir sembolüdür. Anka kuşunu kanaatkârlığı yönüyle ele alan örnek beyitler:

Cîfe-i dünya değil kerkes gibi matlubumuz
Bir bölük **ankâ**larız Kâf-ı **kanaat** bekleriz
Fuzûlî¹²¹
Kanaat eyledi **Ankâ**-yı Kâf-ı şöhrete vâsıl
Kişi mümtaz olur âlemde elbette uzlet ettikçe
Fehîm¹²²

Bu beyitte şair, Anka kuşunu örnek vererek kanaat ile yaşayıp açgözlülük etmemeyi öğütlemiştir. İlk iki beyitte ifade edilen Allah'tan başkasından bir şey beklememe ve tevekkül içinde olma düşüncesi bu beyitte de sürdürülmüştür.

4. Beyit:

Maksûdları feth-i der-i kal'a-i dildir
İtmez şeh-i iklîm-i fenâ leşkere minnet

Şeh-i iklîm-i fenâ, leşkere minnet itmez; maksûdları feth-i der-i kal'a-i dildir,

Fenâ (yokluk) **âleminin şahı, askere minnet etmez** (ihtiyaç duymaz).

İstedikleri şey, gönül kalesinin kapısını açmaktır.

maksud: Kastedilen şey, istenilen, istek, arzu, gâye.

feth: Açma, başlama, zaptetme, ele geçirme.

der-i kal'a-i dil: Gönül kalesinin kapısı.

şeh-i iklîm-i fenâ: Yokluk ülkesinin şahı, fâni dünyanın padişahı.

leşker: Asker.

Beytin düşünce alanının merkezinde **şeh-i iklîm-i fenâ** (yokluk ülkesinin şahı) kavramı var. Bir önceki beyitle birlikte düşündüğümüzde bahsedilen kişiler, **ankâ meşrepli** kimselerdir. Kanaatkâr kimseler, yokluğa alışkın ve gözleri tok olduğu için, kimseye minnet edip el açmazlar. Böyle kimseler, askerlerine muhtaç

¹²¹ Tarlan, a.g.e., s.299.

¹²² Hayati İnanç, *Kanaat Tükenmez Hazine*, <http://www.hayatiinanc.com/?p=87>, 06/02/2015.

olmayan bir şaha benzetilmiştir. Şahın ordusu ve askerleri olur. Ama yokluk ikliminin şahlarının yani fenafillaha ulaşmış kimselerin asıl gayeleri gönülleri fethetmek olduğu için onlar askere ihtiyaç duymazlar. Çünkü gönüllere zorla girilmez. "Feth-i der-i kal'a-i dil" ifadesinde dil (gönül), kaleye **teşbih** edilmiştir. Benzetme yönü olarak kapısını açmanın zorluğu söylenmiştir.

5. Beyit:

Ümmîd-i nevâl asldan it fer'den itme
Âteş var iken eyleme hâkistere minnet

Asldan ümmîd-i nevâl it, fer'den itme. Âteş var iken hâkistere minnet eyleme.

Rızık asıl mal sahibi olan Allah'tan iste, (yetkisiz kullardan isteme). Ateş varken küle minnet etme.

ümmîd-i nevâl: Yiyecek ve rızık beklentisi.

asl: Temel, esas, kök, dip. Hakikat, halis. Soy, nesep.

fer': Şube, kol, ikinci derecede olan. Dal, budak.

hâkister: Kül, ateş külü, ateşten geriye kalan.

Beyitte **ümmîd-i nevâl** (rızkılanma ümidi) kavramı, **asl-fer', âteş-hâkister tezadıyla** ilişkilendirilmiştir. Rızıkını asıl mal sahibi olan Allah'tan bekle. İkinci derecede öneme sahip olan kullardan bir şey bekleme. Ateş varken küle minnet etme. Çünkü ateş, asıl; kül ise fer'dir. Bize lokantada yemek ısmarlayan kişiye teşekkür etmeyip garsona teşekkür etmek gibi bir durumdan söz ediliyor. Bütün nimetleri veren ve asıl mal sahibi olan Allah'ın bize verdiği ikramları tablacı hükmündeki insanlardan bilmek de aynen garsona teşekkür edip asıl ikram edene nankörlük etmek gibidir. Asl-fer', âteş-hakister kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Ayrıca birinci mısradaki asl-fer' dizilişine karşılık ikinci mısradaki âteş-hakister dizilişi var. Ateş, asl; kül ise fer'dir. Yani birinci mısradaki bulunan birden fazla unsur ile ikinci mısradaki bulunan kelimeler arasında benzerlik ilgisi kurularak **leff ü neşr** sanatı yapılmıştır.

6. Beyit:

Âyînedeki 'aksine nâz eyleyen âfet
Bir haftada eyler iki kez berbere minnet

Âyînedeki 'aksine nâz eyleyen âfet, bir haftada iki kez berbere minnet eyler.

Aynadaki yansımaya naz eden (gösterişe önem veren) **güzel, berbere haftada iki kere** (muhtaç olur) **minnet eder.**

'aks: Zıt, ters. Işık, ses ve görüntünün geri kırılması.

âfet: Belâ, musibet, felaâket. Mecaz anlamda çok güzel kadın.

Beyitte **minnet** kavramı, âyînedeki 'aksine nâz eyleyen âfetle somutlaştırılmış. Süslenmeye düşkün bir kadın, bu **zaafının bedelini** berbere haftada iki kere minnet etmekle (boyun eğmek) öder. Yani her şeyin bir bedeli vardır. **Beklenti ve isteklerin olursa bunların bedelini ödemek zorundasın.** Bu yüzden dünya nimetlerine düşkün olmamak gerekir. Bir şeye zaafın varsa istediğini almak için başkasına muhtaç olur, boyun bükersin.

7. Beyit:

Ol bî-ser ü bî-pâya hased kim seferinde
Ne pâye ider lâbe ne eyler sere minnet

Ol bî-ser ü bî-pâya hased kim seferinde ne pâye lâbe ider ne sere minnet eyler.

(Dünya) yolculuğunda **yalın ayak başı kabak kimseler kıskanılır. Öyleleri** (işini gördürmek için) **ne ayak takımına yaltaklanır ne de baştaki yöneticilere minnet eder** (el açıp yardım ister).

bî-ser ü bî-pâ: Başında ve ayağında giyecek bir şeyi olmayan, halk deyiimiyle başı kabak yalın ayak kimse. Sefil ve perişan kimse. Çok fakir insan.

hased: Kıskançlık, çekememezlik.

sefer: Yolculuk, misafirlik, muharebe.

pây: (Pâ) Ayak. Takat, mukavemet. Mecaz anlamda aşağı tabakadan insanlar.

lâbe: Yalvarma, yaltaklanma, dalkavukluk etme.

ser: Baş, tepe, uç, nihayet, irve, gâye. Baş, başkan, reis.

Beyitte **minnet** kavramı, "**bî-ser ü bî-pâ**" kimseler üzerinden anlatılıyor. Üstünde-başında doğru dürüst elbisesi, ayağında düzgün bir ayakkabısı olmadan yolculuk eden dervişler gibi; bu dünyada fakirlik içinde yaşayıp da kimseden bir şey

istemeyen ve kimseden de bir şey kabul etmeyen insanlara gıpta edilir. Çünkü böyle insanlar, ne kendileri gibi yoksul insanlara yük olurlar ne de zengin kimselere el açarlar. Beyitte fakir ama onurlu insanlardan söz ediliyor. Ne yazık ki böyle insanlar, günümüzde alay konusu ediliyor. Günümüz insanı, isteğini elde etmek için fakirleri istismar ettiği gibi zenginlere de yalakalık edebiliyor. Beyitte ser ve pâ kelimelerinin hem gerçek hem mecaz anlamı var. Ancak beyitte mecaz anlam öne çıktığı için **kinayeli** bir anlatım vardır. Ser (baş), mecaz anlamda yöneticileri ve üst tabakadan insanları; pâ (ayak) ise sıradan halkı ve ayak takımını ifade ediyor.

8. Beyit:

Mestân-ı ser-endâzı komaz itmege Nâbî
Zevk-i küleh-i fakr u fenâ-efsere minnet

Nâbî, mestân-ı ser-endâzı zevk-i küleh-i fakr u fenâ-efsere minnet itmege komaz.

Nâbî, pervasız sarhoşların (korkusuz aşıkların) geçici dünya tacını ve muhtaçlık külahını giyme zevkine minnet etmelerine izin vermez.

mestân: Mestler, sarhoşlar. Mecaz anlamda ilahî aşkı tatmış ola aşıklar.

ser-endâz: Pervasız, korkusuz, kimseden çekinmeyen.

fakr: Fakirlik, muhtaçlık, yoksulluk.

fenâ: Yok olma, yokluk, geçip gitme. Bekânın zıddı.

efser: Taç, kral başlığı.

zevk-i küleh-i fakr u fenâ-efser: Yokluk tacı ve muhtaçlık külahının zevki.

Beyitte **minnet** kavramı, "**mestân-ı ser-endâz**" (korkusuz sarhoşlar) etrafında işleniyor. Sarhoş kelimesi mecaz anlamda meyden başı dönmüş, yani ilahi aşkı bulmuş, **gerçek aşıkları** ifade eder. İlahi aşkı bulan aşık, dünyanın fani makamlarına, taç ve tahta gönül vermez. Bu beytin anlamı ile örtüşen Hayretî'nin bir beytini örnek verelim:

"Terkedüp Hayretiyâ tâc ü kabâdan geçdük
Anca bu dünyede bir köhne kilîmün kuluyuz"
Hayretî¹²³

¹²³ Yüksel, a.g.e., s.78.

Ey Hayretî! Taç ve cübbeden vazgeçip dünyayı terk ettik. Bu dünyada sadece eski bir kilimin kulu olduk. Burada taç, devlet yöneticiliğini; cübbe ise ilmiye sınıfını, tarikatta bir mevkî sahibi olmayı ve kadılık gibi makamları temsil ediyor. Sonuç olarak şair, bizim devlet makamında ve şöhrette gözümüz yok, diyor.

Gazel Hakkında Genel Değerlendirme:

Bu gazelde minnet, tevekkül ve kanaat kavramları konu edilmiş. Ana düşünce olarak "**kanaat edersen minnet etmezsin**" sonucu çıkıyor. Tamamen düşünce odaklı, didaktik bir metindir. Sanat kaygısı ikinci plandadır. Hikemi tarza uygun şekilde düşünceler benzetme, karşılaştırma ve örnekleme yoluyla anlatılmıştır. Buna rağmen şiirde lirizm de vardır. Rintmeşrep bir tavır, dünyaya boş vermişlik, biraz **sitem**, biraz da **meydan okuma** var. Bir lokma, bir hırka anlayışına sahip bir dervişin hayat felsefesi şiirin bütününe hakimdir. Metni şiir-şair ilişkisi bakımından değerlendirdiğimizde bu şiir, Nâbî'nin Halep'te rahatça yaşadığı uzun bir dönemden sonra, Çorlulu Ali Paşa'nın sadrazam olmasıyla elindeki devlet imkanlarının geri alındığı bir dönemde yazılmış olabilir. Çünkü şiirlerinin çoğunu rahatça yaşadığı yıllarda değil de bu sıkıntılı dönemde yazdığını biliyoruz. Beyitler arasında konu, tema ve söyleyiş birliği bulunduğu için, yek-âhenk va yek-âvaz bir gazeldir.

SONUÇ

Nâbî'nin gazellerinde duygu ve hayal değil, düşünce ön plandadır. Şiirlerin çoğu, bir düşünceyi açıklama ve mesaj verme kaygısıyla yazıldığı için didaktik şiir türündedir. Bu yüzden sanat kaygısı ikinci plandadır. Hikemî tarzın öncüsü olan Nâbî; gazellerinde düşüncelerini olgunlaştırmış, üslubunu kurmuş, hakikati yakalamış bilge bir filozof edasıyla karşımıza çıkıyor.

Nâbî, didaktik tarzda yazdığı gazellerinde sığ bir öğreticiliğe düşmemiştir. Onun şiirinde öğreticilikten öte bir eleştiri vardır. Eleştirinin konusu kişisel değil, toplumsal boyuttadır. Nâbî yaşadığı çağı çok iyi kavramış, devletin ve toplumun durumunu çok gerçekçi şekilde analiz etmiştir. Toplumsal boyutta devletin doğru yönetilmediğini, kaynakların yerinde kullanılmayıp israf edildiğini dile getirirken bireysel boyutta da kanaat ile yaşamayı öğütlemiştir.

Nâbî, düşünceyi ve soyut kavramları benzetme, istiâre ve kişileştirme yoluyla somutlaştırarak anlatmıştır. Anlatımın en dikkat çekici yönü örnekleme yönteminin fazlaca kullanılmasıdır. Soyut bir düşünceyi kavratmak için somut örneklerle başvuran şair, beyitlerdeki mısraları da birbiriyle açıklama yoluna gitmiş; sık sık leff ü neşr sanatına başvurmuştur. Gazelerde beyitler, genellikle tek bir düşünce etrafında örgülenmiş, konu ve söyleyiş bakımından bütünlük sağlanmıştır. Gazellerin çoğu, yek-âhenk ve yek-âvâz özelliktedir.

Düşünceyi açıklama ve mesaj verme kaygısı ön planda olduğu için anlaşılır bir dil kullanmaya çalışan şair, bazen de alışılmadık terkipler kurmaktan ve sıra dışı benzetmeler yapmaktan geri durmamıştır. Bunda Sebki Hindî akımının ve çağdaşı olan diğer divan şairlerinin de etkisi vardır. Yeri geldiğinde halk söyleyişlerini kullanan şair, deyim ve atasözlerinden de bolca faydalanmıştır.

"Hikemî Tarz"ın kurucusu kabul edilen Nâbî'nin şiirinin dikkat çeken özellikleri şunlardır:

1. Şiirde hayatı, dünyayı, eşya ve hadiselerin perde arkasını felsefi bir yaklaşımla anlatma amaçlanmıştır. Ancak bu Batı felsefesinden farklı bir bakış açısidir. Çünkü Nâbî'nin yaklaşımı dinî düşünceye dayalıdır.

2. Şiirde bir "hikmet" bulunması, yani şiirin insanı doğruya ulaştıran bir araç olması istenmiştir. Şiire pragmatik bir görev yüklenmiştir.

3. Hikemî şiirde nasihat ile birlikte eleştirel bir yaklaşım da söz konusudur.

4- Nasihat içerikli gazellerde cümlelerin yüklemeleri emir kipiyle çekimlenerek dil, alıcıyı harekete geçirme işleviyle kullanılmıştır.

5. Düşünce, şiirin merkezinde durur. Şiirde anlam ön plandadır, lafızdan çok içerik önemsenmiş ve okuyucuya mesaj verme kaygısı güdülmüştür. Sanat kaygısı ikinci plandadır.

6. En belirgin özellik örnekleme yönteminin çok fazla kullanılmasıdır.

7. Soyut kavramların ve düşüncelerin kolayca anlaşılması için teşbih ve istiâre yoluyla somutlaştırmaya ve leff ü neşr sanatına sıkça başvurulmuştur.

8. Düşünceyi veya temayı belirginleştirmek, daha anlaşılır hale getirmek için zıtlıklardan çokça faydalanılmıştır.

9. Gazellerin önemli bir kısmı yek-âhenk niteliktedir.

Nâbî, 17.yüzyılın önemli bir Divan şairidir. Devrinin siyaset-toplum ve kültürünü çok iyi bilen şair, çağdaşı olan İran şairlerini de takip etmiş, özellikle Şevkit-i Buhârî ve Sâib-i Tebrizî'den etkilenmiştir. Nâbî tarzı olarak da anılan hikemî şiirin en önemli temsilcisi sayılan şair, kendinden sonraki şairleri de etkilemiştir. Koca Râgıp Paşa'dan Ziya Paşa'ya kadar pek çok şair, düşünce merkezli şiirlerinde Nâbî'yi örnek almıştır.

KAYNAKÇA

- AĞAR, Serkan. "Geçmişten Bugüne Mali İdare", *TBB Dergisi*, 2007, Sayı 73, s.372-427.
- AHTERÎ, Mustafa Efendi. *Ahterî-i Kebîr*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, H.1293.
- AKKUŞ, Metin. *Nefî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993.
- ALBAYRAK, Nurettin. "Cem", *İslâm Ansiklopedisi*, cilt:07, s.280.
- AYPAY, A. İrfan. "Mahvî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divançesi", (*Kütahyalı Şairler Sempozyumu I*), Kütahya, Haziran 1998.
- BEYHAKÎ, el-Medhal, s.164, <http://www.sorularlailamiyet.com.>, 25/12/2014.
- BİLKAN, Ali Fuat. *Nâbî'nin Türkçe Dîvânı (Doktora Tezi)*, Ankara, 1993.
- BİLKAN, Ali Fuat. *Nâbî Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.
- Bursalı Mehmed Tahrir. *Müntehabât-ı Mesârî ü Ebyât*, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, H. 1328.
- CEBECİOĞLU, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, http://dosyalar.semazen.net/e_kitap, 18/08/2014.
- ÇINAR, Yavuz. *Beyitlerden Seçmeler*, Google e-Kitap, 3 Eylül 2014. s.110.
- GÜVEN, H. Feridun. "Garîb" Redifli Gazellerin Şekil Ve Anlam İlişkileri Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/9 Summer, Ankara, 2014, s.571-604.
- İNANÇ, Hayati. *Kanaat Tükenmez Hazine*, <http://www.hayatiinanc.com/?p=87>, 06/02/2015.
- İPEKTEN, Haluk. *Nefî Hayatı Sanatı Eserleri Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013.
- İSEN, Mustafa vd. *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.
- KALKANDELEN, A.Hilâl. "Hülâsatü'l Hakâyık'ta İranlı Şairler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 2013. Sayı:40, s.143-148.
- KAPLAN, Mehmet. "Nâbî ve Orta İnsan Tipi", www.journals.istanbul.edu.tr., 30/04/2015.

- KARAMAN, Hayrettin, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrı, Sadrettin Gümüş ve Ali Turgut, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2005.
- KURNAZ, Cemal. *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili*, MEB Yayınları, İstanbul, 1996.
- MACÎT, Muhsin. *Nedim Hayatı Sanatı Eserleri Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012.
- MACÎT, Muhsin. *Nedîm Dîvanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3371-Kültür Eserleri-511, 149.g- 5.b, s.328, www.kulturturizm.gov.tr, 15/03/2015.
- MENGİ, Mine. *Divan Şiirinde Hikemi Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, AKM Yayınları, Ankara, 1987.
- MENGİ, Mine. "Nâbî'nin Edebî Kişiliği ve Hikmet Anlayışı" , *XVII. Yüzyılda Türk Edebiyatı*, Anadolu Üniv. Web-Ofset Tesisleri, Eskişehir, 2011, s.80-95.
- MÜTERCİM, Âsım. *Burhân-ı Katı'*, Matbaa-ı Osmaniye, İstanbul, 1302.
- ONAN, Necmettin Halil. *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi*, MEB Yay., İstanbul, 1991.
- PALA, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.
- SÂMÎ, Şemseddin. *Kâmus-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, İstanbul, H.1317.
- SARI, MEHMET. "Divan Şiirinde Örnekleme Yoluyla Anlatım", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Kocatepe Akademi Yayınları, Afyonkarahisar, 2013.
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat. *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.
- TARANCI, Cahit Sıtkı. *Otuz Beş Yaş*, Can Yayınları, İstanbul, 1998.
- TARLAN, A. Nihat. *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1981.
- TOLASA, Harun. *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.
- ULUCAN, Mehmet. "Niyazî-i Mısırî'nin Şiirlerinde Varlık Anlayışı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ, 2009, Cilt:19, Sayı:1, s.31-41.
- TİRMİZİ, Zühd, 4(nr.2307); <http://gizlilikler.tr.gg/> erişim tarihi: 18/01/2015.
- YILDIRIM, Ali. "Nedim'in şiirlerinde Somutlaştırma", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ, 2002, Cilt: 12, Sayı: 2, s. 211-218.
- YÜKSEL, Aysel. *Divan Şiirinden Seçmeler*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2006.